ТП
22168

СТАРА БЪЛГАРСКА ЛИТЕРАТУРА

3

ИСТОРИЧЕСКИ СЪЧИНЕНИЯ

БЪЛГАРСКИ ПИСАТЕЛ

СТАРА БЪЛГАРСКА ЛИТЕРАТУРА

В СЕДЕМ ТОМА

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ:

Боньо Ст. Ангелов, Лиляна Грашева,
Петър Динеков, Климентина Иванова,
Стефан Кожухаров, Кую Куев,
Светлина Николова, Донка Петканова

БЪЛГАРСКИ ПИСАТЕЛ

III 22168 литер.

СТАРА БЪЛГАРСКА ЛИТЕРАТУРА

ТОМ ТРЕТИ

ИСТОРИЧЕСКИ СЪЧИНЕНИЯ

СЪСТАВИТЕЛСТВО И РЕДАКЦИЯ
ИВАН БОЖИЛОВ

БАН
Институт за литература
БИБЛИОТЕКА

СОФИЯ 1983

Ш 5(1)4+Ш5(1)4-609.0
В440937
III 22168
Б 1104/84
ПРОВЕРКА 2021
ПРОВЕРКА 2009 - 2010
БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ ☆ ВИФОС ☆ СОФИЯ

© Иван Божилов, 1983
c/o Jusautor, Sofia

БЪЛГАРСКАТА СРЕДНОВЕКОВНА ИСТОРИОПИС

В увода към историята на бащиното си царуване Анна Комнина пише: „Времето, което тече неудържимо, с вечно движение, повлича и отнася всичко съществуващо, за да потъне то в пропастта на забвението — както събитията, недостойни да задържат вниманието, така и тези от тях, които са велики и достойни за паметта. Или както е казано в трагедията, то (времето) ражда скритото и скрива откритото. Но историческият разказ е неопределимо препятствие за потока на времето; той възпира донейде неудържимото течение; той задържа в прегръдката си събитията, всичко, което може да се забележи по повърхността, и не ги оставя да потънат в дълбините на забравата.“[1]

Ако прочетем по-внимателно този откъс, който дължим на интелигентното перо на византийската принцеса, ще видим, че той ни разкрива по блестящ и неповторим начин съдбовната роля на времето и механизма на историческото съзиждане, на формирането и записването на колективната памет на човечеството. Но дали единствено Анна Комнина може да ни предложи описание на този механизъм или по-скоро да ни разкрие неговата философска основа? Разбира се, че не! Нейното познание за диалектично обвързаната двойствена функция на времето — да даде живот на новото, на неизвестното и наред с това да покрие със забвение вече изживяното — възхожда към известното двустишие на Софокъл: „Безкрайността от време ражда скритото и скрива от очите всичко видимо“ („Аякс“ — прев. Ал. Ничев). От друга страна основната цел на историческото повествуване (Б. Лейб превежда същото място „историческата наука!“) или, казано по друг начин, смисълът да се пише история е плод на хиляда и петстотин годишна традиция. (Шест столетия след Анна Комнина Паисий ще дири смисъла на историята в нейната способност да пробуди народностното съзнание на българина, но това не променя нещата.) И ако аз искам да запозная читателя с „нуждата от история“ чрез Анна Комнина, то се дължи на две обстоятелства: това

[1] Anne Comnène, Alexiade. Texte établi et traduit par B. Leib, Tome I. Deuxième tirge, Paris, 1967. Préface, I, p. 3$_{1-5}$.

е философията, историческото съзнание и мислене на един средновековен историописец, и то историописец, творил в географски арсенал твърде близък до България. Защото българската историография се ражда през средновековието и се развива в една културно-историческа общност с Византия.

За средновековния човек, а и за нашия съвременник, историографията като литературен жанр (а по-сетне и като самостойна наука), който предлага, в специфична форма, сведения за изминалия от човечеството път, е била и е разположена в две плоскости. В първата се намира историята — знание, четиво, което трябва да направи любознателния читател съпричастен към миналото на света; във втората е историята — творчеството, наука, оня чудесен словесен механизъм, изработен и използуван от човека, за да записва на пергамент или хартия изживените вече дела, да ги съхрани и предложи един ден на бъдните поколения, в специфичната за жанра обвивка. Тези две плоскости или по-точно тези две функции се определят от самата природа на историческата наука; винаги са били здраво обвързани, стимулирали са се взаимно; съществуването на едната е оправдавало съществуването на другата и обратно. Или казано с други думи, естественият у всеки народ стремеж да съхрани миналото си, като грижливо го опише и опази, е водел логично до интерес на потомците към онова, което са сторили техните деди; и обратно, естественото влечение към запознаването с тайните на отминалите години и столетия, защото човекът никога не е могъл да живее само с днешния си ден, е изисквал, бих казал, налагал труда на историописеца.

Тази диалектическа връзка добре обяснява постоянното присъствие на историческата наука в човешкото ежедневие и нейното непрекъснато развитие. Разбира се, жаждата за знания през Средните векове — разнообразието на историческите жанрове свидетелствува за истински вкус към науката за миналото, култивиран в продължение на столетия — е била поддържана постоянно от основния идеологически фактор — църквата и нейните многобройни и добре устроени институции. Не бива да се пренебрегва и едно съвсем субективно явление: притежаването на исторически познания е било „добър барометър за нивото на културата на средновековния човек“ (М. Блок).

Представената съвсем накратко общочовешка картина на механизма на историческото повествование и на интереса към него е валидна в пълна мяра и за средновековния българин; станала е негов неразделен спътник от времето, когато той за първи път е обърнал своя взор към миналото и си е задал за първи път въпроса: откъде идвам, кои са били моите предходници, каква е била тяхната съдба? Нека се опитаме да надникнем в паметниците, които възкресяват това минало.

* * *

Обръщайки се към една колкото неясна, толкова и важна страница от българската история, бихме могли с основание да си поставим Монтеновия въпрос („Какво зная аз"), но без Монтеновия скептизъм: какво зная аз за началото на българската историопис, за първите български историописци, за интереса на средновековния българин към историята и историческото повествуване? За да отговорим на това нелеко питане, трябва да обърнем нашия поглед към онова, което грижовната ръка на средновековния копист е съхранила от несгодите на времето и превратностите на съдбата. А какво е съхранила, би попитал веднага всеки един от нас? Незавидната участ на българските книжовни паметници от средновековието е добре позната: погубвани, унищожавани, разпилявани, изгаряни в пожарите, съпътствуващи завоеванията и покрити с праха на забвението.[2] Историографските творби — най-малко те (!) — не са се изплъзнали от тази жестока съдба.

Като знаем всичко това, лесно бихме могли да си представим положението, в което са се намирали първостроителите на романтичния период от развитието на българската историография — онези неуморими книжовници, които в нерадостната епоха на турското господство се опитаха да възстановят заличената народна памет. Никой от тях, посягайки към гъшето перо, за да пресъздаде миналото на българите и на България, не е могъл да почерпи така необходимите му сведения от български летописни съчинения. Изправили се пред тази „стена на мълчанието", която е била първото и най-трудно препятствие по техния нелек път, те не пропуснали да подирят обяснение за нейното издигане.

Пристъпвайки към съставянето на една „История на България" от най-ранни времена до 1453 г., францисканският монах Блазиус Клайнер не се поколебал да отбележи още на първата страница от книгата си (1761 г.): „Стори ми се, че навлизам в осеян с тръни и изпълнен с бодли лес, когато ми дойде на ум да изложа накратко поредицата от достойните за споменаване дела на царство България не само поради това, че работата ми изглеждаше извънредно трудна, тъй като царство България, което някога е било най-цветущо, още не е имало писател, който да остави на потомството описани превратните съдбини на царството и на своя народ, прочут в света, но и защото чуждите писатели, измежду тях главно гърците, които често са изпитвали мощта на българите, говорят за тях малко, и то случайно. Смятам, че е станало така главно за това, че този извънредно войнствен народ, слабо загрижен за писмеността, е бил склонен повече да върши славни и достойни за споменаване дела, отколкото да ги описва."[3]

---

[2] Вж. полезните бележк у К. Куев, Съдбата на старобългарските ръкописи през вековете, София, 1979, особено с. 108—143.

[3] История на България от Блазиус Клайнер съставена в 1761 г. Под редакцията на Иван Дуйчев и Карол Телбизов, София, 1977, с. 25 („Предговор").

Само година по-сетне (1762), хилендарският монах Паисий дал друго обяснение на мъчнотията, на която се натъкнал, събирайки вести за миналото на своя народ (нека не забравяме, че той работил в Света гора, тази съкровищница на средновековната книжнина!): „Затова тук написах за ония отцеругатели, които не обичат своя род и език, а за вас, които обичате да знаете и слушате своя род и език, написах да знаете, че нашите български царе, патриарси и архиереи *не са били без летописни книги и кондики*. Толкова години са царували и господствували на земята и са писали царски истории и архиерейски кондики, знания за всичко и за много български светци жития и служби. Но в онова време не е имало славянски печатници, а *хората от небрежност не преписвали*. На малко места се намирали такива книги. А когато турците заели българската земя ненадейно, те погазили и изгорили черквите, манастирите, царските и архиерейските дворци. В това време хората бягали от турския страх и ужас само да запазят своя живот и *в това люто време загинали ония царски истории и кондики за българските патриарси и архиереи* и на много светци житията и службите. И днес няма тия летописни книги, които са били пространно написани за нашия народ и за българските царе.“[4]

Не случайно цитирам тези два пасажа от тези две коренно различни исторически творби. От една страна, това са първите двама изследвачи, които са се опитали да дадат обяснение на загадъчната липса на български историографски творби от средновековието; от друга страна, това са двата възможни отговора на основния въпрос, който ни интересува: съществувала ли е българска историопис през средните векове? Задачата на съвременния учен не е лесна, когато трябва да прецени: кое от тези две обяснения е по-точно! Наистина ли българите са предпочитали да творят история („да вършат славни и достойни за споменаване дела“!), отколкото да пишат исторически трудове (оставям настрана очевидно неправилното твърдение, че нашите преходници били „слабо загрижени за писмеността“), както твърди монахът от ордена на св. Франциск? В историческото дирене категоричните отговори не винаги са възможни, но в случая бихме могли да кажем, че Блазиус Клайнер не е прав. И то не поради фактологическо незнание, а заради философска безпомощност. Едва ли трябва да се доказва, че между извършването на велики и достойни дела и тяхното записване на книга, съществува много здрава и постоянна диалектическа връзка. Достатъчен би бил само един поглед към световната историография. Народ, който е способен да извършва подвизи, чувствува необходимостта да ги запише, а не да остави тази грижа на чуждите писатели. Ако Блазиус Клайнер се нуждае от оневиняване, то оправданието му ще трябва да се търси във

[4] *Паисий Хилендарски*, Славянобългарска история, Под редакцията на Петър Динеков, София, 1963, с. 30.

факта, че той, макар и да е живял и написал труда си в българската францисканска провинция с център Алвинцк (днес Винцул де-Жос в Румъния), все пак е бил твърде далеч от културно средище, съхраняващо български книжовни паметници от средновековието. Въпреки че е подходил много съвестно към своята събирателска дейност, която предхожда написването на всеки исторически труд, той се е добрал само до чужди свидетелства за българското минало. А неговият метод — все още метод на средновековен историк — не му е позволил да разкрие основните процеси в българското средновековно общество, които са обуславяли появата и развитието на българската историография.

Правилно ли е обяснението, което ни предлага Паисий Хилендарски? Той не само предполага, но е уверен, че българските летописни творби са съществували и че те са погинали в пожарите и разрушенията, съпътствуващи турското завоевание! Паисий е живял и творил, както вече казах, в най-големия център на православното монашество; но в същото време Света гора е и едно от най-значимите средища на славянската книжовна култура. Неговата малка по обем, но значима по идеи книга е написана, за разлика от творбата на Блазиус Клайнер, въз основа на голям брой старобългарски книжовни паметници. Паисий е имал достатъчно познания за средновековната българска литература, за да си позволи да каже, че българите са били „слабо загрижени за писменността". Очевидно той е трябвало да потърси другаде обяснението за отсъствието на български исторически съчинения и го е намерил в разрухата, съпровождаща установяването на турското господство. Но и той не пропуска да отбележи с горчивина, че такива ръкописни книги били малко, тъй като хората от небрежност не преписвали!

Не можем да не признаем, че обяснението на хилендарския монах е логично и до голяма степен правдиво. Това е обяснението, което съвременната българска наука най-често дава за нерадостната съдба на старобългарските книжовни творби. Въпросът е, доколко това обяснение е правилно, т. е. дали липсата на ръкописни книги, което се дължи на унищожение и разпиляване — факт, неподлежащ на съмнение, — ни позволява да твърдим основателно, че са съществували български летописни съчинения (а и творби от други литературни жанрове, които днес не познаваме). Трябва да приемем, дори и да се колебаем, че подобен начин за доказателство крие рискове. Не прекаляваме ли понякога с това обяснение и не ни ли служи то за оправдание? За да отстраним съмнението или пък да го потвърдим, трябва да се обърнем към самите паметници, които са били непознати и недостъпни както за Блазиус Клайнер, така и за Паисий.

Нека се върнем в самата зора на тринадесетото столетие и да се запознаем с първия от тези паметници. В едно от писмата си до папа Инокентий III цар Калоян пише: „На първо място ние като син искаме от нашата майка, Римската църква, царска корона и достойнство спо-

ред както са ги имали нашите стари императори. Както намираме записано в нашите книги, един е бил Петър втори Самуил и други, които са ги предхождали по царуване."[5] Този пасаж от Калояновото послание до римския първосвещеник е възбуждал разноречиви мнения, но едва ли ще бъде оправдано да му се отрече всякаква достоверност. Съвсем не е лишено от основание твърдението, че писаното от българския владетел възхожда към книжовно-летописна традиция, а не към народния епос.

Столетие и половина по-сетне в старобългарския превод на стихотворната летописна творба на Константин Манасий са вмъкнати деветнадесет добавки със сведения от българската история — от първите нападения на прабългарите в земите на юг от река Дунав по времето на император Анастасий I (491—518), до началото на византийско господство в България (добавка към царуването на Василий II). Онова, което ни интересува тук, е: какъв е първоизворът на тези добавки? На времето М. Вайнгарт и след него Й. Иванов приеха, че авторът на тези добавки се е ползувал от хрониката на Йоан Зонара. Мнението на двамата известни слависти заслужава внимание, но веднага трябва да кажа, че то е твърде категорично и струва ми се прибързано. Внимателният прочит на добавките показва недвусмислено две неща: първо, те биха могли да бъдат „заети" не само от Йоан Зонара, но и от други византийски хронисти; фактът, че съществува старобългарски превод на Йоан Зонара, сам по себе си не е доказателство; напротив, ако българският автор или преписвач си е служил с този текст, добавките биха били много по-обстойни и по-точни. Второ, добавките се различават, в много случаи, от познатите ни възможни извори. Тези съображения ми дават право да приема, че въпросните добавки възхождат към българска летописна традиция, и то книжовна, а не към произведение на устното народно творчество.

При това положение, старобългарският превод на Манасиевата творба подкрепя поменатото вече сведение от цар Калояновото писмо до главата на римо-католическата църква и подхранва нашата надежда за съществуването на писмена българска историко-летописна традиция. В същото време, добавките към тази поетична творба, която няма особена историческа стойност, и самият превод предизвикват известно смущение. Какво имам пред вид? Владетел като цар Иван Александър (потомък

---

[5] Преписката на папа Инокентия III с българите. Увод, текст, и бележки от Ив. Дуйчев, ГСУ ИФФ, том XXXVII, т. 3, 1942, II, n° p. 23_{31-35}; Латински извори за българската история, III, София, 1965, с. 310. Подобно указание намираме в още едно Калояново писмо: „... издирих в писанията и книгите на нашите предци и законите на блаженопочиващите царе, наши предшественици... И като изследвахме грижливо, намерихме в техните писания...". Вж. Преписката на папа Инокентия III, n° XV, p. 44_3—44_{12}; Латински извори за българската история, III, с. 334.

на Асеновци!),[6] който имал амбицията да бъде пълновластен меценат на българската култура и който е прославен като такъв в многобройните предислови, послеслови и приписки към книжовната продукция на XIV век, се разпорежда да бъде преведено на български едно произведение, което притежава по-големи качества като литературно съчинение, отколкото като исторически труд; и то исторически труд, чието съдържание, без да е достатъчно подробно, е доведено до времето на византийския василевс Никифор III Вотаниат (1078—1081), т. е. до епоха, отдалечена двеста и петдесет години от царстването на самия Иван Александър Асен! От друга страна, за да бъдат удовлетворени някои интереси на българския владетел към миналото на неговата държава (или по инициатива на самия преводач или преписвач?) са направени деветнадесет добавки, за които вече стана дума и които Й. Иванов нарече, независимо от всичките си съмнения, „българска летопис".

И така, възниква въпросът: не бихме ли очаквали, най-малко не е ли било по-оправдано, амбициозният български цар, осъществил себе си пълно в покровителстването на културата, отколкото в политическия живот, да възложи някому съставянето на българското летописно съчинение, а не да търси път към миналото с помощта на една византийска творба, и то без особени достойнства на исторически труд? Струва ми се, че не бива да се колебаем: Наистина бихме очаквали интерес към написването на оригинална българска творба и поръчка на такава, но това очевидно не е станало. Спорът между учените, дали преводът на Манасиевата летопис, е извършен по времето на Иван Александър или той датира от по-ранна епоха, но е преписан отново при този български цар, когато са направени и добавките, не променя сериозно нещата, тъй като основното положение си остава непокътнато: защо вместо нов препис с недотам сръчни добавки, дори с миниатюри, не е поръчана и съставена истинска българска летописна творба, която би задоволила както естетическите вкусове на цар Иван Александър, така и неговия интерес към историята?

Нека сега се обърнем към книжовната дейност на патриарх Евтимий, която също ни насочва към изворите за историческата памет на българина. В пет от агиографските произведения на търновския първосвещеник откриваме историко-летописни сведения. Това са „Житие на Иларион Мъгленски", „Житие на св. Петка (Параскева)", „Житие на св. Филотея", „Похвално слово за Михаил Воин от Потука" и „Похвално слово за Йоан Поливотски". Историческата информация, която намираме там, засяга отделни моменти от царуванията на Калоян (1197—1207) и Иван II Асен (1218—1241). В три случая тя е твърде бедна и, което е по-важно, не ни отправя към първоизвор, който би могъл да бъде до-

[6] За произхода на този български владетел вж. Ив. Божилов, Родословието на цар Иван Александър, Исторически преглед, 1981, 3—4, с. 153—177.

машна летописна традиция (житието на Иларион Мъгленски безспорно има за първооснова краткото житие на този светец, познато по ръкопис от XIII в.). Останалите два случая заслужават по-голямо внимание. В гл. 6 от „Житие на св. Петка (Параскева)“ патриарх Евтимий в много синтезиран вид е изложил външнополитическите резултати от прочутата битка при Клокотница (1230 г.) — една картина, която намира пълно съответствие в писаното от византийския историк Георги Акрополит и в текста на известния надпис в Търновската черква „Св. Четиридесет мъченици“.

Едва ли трябва да приемем, че съставяйки житието на популярната търновска светица, българският патриарх е имал непрекъснато пред очите си надписа, прославящ победата на цар Иван II Асен над Теодор Комнин (разбира се, далеч съм от мисълта да твърдя, че Евтимий не е бил запознат с неговото съдържание!); от друга страна, не допускам, че той е чел Георги Акрополит — основният извор за тези събития. При тези колебания лесно бихме се съблазнили от мисълта, че Евтимий е разполагал с други летописни известия от български произход — известия, които ние не познаваме и които не са достигнали до нашето съвремие (едва ли образован човек като Евтимий, свикнал да работи с книги, б и се задоволил със сведения, почерпени от народния епос).

Безспорно най-голям и най-оправдан интерес предизвиква „Похвално слово за Йоан Поливотски“. Десетата глава на този класически образец за „енкомион“ или „лаудацио“ е историческият фон, на който става пренасянето на мощите на светеца: победите на цар Калоян над „гърците“, господството на „фрзите“ (французите) в Цариград, разгрома на латинците при Одрин (1205 г.) и съдбата на пленения император Бодуен Фландърски. Тази „кратка хроника“ на Калояновото царуване няма съответствие, в този си вид (обем, ред на събитията, тяхното обяснение), в нито един познат нам извор. При това положение изводът би могъл да бъде само един: патриарх Евтимий е имал на разположение книжовна историческа традиция, от която е взел необходимата му информация — традиция, останала неизвестна за нас.

Усилията да се докаже съществуването на оригинални български исторически творби, обхващащи цялото българско средновековие, частични периоди или царуването на някой владетел, не могат да ни доведат до окончателен и убедителен резултат. Очевидно трябва да се задоволим с онова, което е достигнало до нас, с онези отломъци, пощадени от потока на времето, а те са: отделни, откъслечни произведения, различни по форма, съдържание, идейна насоченост, език, качество и достоверност на съдържащите се в тях исторически сведения. Колкото и малко да са те, колкото и разнородни да са те, все пак нашата представа за средновековната българска историческа книжнина се гради от тях.

* * *

По своята идеологическа основа, жанрова характеристика и съдържание българската средновековна историопис би могла да бъде разделена, макар и с много уговорки, на два основни периода. Границата между тях, за разлика от много други случаи, е безспорна. Тя е 864 г. — годината на кръщението на българския народ. Първият период от развитието на българската историография прекъсва рязко и по неестествен път. Той е значително по-кратък от следващия, но затова пък има собствен облик и неговото развитие се определя от закономерности, които са плод на прабългарското общество и се коренят в далечната общотюркска традиция.

Вторият период представлява брутално скъсване на връзките с миналото и бързо възприемане на постиженията на една световна цивилизация — византийската, и още по-бързо присъединяване към една голяма политико-религиозна и културна общност — византийската. Този феномен определя по-нататъшния исторически път на България и оказва решително въздействие върху развитието на българската историопис.

Първото ни впечатление при запознаването с този продължителен период — той само условно би могъл да бъде квалифициран като един цялостен етап в развитието на нашата историография — е ясно забележимата липса на единство. Колкото обособен и хомогенен е предшествуващият период, толкова разединен и нехомогенен е следващият. Вгледаме ли се по-внимателно, няма да бъде трудно да разграничим четири самостойни етапа, през които е преминало целокупното развитие на българското общество, а именно: а) 864 — 1018 — години, които се характеризират с най-бляскавите политически завоевания, с полагане темела на една нова цивилизация, дотогава чужда на българския народ; години, споменът за които подхранва самочувствието на българина през следващите две столетия, вярата му в жизнеността на българската държавност; б) 1018 — 1186 — години, през които не съществува българска държава и българските земи са част от византийската империя, но споменът за миналото величие не е избледнял и вярата, че българската държава би могла да се възроди от пепелта, също като митичния феникс, не е загубена. Историографията е най-яркото и дори бих казал единствено свидетелство за това състояние на българския дух; в) 1186 — 1396 — Второ българско царство; отново държавата е онази институция, която стимулира и ръководи книжовния живот; г) 1396 — 1762 (?) — години или по-скоро столетия, които се определят от окончателното погубване на България от османските турци и от появата на Паисиевата „История славянобългарска".

Различията в историческото развитие на българския народ и на българската култура през тези четири етапа или периода, са очебийни. Те са неравностойни както по своята продължителност, така и по своята същност — съществувала ли е, или не българска държава. В продълже-

ние на почти шест столетия българската книжовна култура и заедно с нея българската историопис, се развива или дори би могло да се каже крее в условията на чуждоземно господство, в отсъствието на българска държавна власт, която да стимулира и да покровителствува една официална историография. И ако през единия от тези периоди (1018 — 1186) българската историопис е била принудена да съществува в условия близки до тези от времето на независима България (християнско мирозрение, философия на провиденциализма, специфични исторически жанрове — всичко заимствувано от Византия след 864 г.), то през другия подобен период (1396—1762) историческото познание е трябвало да дири своя път в обстановка враждебна, напълно противоположна на условията, съществували през Второто българско царство.

Ако погледнем на българската историопис (864 — 1762) от езикова гледна точка, ще установим, че цялата историческа продукция (незначително отклонение: католишката историография) е написана на български език. Но в развитието на езика през този продължителен период (от създаването на славянската азбука и формирането на българския книжовен език до появата на печатните книги) могат да бъдат разграничени три етапа: старобългарски (IX—XI), среднобългарски (XII—XIV) и новобългарски (от XV в. нататък). Следователно и езиковата характеристика не би могла да играе решителна роля при обособяването на такъв голям период в развитието на българската историография.

Остава ни последната възможност, а именно: да подходим към историографските произведения като към книжовни паметници, които са неразделна част от старата ни литература. И тъй като литературно-историческата наука е склонна да разглежда периода, който ни интересува, като цялостен и завършен период в историята на старобългарската книжовност, то ние също бихме могли да погледнем на тези столетия — най-общо, разбира се — като на една цялостна епоха от развитието на българската историопис.

И все пак възниква въпросът: кой е този елемент (или елементи), който свързва в едно цяло тези така разнородни периоди от историята на българската историческа книжнина? Отговорът е: християнският светоглед, провиденциализмът, т. е., идейната основа и литературната форма обвиваща исторически знания. Тези особености на българската християнска историография, които фактически създават нейния облик, са константни, почти не се изменят, запазват своя първоначален вид до края на осемнадесетото столетие. Дори „История славянобългарска“ на Паисий Хилендарски, която обикновено се сочи като предвестник на нова епоха в историческото развитие на българското общество, се различава от средновековните историко-летописни творби със своето предназначение, с многократно изразеното родолюбие на своя автор, със стремежа да се убеди българина, че и той е имал величаво и бляскаво минало. С всички останали свои особености тя принадлежи на миналото.

И така, веднъж получили представа за основните етапи в разви-

тието на българската историопис, би било редно да представим по-обстойно самото развитие.[7] Възможно ли е това? Оскъдният репертоар от български исторически съчинения не ни позволява да изградим цялостна и, бих казал, богато наситена с форми и светоусещания картина. Всеки подобен опит би ни изправил пред опасността да изброим творби с исторически характер, без да съумеем да навлезем по-задълбочено в някои основни въпроси — жанрова и типологическа характеристика, идеен и политически анализ. И все пак това е необходимо.

1. Първи период (681—864 г.). Характеристиката или обликът на този не особено продължителен период някак си се налага от само себе си. Следвайки общоисторическия ход на развитието на българското общество, той обикновено се назовава езически или прабългарски. Трябва да се отбележи, че и двете наименования имат своите основания. Без съмнение, философската основа на историческите паметници от този период са езическите религиозни представи. Те служат не само при идейното обосноваване на определена творба, но понякога играят ролята на народностен белег, водят до разграничаване от византийците, носители на Христовата вяра: „На християните българите сториха много добрини и християните ги забравиха, но бог вижда“ (надпис на кан Персиан от Филипи).

Характеристиката на този период, като прабългарски е не по-малко оправдана. В действителност събитията, описани в повечето случаи, са от общодържавен характер, но тъй като прабългарското общество дава облика на този период от българското минало, тъй като прабългари са героите на тези събития, творци на тези паметници, а и по всичко изглежда носители на историческите знания, то историографската продукция би могла да бъде характеризирана и като прабългарска.

Най-сетне би трябвало да се отбележи и една трета възможност — понякога този период бива назоваван предкнижовен. Подобна характеристика на периода, който ни интересува, колкото е оправдана, толкова и не е, тъй като ние нямаме възможност да възстановим цялостната кар-

---

[7] Българската средновековна историопис сравнително рядко е привличала вниманието на изследвачите. Вж. Ив. Дуйчев, Преглед на българската историография, Jugoslovenski istoriski časopis, 4 (1938), 1—2, p. 40—74; Iv. Dujčev, Übersicht über die bulgarische Geschichtsschreibung. — In: Antike und Mittelalter in Bulgarien. Herasugegeben von V. Beševliev und J. Irmscher, Berlin, 1960, S. 50—62; Г. Тодоров, Зараждане и начално развитие на българската историография (681—1018), Исторически преглед, 1967, 2, с. 82—97; Българската историография през XI—XIV в., пак там, 1967, 3, с. 74—97; M. Kajmakamova, Les inscriptions protobulgares du VIIIe et IXe siècle et les annales bulgares, Etudes historiques, X (1980), p. 115—126; М. Каймакамова, Старобългарското историко-летописно творчество от средата на IX в. до началото на XI в., ГСУ — Исторически факултет, том 72 (1978), София, 1982, с. 33—91; В. Гюзелев, Домашните извори за историята на средновековна България. — В: В. Гюзелев, Средновековна България в светлината на нови извори, София, 1981, с. 20—24.

тина на българската историопис от тези години и да твърдим категорично, че отсъствува книжовна продукция.

Какъв е репертоарът от исторически творби, възникнали през езическия или прабългарския период от развитието на българската историопис? От тази най-отдалечена от нашето съвремие епоха са запазени сравнително ограничен брой историографски творби — преди всичко епиграфски паметници или т. нар. прабългарски надписи.[8] Единствено изключение може би прави „Именникът на български канове" — най-значимото историческо съчинение от този период. Казваме „може би", тъй като неговият първоначален вид — книжовна творба или надпис върху камък — трудно би могъл да бъде установен. Безспорно тази особеност налага своя отпечатък върху първия период от развоя на българската средновековна историческа мисъл и ни задължава да се спрем малко по-подробно на него.

„Прабългарските надписи са съвършено самобитно явление, което стои уединено всред средновековната култура на съседни и по-далечни народи. Този факт не може нито да се отрече, нито да се омаловажи." Така ги характеризира техният най-добър познавач и заслужил изследвач В. Бешевлиев. И наистина, тези надписи, чиято оригиналност в никакъв случай не би могла да бъде оспорена, нямат пряка връзка с гръцката и латинската епиграфика, а възхождат към общотюркска епиграфска и летописна традиция и намират своето съответствие в старотюркските рунически надписи, открити в долините на реките Орхон и Енисей — Монголия (нач. на VIII в.).[9]

Прабългарските летописни надписи са съставени на гръцки език — един факт, който не бива да ни смущава и да предизвиква у нас противоречиви чувства. Напълно нормално е в тази най-ранна епоха от нашата история, когато е липсвала собствена писменост (старотюркските рунни писмена едва ли са били подходящи), да се използува вече утвърдена писменост и език, в случая гръцката писменост и гръцкият език. В световната история подобни примери има много (великолепен отпор на възможни нападки от тази гледна точка е дал още Черноризец Храбър, в края на деветото столетие). Тъкмо това ни дава основание не само да не откъсваме прабългарските надписи от старата българска литература, но и да гледаме на тях като на първи етап от нейното многовековно развитие. Гръцкият език на прабългарските надписи „представлява съвременната на тях жива говорима народна реч и последната стъпка на старото койне към новогръцки. В него не могат да се открият следи нито от преводи, нито от варваризиран гръцки език" (В. Бешевлиев).

---

[8] В. Бешевлиев, Първобългарски надписи, София, 1979, (увод и текст на надписите, придружен с български превод и обяснителни бележки); Същия, Прабългарски епиграфски паметници, София, 1981.

[9] Г. Айдаров, Язык Орхонских памятников древнейтюркской письменности VIII века, Алма Ата, 1971.

Както отбелязах вече, най-значителният историографски труд от този период е т. нар. „Именник на българските канове“, който не по-малко сполучливо би могъл да бъде назован и кратка прабългарска хроника. Независимо от факта, че този изключително важен труд е достигнал до нас в преписи от XVI век, неговото съставяне (първи етап) съвсем основателно може да бъде отнесено към края на VII — началото на VIII век. При това положение „Именникът“ е и първата българска историографска творба. С характерната за този паметник философска основа, идейна насоченост и съдържание, той в никакъв случай не би могъл да бъде съставен в Симеоновата епоха, както са склонни да приемат някои учени. В същото време той в никакъв случай не би могъл да бъде изместен от първенствуващото място, което ние му отдаваме, от летописния труд на Константин Преславски „Историкии“, тъй като последният е почти буквален превод от гръцки език.

„Именникът“ е основният ни източник от български произход за събития от българското минало през VI—VIII в.; той е и основният извор, от който черпим сведения за едно от най-големите достижения на прабългарската култура — летоброението. Но особен интерес за нас представляват идеите и тенденциите, от които се е ръководил съставителят (не физическият изпълнител, а човекът, който е дал материален израз на зараждащото се историческо мислене у прабългарите) на този най-важен български историографски паметник. На преден план изпъква и доминира основната мисъл, която оправдава и в същото време обяснява появата на тази историописна творба — идеята за непрекъснатия исторически процес, за приемствеността, за старинността на държавните традиции и отколешната слава на прабългарите. Българската държава от времето на кан Аспарух е представена като плът от плътта на могъщия хунски племенен съюз и Кубратова България, като тяхна приемница и продължителка, в чиято основа е заложена мощта на прадедите. Кан Аспарух е искал да изтъкне, че Византия е сключила мир и има за съсед не някакво току-що появило се „варварско“ племе, а държава, чието съзиждане възхожда към могъщия Атила, неведнъж поставял империята на колене. Тъкмо тази насоченост на творбата — философска и историческа — ни дава основание да я характеризираме като най-ранната българска творба с историческо съдържание и същевременно като една от първите, ако не и първата, изяви на старата българска книжовност. Идеите, които правят от „Именника“ това, което е, дават и облика на прабългарския период от историята на българската историопис.

2. Втори период (864 — 1762). Както вече видяхме, това е един твърде продължителен и твърде разнолик период от развитието на българската историография. Ето защо е много трудно да му се направи такава синтезирана характеристика, която би ни позволила да изведем едно точно и отговарящо на същината на явленията и процесите наименование. И все пак, ако трябва да избираме, може би най-оправдано ще бъде наименованието християнски период, но в никакъв слу-

чай *славянски* като опозиция на предшествуващия прабългарски период.

Християнизирането на прабългари и славяни е двустранен процес. От една страна рязката и брутална промяна в духовната сфера довела до срив в българското общество, до унищожаване на изграждания в продължение на столетия манталитет, до изненадващ психологически обрат. Умът и душата на българина-прозелит били овладяни от неспокойствие и обърканост, смут и неяснота, страх и безпомощност. Той бил откъснат от вярата на предците си и хвърлен в обятията на един непознат нему бог, който вместо да покаже така хваленото християнско милосърдие („обичай ближния си"!), не закъснял да покаже жаждата си за кръв.

Не бива обаче да оставяме в забвение и другата страна на това явление или по-скоро процес. Налагането на християнството за единна и държавна религия — най-важната политическа изява на княз Борис — присъединило българите към общността на християнските народи и ги направило съпричастни към една от най-великите човешки цивилизации. Едновременно със запознаването си с редица феномени от византийската култура, наскоро християнизираното българско общество се приобщило и към византийската историографска традиция.

За да добием по-добра представа за българската историопис, ние би трябвало да опознаем, макар и твърде бегло, нейния първообраз. Кои са най-характерните особености на византийската историколетописна традиция? Ако най-типичният жанр — историята на определен период — има своите дълбоки корени в гръцката класическа древност (Тукидид винаги е бил образец на византийските историографи) и в римското минало, то *хрониката* е онзи тип историческа творба, която отразява най-добре особеностите на християнската историография. Преплитане на историята на църквата с историята на държавата, т. е. вливане на Библията в светската история, изграждането на един универсализъм (той е продукт и на византийската политическа идеология), пълно господство на провиденциализма като философска основа. Ето това са онези черти, които правят от хрониките най-популярния тип исторически съчинения, господствували във Византия (до 1453 г.) и останали предпочитано четиво за гърците чак до войната за освобождение и независимост (1821 г.).[10]

Нека сега се опитаме да надникнем отблизо в българската християнска историопис. Първата ни констатация е: липса на истинска историографска творба — история или хроника (разбира се, тази констатация, която не може да бъде оспорена, се основава на достигналите до нас историографски творби). Типологичното разнообразие, на което ще се спрем по-сетне, сякаш говори за противното. Но внимателното запоз-

[10] C. Mango, Byzantium. The Empire of New Rome, New York, 1980, p. 193.

наване с немногобройните български историографски паметници, показва недвусмислено, че първото ни впечатление е правдиво. От онова, което е съхранено, добиваме убеждението, че в България е бил внесен и постепенно доизграден вкус, и то подчертан, към *хронографията*. Подобно предпочитание не бива да ни изненадва. Вече видяхме, че българското прозелитично общество е било готово да се обърне и е било заставено да се обърне (не бива да забравяме ролята на църквата) с лице към този най-популярен тип историческа творба.

Изненада ли е обаче, че не разполагаме с летописно съчинение, което да обхваща продължителен, строго определен период от българското минало? Първите стъпки в тази област — това е оправдано и обяснимо — са така наречените *кратки хроники* или по-скоро хронологически списъци на владетели (от Адам до съвремието на съставителя), които са буквални заемки или дори преводи от гръцки (в тях не са вплетени дори данните от „Именника"!). Първата стъпка е била последвана от втора, но процесът е бил еволюционен, и то твърде бавен. Нашите очаквания да проследим един столетен исторически път, чийто връх е универсална световна хроника или поне хроника на българската държава, остават неоправдани. Развитието на българската хронография върви по една линия — творби, отразяващи отделни събития, често пъти без връзка помежду си, чиято най-добра изява е т. нар. „Безименна българска хроника" (XV в.) (в нея разказът начева от 1296 г. и завършва с 1417 г., без да бъде цялостен и здраво обвързан). Но и тя не излиза извън рамките на кратките хроники. Впрочем отсъствието на приемственост между отделните съчинения с историографски характер и съответно на приемственост между различните исторически периоди или събития, отразени в тях, е основната отлика от византийската историография, за която приемствеността, по думите на С. Менго, е един от най-важните белези.

Защо не е била създадена българска универсална хроника (оставям настрана възможността да е съществувало подобно съчинение и то да е погинало през вековете)? Трудно ли е било да се „вплете" българското минало в световната история? За Византия подобни творчески изяви са били напълно естествени — нали империята се е смятала за приемница, и то единствена, на предшествуващия световен исторически процес (така както е представен в хрониките). За България това наистина не е било никак лесно, тъй като са били необходими определени условия, които да дадат живот на подобна рожба. Тези условия биха били създадени, в своя идеален вид, ако беше сполучила политиката на цар Симеон и преди всичко ако беше материализирана неговата политическа идеология (pax Symeonica), която е обуславяла създаването на нова християнска общност, с ръководна роля на българската държава.[11] Но законите

[11] Вж. подробно у Ив. Божилов, Цар Симеон Велики (893—927): Златният век на Средновековна България, София, 1983, гл. II, § 2. с. 106—117.

на Клио не позволили да бъде осъществен замисълът на този най-прозорлив български владетел от средновековието. Може би тук — липсата на българската хроника — би трябвало да се търси интереса към византийските хроники и наличието на преводи на някои от тях? Или би трябвало да тръгнем по обратния път — византийските преводни хроники са възпирали стремежа на българина да създаде собствена пълноценна хронографска традиция?

И все пак средновековната българска историческа книжнина се е обогатила с някои летописни творби, чиито автори са имали амбицията да представят българската история от нейното начало (?) до тяхното съвремие. Тези творби са рожба на определени условия — политически и социални, изградени са на основата на определена идеология и са израз на специфичен исторически вкус — нещо, което ги прави различни от цялата хронографска продукция и създава от тях строго определен тип историографски творби — апокрифни летописи. Но за тях ще имаме възможност да говорим по-нататък.

Изложението ни върху историята на българската историческа книжнина от този продължителен период не би било пълно, ако не споменем една специфична изява на българското общество и в частност на българската историопис — католическата историография. Тук едва ли е мястото да се спирам подробно на това интересно явление от българското минало — разпространението на католишката религия,[12] — но все пак няколко думи са необходими. Проникването на католицизма в българските земи възхожда към XIII — XIV-то столетие и обикновено се свързва с присъствието на дубровнишките търговци и саксонските колонисти-рудари. Но едва седемнадесетият век е истинският разцвет на българския католицизъм и негова заслуга е опитът на българския народ да излезе от политическата изолация, в която се е намирал, да потърси своето място в международния живот и да се опита да отхвърли турското господство. Културната дейност на българите-католици — неотделима от политическите им изяви — е била свързана на първо време с Босненската католишка църква, а по-сетне ръководена от Custodia Bulgaria с нейните три епархии — Софийска, Марцианополска и Никополска. За сравнително кратко време се е формирала българската католишка интелигенция, получила своето образование преди всичко в Италия — Рим, Флоренция, Болоня, Неапол, Перуджа, Лорето. Тъкмо тези среди от българския народ са излъчили неколцина видни политически и културни дейци, оставили трайни дири в българската история от XVII—XVIII в. — Петър Парчевич, Петър Богдан, Филип Станиславов и др.

Българските католишки писатели са си служили както с латиница,

---

[12] Н. Милев, Католишката пропаганда в България през XVII в., София, 1914; Ив. Дуйчев, Софийската католишка архиепископия през XVII в., София, 1939; Същия, Политическата дейност на Петър Парчевич за освобождение от турско владичество. — В: Българо-румънски отношения през вековете. Изследвания, I, София, 1965, с. 157—191.

така и с кирилица и са писали на три езика — латински, италиански и славянски или т. нар. „илирийски“ език (сърбо-хърватска основа с много българизми, особено в морфологията и лексиката). Те са печатали своите книги — за разлика от ръкописната традиция, която все още властвувала в българските земи — в Италия и Австрия. Сред католишките писатели изпъкват някои, които са имали трайни интереси към историографията, интереси, довели до съставянето на някои любопитни творби.[13] Това са споменатият вече Петър Богдан Бакшич, Кр. Пейкич, Фр. Пеячевич. Техните съчинения, макар и да са рожба на друга историческа среда, написани от други идеологически позиции и да са изява на друга необходимост, различна от тази на целокупния български народ, са неделима част от българската историопис.[14]

* * *

Един от най-важните въпроси, който твърде често се изплъзва от вниманието на изследвачите, но който ние сме длъжни да си зададем е: какъв е обемът на понятието средновековна българска историопис? Твърде често, за да не кажа постоянно, в понятието „историография“ („Geschichtsschreibung), или по-описателно „паметници на историко-летописното творчество“ се включват всички онези произведения на старата българска книжнина, от които може да се извлече някаква историческа информация или, в които има „елементи на летописание“. По този начин в историографския жанр попадат творби, които иначе са твърде далече от него, а именно: по-голямата част от агиографската продукция (житията на Константин Философ — Кирил, Методий, Наум, житийния цикъл за Иван Рилски, агиографското творчество на патриарх Евтимий и Григорий Цамблак), отчасти химнографията, съчиненията на Черноризец Храбър и презвитер Козма, помениците на българските царе и т. н.[15]

Неправилността на подобен подход, когато трябва да се определи обемът на българската историография, е очевидна. (Не бива в никакъв случай да се смесват понятията историческо съчинение и исторически извор!) Обяснението на тази грешка, или по-точно на това разширяване

---

[13] Ив. Дуйчев, Два исторически опита на архиепископ Петър Богдан Бакшич, Родина, 1939, кн. 3, с. 162—163; J. Jerkov, Un fragment inédit de l'Histore de la Bulgarie de Petăr Bogdan Bakšič, Etudes balkaniques, 1978, 1, p. 98—109 (латински текст: p. 103—107); Б. Димитров, За историята на София и България от Петър Богдан; Исторически преглед, 1979, 1, с. 102—108 (текст: 105—107; български превод: 103—105).

[14] П. Динеков, Българската литература през XVII в., Литературна история, 1977, 1, с. 9—15; Същия, Католишката книжнина в историята на българската литература. — В: Българско средновековие. Българо-съветски сборник в чест на 70-годишнината на проф. Ив. Дуйчев, София, 1980, с. 287—291.

[15] Вж. литературата, посочена в бел. 7.

на термина исторически труд, а оттук и увеличаване на целия репертоар на българската средновековна историография, би могло да се потърси най-малко в две обстоятелства: 1. Както вече видяхме, нашата историопис от средновековието е сравнително бедна както откъм количествено съдържание, така и откъм качествено разнообразие. Тази картина, съвсем естествено, подтиква нейния изследвач към търсения, които биха довели до увеличаване както на количествения, така и качествения репертоар; 2. Второто обстоятелство е ярко изразеното преплитане на жанровете — особеност, типична за средновековната книжнина. Един макар и бегъл поглед върху историографската продукция на средновековното българско общество ще ни покаже недвусмислено, че твърде често липсва истинска „чистота" на жанра и ще ни сблъска със смесването история—агиография, история—апокрифи, история,—публицистика и т. н.

Както вече подчертах, няма нищо изненадващо, че творби, които по своята жанрова характеристика се отнасят към други книжовни форми, съдържат в една или друга степен исторически сведения. Това е особеност не само на старата българска литература, но тя е една от отличителните черти и на византийската литература, чиято роля при създаването, формирането и по-нататъшното развитие на старобългарската книжовност е неоспорима. Да вземем само един пример, а именно: старобългарските жития. Почти всеки от тези паметници съдържа определен обем историческа информация. Но тази информация винаги играе второстепенна роля в повествованието; тя е само един елемент, който ясно се откроява в цялостното съдържание на творбата; този елемент винаги е свързан със съдбата на главния герой — светеца, или с пренасянето на неговите мощи — моменти, които неизбежно имат нужда от исторически фон. Но всичко това в никакъв случай не е специфичен белег на българската агиографска школа, а белег, зает от византисйката житийна литература, която служи за модел на българската.[16] Великолепно потвърждение на тази констатация е житийният цикъл на св. Петка Търновска. Познатото житие на Епиватската светица, съставено от патриарх Евтимий, съдържа интересни данни за историята на България по времето на цар Иван II Асен (1218—1241). Тези исторически вести, които са ни познати и от други извори, не само че са повторени в гръцкото житие на св. Петка, съставено от Матей Мирейски в началото на седемнадесетото столетие, но са значително обогатени, с вмъкването на събития от по-късно време.[17]

Няма съмнение, че когато изучаваме или поднасяме на широката читателска публика българската средновековна историопис, ние трябва да имаме пълна и правилна представа за обема на това понятие, да

[16] Вж. Iv. Božilov, L'hagiographie bulgare et l'hagiographie byzantine: unité et divergence. — In: Hagiographie, cultures et sociétés (IVe—XIIe siècles). Actes du Colloque organisé à Nanterre et à Paris, 2—5 mai 1979, Etudes Augustiniennes, Paris, 1981, p. 535—556.

[17] Ibidem, p. 547.

определим точно границите на жанра и да пазим неговата чистота. А това означава, че трябва да разглеждаме само онези творби, чиято основна цел е да се запази за поколенията или да се запознае читателят с определени по време, територия и характер събития, на които авторът е бил свидетел или, за които е чувал да се говори; събития, които не бива „да потънат в дълбините на забравата", както пише Анна Комнина. Или с други думи, това са творби, които по своята литературна форма, композиция, стилови особености се отличават от другите жанрове на старата българска литература.

* * *

Когато говорим за чистота на жанра историография — безспорно един от най-значителните жанрове на старобългарската книжнина (явление, характерно и за други средновековни литератури — не случайно Л. Брейе писа, че историческата продукция е „най-забележителният жанр на византийската проза"[18]), това в никакъв случай не означава, че ние бихме могли да го опазим изцяло и да отсъдим категорично коя творба има исторически характер и при коя надделява художественият елемент. От друга страна, очевидно е, че вътре в самия жанр липсва монолитност, т. е. ние влизаме в досег с различни по форма, по замисъл, по композиция, дори по материал, на който са написани исторически съчинения. Ето защо на нас ни е необходима една типология на историографските произведения, която би улеснила както специалиста при работата му с тези разнолики текстове, така и запознаването на читателя неспециалист с тях.

I. Надписи на камък. Две са обстоятелствата, които определят летописните надписи като номер едно от типологичния репертоар на българската историопис, а именно: първо, както видяхме вече, част от тях са най-ранните (с изключение на „Именника", чиято първоначална форма не познаваме) паметници на българската историческа мисъл; второ, което е и основното съображение, тяхното своеобразие — преди всичко материята, върху която са изписани или по-скоро издълбани, а оттук формата и съдържанието им определя напълно самостойно място сред всички останали исторически творби.

Летописните надписи (или надписите с летописно съдържание), които са надживяли времето и посегателствата на човешката ръка, произхождат от две основни епохи, както и да подходим към тях: езически или прабългарски, и християнски (с оглед на направената по-горе периодизация); от Първото българско царство (по-голямата част) и Второто царство (много по-ограничен брой). При установяването на тази хронологизация един факт прави впечатление: липсват летописни надписи от

[18] L. Bréhier, La civilisation byzantine, Paris, 1970, p. 296.

периода 1018—1186 г. (годините на византийското господство), а надписите от 1396—1762 г. (турското владичество в българските земи) имат подруг характер. И този факт е твърде лесен за обяснение: надписите обикновено са дело на владетеля, на аристокрацията, на централната или областната администрация. Отсъствуват ли тези държавни институции, отсъствуват и надписи.

По своята езикова характеристика летописните надписи също се делят на две групи: надписи съставени на гръцки език (прабългарските надписи от VIII—IX в.) и надписи на старобългарски език или още кирилски надписи (от края на IX век нататък). По форма, по начин на съставяне различия между двете групи няма или почти няма; нещо повече, между тях съществува добре забележима приемственост (по-големият брой и по-голямото разнообразие на прабългарските надписи не противоречат на тази констатация), която ни позволява да установим продължителния път на тази интересна и важна домашна традиция, а именно: общотюркската епоха — прабългарски надписи — старобългарски кирилски надписи.

Българските епиграфски летописни паметници — прабългарските или по-късните кирилски надписи — са датирани по най-различни начини — разнообразие, което не е засвидетелствувано при книжовната историческа традиция: 1. Няма съмнение, че най-интересен и най-важен за нас е първият начин, а именно: описваното събитие е определено във времето според 12-годишния животински цикъл, характерен за тюркските народи. Всяка една от дванадесетте години носи името на определено животно: сомор (мишка), дванш (заек), дилом (змия), докс (свиня) и т. н.; месецът от текущата година се е означавал с редно числително; 2. Събитието е датирано чрез споменаването на управляващия по това време кан, като е използувана формулата „името на кана (архонта) е“... (съответствува на византийския израз „царуващия“ или „при василевса“); 3. Понякога датата съдържа само индиктиона, т. е. поредно място на текущата година според петнадесетгодишен цикъл; 4. По византийското летоброене, което начева от съотворяването на света; 5. От рождението на Христос.

Какво е характерното за съдържанието на надписите? Обикновено в основата на разказа е едно събитие или няколко, но здраво свързани помежду си, от държавна или по-рядко от регионална значимост. В повечето случаи надписите съобщават за военни походи и сражения (Хамбарлийски надпис, надпис от Филипи, Маламиров надпис, надпис на цар Иван II Асен от търновската черква „Св. Четиридесет мъченици“), мирни преговори, съюзни и мирни договори (първият надпис около Мадарския скален релеф, Сюлейманкьойския надпис), а по изключение много важни събития, какъвто е случаят с надписа в Балши, който известява за налагането на християнската религия в България.

Надписите не са плод на случайно хрумване, а са израз на висш държавен акт, който наред със съхраняването на важни събития за бъд-

ните поколения, има и чисто пропагандна цел. Повечето от тях са дело на владетелска инвенция — кановете Тервел, Кормисош (Кормесий), Крум, Омуртаг, Маламир, Персиан, Борис, царете Симеон, Иван Владислав, Иван II Асен. Този характер на надписите определя и тяхната стойност като носители на историческа информация; безспорно те са първокласни исторически извори и великолепно градиво за възстановяването на отделни моменти от българското минало.

Единна ли е групата на летописните надписи? Или казано по друг начин, дали всички епиграфски паметници от този тип са съставени по един и същ модел? Компактна е групата на прабългарските надписи (Мадара, Хамбарлийски, Маламиров, надпис от Филипи и т. н.), които имат само летописен характер и съдържат сведения, които аргументират тази им особеност. Нарушаване на обособеността на типа се забелязва при кирилските епиграфски паметници. Така например надписът на цар Иван Владислав (1016 г.), наред с чисто историческо съдържание (битката при Траянови врата през 986 г.), известява и едно събитие, което дава възможност да бъде отнесен и към друга група надписи — строителните. Това събитие е възстановяването на Битолската крепост, претърпяла големи повреди при неколкократните византийски нападения. Подобен е случаят и с надписа, поставен в черквата „Св. Четиридесет мъченици" (Велико Търново) по нареждане и от името на цар Иван II Асен. Поводът да бъде издълбан този надпис е възстановяването, преустройването на самата черква и нейното зографисване. Като датиращ елемент е вмъкнато едно събитие с голяма важност за българската история — победата на цар Иван II Асен над епирския владетел и солунски император Теодор Комнин край Клокотница (9—10 март 1230 г.) и последвалите завоевания. Тъкмо тази част от текста почти измества първоначалната информация, заема доминиращо място в съдържанието и превръща надписа от строителен в летописен.

Сред прабългарските надписи има обособена група, която обикновено се характеризира като „триумфални надписи". Какво е особеното при тази група епиграфски паметници? Включените тук надписи са извънредно кратки; в тях се споменава „сражение при... („сражение при Серес", „Сражение при Тича", „сражение при Версиникия") или дори само името на крепостта, при която е станала битката („крепост Бурдизон", „крепост Дидимотихион", „крепост Редесто" и т. н.). Тази информация, колкото и да е кратка по обем, по съдържание, е летописна и би могла да бъде развита много по-обстойно, да се разкаже с подробности въпросното събитие, т. е. кои са участниците в сражението, на чия страна е победата, годината — подробности, които днес бихме могли да почерпим от други съвременни извори и да възстановим цялото събитие. Тъкмо тази същност на триумфалните паметници ги прави неразделна част от летописните надписи (най-лаконичните български историко-летописни творби!), за разлика от възпоменателните надписи, които в някои случаи предлагат изключително ценни исторически вести, но все пак фор-

мират отделна група, която би могла да бъде наречена и „надгробни надписи“ или „кенотафи“.[19]

II. Книжовни историко-летописни творби. Книжовните паметници, включени в тази група, не са толкова много на брой, както би било закономерно да се очаква, но затова пък сред тях съществува добре забележимо разнообразие. Следвайки типологията на средновековната историография като цяло, бихме могли да обособим нашите паметници в две големи подгрупи: хроники (или хронографи) и исторически повествования.[20] Наред с тях обаче можем да съставим още две подгрупи, които придават специфичен облик на българската средновековна историческа мисъл: приписки и преводни хроники. Нека се запознаем с всяка една от тях.

1. Хроники. Вече отбелязах на няколко пъти, че българската средновековна историопис не ни е оставила една цялостна или универсална хроника (или поне такава творба не е достигнала до нас). В замяна на това — разбира се празнината трудно би могла да бъде запълнена — българската летописна книжнина показва интересна пъстрота на жанра, която би могла да бъде обяснена с домашни традиции, византийско влияние (преди всичко!) или дори с интуитивно напипване на форми, които се доближават до строго определения модел. Първият вид хроники (по време на съставянето и по форма) са по-скоро списъци на владетели, отколкото истински хронографски творби. Достигналите до нас паметници за щастие произхождат от две големи епохи в историята на българската историопис: езическа и християнска. „Именникът на българските канове“, за който вече говорихме, представя първата епоха. Съобразно прабългарската политическа идеология списъкът начева с легендарния Авитохол, който обикновено се отъждествява с Атила и свързва българската държава от седмото столетие с хунското и общотюркското минало. Тъкмо това превръща „Именника“ в своего рода универсална хроника, но написана от тюркски позиции.

От съвсем други позиции е пристъпил към съставянето на своите „Историкии“ преславският епископ Константин. Придържайки се буквално към църковната традиция, заимствувана от съседна Византия и копирайки византийските модели, той е изготвил един списък на владетели, който започва с Адам и завършва със съвременния на автора византийски василевс Лъв VI Мъдри (886—912). Единственото известие за българите в този дълъг и отчасти отегчителен списък е следното: „Никифор (I Геник) 3 (години), а месеци 9. Него убиха българите на 27 юни.“

---

[19] Iv. Dujčev, Kenotaphia. Zur Deutung der protobulgarischen Grabinschriften. — In: Iv. Dujčev, Medioevo bizantino-slavo. II, Saggi di storia letteraria, Roma, 1968, p. 317—320.

[20] Тъй като в българската книжнина липсва съчинение, което би могло да бъде назовано „история“, принуден съм да използувам понятието „историческо повествование“. То отразява може би най-точно и най-пълно характера на разглежданите творби.

Днес не сме в състояние да кажем категорично дали изречението, което разкрива съдбата на злощастния византийски император, е взето от първообраза или е добавка на Константин Преславски. Но като знаем характера на тези „хронографи", по-вероятно би било второто предположение.

Подобен е случаят с т. нар. „Кратък летописец" или както гласи цялото му наименование „Кратък летописец от Август дори и до Константин и Зоя, царе гръцки". Неизвестният автор — той следва на места буквално „Кратката хронография" на константинополския патриарх Никифор — е съставил своята творба през второто десетилетие на X в. (преди 919 г.) и тя е била включена в известния „Симеонов сборник". Както се вижда от нейния надслов, тя начева с управлението на император Октавиан Август и завършва с регентството на императрица Зоя (913—919 г.).

Останалите три разновидности на българската хронографска продукция се приближават още по-плътно до най-важните особености на жанра, известен с наименованието „кратки хроники" — един жанр, твърде популярен в съседна Византия.[21] Разбира се, първият книжовен паметник, на който искам да се спра, само условно би могъл да бъде наречен „кратка хроника" („българска летопис" според Й. Иванов) — това са добавките към българския превод на стихотворната летопис на Константин Манасий. Казвам условно, тъй като тези деветнадесет добавки нямат самостойно място, не съставят едно съчинение, а са вмъкнати на съответните места в основния текст на хрониката и са неразделна част от нея (получило се е едно своего рода „побългаряване" на Манасиевата творба). Като оставим настрана първата добавка, в която се въздава прослава на „новия Царевград", т. е. Търново, и на „великия владетел и изряден победоносец" цар Иван Александър, който е от „корена на преизящния (цар) Иван (II) Асен", истинските хронологически добавки начеват с кратка бележка за нахлуването на българите в земите на Византия (бележка към текста, посветен на императора Анастасий I (491—518)) и завършват с нерадостната констатация за покоряването на България в 1018 г.: „От този Василий (II Българоубиец) българското царство бе под гръцка власт, даже и до Асена Първи, цар на българите."

Другите две творби от тази група вече с пълно право биха могли да бъдат характеризирани като кратки хроники. В първата от тях, известна под името „Безименна българска хроника", сравнително подробно за този тип летописни съчинения, с известни грешки в хронологията и персонажа, е описана появата на турците в Мала Азия, първите набези на Балканския полуостров и завоеванията им до 1417 г. Втората „крат-

[21] P. Schreiner, Studien zu den BRAXEA XRONIKA, München, 1967 (= Miscellanea Byzantina Monacensia 6); Idem, Die byzantinischen Kleinchroniken, Bd. 1—3, Wien, 1975, 1977, 1979 (= Corpus Fontium Historiae Byzantinae — vol. XII/1—3).

ка хроника", която също има съответствие във византийската историческа книжнина, е съставена от седем самостойни приписки, или по-точно записки за отделни събития, обединени около една тема: турското нашествие в средиземноморието и югоизточна Европа. Тъй като са писани по едно време, от едно лице и се намират на едно и също място, подредени по хронология, те с пълно право биха могли да бъдат разглеждани като едно цяло.[22] Първата бележка съобщава за поражението, което турците нанесли на трансилванския войвода Ян Хуниади, на Косово поле (1448 г.). Последната съвсем бегло отбелязва покоряването на Унгария от турците — прочутата битка при Мохач и последвалото влизане на османската армия в Будапеща (1526 г.).

Като изучаваме българската летописна традиция не бихме могли да подминем група книжовни творби, които със спецификата на формата, съдържанието, маниера на изложението, идейните позиции на техните автори съставят една напълно обособена група и в същото време поставят всеки изследвач пред нелеката за решаване дилема — летописни съчинения или апокрифни творби? Тези любопитни във всяко отношение текстове са: „Български апокрифен летопис", „Видение на пророк Даниил", „Тълкувание Данаилово" и „Видение (откровение) на пророк Исай". Затруднението, за което споменах, идва от очевидното смесване на жанровете, което е особено добре изразено при последните три текста, докато в „Българската апокрифна летопис", ясно се разграничават две неравностойни по обем и по стойност части — апокалиптична (апокрифна) и летописна.

И четирите творби без съмнение са рожба на устната традиция, на устната историческа култура на българския народ, преминал в определен момент в книжовна традиция. Изброените летописни съчинения са съставени през една епоха — епохата на византийското господство в българските земи (1018—1186 г.). Това се е отразило на тяхната идейна основа, характеризираща се преди всичко с добре подчертан патриотизъм и месианизъм. Едно подробно запознаване с „апокрифните" летописи и преди всичко с техните реалии — персонаж, топоними, етноними, отделни събития от българската история — показва категоричната връзка между четирите паметника. Трудно е да се каже дали тази връзка идва по книжовен път, т. е. заимствувания на един автор от друг, или пък общите елементи в четирите съчинения се дължат на обща устна традиция, на народния епос. Независимо от установената близост, все пак бихме могли да забележим и известни различия — различия (и то в летописните части!), които отделят на една страна „Българския апокрифен летопис", а на друга — останалите три творби, възхождащи към общ първоизвор или възникнали в една и съща област от българските земи.

---

[22] Вж. Ив. Божилов, Един осмогласник от времето на цар Иван Александър (НБКМ 180 [313]). — В: Сборник в памет на Ст. Вакларов (под печат).

Апокалиптичната форма и съдържание, народното въображение, легендите, минаващи от уста в уста, и не на последно място липсата на книжовен първоизвор при съставянето на нашите текстове, са се отразили на качеството на онези части, които имат летописен характер. Като недостатъци бихме могли да посочим: деформация на историческите събития, погрешна, а на места измислена хронология на събитията, скриване на истинските явления, персонаж, географски понятия под измислени наименования. Тази обвивка на иначе интересното в отделни случаи съдържание, пречеше десетилетия наред апокрифните летописи (ако можем да запазим това наименование) да бъдат признати за пълноценна изява на българската средновековна историопис и да бъдат привлечени при възстановяването на някои периоди или отделни събития от българското минало.[23]

Ако трябва да преценим кой от четирите книжовни паметника има най-голяма стойност — като историческо съчинение и като художествено произведение, може без колебание да се каже, че това е „Българският апокрифен летопис". Основание за тази преценка ни дават формата, подобрата и по-стройна композиция, по-пълната осведоменост на автора и значително по-богатата и по-достоверна летописна част от текста. Това е единственият паметник, който не без основание би могъл да бъде наречен още по-добре, хроника от български тип.

2. Исторически повествования. Този тип исторически творби, който освен че не представя добре най-важния исторически жанр, е и твърде слабо застъпен в българската средновековна книжнина. Запазените произведения могат да бъдат разделени, до известна степен условно, на две групи. Първата група, която заема обособено място, по една странна прищявка на Калйо, е съставена от съчинения, посветени на българската църковна история. Три от тях предават най-важното събитие от историята на църквата през второто българско царство, а именно: възобновяването на българската патриаршия в 1235 г. И трите текста не са самостойни, т. е., те или са вмъкнати в по-голямо съчинение, или са част от цикъл творби, посветени на друга тема. Тези три текста са: свързаният с култа на св. Петка търновска „Летописен разказ от времето на цар Иван II Асен" (по своята литературна форма, както справедливо отбелязва Ст. Кожухаров, текстът принадлежи към жанра „пренасяне на мощи" (translatio), подобен разказ вмъкнат в „Синодика на цар Борил" (това му придава почти документална стойност) и едно повествование, което условно би могло да бъде назовано „За българските и сръбските патриарси". Както се вижда, въпреки усилията ни, чистотата на жанра трудно може да бъде опазена. Все пак съдържа-

[23] Ив. Дуйчев, Едно легендарно сведение за Аспарух. В: Ив. Дуйчев, Българско средновековие, София, 1972, с. 122—133; Ив. Венедиков, Легендата за Михаил Каган, В: Преслав; 2. Сборник, София, 1976, с. 179—204; М. Каймакамова, Две старобългарски летописни съчинения от XI в., Исторически преглед, 1976, 5, с. 86—96.

нието на посочените книжовни творби, почти изцяло историческо, ни дава правото да ги квалифицираме като исторически съчинения.

Четвъртата творба — този път отразяваща локално събитие, — която бихме могли да отнесем към първата група, е краткото, но извънредно важно произведение на поп Методи Драгинов от село Корава, посветено на помохамеданчването на българското население от Чепино (XVII в.). С пестеливи слова авторът е предал трагедията на българите принудени да изоставят вярата на дедите си и да приемат насила ислямската религия: „Нашите се турчиха до Богородица. Които не се потурчиха, едни изклаха, други бягаха в гората и им изгориха къщите."

Втората група исторически повествования, също добре обособена, както и първата (между двете групи биха могли да бъдат установени допирни точки или „преливане" от едната в другата), също стои на границата между два жанра: историята и разказа като самостоен жанр на старата ни литература. Изследвачът е изправен пред трудната задача коя от двете литературни групи да предпочете. И твърде често решението, взето след дълги колебания, предизвиква оправдани възражения. Това е така, защото противоречието е вътре в самото произведение, защото строгото разграничаване на жанровите особености в много случаи е невъзможно. Да вземем за пример известната творба, онасловена „Чудото на св. Георги с българина", която обикновено се сочи като първа изява на старобългарския разказ. Ако след един внимателен прочит бихме могли да установим основната съюжетна линия, а именно: чудодейната намеса на св. Георги в съдбата на неизвестния български воин, от чието име се води разказът, то едва ли би могло да се каже, че тя е ярко изразена и доминира над останалите събития, които да бъдат разгледани само като фон, представляващ по-добре „чудесата", сторени от популярния светец. Струва ми се, че историческите събития, разказани в тази не особено голяма творба, са много и извънредно важни, за да ги приемем като второстепенен елемент в структурата на „чудото". А те са: кръщението на българите, оттеглянето на княз Борис от престола, краткотрайното властвуване на Владимир, възшествието на Симеон и българо-маджарската война през 894—895 г.! Остава формата и донейде основната цел: разказ-изповед на главния герой (но предаден от друго лице!) изпитал върху себе си чудодейната сила на св. Георги. Но дали само това е достатъчно, за да приемем, че в случая имаме едно художествено произведение, а не запис на исторически събития (присъствието на „чудодейния" елемент не бива да ни заблуждава, тъй като той е чест гост на историческите творби от средновековието).

Подобен е случаят с т. нар. „Рилска повест" или „Възобновяване на Рилския манастир и пренасянето на мощите на Иван Рилски в Рила", дело на изкусното перо на Владислав Граматик (1469 г.). По своя сюжет (това личи и от разгърнатото заглавие) то е translatio, т. е. разказ за пренасяне на мощи (подобно на летописния разказ за възстановяването на патриаршията от времето на цар Иван II Асен, в чиято ос-

нова е споменът за пренасянето на мощите на св. Петка от Каликратия в Търново). Но оттук нататък се сблъскваме с друг жанр — историческия. Повествованието на Владислав Граматик начева с обстоен исторически увод, в който се съобщава появата на турците на Балканския полуостров, битката край Марица и гибелта на Вълкашин и Углеша (1371 г.), турското настъпление срещу Сърбия, паметното сражение на Косово поле и смъртта на султан Мурад (1389 г.), покоряването на „българските области" и Търново. По-нататъшният текст, свързан с възстановяването на Рилската обител и пренасянето на мощите от Търново в манастира, изобилствува с исторически реалии, разкрива интересни моменти от съдбата на Търново, Никопол, Средец.

Няма съмнение, че Владислав Граматик би могъл да композира своето съчинение по съвсем друг начин — като изостави паметните исторически събития и се заеме с основната цел на своя разказ, а тя е: възобновяването на манастира, чийто основател е светецът, и пренасяне на мощите, като засили чудодейните им изяви по пътя от Търново до Рилската обител. Но той е предпочел другия път. Защо? Не говори ли този подход за преобладаване на историческото му съзнание над стремежа да представи само „завръщането" на Иван Рилски в манастира? Не ни ли дава основание това да приемем, че Владислав Граматик е използувал един значим факт от българската история (но все пак само един факт!), за да представи по-подробна картина на съдбините на българския народ през XIV—XV в.?

3. Приписки. Този своеобразен историографски жанр — ако можем така да квалифицираме обичая да се оставят бележки по ръкописите — по своята форма и донейде обем, напомня епиграфските паметници. Приликата обаче свършва дотук. Различията са много повече и тъкмо те позволяват обособяването на още една самостоятелна група историко-летописни паметници. Приписките или още маргинални бележки, обикновено са дело на преписвача на ръкописа или на преводача на текста (ако той се превежда за пръв път) и са оставени по полето, в началото или най-често в края на ръкописната книга. Най-често приписките съдържат сведения за времето и мястото на изготвянето на ръкописа (понякога датировката се извършва чрез споменаване на името на съвременния на кописта владетел), името на преписвача, условията, при които е работил, паричната стойност на поръчаната книга, по-нататъшната съдба на ръкописа (преминаване от едни ръце в други, преподвързване и т. н.). Всички тези сведения са от изключително голямо значение за историята на ръкописа и са в услуга на учения палеограф и кодиколог.

В много случаи за щастие приписките далече надхвърлят този кръг „лични" сведения — било то за преписвача или за преписваната от него книга и предлагат много важна информация от исторически характер. Причините за подобно обогатяване на приписките, което ги превръща в историко-летописни произведения, са различни — лицето, което е поръчало ръкописа, го е изискало, самият преписвач е имал съзнанието за от-

говорност пред своя народ и пред историята или пък завършването на ръкописа е съвпадало с изключителни събития, които са оставяли трайни дири в паметта на съвременниците, и преписвачът, отстъпвайки пред емоционалната вълна, ги е отбелязвал в своя ръкопис. Тъкмо в такива случаи приписките ни предлагат сведения за миналото, които не могат да бъдат заменени с други извори.

Ще си позволя да дам само няколко примера. Благодарение на приписката на монаха Тудор Досков към „Словата" на Атанасий Александрийски научаваме точната дата на смъртта на княз Борис — 2 май 907 г. Анонимният автор на приписката към т. нар. Свърлижко евангелие ни даде името на водача на въстанието от 1277 г. — Ивайло (византийските историци го назовават Лахана!). А обширната приписка, понякога наричана и летописен разказ или бележка, на монаха Исай към неговия превод на Дионисий Ареопагит, представлява емоционално, дълбоко впечатляващо описание на разорението на Източна Македония от турците след битката край Марица (1371 г.): „Като убиха юначния деспот Углеш, турците се пръснаха и полетяха по цялата земя, подобно на птици във въздуха. Едни от християните бяха изклани, други отвлечени в плен, а онези, които останаха, и тях смърт несретна ги покоси, защото погинаха от глад... Които пък се спасиха от тази напаст, те по божие допущение биваха изпояждани от вълци. Дене и ноще те нападаха и разкъсваха хората. Уви! Какво прискърбно зрелище бе настанало!... Но вярвайте ми, не само аз, който съм неопитен във всичко, но и изкусният някога у елините Ливаний не би могъл да опише неволите, що се изсипаха над християнския свят в западните области...".

4. **Преводни хроники.**[24] Обвързването на средновековния българин с християнската общност е бил онзи решителен момент, който е определил и по-нататъшното развитие на българската историопис. В този процес биха могли да бъдат разграничени, както отбелязах по-горе, две основни страни, а именно: стремеж за създаване на историко-летописни творби по нов модел и с нова идеология и второ, стремеж, необходимост у българина да се запознае с миналото на света, но вече от църковни, от християнски позиции. За задоволяването на тази потребност, наложена от повелите на времето, са били необходими съчинения, които да предложат на любознателния читател подробно описание на изминатия от човечеството път. Българската историография не е разполагала с подобни съчинения и не е имала все още възможности да ги създаде. Ето защо, както в много други случаи, погледът се насочил към Византия, към византийската хронографска традиция и на българска почва, в българския

[24] Основни изследвания: M. Weingart, Bizantské kroniky v literature cirkevneslovenske. Prehled a razbor filologicky, I—II, Bratislava, 1922—1923; Ю. Трифонов, Византийските хроники в църковно-славянската книжнина, ИИД, 6 (1924), с. 163—181; М. Каймакамова, Старобългарското историко-летописно творчество от средата на IX в. до началото на XI в., с. 65—73.

превод се появили някои любопитни образци на този така популярен във Византия жанр.

Кои са тези творби, които са „облекчили" българската средновековна история, но в същото време са задържали нейното развитие? Това са „Хронография" или „Всемирна хроника" на Йоан Малала, хрониките на Георги Монах-Амартол, Симеон Логотет (или още Симеон Магистър), Георги Синкел (?), „Съкратена история" на Йоан Зонара и стихотворната хроника на византийския поет от дванадесетото столетие Константин Манасий.

Основният въпрос, който бихме могли да си зададем е: кое е определяло избора на българските преводачи, какво ги е насочвало тъкмо към изброените по-горе произведения на византийската хронография? Като оставим настрана общите недостатъци на този тип съчинения — скъсване с античните историографски традиции, изоставяне на историческата критика (доколкото е съществувала!), постоянно преплитане на истината и легендата, примитивизма, деформацията на събитията и т. н. — всяка от посочените творби си има своя специфика, която може би е оказала решаващо въздействие, при избора на българския преводач или лицето, което е поръчало превода. Така например, хрониката на антиохиеца Йоан Малала (491—578) е най-популярната хроника в хилядогодишната история на Византия. Нейният автор е един от малцината хронисти сполучил да съчетае античното историческо наследие с християнския светоглед, да прекрои античната история по библейска мяра и да я направи интересна за съвременния нему читател. Съчинението на Симеон Логотет не е хроника, в истинския смисъл на това понятие, тъй като то обема събитията от 842 до 948 г. (с една по-късна добавка), а хрониката на Георги Монах (Амартол) не притежава някои изключителни достойнства — поне такива, които биха я отличавали значително от цялата продукция. Положението с Йоан Зонара е малко по-различно. При съставянето на своята „Съкратена история" той е използувал редица антични писатели и историци, между които и Дион Касий, чието съчинение, в някои свои части, е познато благодарение на Йоан Зонара. Що се отнася до Константин Манасий, вече казах — той е бил моден византийски поет, а творбата му има повече литературни достойнства, отколкото историко-летописна стойност.

Как би трябвало да бъде оценено присъствието на преводните византийски хроники в българската историопис? Този въпрос не е изолиран и не е плод на риторика. Той е част от големия проблем за старата българска книжнина — съотношението между оригинални и преводни съчинения, мястото на едните и на другите. Не може да се отрече, че преводните творби и в случая хрониките, са част от старата ни литература. Не може да се отрече, че българският читател се е запознавал с миналото на човечеството през погледа на византийския автор. Еднаквата идеологическа основа е улеснявала възприемането на световния исторически процес като цяло, но различните народностни и политически позиции са

Институт за литература БИБЛИОТЕКА

подтиквали българина да погледне критично на някои частни въпроси и преди всичко на онези пасажи или страници посветени на историята на българската държава, тъй като той е бил принуден да опознава фактите и явленията, такива каквито му ги е поднасял византийският автор. А изложението и особено оценките на събитията не винаги са били компетентни и правдиви.

Но не може да се отрече и още нещо: византийските преводни хроники са били *отворен прозорец към света* за средновековния българин — разбира се, за този свят, за който е воювала християнската църква. Тъкмо това е определяло интересите на българското общество към тези летописни творби (достигналите до днес ръкописи не подкрепят схващането за голямо разпространение на тези съчинения). Но и тъкмо това е отклонило вниманието на българина от най-значимите паметници на византийската историческа мисъл — съчиненията на Прокопий Кесарийски, Михаил Псел, Анна Комнина, Йоан Кантакузин. Интересите на българската средновековна историография към историко-летописната традиция на съседна Византия останали докрай в плен на хронографския жанр.

* * *

Средновековният историописец? Кой е той, какви са били неговите социални позиции, каква е била неговата подготовка, какъв е бил неговият мироглед, използуван при създаването на историографските творби? Много трудно е да се даде задоволителен отговор на всички тези питания, тъй като нашият средновековен историописец в повечето случаи е анонимен. Ето защо ние сме лишени от възможността да установим една социална стратиграфия или една разгърната картина, обхващащи всички онези книжовници, трудили се в полето на историята. И все пак, някои характерни особености биха могли да бъдат изтъкнати.

Сякаш най-сложен е въпросът за съставителите на прабългарските летописни надписи — впрочем, този въпрос се налага и от гръцкия език на паметниците. Известно е, че летописните надписи, а заедно с тях и голяма част от мемориалните и строителните, са съставени по изричното желание на българските владетели (това се отнася и за по-късните старобългарски кирилски надписи). Този факт е добре отразен в запазените паметници. Много от тях, след задължителния дори и за прабългарските надписи кръстен знак (invocatio symbolica) начеват своето изложение с името на владетеля, по чието нареждане е издълбан надписът. Трудно е да се каже дали канът, а по-сетне царят, е имал пряко участие в съставянето на надписите или се е задоволявал само да даде нареждане за тяхното изготвяне. Съвсем логично е да допуснем, че текстът на прабългарските надписи е бил съставян от българин (дворцов летописец според В. Бешевлиев!), а след това превеждан на говорим гръцки език от грък.

Ако се обърнем към книжовните паметници, няма да бъде трудно да установим, че най-добре сме осведомени за авторите на приписките. Макар впечатлението ни да не е пълно, все пак един извод се налага: средновековните историописци, в повечето случаи, ако не и изключително, са духовни лица — преди всичко монаси. За съжаление следващата крачка е трудна. На нас ни липсват подробности за техните позиции в обществото, за тяхната обща култура и специалните им интереси. Само за малцина от тях могат да се правят косвени изводи. Това са преди всичко авторите на приписки и съответно преводачи на византийски съчинения, в чийто български текст откриваме интересуващите ни маргинални бележки. Между тях е например монах Исай, преводач на творбите на един от най-интересните представители на византийската култура, на византийската естетика, Дионисий Ареопагит. Безспорно тази нелека дейност не би могла да бъде извършена без отличното познание на средногръцки (византийски) език и богата обща и специална култура, получена в центрове, които са били в състояние да я дадат. Но тази наша осведоменост е твърде недостатъчна.

Какви са били професионалните качества на средновековния историк, т. е., с какъв репертоар от средства е разполагал той, за да възкреси възможно най-добре миналото? Как е подхождал към него и към своята работа? Какъв е бил резултатът от неговия труд? Преди да се опитам да отговоря на тези питания, бих искал да припомня една констатация на известния познавач на френската средновековна литература. Ж. Пайен — констатация, която, струва ми се, е общовалидна: „Това, което все още липсва на средновековните историци е съзнанието за историята, т. е., да се овладеят събитията, да се определи причинността и да се излъчат законите... В действителност средновековните историци са били по-скоро регистратори на събития, на които те са били свидетели или, за които те са чували да се говори". И наистина, като особености на метода на средновековния историограф, бихме могли да посочим: натрупването, понякога безразборно, на факти; пълно господство на провиденциализма и хаотично напластяване на случайности, които определят движението на историческия процес, липса на историческа критика.

Разбира се, тази най-обща характеристика има и своите изключения, но те идват, както винаги, само да потвърдят правилото. Но тези изключения са извън българската историография и могат да бъдат открити в съседна Византия. За съжаление българската историопис, поради обстоятелства от обективен и субективен характер, остава настрана от най-доброто сътворено от византийската историческа мисъл. На българските автори остава чужда античната историографска традиция и преди всичко влиянието на Тукидид, което присъствува осезателно в хилядогодишното развитие на византийската историография. На българските автори остават чужди опитите на един Михаил Псел за историческа критика и характеристика (макар и на личности, а не и на процеси и явления); стремежът на Анна Комнина към грижлив подбор на изворите; ис-

торическият вкус, отговорността пред миналото на един Йоан Кантакузин. Професионалното умение на българските историописци и техните изяви се вместват в Монтеновото съждение: „Всеки, който има знание и памет може да изложи някакъв подходящ за него въпрос“ и оправдават суровата присъда на Р. Бейкън: „Поезията — дело на въображението; историята — дело на паметта; философията — дело на интелигентността.“

* * *

Всяка книжовна творба — оригинална или преводна — си има своята публика. Тя трябва да достигне до своя читател, на когото ще поднесе определен обем информация, морално-етически норми, естетико-художествени ценности. Това е така, защото всяка книга, особено през средновековието, е отзвук на социална поръчка. Тази функционалност на книжовната продукция важи с пълна мяра за историографските творби. Но тогава кой е читателят на тези съчинения? Вече посочих затрудненията съпътствуващи изготвянето на един синтезиран образ на средновековния историк. Още повече затруднения се явяват, когато трябва да се представи облика на читателя — духовен и физически. Твърде редки са онези случаи, когато познаваме лицето поръчало съответното съчинение или ако е византийско, неговия старобългарски превод (Манасиевата летопис!). Ето защо, впечатленията ни биха могли да бъдат получени само по косвен път, като се съобразим с типологията на историко-летописните паметници и с нивото на средновековната масова култура, ако мога така да се изразя.

Несъмнено, епиграфските паметници (номер едно в нашата типология) са били обърнати към твърде широка публика. Но този тип паметници трудно са допускали „читателя“ близо до себе си, тъй като би трябвало да бъде грамотен в широкия смисъл на това понятие, т. е. да владее гръцки език, за да стане фамилиарен с прабългарските надписи, които съставят по-голямата част от историко-летописните епиграфски паметници.

Не по-лек за решаване е и въпросът с книжовните историографски творби. Липсата на достатъчно сведения — това оправдание вероятно досажда на читателя, но сме принудени да държим сметка за него — не ни позволява да добием ясна представа за „популярността“ на тези творби и оттук вероятния брой на читатели (количество на ръкописи на дадена творба, разпространение по области и по векове и т. н.). От друга страна историографските паметници са в по-неблагоприятна позиция, отколкото редица жанрове на старата ни книжнина. Те не са били част от онзи задължителен репертоар знания, с които е трябвало да бъде запознат средновековният българин (под надзора на църквата!) и които са били негов неразделен спътник — слова и жития, догматически и литургически творби; репертоар от съчинения, четени на глас в божия

храм и достъпни дори за т. нар. аналфабети, аграмати или алигограмати, т. е., за всички онези, за които мисловната и четивната култура са били непознати. Историографията е жанр от старата българска литература, чието възприемане е изисквало специална подготовка, сравнително висока култура, познания надхвърлящи ежедневието на църквата — жанр, достъпен „за твърде ограничен елит“ (М. Блок). Огромната част от българския народ е трябвало да задоволява своята необходимост от исторически познания, чрез изявите на оралната култура — епически разкази, легенди и песни.

* * *

Прочитайки това кратко изложение на тема „Българската средновековна историопис“, което изпълнява ролята на въведение към публикуваните в този том историко-летописни текстове и улеснява по-интимното запознаване с тях, читателят с основание би си задал въпроса: каква е все пак историческата значимост на тези разнородни епиграфски и книжовни паметници, обуславящи формирането на една историографска традиция и един независим, добре обособен жанр на старата българска литература? На това питане може да се отговори и лесно, и трудно. Отговорът би могъл да бъде и кратък, и подробен. Като не забравям все пак, че читателят сам ще си състави мнение, аз бих могъл да го подпомогна, съобразно силите си, както би се изразил един средновековен книжовник.

В най-общ план средновековната ни историопис е безспорно свидетелство за историческата памет, за традициите, за интереса към миналото — свое и чуждо, за вкус към историческата творба. Това е явление, което произтича от самата същност на един народ, явление задоволяващо неговите духовни потребности, явление неотделимо от народностното съзнание, от историческия път на българския народ. Историографията е онзи клон от познанието, който е давал увереност на българина, че той идва отдалече и че пътя, който следва ще го отведе още по-далече; съпровождал го е непрекъснато, подхранвал е стремежа му за опознаване на държава и народ. Историографията е онази неделима част от историята на средновековното българско общество, без която трудно бихме могли да си представим неговото раждане, развитие и пълноценно съществуване. Историографията е онова оръжие, което избра Паисий, за да пробуди българския народ, за да възбуди у него интерес към величавото му минало, да му даде средство в борбата срещу чуждоземното владичество, за съхраняване на българщината, да го подпомогне в стремежа му за възобновяване на българската държава.

Българската средновековна историопис има и чисто фактологическо, утилитарно значение. Не са малко онези случаи, когато достигналите до нас епиграфски паметници или книжовни творби съдържат уникални

свидетелства, без които биха останали непознати редица моменти от нашата история. В международен план значителността на българската историография би могла да бъде формулирана по следния начин: от една страна, с помощта на преведените византийски хроники, тя запознала останалия славянски православен свят с хронографската продукция на Византия; служела за мост между една от големите изяви на човечеството — византийската цивилизация и зараждащата се славянска цивилизация; от друга страна, българската историописна традиция оказала съществено влияние върху създаването и развитието на руската летописна традиция.[25]

* * *

Публикуваните в този том исторически творби са добре познати на специалистите и донейде известни на един по-широк кръг читатели. Предлаганите тук текстове досега са били обнародвани заедно с останалите паметници на старата българска книжовност и са съставяли част от популярни пособия по стара българска литература — компендиуми, антологии, христоматии. Едва сега за първи път те се отделят, макар и формално, от целия книжовен поток и получават самостойно място, така както предполага техния жанр. Подобен опит за обособяване крие една опасност, а именно: да се пропусне някой от немногобройните паметници на българската средновековна историография. Подобна опасност трудно би могла да бъде избегната. Усилията да бъде събрано всичко на едно място не винаги могат да дадат възможно най-задоволителния резултат. Все пак съставителят на това се ласкае от мисълта, че е сполучил да представи най-значимото от историописната продукция на българското средновековно общество. Но това ще отсъди читателят.

Иван Божилов

---

[25] Подробни посочвания за влиянието на българското историко-летописно творчество върху най-старото руско летописание у Е. Михайлов, Българо-руските културни взаимоотношения от края на X до 30-те години на XIII в. в руската и българската историография, ГСУ — Философско-исторически факултет, том LX (1966), София, 1967, с. 225—232; М. Каймакамова. Старобългарското историко-летописно творчество от средата на IX в. до началото на XI в., с. 74—91: 6. Влиянието на старобългарската летописна продукция в „Повесть временных лет".

Именник на българските канове

Авитохол живя 300 години. Родът му беше Дуло, а годината му на заемане на властта дилом твирем. Ирник живя 150 години. Родът му беше Дуло, а годината му на заемането властта дилом твирем. Гостун, наместник на тогова, управлява 2 години. Родът му беше Ерми, а годината му на заемането властта докс твирем. Курт управлява 60 години. Родът му беше Дуло, а годината му на заемането властта шегор вечем. Безмер управлява 3 години. А родът на тогова беше Дуло, а годината му на заемането властта шегор вечем. Тези пет князе управляваха княжеството оттатък Дунава 515 години с остригани глави. И след това дойде отсам Дунава Исперих, княз също и досега. Исперих княз управлява 61 година. Родът му беше Дуло, а неговата година на заемането властта верениалем. Тервел управлява 21 година. Родът му беше Дуло, а годината на заемане на властта текучитем твирем... 28 години. Родът му беше Дуло, а неговата година на заемането на властта дванш ехтем. Севар — 15 години. Родът му беше Дуло, а неговата година на заемането на властта тох алтом. Кормисош — 17 години. Родът му беше Вокил, а неговата година на заемането на властта шегор твирим. Този княз измени рода Дулов, сиреч Вихтун. Винех — 7 години, а родът му беше Укил, а неговата година на заемането на властта шегор алем. Телец — 3 години. Родът му беше Угаин, а неговата година на заемането на властта сумор алтем. И този беше от друг род. Умор — 40 дни. Родът му беше Укил, а неговата година на заемането на властта дилом тутом.

НАДПИСИ

А. Прабългарски надписи

НАДПИСИ ОКОЛО МАДАРСКИЯ СКАЛЕН РЕЛЕФ

Ic

(...) на българите... и дошел при Тервел. На носоотрязания император не повярваха моите чичовци в Солунско и си отидоха в Кисинските (селища) ... негов един... чрез договор вождът Тервел даде на императора... 5 хиляди ..... императорът заедно с мене победи добре.

IIа и б

(...) жълтици... той даде... жълтици вождът... войници... вождът... гърците... каквото ти давах всяка година, ще ти давам, понеже ми помогна... всяка година ще ти даваме и при вожда императорът изпрати (?) ... и помоли вожда Крумесис... вождът... като разпределяше жълтиците... започнаха... даде от... вождът Крумесис подари ... това езеро... ти направи... вождът... развалиха договорите... война... тогава... име...

III

(...) беше отхранен... развалиха и от бога Омуртаг вождът ... изпрати... помогни ми...

ХАМБАРЛИЙСКИ НАДПИС

...и брат му не го забрави и излезе и бог му даде и той опустоши следните места и крепости: Сердика, Дебелт, Константия, Версиникия, Адрианопол. Тези силни крепости той превзе. А на останалите крепости бог даде (-внуши) страх и те (-гърците) ги напуснаха и избягаха и долната страна, той (не?) забрави тази страна, откъдето излязъл беше с цялата си войска и беше изгорил нашите земи сам старикът император, плешивият, и завзел беше всичко и беше забравил клетвите, и излезе срещу него владетелят Крум, за да воюва... и отиде, за да... опустоших...

НАДПИС ОТ ГРАДИЩЕТО ПРИ СЕЛО КАДЪКЬОЙ

а) ...и онзи побеждавайки отиде(?)... гърците в Маркели... (като) грифон. Излезе Никифор... от неговия яд да не се съберат... гърците и отново се събраха... гърците. Бог направи...-ят бог направи и... и го срещнаха гърците... град и се спря в... отиде в (срещу?) Адрианопол и... военачалниците...
б) ... неговите войски ... победи Крум и отиде... направи жертвоприношение на морето(?)...
в) ... брата ... и умря ... императорът...

СЮЛЕЙМАНКЬОЙСКИ НАДПИС

... съобщение ... и изпратиха ... сключиха мира за 30 години. Първата от уговорените 11 глави се отнася до-територията. Тя трябва да бъде от Девелт до Перамокастел и между двата Авролева, и до многото мостчета, и между Валзина и Агатоники, и до Хеброс, и до Константия, и до Макри ливада, и до Хеброс, и до планината Хемус. До там стана определянето на границата. Втора глава за славяни-

те, които са под императора: те трябва да останат така, както бяха заварени, когато стана войната. Трета глава за останалите славяни, които не са подчинени на императора в крайбрежната област: той ще ги върне в селищата им. Четвърта глава за пленените християни и за заловените... , а за турмарсите, спатариите и комитите: ще даде:..., а за бедните войници душа срещу душа. За заловените извън крепостите ще даде два (или две хиляди) бивола, ако... селата. Ако е избягал стратег...

МАЛАМИРОВ НАДПИС

(Кан сюбиги Маламир) от бога архонт: дядо ми Крум намери с нас тези произведения(?). Баща ми Омуртаг архонтът, като сключи 30-годишен мир, добре живя с гърците и отначало и аз добре живеех, но гърците опустошиха нашите земи и архонтът Маламир, който управляваше заедно с капхан Исбул, отиде с войска срещу гърците и опустоши крепостта Проват и крепостта Бурдизон и земите на гърците и придоби всякаква слава и дойде във Филипопол и гърците избягаха и тогава капхан Исбул заедно с прославения архонт направи среща с филипополийците.

НАДПИС ОТ ФИЛИПИ

Персиан, от бога архонт на многото българи, изпрати Исбул, капхана, като му даде войски и ичиргу боила и кана колобра. И капханът към смоляните... Който търси истината, бог вижда, и който лъже, бог вижда. На християните българите направиха много добрини и християните ги забравиха, но бог вижда.

НАДПИС ОТ БАЛШИ

Покръсти се от бога архонтът на България Борис, преименуваният Михаил заедно с дадения му от бога народ в лето 6374.

ТРИУМФАЛНИ НАДПИСИ

1 Битка при Сяр
2 Битка при Тича
3 Битка при Версиникия
4 Крепост Бурдизон
5 Крепост Дидимотихион
6 Крепост Редесто
7 Крепост Теодоруполис
8 Крепост Теодосиополеос
9 Крепост Гариала
10 Крепост Аркадиуполис
11 Крепост Визи
12 Крепост Созополис
13 Крепост Месемврия
14 Крепост Вукелон
15 Крепост Скутарион
16 Крепост Агатоники

Б. Старобългарски кирилски надписи

НАДПИС НА ЖУПАН ДИМИТЪР ОТ 943 г.

... против гърците в 6451 година при Димитър жупан.

БИТОЛСКИ НАДПИС НА ЦАР ИВАН ВЛАДИСЛАВ (1016 г.)

...се издига и се прави от Йоан самодържец български

...с помощта и молитвите на пресветата владичица наша Богородица чрез

застъпничеството на дванадесетте и на двамата върховни

апостоли. Тази крепост бе направена за

убежище и за спасение и за живота на българите. Започната беше крепостта Битоля през месец октомври на 20 ден, а се

завърши през месец...

в края. Този цар и самодържец беше българин по род и внук на двамата благоверни Никола и Рипсимия, син на Арон, който е брат на Самуил царя самодържец и които двама разбиха в ... гръцката войска на цар Василий, където бе взето злато . . . . . а този велик цар бе разбит от цар Василий в 6522 година от сътворението на света . . . . . на тази изтичащата година.

ТЪРНОВСКИ НАДПИС НА ЦАР ИВАН II АСЕН

В лято 6738 [1230], индикт 3. Аз, Иван Асен, в Христа бога верен цар и самодържец на българите, син на стария цар Асен, създадох из основа и с живопис украсих докрай тази пречестна църква в името на светите 40 мъченици, с помощта на които в дванадесетата година от моето царуване, в която година се изписваше този храм, излязох на бран в Романия и разбих гръцката войска и плених самия цар кир Теодор Комнин с всичките му боляри, а цялата земя от Одрин и до Драч завладях — гръцка, още и арбанаска и сръбска. Франките владееха само градовете около Цариград и самият този град, но и те се повинуваха под десницата на моето царство, понеже нямаха друг цар освен мене и благодарение на мене прекарваха своите дни, защото така повели бог. Понеже без него ни дело, ни слово се изпълва. Нему слава на векове. Амин.

БОЖЕНИШКИ НАДПИС

Аз, Драгомир, писах.

Аз, севаст Огнян, бях кефалия при цар Шишман и много зло патих. В това време турците воюваха. Аз държах за вярата на цар Шишман.

КНИЖОВНИ ИСТОРИЧЕСКИ ПАМЕТНИЦИ

А. Историко-летописни съчинения

КОНСТАНТИН ПРЕСЛАВСКИ

Историкии за бога, съдържащи накратко годините от Адам до пришествието Христово и пак от Христос до сегашния 12-и индикт.

От Адам до потопа години 2262.
От потопа до рождението на Аврам 1070.
Всички събрани години 3332.
От рождението на Аврам до изхода на синовете Израилеви от египетската земя има 505 години.
Всичко от Адам до изхода [на евреите от египетската земя] 3837.
След изхода на Мойсей 40 години, които [били прекарани] в пустинята.
Исус [Навин] 27.
На съдиите по ред и мъчителите, които владяха Ерусалим:
Хусарсад 8 години.
Готониил 40.
Еглом 18.
Аот 80.
Явин и Сисара 20.
Девора с Варак 40.
Мадиам 7.
Гедеон 40.
Авиме[ле]х 3.
Тола 23.
Иаир 22.

В ръцете пък на синовете амунски и филистимски прекараха 18 години:
Йефтае 6.
Авеса Витлеемски 7.
Еалом Завулонит 10.
Авдон Фара [то] нит 8.
В ръцете Филистимски 40.
Самсон 40.
Безвластие 20.
Илия 20.
Самуил 30.
От изхода на синовете Израилеви до Саул, първи цар Израилев 547 години. Събрани всичко от Адам са 4384 години.
Саул 40.
Давид 40.
Соломон 40.
Ровоам 17.
Авия 3.
Аса 40.
Йоасафат 25.
Йорам 8.
Охозий 1.
Готолия 7.
Йоас 40.
Амасий 29.
Озия 52.
Йо[а]там 16.
Ахаз 16.
До пленението самарийско има 15 царе, а години 385.
Езекия 29.
Манасий 55.
Амос 2.
Иосий 34.
Йохаз 3.
Елиаким 11.
Йоаким 3.
Седекия 11.
До пленението юдово 148 години.
На[в]уходоносор 25.
Мародах 12.
Валтасар 4.
Дазирий 17.
Кир 32.
Камбиз 8.

Магимин [?] 47.
Дарий 36.
Ксеркс 20.
Артаван 7 месеца.
Артаксеркс 40.
Ксеркс 40.
Су[г]диан 42.
Дарий 19.
Ксеркс 41.
Артаксеркс 42.
Арсис 4.
Дарий 16.
До Александър (Велики) 301 година.
Всичко от Адам до Александър 5029.
Александър 12.
Птолемей Лагос 40.
Птолемей Филаделф 27.
Птолемей Евергет 24.
Птолемей Филопатор 32.
Птолемей Епифан 22.
Птолемей Филомитор 32.
Птолемей Евергет 29.
Птолемей Сотир 15.
Птолемей Александър 12.
Птолемей Филип (Фускон?) 8.
Птолемей Дионисий 31.
Клеопатра 22. Убива я Август в тридесет и седмата година от своето царуване и след това царува 4 години. Всичко от Адам до въплъщението на Христа има 5555 години. След въплъщението на Христа:
Август 15 години.
От Тиберий 18 години — до спасителните мъки на господа наш Исуса Христа.
На християните е потребно да знаят добре, когато ги питат за еврейската пасха, да намират дните от слънчевия кръг точно — което е потребно християните да знаят и умеят. Намираме слънчевия кръг 23, а лунния — 10, в спасителната мъка и еврейската пасха, в събота, според евангелиста. Възкресението на спасителя наш Исуса Христа, сина божия, е на 25 март месец по църковното предание, което добре посочва по име същинската пасха. След възкресението на господа наш Исуса Христа:
Тиберий 5 години.
Гай 3 години, а месеца 4.
Клавдий 13 години, а месеца 8.

Нерон 13, а месеца 8.
Весп[ас]иан 19, а месеца 11.
Тит 12, а месеца 2.
Домитиан [Домициан] 15, а месеца 5.
Нерва 4, а месеца 4.
Траян 19, а месеца 6.
Адриан 23, а месеца 3.
Антонин 22, а месеца 3.
Марк 7 години.
Люкий [Луций] 9.
Комод 13.
Септимий 17.
Макрин 1.
Антонин втори 14.
Александър 13.
Максимин 3.
Гордиан 6.
Филип 7.
Декий [Деций] 4.
Гал 2.
Валериан 12.
Клавдий 1.
Аврелиан 5, а месеца 6.
Проб 6, а месеца 6.
Диоклетиан 20.
Максимиан 18.
От Август царя до Макси[ми]ан 30 царе, а години 343; събрани пък от Адам до свети Константин [благо]верния цар има 5843. Царува [благо]верният цар Константин 33 години.
Константиновци 23.
Юлиан 2.
Ювиан 1.
Валенти[ни]ан 12.
Валент арианин [?] 13.
Теодосий Велики 17.
Аркадий 13.
Теодосий Малки 42.
Маркиан 6.
Лъв Велики 7.
Лъв Малки 1.
Зинон 17.
Анастасий 17.
Юстин 9.
Юстиниан 19.

Юстин втори 13.
Тиберий 4.
Маврикий 20.
Фока 8.
Ираклий 30.
Константин 1.
Константин втори 27.
Константин 17.
Юсти[ни]ан 10.
Лъв 7.
Тиберий 7.
Юстиниан и синовете му 6.
Вардан 2.
Артемий 2.
Теодосий 1.
Лъв 24.
Константин и синът му 52.
Лъв и синът му 30.
Константин сам 16.
Ирина, майка му, 5.
Никифор 8, а месеца 9. Него убиха . . . българите на 27 юни.
Ставракий 2 месеца.
Михаил, зет му, 1 година, а месеца 9.
Лъв Арменец 7 години, а месеца 5.
Михаил втори 8, а месеца 9.
Теофил и синът му 12, а месеца 3.
Теодора, жена му, със сина (си) Михаил 14 години, а месеца 1, дни 2.
Михаил сам 11 години, а месеца 1, дни 9.
Василий 20 години.
Лъв, синът му, 7 години.
Всички години от разпятието Христово до Лъв, сегашния цар, деветстотин и осемнадесет, а от Адам до сегашния 12-и индикт има 6406 години.

КРАТЪК ЛЕТОПИСЕЦ ОТ АВГУСТ ДОРИ И ДО КОНСТАНТИН И ЗОЯ, ЦАРЕ ГРЪЦКИ

1 Август, същият и осмороден. Години 56, месеци 4, дни 1. В 43-та му година се роди Христос, бог наш; в годината от сътворението на света, 5501.

2 Тиберий. Години 22, месеци 6, дни 19.

3 Гай. Години 3, месеци 10.

4 Клавдий. Години 13, месеци 8, дни 19.

5 Нерон. Години 13, месеци 6, дни 17. Той уби в Рим върховния апостол.

6. Галба. Месеци 7, дни 6.

7 Отон. Месеци 3, дни 5.

8 Вителий. Месеци 7, дни 1.

9 Веспасиан. Години 10. При този Ерусалим бе оплен.

10 Тит. Години 3. И бе убит от Домициан.

11 Домициан, негов син. Години 15, дни 5. Той изпрати богословеца в изгнание.

12 Нерва. Години 1, месеци 1, дни 3.

13 Траян. Години 19, месеци 6, дни 10. Той разпъна Симеон и Итнатий богоносец. Възвърна богословеца.

14 Адриан. Години 21. Той съзида Ерусалим.

15 Антонин. Години 23. Този се покръсти.

16 Уир (Вер). Години 7, месеци 10, дни 18.

17 Марк. Години 19, месеци 8, дни... При този бе измъчван Юстин Философ.

18 Комод. Години 12, месеци 9, дни 14.

19 Пертинакс. Месеци 2, дни 22.

20 Юлиан. Месеци 2, дни 6.

21 Север. Години 18, При този бе измъчван Галеонид (Леонид), баща на Ориген; Хиподрума във Византион бе завършен.

22 Антонин. Години 7.

23 Макрин. Години 1.

24 Антонин Втори. Години 4.

25 Александър. Години 13. При него се разпространи божието слово и християните.

26 Максимин. Години 3. Бе убит.

27 Пулпин (Пупиен) и Валвин (Балбин). Месеци 3.

28 Гордиан. Години 6. Сам се погреба.

29 Филип Благочестиви. Години 17. Убит бе от Декий (Деций) Кипърски.

30 Декий (Деций). Години 2, Бе убит.

31 Гал и Вулискан (Волусиан). Години 2.

32 Валериан и Галин. Години 15. Бе убит. При този се яви Павел, гонител, ересиарх.

33 Клавдий, Години 2.

34 Врилиан (Аврелиан). Години 2. Бе убит.

34 Такит (Тацит) и Флориан. Месеци 9.

35 Проб Благочестиви. Години 6. Бе убит.

36 Кар с Карин (и) (Й)нумериан. Години 2. Бяха убити.

37 Нумериан сам. Дни 30. И бе убит от своя тъст. Свети Вавила мъченика.

38 Диоклетиан и Максимиан и Галерий. Години 20. Безбройно множество мъченици се явиха, заради многото им беззакония. Царствува заедно с тях в Галия Констанс, баща на великия Константин.

39 Константин Велики. Години 32. В 20-та година от неговото царуване беше първият свети събор в Никея, срещу Арий. В 21-та година изпрати своята майка Елена в Ерусалим да потърси честното дърво. В 22-та година царица Елена се върна от Ерусалим. В 23-та година умря царица Елена и беше погребана в църквата на Светите апостоли.

40 Константин, негов син. Години 24.

41 Юлиан Престъпник. Години 2. Бе убит.

42 Йовиан Добрий. Месеци 9. Поправен бе.

43 Валентиниан. Година 1. И дойде в Рим.

44 Уалис (Валент) Злочестивий. Години 10. Изгорен беше в Тракия.

45 Грациан Благочестивий. Години 4. Бе убит.

46 Теодосий Всеправославен. Години 17, месеци 2.

47 Аркадий и Онирин. Години 14.

48 Теодосий, син Аркадиев. Години 42, месеци 3.

49 Маркиан и Пулхерия. Години 6. Златни години (?). При него беше четвъртият събор на 630-те отци в Медопрекупней (Халкедон).

50 Лъв Велики. Години 17.

51 Лъв, негов внук. Години 1.

52 Зинон, негов баща. Години 17. Погреба се жив.

53 Анастасий. Години 17.

54 Юстин. Години 9.

55 Юстиниан Велики. Години 38. При него беше светия пети събор. И беше изградена Великата църква.

56 Юстиниан (?) Старий. Години 13.

57 Тиберий. Години 4.

58 Маврикий. Години 20, месеци 3, дни 9. Бе убит от Фока заедно с жена си и децата си.

59 Фока Злочестивий. Години 7. Изгорен бе на хълма.

60 Ираклий, желан от всички. Години 30, месеци 4.

61 Константин, негов син. Години 1.

62 Константин, негов прадядо (?). Години 27. Бе убит в дома си в банята.

63 Константин, негов син. Години 17. При този беше светият шести събор срещу злочестивите.

64 Юстиниан, негов син; отрязан нос. Години 10. Беше прогонен.

65 Леон. Години 3. Бе убит.

66 Тиберий. Години 7. Бе убит.

67 Юстиниан отново. Години 6. Убит беше вкупом в Даматра.

68 Филипик. Години 2. Беше прогонен.

69 Артемий, същият и Анастасий. Години 2.

70 Теодосий. Години 2.

71 Леон Мъчител. Години 25.

72 Константин Христоборец и рушител на образите (иконите). Години 34.

73 Леон, негов син. Години 5.

74 Ирина, негова снаха, с неговия син Константин. Години 7, месеци 7.

75 Константин самичък. Години 5. Ослепен бе от своята майка.

76 Ирина сама. Години 6. Бе убита.

77 Никифор. Години 8, месеци 9. Бе убит.

78 Ставракий, негов син. Месеци 2, дни 10.

79 Михаил, негов зет. Години 5, месеци 9. Прогонен бе от Арменеца мъчител.

80 Лъв Арменец, еретик. Години 6, месеци 6. Той беше убит при Свети Стефан.

81 Михаил. Години 9, месеци 9, дни 9.

82 Теофил, богоненавистен еретик. Години 12, месеци 3.

83 Теодора със своя син. Години 14. Прогонена бе от сина си и от Варда, своя брат. Тя възобнови светите икони.

84 Михаил самичък, заедно с кесаря Варда. Години 12. И двамата бяха убити.

85 Василий и Константин, неговият син. Години 19, в... 26 ден.

86 Лъв и Александър, синове на Василий. Години 26, месеци 8, дни 13.

87 Александър самичък. Години 1, дни 25.

88 Константин и Зоя. Години... Диотиклианос иго.

БЪЛГАРСКИ АПОКРИФЕН ЛЕТОПИС ОТ XI В.

Аз, пророк Исай, възлюбен в пророците от бога господа наш Исуса Христа, дойдох по божие повеление да кажа онова, което ще стане в последните дни на рода човешки по цялата земя. Не аз разказвам това, братя, но небесният отец чрез своя дух свети ми разказа на мене. Тогава изпрати при мене своя свети ангел и вдигна ме от земята на висотата небесна, и там видях пеене на ангели, [които] пееха и славеха господа. И въведе ме отново на второто небе и там видях много други наредби и възрадвах се много за онова, което видях и се смутиха всичките мои кости. И рече ми ангелът, който ме водеше. Повдигни се, Исайе, да видиш великата и неизречена божия слава. И въведе ме пак оттам на третото небе и на четвъртото, и на петото, и на шестото, и достигнахме даже и до седмото небе. И там видях съдия, който седеше на висок и превъзвисен престол, а около него видях да тече горяща и клокочеща огнена река и хиляди, хиляди ангели му служеха и безброй други стояха пред него. И отново видях отдясно нему ангелско пение, а от лявата му страна плач на грешниците. Тога запитах ангела, който ме водеше, и му рекох: „Господине, покажи ми господа мой, който ме е призовал от утробата на моята майка.“ И рече ми ангелът на силите господни: „Слушай, избрани божи пророче Исайе, невъзможно е да видиш в тяло своя господ, но ще чуеш само неговия глас, отправен към тебе.“ И след това прочее чух гласа на господа бога мой, който ми говореше: Исайе, Исайе, възлюбленичe мой, иди и разправи на човешкия род по [цялата] земя всичко това, което видя и чу, и какво ще бъде в последните времена на последния род. Аз му казах: Господи, добре ми е да бъда тук и не ме възвръщай там , отгдето дойдох. Тогава чух гласа на господа мой, който ми говореше: Исайе, възлюблени мой пророче, та как ще се поучат живеещите на земята люде? След тебе не ще има друг пророк, нито ще има, след това, нито ще възлезе на [небесата], нито ще

разкаже тези мои слова. И след това веднага ангелът господен ме свали от небесата и ме постави долу на земята.

II. И след това чух глас, който друго ми разказваше: Исайе, възлюблени мой пророче, иди на запад от най-горните страни на Рим, отлъчи третата част от куманите, наречени българи[1], и насели земята Карвунска, която опразниха римляни и елини. Тогава аз, братя, по божия повеля дойдох на лявата страна на Рим и отделих третата част от куманите, и поведох ги по път, насочвайки с пръст, и ги доведох до реката, която се нарича Затиуса, и при друга река, наречена Ереуса. И тогава имаше три големи реки. И населих земята Карвунска, наречена българска; беше опустяла от елини през 130 години. И населих я с множество люде от Дунава до морето, и поставих им цар из тях: името му беше цар Слав. И този цар прочее насели села и градове. Няколко време тези люде бяха езичници. И този цар сътвори сто могили в земята българска; тогава му дадоха име „стомогилен цар". И в тези години имаше обилие от всичко. И имаше сто могили в неговото царство. И той беше първият цар в българската земя, и царува 119 години, и почина.

III. И тогава след него се намери друг цар в българската земя, детище, носено в кошница 3 години, на което се даде име Испор цар, [който] прие българското царство. И този цар създаде велики градове: на Дунава Дръстър град; създаде и велик презид от Дунава до морето, той създаде и Плюска град. И този цар погуби голямо множество измаилтяни. И този цар насели цялата Карвунска земя, и бяха прочее преди това етиопи. И роди Испор едно отроче, и го нарече Изот. Цар Испор царува на българската земя 172 години и след това го погубиха измаилтяните на Дунава[2]. И след погубването на Испора, царя български, нарекоха куманите българи, а по-рано бяха [при] Испора царя езичници и безбожни и в голямо нечестие, и бяха всякога врагове на гръцкото царство през много години.

IV. И след това отново прие българското царство синът на Испора царя; името му бе Изот. И този цар погуби Озий, царя на изток, със своите войски и Голиат, франка поморски[3]. И в годините на българския цар Изот имаше много велики градове. И роди цар Изот две отрочета: едното назова Борис, а другото Симеон. Цар Изот царува 100 години и 3 месеца и в града, наречен Плиска, почина.

V. И след смъртта на царя Изот пак прие българското царство син му Борис и бе благочестив и много благоверен. И този цар покръсти цялата българска земя и създаде черкви по българската земя и на река Брегалница, и там прие царството. На Овче поле създаде бели черкви и отиде на Добрич и там завърши своя живот[4]. И царува 16 години, без да има грях, ни жена. И бе благословено царството му, и почина с мир в господа.

VI. След това прие българското царство Симеон, неговият брат. И създаде градове велики по морето, и великият град Преслав той създаде, и там в него прие царството, [което се простираше] до града, наречен Звечан, и до Солун. И Преслав град [той] гради и създаде в 28 години[5]. И много знамения сътвори цър Симеон. Царува 130 години и роди свети Петър, царя български, мъж свет и напълно праведен. И тогава, в това време, когато цароваше цар Симеон, той вземаше данък от цялата своя земя по всяка област на своето царство: едно повесмо и лъжица масло и яйце на година. Това бе неговият данък от неговата земя, от неговите люде и нищо друго не искаше той. И много изобилие имаше в онова време при тоя цар Симеон[6].

VII. И след неговата смърт пак прие българското царство син му, цар Петър, а той бе цар на българите, още и на гърците. И царува на българската земя 12 години, без да има грях, ни жена, и благословено бе неговото царство. Тогава прочее, в дните и годините на свети Петър, царя български, имаше изобилие от всичко, сиреч пшеница и масло, мед, мляко и вино, и вреше и кипеше от всяко божие дарование, и нямаше скъдност от нищо, но имаше ситост и изобилие от всичко по (?) изволение божие[7]. И тогава, в годините на свети Петър, царя български, намери се една жена вдовица, млада и мъдра и много праведна в земята българска на име Елена. И роди цар Константин, мъж свет и праведен. Този прочее бе син на Константин Зелени и на майка Елена и този Константин (бе) наречен Багренородни[8], цар римски. И поради завист неговата майка Елена избяга във Виза град от римските елини, понеже се намери непразна, и там роди цар Константин. И томува се яви ангел господен и му благовести за честния кръст на изток. Обичаха се цар Петър и цар Константин. И събра своята войска и взе своята майка, и отиде на изток, по море, в Крайниево място. Там, гдето бе цар Константин, там бе малък град на име Византия[9]. И дойде Константин до това мя-

сто, и видя място пусто от море до море, и помисли в себе си: Ако отида в Крайниево място и намеря честния кръст Христов, на който бе разпънат Христос, и пак ще се възвърна тук на това място, и ще съградя град и ще му нарека име Нови Ерусалим, покоище на светии, а на царе украшение. Но докато отиде цар Константин в Крайниево място, тогава дойдоха някакви насилници като исполини и погубиха българската земя по морето и Петър, цар български, мъж праведен, остави царството и избяга на запад в Рим и там завърши своя живот[10].

VIII. След това се издигна друг цар на име Селевкия, а неговото прозвище [бе] Симеклит. И този прочее излезе из планините, наречени Витоша, и отиде на полето, наречено Романия, и там прие царството. И този създаде 5 града по българската земя: 1. Пловдив; 2. Срем; 3. Брезник; 4. Средец; 5. Ниш. И царува цар Селевкия в града Средец и по българската земя 37 години. И там цар Селевкия завърши своя живот под града Брезник. Докато създаде Селевкия 5 града по българската земя, през това време цар Константин намери честния кръст Христов. Върна се пак и отиде в град Византия и като помисли в себе си, рече: Къде е това пусто място? Аз ще съградя град и ще го нарека Константин-град. И изпрати цар Константин в Рим един зъл куратор: Иди, каза, изгони римската войска за 6 години.

Този отиде и ги изгони за 3 години. Зъл бе кураторът и се бе съвещавал с елините да погубят цар Константин и майка му Елена. Тогава видя господ тяхното високо буйство и ги порази с невидима палица [тояга] и станаха невидими. Злият куратор нямаше ни деца, ни жена. И взети бяха римляните в Новия Ерусалим. Тогава свети Константин устрои цялото Ерусалимско царство, царски палати и тръгна с войска на Дунава, и създаде град, наречен Бдин, а прозвището му [бе] седмовръхи Вавилон. И пак Константин насели българската земя от западните земи. И създаде Константин 9 града след заемането на всички тези земи. И там прекара в своето си царство 62 години и почина.

IX. След него пак настана друг цар в българската земя; неговото име [бе] Симеон и царува 12 години и почина.

X. И след това пак се намери друг цар на име Никифор, и прие българското царство. И той погуби беззаконния цар Максимиан и неговата войска. И той създаде Мо-

тик и Морунец и Сер, а на запад Белград и Костур и на Дунава Никопол. И той царува 43 години и погина.

XI. И той имаше отроче, чието име бе Симеон Премъдри. И прие българското царство, бидейки непочтен и зъл за людете, и погуби българската, ерусалимската и римската земя, областта на царя Константина. И тогава въззоваха всички люде на цар Симеон: „О, горко ни, братя, от този цар!“ Прекара цар Симеон в царството си 4 години и почина.

XII. И след това се намери цар от друго коляно на име Василий. Тогава падна венецът на благочестивия и христолюбив цар Константин на неговата глава. И прие Василий царството и погуби всички вражески земи и езически народи като някакъв храбър мъж. В дните на царя Василия много блага имаше всред людете. Прекара Василий в царството си 30 години без жена, ни грях и благословено беше царството негово.

XIII. И в дните на царя Василий намериха се царе трима братя от вдовица пророчица: Мойсей, Арон и Самуил. И имаше [един] отрок Самуилов на име Августиан, и той прие българското и гръцкото царство, и царува 37 години.

XIV. И след това се въздигна друг цар от същата вдовица, прие царството, царува 3 години и почина.

XV. И след това се въздигна друг цар на име Роман, пак от това коляно, и прие българското царство. И той събра своята войска и се разсърди на източния цар и отиде по море на изток, като да погуби два царя, а своята войска погуби. И възвърна се от изток в град Преслав. И прекара в царството си Роман 9 години и почина.

XVI. И след това се намери друг цар, син на праведната Теодора, благоверен и благочестив цар. И той създаде велики манастири по българската и гръцката земя. И в неговото царство имаше всички блага. И прекара в царството си този цар 23 години и почина.[11]

XVII. И след това излезе друг цар на име Гаган, а прозвището му беше Оделян, много красив.[12] И този прие българското и гръцкото царство. И погуби в Кумида два града, които бяха оттатък морето. И създаде три града на българската земя: 1. Червен; 2. Несебър; 3. Щип. И там царува 28 години, и бе посечен от другоплеменник на Овче поле.

XVIII. И след това се яви друг цар от Константиновия град на име Арев, седна на престола на царя Константина, царува 7 години и почина.

XIX. И след това се яви друг цар от южните страни на име Тургий.[13] И този взе венеца на цар Константин и взе цялото българско и гръцко царство, царува 17 години и почина.

И след това пак излязоха някакви насилници и измамници, наречени печенеги[14], неверни и беззаконници.

ВИДЕНИЕ НА ПРОРОКА ДАНАИЛ ЗА ЦАРЕТЕ И ПОСЛЕДНИТЕ ДНИ И КРАЯ НА СВЕТА

Дойде архангел Гавраил при пророк Данаил и му каза така: „Данаиле желан, изпратен съм при тебе, за да ти възвестя и покажа последните дни. Сложи ги на сърцето си. И послушай заради желаещите да бъдат грях, заради живеещите да бъдат виновни.“ Пое ме архангела и ме постави на висока планина, където не беше стъпвал човешки крак. И ми рече архангелът: „Сложи ги (ръцете) на сърцето си и послушай! Тези четири големи звяра, които излизат от морето, не са четири вятъра.“ И рекох на ангела: „Господи мой, какви са тези зверове, излизащи от морето?“ И рече ми ангелът: „Това са великите царства в последните дни. Първият звяр, който виждаш като лъв, това е царството Саврово. То ще въстане срещу олтара и ще го разруши. И ще управлява своето царство 23 години и ще дойде кончината му с безсрамно лице. И ще пази властта на всевишния бог от намеса. И ще дойде йерей на своя престол. И като вземе властта, заради него ще въстане родът му от същото царство. И ще го изгони от своя престол в 73 години и ще се върне другият цар и няма да го убие. Но ще го убият другите велможи. И ще въстане други скиптър, от корена на неговия престол. И ще се нарече с името Фирнонум, което е неговото зверинно име. И ще вземе жена от Еладските (земи) места. И ще въстане друг скиптър от неговия кръст. Името му ще се пише с елински писмена от първите букви на азбуката. А на латински започват от осмата буква. И ще царствува със своята майка Василия и с нея ще твори възкресения. И с него ще съцарствува лъс-

тивата му майка, която ще го положи на ръцете си. „Тогава аз, Данаил, рекох на архангела: „Господи, боже мой, и рогове видях още.“ „Това е римското царство. То ще въстане в последните дни първо. Тежко на теб, седмохълми Вавилоне, защото в тебе ще съцарствуват еднородни синове. Друг скиптър ще въстане. Царят ще бъде от рода на готите. Ще има 15 години и ще бъде царството му крепко. В неговите дни ще излезе силен народ и ще се пребори с него. И ще избяга този народ от неговото лице. И после ще се върне отново този народ. И борбата прочее ще стихне. Този цар, като изнемогне зле, ще отдаде богу дух. Тогава ще въстане друг скиптър. От семето му ще бъде синът му Гавриил най-маловременен от всички. Друг скиптър ще въстане. Но ще дойде петият рог в друго време. И после ще въстане друг скиптър. И ще се говорят хули срещу всевишния. И заради своите хули ще погинат зле. И ще ги води ловец. И след това друг скиптър ще въстане. Царското му име е... Като притежава престола, ще управлява над целия свят. Но в дните на неговото управление ще възстанат в земите на царството му 4 царе: двама от изток, двама от запад. Ти видя техните образи като четири звяра, излизащи и смущаващи морето. Това са те. И ще се сразят в крепка бран. И ще се съсекат взаимно като полската трева. И ще има голяма погибел на земята. И ще въстане царят на Слънчевия град и ще ги убие. Ще постигне голяма победа и ще отиде на Седмовръх. И ще установи мир сред хората. А след това ще стане сеч. И блаженопочиващите в моята вяра ще изпратят пратеници в западните страни, наречени ураниди. От град Средец ще се изстъпят мъчители и ще започнат да творят обиди. И тези ще бъдат погубени от мечове, и ще въстанат един срещу друг същите от това място. Ще извършат бран помежду си. Ще въстанат двама мъчители. Първият от изток, от този град, а вторият от запад, от Главиница. И ще се срещнат един срещу друг при мястото, наречено Кродуний. И ще се съсекат. От кръвта им ще се разбушува морето. И ще дойде жена, враждебна тям, от страната на този град, където ще стои в дните на това знамение, от Перник. И като види своя брат от една и съща майка, и като удря гърдите си, ще роди младенец. И ще убият след много време нейния син. И ще излязат измаилтяните на крайния онзи остров на Дунава. И ще извършат много плен, когато дойдат до мястото, наречено Марияни и Мрака. И ще поставят мъчител на това място и ще дойдат до мястото, наречено Вельблуд. И ще му помагат, но няма да успеят да му помогнат.“

И каза Данаил на архангела: „Кажи ми, господи мой, заради какво са тези скърби в целия свят?“ И каза ми архангелът: „Понеже бог обича Измаила, ще му даде сила да удържи римската земя заради греха на живеещите в нея. Ще се вземе йерейската чест и ще оскъднеят жертвите в църквата. И ще бъдат йереите като хората в това време. Тогава ще свърши числото на измаилтяните и властта, която държаха. И ще опустеят Персида и Романия и другите острови. Живеещите близо до Ерусалим, Лаврия и Сикилия, като хулят, ще рекат: „Бягат римляните от нашите ръце. Неизвестното се таи. Ще излязат от този град, наречен Средец. И ще намерят тук някого по божие повеление, за да приеме в Меденик трохи хляб от удържащите (пазещите). Името му е Столкуфалео. И ще го отведат в Акродун. Тук ще го помажат за царството, а хората преди това ще го смятат за починал. Той ще излезе срещу измаилтяните с голям гняв. Множество от хора ще посрещнат измаилтяните на мястото, наречено Пертон в Стоте хълма, от другата страна на Средец. Ще се разрази крепка бран. На това място има двоустен кладенец. Тогава кръвта римска ще се смеси с измаилтянската. И ще предаде бог в ръцете на царя измаилтяните. И ще освободи всички свои. И ще съгради корабни оръжия. И ще пусне свои пратеници във вътрешните римски области. И ще укроти русите бради. И така ще прогони Измаила. И тогава ще се изпълни казаното. Лъв и куче зад него ще се погнат. И идващият от Рим цар ще дойде на мястото, наречено Вардия. Ще се съпротивява Лонгий, също на това място. Като унаследи Рим, ще влезе в него и ще дойде на място, където ще има скрит съд. И ще удари в медното гумно, където е самият съд. По повеление божие той ще се открие. И ще обложи с дан хората. С това злато ще излязат от Рим с множество хора и ще отиде по същия път в Седмовръх. И по земята никой не ще му се съпротивява. С него ще бъде бог. И ще се чуе за страха от този цар в трите свята. И като го чуват, двеста глави ще избягат от Седмовръх във вътрешните източни области на земята. И ще погинат зле. И ще въстане десетият рог. Малко време, около една година. И ще се бори с царя етиопски в месец август настоящия. Ще започне първият ден. Михаил ще вземе царството. И ще започнат планини да се раздвижват. Ще умират рибите в реките. И бог ще бъде с него винаги. И ще влезе в Солун от запад. И ще държи царството си с всичка сила и ще стъпче враговете си в краката. Ще царствува скиптърът в Солун. И цялата му ярост и гневът му ще бъдат срещу отмятащите се от госпо-

да. И ще се усмири цялата земя. Ще бъде голяма радост на земята, каквато не е имало, няма и да има. Ще бъдат велможите като царете и бедните като богатите. И ще възвести по четирите ъгъла на земята. Ще се съберат благоверните мъже на земята, боещи се от бога, искайки отмъщение за кръвта на невинните и поруганите черкви. И ще бъдат много слова на съборите. И ще седне царят с тях. И ще се обновят черквите с нови образи и ще съзидат вътрешните олтари и няма да има обиди и обидени в това време. И ще свърши в мир скиптърът. И ще го успокои бог. Ще възстане друг скиптър. По негово време ще възстанат трима царе от Змийската врата. И ще се потресе земята от техните лица. И ще се побоят хората. Ще побягнат в планината. Ще погинат мнозина. И няма да има кой да погребе телата на онези, които не са могли да избягат в планината. И ще пият кръв зверинна и ще ядат нечисти мъртви тела. И ще се оскверни земята от тях. Не ще може да им се противопостави никой до определеното им време, но то ще свърши. Ще прати бог един от архистратезите — Михаил или Гаврил. И ще ги погуби. И тогава ще се възправи римският цар. И ще се пресели в Ерусалим. И тогава ще се яви син погибелен във всички къщи на Струмица. И ще се възпита във Витсаид. И ще царствува в Капернаум. Горко на теб, бедни човече! И на потомството в теб. И ти, Витсаидо, дето отрасна в тебе! И ти, Капернауме, дето ще царствува в тебе! И в него ще се яви синът погибелен. И ще излезе римският цар при Голгота. И ще сложи царят своя венец на кръста. И ще се помоли на бог. И ще издигне ръце към небето. И ще предаде царството християнско на бога-отец. И ще започне синът погибелен да прави чудеса: изворите ще пресъхнат и слънцето египетско в кръв ще се превърне. И ще се яват трима мъже, които не са вкусили смъртта — Енох и Илия. И ще се пребори с него князът погибелен. И ще го убие. На дърво ще се разпъне Исус, богът наш. И ще му вземе душата от устата."

ТЪЛКУВАНИЕ ДАНИЛОВО

Както се каза, от началото до края, до пришествието Антихристово, това царствуваше на земята. И така ще бъде. Тази тайна не ще се разкрие пред мнозина човеци, за-

щото, който не я съхрани, ще погине зле. Всичко това изповяда архангел на Данаил, като го понесе в облаците. И той записа на звездата, летяща и прелетяваща от полуден в полунощ. Със слово оказваше чест на царете. Седем царе венча бог и показа в кои места са царствата им. Първият Синил в Асурек; вторият Аварак в Рим; третият Навуходоносор във Вавилон; четвъртият — Чюр у персите; петият — Александър в Гърция; шестият — Ромул в Рим; седмият — Константин в Цариград. И тогава ще започне лютото начало на целия свят. Ще въстане Михаил — каган на българите. Даденото му царство на българите прие не чрез насилие. Тогава ще въстанат брат срещу брата и град срещу града, земя срещу земята. Симеон ще управлява тридесет години. А след него Петър. И ще въстанат след това дванадесет царе. И ще започнат да казват: „Аз съм.“ Това са тези мъчители. И ще се надигне вой в средата на земята, в най-славните градове. Името им (на мъчителите) е русите брады. И ще се сразят и ще се пролее много кръв. Ще бъде метеж велик. И ще въстане царят от Слънчевия град. И ще дойде с тях, ще превземе всички градове. И ще вземе злато от тях и съновници. И ще умре за 5 години. И ще лежи толкова години по божие повеление. И ще се роди юноша. И ще го смятат за мъртъв. Този цар ще управлява 33 години. Името му е Михаил. Той ще въстане от Слънчевия град. И ще тръгне сам на десетата година. И ще изпрати бог един ангел да го събуди и да му каже: „Стани! На тебе бог даде да царствуваш над всички народи, където грее слънцето.“ И сядайки на кон, ще тръгне сам. И ще дойде в Рим. И няма да му отворят. Срещу него ще започнат да говорят: „Той ходи като измамник.“ И той ще удари медното гумно и то ще се разпръсне на прах. И ще влезне в града. И ще се съберат патриарси, епископи и дякони. И слагайки книги, ще започнат да се препират за венеца. И ще дойде прост дякон, ще ги обори и ще започне да говори: „Това е царят.“ Ще вземе книгите и ще лежи пет години мъртъв. И като стане, ще отиде в Петровото царство, където лежат короната и багреницата, скрити в гроба. И по божие повеление ще се отвори гробът. И ще вземе положената багреница и царския скиптър и ще сложи короната на главата. И виждайки голямото недоволство, римляните ще започнат да го обсипват със злато. Бидейки събрал копия, ще започне да ги развърта и да коли. Ще тръгнат от Рим 100 мъже и 100 товара. Ще дойдат до южната страна, до Главиница, и ще укротят „русите брады“. И ще се надигнат трима мъчители от изток и направо ще се срещ-

нат при Овче поле. И ще избият скопските воини, ще се върнат при Студенец. И тук пак ще дойдат две части измаилтяни. И ще изпълнят цялата българска земя. И ще върви каганът, и ще се спре при Средец. И тук ще се разразят две битки. И ще им каже при Бояна: „Оставете този плен. Върнете се по домовете.“ И ще започнат да говорят измаилтяните: „Да направим грабеж тук и да оставим тази война.“ И има тук при Студенец две врати. И ще бъде пролята много кръв. Ще потънат в кръв тригодишните жребци. И тук ще го победят, и ще избият войниците му. А сам ще избяга във Велбъжд. И тук пак ще събере бедняци, попове и дякони. И монасите от Витоша планина, където са събрани много светии от цялата земя, ще тръгнат с кръст срещу Измаила. Патриархът ще тръгне пред тях. И ще започнат да се боят измаилтяните и ще прекратят войната. И ще се весели каганът в Солун. И третата част ще остане на кръщение, защото обича бог Измаила. И ще му даде бог сила и ще излязат срещу угрите солуняните и ще ги избият. И ще оставят оръжията и ще бъде добра година за този цар. И ще бъде живот, какъвто не е бил никога. Ще има всичко. Ще се обновят светите черкви. Ще се изградят сребърни олтари. Ще се възвърнат войниците — едни в Струмица, а други в Главиница. Тази земя ще се нарича майка на всички земи. И оттук ще се разпръснат всички народи по цялата земя. Ще бъде такава радост! И бедните ще бъдат като властелини, а властелините като царе. А царят, като разпръсква словото, ще бъде в образ божи три години. И ще напусне бог земята. Ако се боят от вярата на бога, то ще се умножат дните. Ако ли са зли, то ще се съкратят и годините им. Ще остане един от рода. Тъкмо ще се усмири земята и ще дойде бременна жена. Ще излезе от града в полето, плачейки за своя брат. И като плаче тук, ще роди син. И той ще управлява царството 190 години. Неговият баща ще бъде от български, а майка му от гръцки род. И той ще държи царството в Пела. И като се поклаия три пъти, ще свали венеца. И ще каже на господ: „Предавам царството земно и почивам в мир.“ Тогава ще се роди погибелният син в хижа. Ще се възпита във Витсаид и ще се върне в Капернаум. Тежко на теб, като се роди в теб. И ти, Витсаиде, като се възпита в теб. И веднага ще се яви погибелният син в Пела и ще управлява царството. И ще излезе на Кранево място, на Голгота. И ще положи венеца на кръста. И ще се помоли на бог и на отец, и тогава ще започне синът погибелен да държи властта. Ще сътвори знамения и чудеса. Изворите в тъмнина ще се пре-

върнат. И ще се появят двама мъже — Енох и Илия. Тогава ще дойде Антихрист. И тия (мъже) ще дойдат боси. Ще дойде (Антихрист) не за живот, а ще бъде облечен като измамник. И в дните на тяхното пророчество небето ще се затвори, не издържайки, както и преди, в дните на Илия. Реките ще се препълнят с кръв. Ще порази земята всяка рана като желана, ако някой не я послуша. Тук ще бъде убит с думите на мъчителя. И ще свърши своето пророчество. Ще се обърне погибелният син и ще я убие. В Ерусалим ще има загинали, заради тях ще страда Антихрист, ще управлява четири месеца и ще погуби много и тогава от убитите ще се възродят всички народи. И ще стъпят на краката си. И ще чуят гласа, говорещ от небето. И ще се възнесе към небето по образ господен над облаците. И ще бъде страх господен във всички живи. Во веки слава на отца, сина и светия дух — сега и преди. Во веки веков, амин!

СКАЗАНИЕ НА СВЕТИЯ ПРОРОК ИСАЙЯ ЗА БЪДНИТЕ ГОДИНИ И ЗА ЦАРЕТЕ, И ЗА АНТИХРИСТА, КОЙТО ЩЕ ДОЙДЕ

Ще се вдигне тридесет и седмият цар, на име Гордие и по прякор Чигочин[1]. Той ще излезе от слънчевия град[2] наполовина християнин и наполовина езичник. И ще събере цялата Измаилитска земя[3] (хората от отвъд морето ще бъдат наречени фускасци и по прякор диви магарета) много прочути внуци на Агар, еврейския род Мойсеов. И ще завладеят цялата земя и градовете. И ще стигнат полето, наречено Средец. И ще се озоват при един двууст кладенец. И от град Средец ще започнат да грабят страните на изток и на запад, на север и на юг. И никой няма да може да им се противопостави. И ще разори Чигочин като мъчител гръцката земя — българска и гръцка — за седем години. Тогава ще изгинат гърците отвъд морето, а българите — на запад. Ще се задържат само в прочутите градове, в планините и в пещерите. И през тия дни Витоша и всички известни планини ще се обвият в мъгла. И Света гора с облак ще се завие, и Цариград ще запламти като от огън. И ще изтормози Чигочин цялата земя, и ще започнат да плачат (хората) в тия страни, казвайки: „О, горко ни, братя, понеже горко умряхме!“

И през годината на цар Чигочин ще излезе тридесет и осмият цар от заник слънце, от Саровата земя, на име Гаген и по прякор Одолян[4]. Той ще царува пет години и ще бъде кротък и храбър, и воин, и при него ща дойдат с плач християните. А той ще възкръсне като че ли се е родил от гроба и ще бъде с извадено око, и ще събере западното войнство, и багреницата (му) ще е подобна на звезда. И като дойде, ще укроти русобрадите[5] и ще отиде в българската земя. И ще срещне първа скопска войска на Овче поле, във владенията на Чигочин. И ще я разбие, и ще вземе оръжието им. И ще въоръжи своята войска цар Гаген, и пак ще тръгне срещу Чигочин. Тогава ще го срещнат измаилтяните на Грахово поле и ще го разбият, и ще го изгорят като полска трева, и той ще избяга в град Землен. И измаилтяните ще се разпръснат и ще плячкосват цялата българска земя.

Тогава цар Гаген ще изпрати (послание) на цар Чигочин: „Остави грабежите и (си) върви с измаилтяните, защото няма да ви оставим (така)." И цар Гаген ще остане молейки се на бога, три месеца в Землен, докато събере четиридесет хиляди свои войници[6]. И пак ще потегли срещу измаилтяните в местността, наречена Петтогомил. И тук ще се пролее много кръв, и (измаилтяните) ще погубят войската на Гаген, а той ще избяга в Перник[7]. И ще остане четиридесет дни в Перник цар Гаген, молейки се на бога и плачейки. Тогава ще му се явят господните воини — патриарси и епископи, калугери и попове, и ще отидат с него на планината, наречена Витоша, където са светите отци от българската земя.

Тогава ще излезе една девойка, свята и с красиво тяло, която ще доведе тристата свети отци. И ще поведе цар Гаген за дясната ръка, и ще го благослови. И той ще тръгне с честния кръст срещу измаилтяните, и ще направи голяма сеч, където е двуустият кладенец. И там ще се пролее много кръв. Цар Гаген ще избие измаилтяните, като че ли господ ще ги порази с невидимата си палица. И ще посече цар Чигочин, и ще вземе толкова плячка и ще я раздаде, така че тригодишен кон ще потъне в кръв. А по-рано той (цар Гаген) беше три години и три месеца в Средец.

После ще излязат някакви насилници от запад, като безсрамни змейове, и ще отидат на Овче поле с много войска. Тогава (и) цар Гаген ще отиде на Овче поле. И която майка е мъдра, тя ще удържи сина си, понеже ще бъдат посечени тия хора като полска трева. И хората ще кажат: „О, тежко ни, братя, защото загина българската земя без

остатък! И (остана) толкова, (колкото) да се задържи сянката на дъб.“ И след това (цар Гаген) ще отиде от Овче поле на Едрило поле. И там ще стане много голям сеч, и много кръв ще се пролее, така че няма вече да се нарича Едрило поле, а ще се прослави (като) Костено поле. И там ще падне цар Гаген, и с него повече от хиляда хиляди души. И хората ще кажат: „О, тежко ни, защото целият свят загина!“

И през тези години ще излязат измаилтяните от северната страна, и ще тръгнат към град Солун две части (от тях), а третата ще (си) остане в (своята) земя, защото ще се покръсти, понеже измаилтяните обичат господа. Тогава ще започнат да нападат Солун. И ще излязат солуняните срещу въгрите, и ще ги избият, и ще горят вместо дърва оръжието им цели три години.

След това ще се надигне с кораби по море тридесет и деветият цар на име Симон Премъдри[8]. И той ще превземе българската земя. И ще влезе в Новия Йерусалим, и ще стигне до златните врати, и ще влезе в хранилницата. И ще се разбуни целият Йерусалим, и (хората) ще се кръстят един друг. И ще достигнат до златните врати. И господ ще види високоумието и безумието им, и ще ги порази. И тук ще падне премъдрият Симон, и ще каже: „Нови Йерусалиме, как се умножиха законите им около тебе!“ И Симон ще царува шест години.

И след това господ ще изпрати (друг) цар, и той ще бъде четиридесетият богоизпратен цар, (а) името му — Михаил[9]. И той ще зацарува над цялата вселена. И като се вдигне, ще отиде при престола, където една девойка държи венеца на благочестивия и благоверен цар Константин. И ще сложи венеца на главата си, и бог ще му даде петдесет и три години живот. При този цар ще има радост и веселие и щастлив живот, какъвто не е имало от началото на света. През тия дни (цар Михаил) ще дойде да освети светите църкви и ще изгради сребърни олтари, и ще даде на хората нож вместо оръжие. Тогава ще прекове оръжията на сечива, а мечовете на сърпове. Тогава (простите) хора ще са като боляри, болярите — като воеводи, а воеводите — като — царе. Тогава ще се разпръснат хората по цялата земя. И през тия дни само онези, които са умрели, те няма нищо да направят. И през тези години при цар Михаил от една лоза ще излиза мяра вино, а от един сноп — крина пшеница, а от една овца ще се настригва една къделя; ще има много мед и масло. И през тези години ще се умножат

хората и животните, и няма да има смърт, нито война, нито грабежи.

И през тези години ще тръгне една баба от изток, а друга от запад, и ще се срещнат в Ликица. И ще намерят човешка глава, и ще седнат там, за да (я) оплачат три дни и три нощи, казвайки: „О, обична главо, стани, защото много е благият живот, а няма кой да живее!“ Тогава, като станат, ще повървят пет поприща и ще стигнат (там), където земята е изхвърлила своя дар. И там ще заседнат отново за седем дни да плачат, казвайки: „О, обични чеда, как се погубихте заради жестокосърдечието си, защото има много живот, а няма кой да живее, намаля човешкият род!“ И през тези години ще има изобилие във всичко. Така ще има радост и веселие.

И през тези дни Михаил ще възседне коня си и ще отиде по море в Рим с един меч, и ще каже на римляните: „Отворете ми вратите!“[10] А те ще му кажат: „Няма да ти отворим вратите, понеже си измамник.“ И той ще замахне с меча, но няма да удари, а медните врати ще станат на прах. Тогава ще се съберат римските епископи и калугери, и патриарси, и попове, прибирайки книгите и кръстейки се за царските венци. И ще се намери един прост дякон, и ще ги обори в спора, позовавайки се на книгите, и ще им рече: „Този трябва да царува (там), където слънцето заобикаля земята.“ А те, като вземат една книга, ще ударят дякона по главата и (той) ще умре, и ще лежи три дни. И на третия ден бог ще даде душа на дякона. И ще му каже господ: „Стани и върви в манастира на свети апостол Павел и ще намериш в гроба порфирен венец и неосквернена риза. Сложи (венеца) на главата на Михаил.“

И като видят римляните големия страх и голямата почит около него (Михаил), ще започнат да говорят и да сипят злато, както жито на гумното, така че ще се натрупа цяла купчина. И оттам Михаил ще възседне коня си и ще тръгне по света, като предписва само с меча си вярата и закона за единайсет години. И пак ще се върне в своята земя, наречена новия Йерусалим, и ще укроти русите бради. И ще има петдесет и три такива години.

И по времето на цар Михаил ще се появи една много красива птица, която ще се покаже на крепостните стени на Цариград. И ще се въплъти в една калугерица. И ще се роди под властта на цар Михаил богопротивникът Антихрист, и ще бъде по-красив от целия човешки род, и много хитър, и ще има очи като звезди.

След това Михаил ще отиде при престола (си) и ще

сложи венеца си на кръста, и ще предаде духа си на господа. Тогава ангелите незабелязано ще вземат тялото му и ще го понесат на небето. Тогава Антихристът ще започне много страшно да мъчи християните, да навива червата им около дъбовете, да ги хвърля в тръните, а други ще изгори с огън и ще им каже: „Къде са ония, които са повярвали в книгите и в честния кръст?“ И ще заплаче към бога всяка плът. И ще чуе господ воплите на верните (си) хора. И господ ще изпрати пророк Илия и Енох, за да се преборят с Антихриста, понеже ще съблазни целия свят. А през тия дни ще се надигне еврейското царство, а християните ще намалеят. Тогава ще бъдат последните първи, а първите — последни.

Тогава ще започне Илия да спори с Антихриста, казвайки му: „Ти си съблазнител.“ А той ще се разяри от злоба и ще направи меден олтар, и ще сложи върху него Илия и Енох, и ще (ги) заколи, както е рекъл пророк Давид: „Тогава ще сложат на олтара твоите телци.“ Тогава господ ще призове честния кръст и апостолите, и евангелията, и всички избрани, които са угодили на бога, и светите църкви, и покръстените гробове по цялата земя. И ще ги вдигне срещу Йерусалим господ, а земята ще запали. И ще гори земята, както и планините, и планините, както и къщите, както е рекъл пророк Давид: „Ще се докосне до планината и ще се вдигнат, тогава морето ще заври като в гърне. И като Северното море ще изгори.“ Така всичко (ще изгори) за три години. Ще остане само земята, откъдето извира Йордан.

След това господ ще прати четирите големи ветрове и ще развеят праха нашир и надлъж по земята. После господ ще направи два извора по-бели от сняг — един от изток, а друг от запад. И ще потекат по цялата земя. И земята ще стане равна като хартия и по-хубава от този свят и седем пъти по-бяла. И земята ще лежи три години. И ще викне земята към бога, казвайки: „Погрижи се за мен, владико, понеже много години лежа, а съм като седемгодишна девойка, по-чиста от цялото творение. Изчистила съм се от всичко нечисто.“

Тогава с голяма сила и слава господ ще слезе от небесата по облаците на мястото, наречено Хуки. И ще се съберат светите църкви, и ще сияят като звезди, всяка на своето място. И ще се съберат много ангели и архангели, хиляди и хиляди, дванайсет милиона, носейки господния престол, и ще сияят седем пъти по-силно от слънцето. И сам

господ ще се появи от небесата, че да съди сам живите и мъртвите.

Тогава ще затръби архангел Михаил в овнешки рог и с него дванайсетте архангели. И ще събудят спящите от века, както е казал пророкът: „Ще изпратиш духа си и ще се изградят, ще обновиш лицето на земята.“ Тогава ще станат като от сън. И ще тръгнат по земята, и ще се познаят един друг. Тогава ангелите ще дойдат и ще разделят добрите от лошите. И ще поставят добрите отдясно, а грешните — отляво. И ще каже царят на стоящите отдясно: „Елате, вие, благословените от моя отец, наследете приготвеното за вас небесно царство.“ И отново ще рече на стоящите отляво: „Махнете се от мене, проклети, във вечния огън.“

Тогава Антихристът ще застане с голям гняв от лявата страна заедно с жидовете, които ще треперят, понеже казаха: „Кръвта му нека бъде върху нас и нашите чеда!“ Тогава ангелите немилостиво и страшно ще ги подгонят във външната тъмнина, както е рекъл пророкът: „Ще се изгуби споменът за тях с шум и господ ще пребивава навеки.“

И тогава господ ще каже на грешниците: „О, окаяни, как не познахте сатанинските години, нито повярвахте на моите пророци. През неговата първа година — много жито и вино, на втората година не ще намерите нито шепа жито, нито чаша вино по цялата земя и ще се съкратят годините му заради избраните. Царуването му ще трае три години. И ще стори трите години като три месеца, а месеците — като три седмици, а трите седмици — като три дни, а трите дни — като три часа, а трите часа — като три минути, а трите минути — като един миг. Не разбрахте ли, беззаконни враждебници, ами бяхте прелъстени и се отвърнахте от бога?“

Тогава господ ще вземе честния кръст и евангелието и апостола и ще отсъди за дванайсетте племена. И ще царува господ безкрайни години. И няма да има нито смърт, нито женения, нито омъжвания. И няма да има нито стари, нито млади, нито невръстни, а всички ще бъдат еднакви на вид и на възраст, и всички по на тридесет години. И няма да има ревност, нито завист, а съвършена любов и радост в името на бога, нашия спасител.

ИЗ СИНОДИКА НА ЦАР БОРИЛ:

I СЪБОР ПРОТИВ БОГОМИЛИТЕ ПРИ ЦАР БОРИЛ В 1211 Г.

След тези [първите Асеновци], прочее, когато прие царството техният сестринец, преблагочестивият цар Борил, изникна като някакви зли тръни триклетата и богомерзка, и богомилска ерес, чийто начинател тогава се яви пресквернният поп Богомил със своите ученици, както някога Яний и Ямврий, които се противяха на Мойсея. Те като някакви жестоки вълци безпощадно разхищаваха Христовото стадо, за което той проля своята пречиста кръв. Като узна това прочее благочестивият цар Борил, разпали се от божествено желание, изпрати да ги съберат по цялото негово царство, подобно на някакви плевели в снопи, и повели да се събере събор.

Когато прочее се събраха всички епископи, свещеници и иноци, а също така и всички боляри и голямо множество избран народ и когато царят узна, че всички те са се събрали, веднага излезе със светла багреница, седна в една от тогавашните големи църкви, а съборът насяда оттук и оттам. Той заповяда да доведат сеятелите на нечестието, но не ги отрече изведнъж, а ги улови с голяма хитрина, като им рече да отхвърлят от себе си всякакъв страх и с дръзновение да изкажат своето хулно учение. Те с цел да уловят царя и онези, които бяха с него, подробно изложиха цялата своя замислена ерес. Царят и намиращите се с него с мъдри въпроси им отговаряха в много неща из божественото писание, докато изобличиха замисленото тяхно мъдруване. А те, като стояха безгласни, подобно на риби, бяха обзети напълно от недоумение. Благочестивият пък цар, като ги видя съвсем посрамени и дяволът паднал и победен, а Христос възвеличен, изпълни се с радост. Той повели да бъдат поставени под стража те самите, както и прелъстените

от тях. Те, щом като видяха това, отново се възвърнаха към съборната църква. А онези, които не се покориха на православния събор, бяха предадени на различни наказания и заточение.

След това благочестивият цар Борил повели да бъде преведен от гръцки на неговия български език Съборникът. По негова повеля и този свет събор бе вписан между православните събори, за да бъде прочитан в първата неделя на светите пости, както светите отци предадоха изначало на съборната и апостолска църква. Преди неговото царуване прочее никой друг не е свиквал такъв православен събор. Всичко това бе сторено и заповядано от благочестивия цар Борил в годината 6718 [1211], индикт 14, година на луната XI, година от слънчевия кръг XV, месец февруари, 11 ден, петък на сиропостната неделя. И като нареди добре всичко това, православният наш цар завърши събора, влезе в църквата и след като благодари богу, отпусна всекиго в своята област — вечна му памет! Трижди.

На триклетия Богомил и неговия ученик Михаил, и Теодор, и Добре, и Стефан, и Василий, и Петър, и останалите негови ученици и едномисленици, които сквернословеха, че Христовото въплъщение е станало само привидно, а не че е приел плът от светата и пречиста наша владичица Богородица, на тях всички анатема!

На всички архиереи, епископи, свещеници, иноци и на всички български боляри, които се събраха с цар Борил против тази триокаяна ерес и я сразиха, вечна памет! Трижди.

ИЗ СИНОДИКА НА ЦАР БОРИЛ:

II ВЪЗОБНОВЯВАНЕ НА БЪЛГАРСКАТА ПАТРИАРШИЯ В 1235 г.

Великият и благочестивият цар Иван Асен, син на стария цар Асен, който, като имаше голяма любов към бога, прослави и просвети българското царство повече от всички български царе, които бяха преди него, който създаде манастири и ги украси богато със злато, бисери и многоценни камъни и всички свети и божествени църкви надари с

много дарове и обяви пълна свобода за тях, а всички свещенически чинове: архиереи, свещеници и дякони, почете с голяма чест. Още повече той потърси с голямо желание да възобнови патриаршията на българското царство. Това обновление прочее стана така.

Преосвещеният вселенски патриарх Герман по благоволение божие и поради голямата ревност от страна на христолюбивия велик цар Иван Асен, син на стария Асен, с останалите свои братя патриарси: Атанасий, всеосвещения патриарх на Ерусалим на Христовите страдания и на неговото възкресение — светата църква Сионска, майка на всички църкви и на цяла Палестина; Симеон, всеосвещения патриарх на божия град Антиохия и на цяла Сирия; Николай, всеосвещения патриарх на Александрия и на целия Египет. Тези всеосвещени патриарси прочее получиха послание, изпратено до тях от благочестивия гръцки цар Калоян Дука, написано така:

„Нашето самодържавно царство моли и призовава ваше отечество да изпълните нашето моление към вас, като съставите ваше послание и го изпратите на моето царство в утвърждение на нашето и ваше решение да се прогласи и да се царува равна вам патриаршеска степен на града Търново — на църквата „Възнесение Христово", майка на църквите в българското царство, защото и христолюбивият български цар Иван Асен, брат и сват на царството ми, настойчиво иска от нашето царство и от вашето свето отечество да се дари това на неговото царство."

След като преосвещените патриарси прочетоха това писание, решиха, че това е добро решение, и всеки от тях даде своето съгласие на царските пратеници до тях. Те също така написаха и на Герман, като му съобщиха следното: „До Герман, вселенския патриарх, наш брат, поздрав. Получихме изпратеното ни от тебе и като го приехме за добро решение, даваме на твоята обич подписа на нашето свидетелствуване. Стори, както е угодно нам и на ваше отечество, тъй като имаш властта на по-висш [патреаршески] престол."

Когато гръцкият цар заедно с патриарха получи това, събра от цялото свое царство митрополитите, архиепископите, епископите и всечестните монаси, архимандритите и игумените. Така също и христолюбивия цар на Българите Иван Асен свика от цялото свое царство митрополитите, архиепископите, епископите и всечестните монаси от Света гора. Те се събраха с източния цар Калоян на Понтийското море и провъзгласиха за патриарх благоговейният и свет

мъж, прославен с постнически дела и живот, преждеосвещения архиепископ Йоаким, не само устно, но и с писание на патриарх Герман, което всички източни епископи подписаха, запечатаха го с печат и го дадоха на благочестивия цар и на новоосвещения тогава патриарх Йоаким за вечно неотменимо поминание. Заради това прочее вписахме тези неща за всички православни, за знание на онези, които слушат, и за спомен на българския народ. На този велик и благочестив Иван Асен, цар на всички българи, вечна му памет!

ЛЕТОПИСЕН РАЗКАЗ ОТ ВРЕМЕТО НА ЦАР ИВАН II АСЕН

А след този цар Роман и другите православни, които царуваха в Цариград, светицата беше много почитана и прославена. И похвална вест за нея се разнесе из цялата гръцка земя и всички прииждаха отблизо и отдалече на дивно поклонение и за да видят множеството чудеса, които ставаха край нейното тяло. По божие благоволение слепи проглеждаха, сакати и глухи и бесни оздравяваха и всички, обхванати от веригите на страданията и от различни недъзи, получаваха изцеление, когато идваха с вяра. Кой ли може да изброи станалите чудеса, дадени от бога на светицата!

Но под властта на латинците и след разорението на добрата почит, която имаха верните към светците, а така също и на голямата почит към светата преподобна Петка, отново благоволи бог да не се помрачава славата и честта, която имаше светицата. Възложи бог на сърцето на благоверния и благочестив и богобоязлив наш цар, владеещия цялата българска земя Иван, Новия Асен, сина на предишния Асен Стария, да измоли светата преподобна Петка, понеже тогава имаше латинци. Макар и да владееха Цариград, те твърде много се бояха и почитаха и се повинуваха на словото, което излизаше от устата на цар Асен, понеже поради него, мисля си, държаха властта. И ако би поискал от тях злато или сребро, или скъпоценни камъни, или бисери, биха му дали, но той не поиска тленна ценност, а поиска от тях светата, пречистата и нетленната, понеже тя е неизмеримо по-ценна от злато, сребро и други такива неща. Той измоли за себе си по-доброто — чест и похвала и радост и веселие, помощ непобедима, укрепване на царството си не само през този век, но и в бъдещия, — като измоли избавителката. И нареди с голяма почит да пренесат тялото ѝ от Каликратия в неговия преславен град Търново. Това стана по времето на митрополит Марко, служи-

тел при пренасянето на тялото на светицата. Нейното посрещане от царя и подчинените на властта му беше величествено. И така със слава и голяма почит, с радост и веселие я положи в своята църква, въздавайки почит и похвала на светицата за слава на бога, който го удостои да придобие такава благодат.

А след смъртта на патриарха, в същата година, благоверният цар изпрати своя многосмирен и преподобен в методичното учение духовен отец монаха Йоаким да премине от Цариград във Велика Никея, за да бъде благословен за архиерей. И когато отиде в Каликратия, тук се сдоби със служба за помен на светицата, с похвала и житие за нея, от което преведохме, за да възпяваме и хвалим светицата с подобаващото за нея хваление, а не да прилагаме на преподобната, пък да я наричаме мъченица. Понеже има друга мъченица заради Христа, чиято служба и похвала навсякъде се намира. Тази се затрудняваме да възхвалим според славата ѝ, но според силата си, доколкото можахме, похвалихме я.

И както на родителите, да кажем, е приятно да приемат от своите младенци признателност, така и ти, преподобна майко, приеми тази малка похвала, която ти принасяме от сърце, и дай, молим ти се, мир на нашия живот, благополучие на църквите, сила и могъщество на нашия цар срещу противниците, като пазиш и закриляш болярите, войниците и хората, които бог подчини на властта му — чрез силата на кръста, заради молитвите на пресветата наша владичица Богородица и на всички светци, пострадали заради Христа и приели от ръката на Владиката нетленни венци и небесно царство, за което и нас да направи достойни господ. На него слава с безначалния отец и с пресветия, благ и животворящ дух.

ЛАТИНИТЕ НАПАДАТ ЗОГРАФ

В старите книги се разказва как Юда Макавей, като воювал с иноплеменниците в Сион, града на великия цар, и като видял мнозина от своите войници избити, внимателно претърсил пазвите им и намерил идолчета. Но от братолюбие към тях той принесъл за тях очистителни жертви и молитви към щедрия и готов за милости бог. Ако прочее Юда

Макавей се бе нажалил за тия неверници, защото бяха нетови едноплеменници, и това бе записано да се споменава, колкото повече подобава да пожалим и да разкажем за ония благочестиви и боголюбиви монаси, наши едноверци, единомисленици, живущи дружно и в същия манастир добродетелни наши събратя, които, далеч от света и от мирските суети, прекараха живота си в добродетели, в ревност към благоверие и загинаха, като бидоха изгорени. И както някога тримата отроци не поискаха да послушат вавилонския цар, така и тези, като не пожелаха да чуят жестоките и свирепи латини, бидоха живи изгорени от тях. Те наистина не се избавиха като отроците, но получиха по думите на апостола по-добра небесна награда.

Когато някога царуваше над гърците нечестивият и суетнословният оня Матеолог, който беше съмишленик на латините и ги превъзнасяше, тогава се подигнаха тия латини от Италия и Рим, за да дойдат в Цариград при току-що споменатия техен съмишленик Палеолог. Из пътя си те воюваха срещу ония, които обитаваха в Атонската гора, наричана още Света гора поради добродетелния и благопредан живот на нейните жители, а още и за това, че измежду всички други места тя бе избрана в жребие на пресветата и пречиста света Богородица.

Латините водеха война, както се рече, и против други и сетне дойдоха и в манастира на светия и славен великомъченик и добропобедник Георги, наричан Зографски. И понеже латините не бидоха пуснати в манастира от неговите монаси, те влязоха насила, завладяха го и запалиха кулата на цар Асеня на 10 октомври, в година 6784 [1275]. Кулата и църквата изгоряха съвсем заедно със 193 книги, с църковните съдове и златни епитрахили, с многоценните завеси и и с всички други църковни утвари, които бяха останали от благочестивите и приснопаметни царе, именно от св. Петър, от великия Иван Асен и от Симеон. Едни от предметите бидоха задигнати от нечестивците, други погинаха в пламъците, а заедно с това изгоряха и двадесет и един инок и четири мирски лица. Имената на изгорелите иноци са следните: Тома, Варсонофий, Кирил, Михей, Симон, Иларион, Яков, Мартимиан, Козма, Йов, Киприан, Сава, втори Яков, Сергей, Мина, Йосиф, Йоаникий, Павел, Антоний, Евтимий, Доментиан и Партений. Последният от тях, еклисиархът Партений, като гледаше насилническата и жалостна смърт на своите събратя, както и своята, която щеше да последва наскоро, хвърли се от кулата долу, но не умря веднага, а проживя още тридесет дена и се помина и той в господа, на

1 ноември, като премина в незагиващия и безконечен живот.

Общият наш враг, който ненавижда доброто и му се зловиди нашето спасение, още открай време не е преставал да подбужда разни царе, князе и народи срещу ония, които живеят благочестиво. Така той подигна някога варварите против преподобните отци в лаврата на св. Сава, които бидоха избити и чиято памет се чествува на 10 март; после подигна етиопите, които избиха отците в Синай и Раита. Тъй и сега нашият враг докара срещу зографските отци безсрамния и суров народ франки, който извърши над тях своите неистовства. Достойно е прочее да кажем нещо за тях, защото те едва ли не приеха мъченическа смърт, ако и некому да се види дързостно това сравнение. Ако прочее мъчениците са загинали за изповеданието на Христа, така и зографските монаси — за богоугодния си живот и за вярата си, че не се присъединиха към латините, които си служат с безквасна комка.

Нека прочее с надлежна почит възкликнем към тях: О, вие, жертви одушевени, словесни всесъждения, страстопобедители, венценосци господни! Вас земята няма да ви укрие, паметта ви живее между нас, които сме на земята, а небето, надяваме се, ще ви приеме, ще се отворят за вас райските врати и там като пребивавате, ще се наслаждавате от дървото на живота, от дървото на Христа, а не от онова, заради което изпадна Адам. Помолете се, прочее, о вие преподобни наши отци, щото и ние, когато напуснем тоя многоболезнен свят, да бъдем под закрила заедно с вас при водите на покоя, в недрата Аврамови, в невечерната [незаходима, вечна] светлина, в райски злак, защото вашата ограда е недостъпна за вълците, а нашата е слаба, временна и изисква много пазители поради неведение на онова, което има да дойде. Молете се прочее да бъде запазено това малко стадо от вълците, които го погубват, т. е. от надигащите се ереси и от нападенията на външни народи.

Тия гореречени наши отци се поминаха в господа през текущата, както се каза горе, година от създание на света 6784 [1275], месец октомври, 10 ден. Това се написа за спомен, та да не бъдат помрачени такива неща в дълбочината на забравата, а да се припомнят винаги в бъдните поколения до веки. С молитвите на тия наши отци господ бог да запази нашите благочестиви и православни царе, да покори под нозете им варварски народи и всеки враг и противник и да умири своя свят, а нас да укрепи в любовта си.

ИЗ „РАЗКАЗ ЗА ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ НА БЪЛГАРСКАТА И СРЪБСКАТА ПАТРИАРШИЯ“

Българите, макар и да не бяха под властта на гръцкото царство, искаха оттам да се постави митрополит, тъй като тук бе на благочестието приемникът. Те, непознаващи първо благочестието, така пребиваваха в много време. И гърците, които са много лукави, истината криеха. И като решиха да продадат благочестието, изпратиха от Константин града (Цариград) при българите митрополити. Но те не наставляваха апостолски, но имането събираха и един по един в Константин града си отиваха.

Като видя българският цар, че е излъган от тях, реши той като истински цар да постави свои епископи в града Търнов, неотстъпващи по благочестие на онези и отбягващи срамния обичай на сребролюбивия нрав. И тъй благочестието сияеше. Мир и устроение бе във всичката земя българска. И от многото митрополити бе поставен търновски патриарх. В Търново града много от париарсите като слънце блестяха. От тях са светия отец наш Теофилакт, сказател на евангелието, Йоан и Евтимий и много други, чиито честни мощи и до днес са цели и нерушими в този самия град Търнов и разнасят навсякъде изцеление. Ако не беше угодно богу българите да имат свой първостоятел, той не би пожелал никому от тях да прослави. И на това царство принадлежеше Охридската земя и други далечни места, поделени от турците. И там с благословията на търновския патриарх архиепископът на града Охрид свои епископи постави. И така е даже и до днес.

БЕЗИМЕННА БЪЛГАРСКА ЛЕТОПИС

В 6804 [1296] година се вдигна от източните страни, от планината, назована Ефтра, някой си Отман, произхождащ от измаилски род, нападаше на кармианците, биеше се и се сражаваше с тях постоянно, побеждаваше ги, а също и обитателите на Харсан. Така също той постепенно дойде и в земята на Аидин, Филаделфия и Малаина. Като опленя-

ваше и завладяваше всички тези земи, Отман умря, след като преживя 30 години.

Неговият син Оркан му бе наследник. Той начена още по-голямо дело, като водеше войни и покоряваше, докато стигна до гръцките страни, там, гдето се намира градът Бруса. Той обсади с войските си града, опожари околностите му и го завладя заедно със сина на Аморат Велики. И така, той се настани там с престолнината си.[1] Не след много дни умря и Оркан в 6870 [1362] година. Остана Аморат, който бе млад и буен и се опълчваше силно против българите. Той искаше от гърците да го пропуснат, но бе възпиран от множеството кораби и катърги, които Кантакузин много добре хранеше и поддържаше, за да пазят брода на Галиполи. Аморат, както казахме, бе принуден да премине морето.[2]

И когато Кантакузин видя, че не може да прехранва войниците по катъргите, понеже не достигаше хляб и свинско месо, а и самата съкровищница всекидневно се изпразваше и дукати и сребро не достигаха, обмисли това и изпрати пратеници в Търново при българския цар Александър да му помогне за прехраната на морската войска, за да пазят брода. Българите обаче, когато чуха това, насмяха се и поругаха гърците, като не само ги обидиха, но ги напсуваха на жена и майка и ги отпратиха празни.[3] Когато видя това, Кантакузин се нажали много и изпрати пратеници и при сръбските господари Урош, деспот Углеш и крал Вълкашин да помогнат за морските войски. И тези, като чуха това, се надсмяха и поругаха гърците, не само ги обидиха, но ги напсуваха на жена и майка и ги отпратиха празни. Когато Кантакузин чу това, той се нажали много и недоумяваше що да стори. Тогава Кантакузин изпрати при българските царе и при сръбските господари и им рече: „Не пожелахте да ни помогнете, обаче после ще се каете.“ Те обаче никак не обърнаха внимание на тези думи, а отговориха: „Когато турците дойдат против нас, ние ще се браним от тях.“ Тогава Кантакузин се споразумя с Амората, положиха клетви и си дадоха един другиму писма, които се пазят и до днес, да не увреждат турците в нищо на гърците навеки, нито в Романия, нито в Македония. Турците обещаха да спазват тези неща и тогава Кантакузин даде на турците да преминат през Галиполи.

И премина Аморат, синът Орканов, с турците в 6834 [1326] година и се отправиха против Средец.[4] Българските войски се събраха под началството на Александровия син Асен и стана голям бой. Тогава убиха Асеня и погина голя-

мо множество от българите. Българите отново се събраха под началството на Михаил, сина на Александър, но и него убиха турците, като плениха множество народ и го отведоха през Галиполи.[5]

Кантакузин, след като царувá 25 години, умря.[6] Калоян стигна зряла възраст и прие царството на своя баща в 6845 [1337] година.[7] Калоян имаше двама синове — Андроник и цар Мануил.[8] Андроник се споразумя с Аморатовия син Челеби Велики да убие своя баща Амората, а Андроник да убие своя баща цар Калоян. Цар Калоян и Аморат узнаха това и двамата. Аморат улови Челеби и му извади очите, както и цар Калоян улови своя син Андроник и му извади очите. И царуваха двамата заедно — Аморат и цар Калоян — в мир помежду си и с голяма обич.

Аморат отново се вдигна да отиде или против българите, или против Углеш. Когато Углеш и крал Вълкашин узнаха това, събра се множество сръбска войска, а също и от Далмация, и от Требине. Защото Углеш и брат му крал Вълкашин слязоха чак до града Сер. Тогава дойдоха и множество турци заедно с Аморат, разрази се голям бой и настана страшно кръвопролитие на река Марица. Турците зовяха силно и тъй като сърбите се обърнаха на бяг, те убиха при река Марица Углеша и крал Вълкашина. Двамата загинаха в 6879 [1371] година, на 26 ден от месец септември. Турците взеха множество пленници и ги преведоха през Галиполи.[9]

Преди това сражение прочее умря търновският цар Александър в 6870 [1362] година, на 17 ден от месец февруари.[10] На престола се възкачи цар Шишман, син на Александър. Аморат изпрати при него да му даде сестра си за жена и той, ако и да не желаеше, даде сестра си, царицата госпожа Тамара.

Тъй като по това време в Цариград царуваше Калоян Палеолог, турците тогава престъпиха клетвите, които бяха сключили с гърците, и си засвоиха града Галиполи и околните му села, завзеха Македония и така наченаха да войват, както им бе угодно.[11] На борда поставиха свои стражи с катърги, като изгониха и отпратиха гърците по домовете им.

Цар Калоян, след като царува 35 години, умря в 6880 [1372] година и на престола се възкачи неговият син Мануил Палеолог.[12] Тогава прочее се събра голямо множество турци, потеглиха и наченаха да завоюват и опленяват земи и градове. Те завладяха също и Аморея до Вавилон, а като се завърнаха оттам, завзеха Драч, дори до Далмация; завладяха и цялата арабска земя, тъй като християнските държави бяха немощни и нямаше кой да им се съпротивлява.

След няколко години прочее те се отправиха против сръбската земя и там се разрази бран, в която от тях бе погубено преголямо множество — безчислено воинство – и настана кръвопролитие, така че се изпълни писанието: „Боже, дойдоха племена в твоето достояние и оскверниха твоята света църква, като превърнаха Йерусалим в пазалище на овощия, оставиха труповете на твоите роби за храна на птиците небесни, а телата на твоите светии — на земните зверове.“ Тогава прочее един от воините, на име Милош, бидейки много храбър — както някога свети Димитрий нападна царя Скилоана,[13] когато дойде против Солун, и го прониза с копие, — така и той прониза нечестивия Аморат, изхвърли с копието му всичките му вътрешности и неговата всескверна душа. Турците убиха сръбския княз Лазар в 6897 [1389] година, месец юни. Баязид завзе царството на своя баща Аморат, покори под властта си и сръбската земя, принуди ги да му дават дан, да му пращат войска и да ходят на война с него, а деспота Стефан постави да владее бащиния си престол над сърбите.[14]

Не след много дни отново се повдигна преголямо множество турци, отправиха се против власите на Мирчо войвода и се разрази голям бой, така че всред турците паднаха мнозина избрани между силните, както и от християнските владетели, между които бяха Константин Драгаш и крал Марко.[15] Такова безкрайно множество копия бе преломено, че не можеше да се вижда въздухът от множеството стрели. Там протече кървава река от множеството човешки трупове, така че и сам Баязид се уплаши и побягна. Той постави обаче едного от властелините да управлява тази страна, тъй като Мирчо избяга в Маджарската земя: А и сам Баязид се обърна в бягство като искаше да премине Дунава. Той постави стража по целия брод на река Дунав. Той залови българския цар Шишман и го погуби в 6903 (1395)година, на 3 ден от месец юни;[16] завладя също и българската земя и постави свои управители там, по цялата българска земя.

Не след много години се вдигна маджарският крал Сигизмунд, в 6905 [1396/7] година, като събра всичките западни войски — сиреч крале, князе, властелини, панове и кардинали, мощни и свободни люде, — накратко казано, преголямо множество господа — едни по сухо, други по Дунава, с голям брой кораби и ладии, така че не можеше да се види дори водата от множеството кораби. Кралят пък открито, както казахме, пое пътя по сухо, като беше облечен бляскаво с много злато и бисери, оръжие и железни обкови. Напредвайки, той слезе към долната земя покрай Дунава.

Когато пристигна на българска земя срещу град Никопол, пристигнаха и 30 катърги из Венеция и из Цариград, застанаха под града Никопол. Нечестивият Баязид събра и той множество от своите измаилтяни и колкото войска се намери от източните страни. Той идваше с усърдие, за да се сблъска бързо със западните войски. Когато турците се приближиха, те никак не почакаха, но веднага наченаха бран. Настана голямо сражение, кръвопролитие и гибел на множество началници и воини, та потъмня небесният въздух от множеството стрели и копия, подобно на плява, издигната от вятъра. Земята затътня и екна като от голям шум поради множеството копия и щитове, и падането на коне и люде. Когато кралят се видя не твърде добре, той веднага влезе в една от катъргите и замина с другите катърги като посрамен. Баязид, след като победи, излезе със своите измаилтяни и ги преследва чак до Дунава. Настана пак нова гибел във водите и удавяне на людете в реката Дунав, подобно някога — когато фараонът гонеше Израиля в Червеното море. Кралят прочее с колкото високомерие и самовъзхвала дойде, с още по-голям срам и безчестие си отиде, като загуби множество люде и остави множество кости, та не можеше човек да премине от кости.[17]

Баязид обаче не почака нито най-малко, но се вдигна оттам и отиде на запад, като завладяваше царства и земи. Той залови и подчини цар Срацимир в 6906 [1397/8] година.[18] Нахлу в маджарската земя, като опожаряваше и палеше: както пламък опожарява планината, така и той оплени областта до самия град Буда. Оттам се върна с голяма победа — като някога в старината Новоходоносор се завърна от Израиля във Вавилон, — като караше пред себе си множество боси и със свързани ръце, за да се изпълни отново писанието: „Обърнах се към страданието, когато трън ме уболе.“ Като се завръщаше с голяма победа и пристигна в Македония, Баязид премина пред Андрианопол и Неапол, отгдето възнамеряваше да отиде против Константиновия град. Като остави Галиполи надясно от себе си, той се отправи натам и премина гръцката земя. Гърците излизаха и с усърдие му се покланяха, а той никому не увреждаше, но само бързаше да стигне до светия град. Като пристигна с големи войски, обсади градските стени, а целият град се тресеше и трепереше поради страх от измаилтяните. Убоя се и самият цар Мануил, и целият синклит заедно с него. Баязид изпрати при царя да го пусне да влезе в града. Понеже не знаеха що да сторят и недоумяваха гърците, само казваха: „Господи Исусе Христе, сине божи, помогни“, въздигаха ръцете

си към небето и отправяха молби и моления към Богородица, както обичайно правят в своите злочестници.

Патриархът, господин Антоний, повели да бъде взет от целия причт и клир честният кръст и иконата на пречистата наша владичица Богородица и образът на нашия господ бог и спасител Исуса Христа и така обхождаха стените на града с пост и молитви. Той повели да се пее и акатистът, казвайки и някои други молитви: „Господи, помилуй, в нашето отчаяние ние ти поднасяме тази молитва.“ А царят се посъветва със синклита, като каза да се изпратят на Баязид много дарове, за да сключи мир, а и го молеха да му дават и дан. Изпратиха му много дарове, но той не пожела да приеме даровете, а настояваше да влезе в града. Те видяха неговото неукротимо свирепство — защото бе по-възможно да бъде укротен звяр, но никак не и той, тъй като рикаеше подобно на лъв и казваше: „Утре ще завладея вашия град, а вас голи ще изпратя да отидете, където желаете.“ Бедните гърци, като чуха това, от все сърце простенаха към бога и със силен зов казаха: „Господи боже, обърни мощта и посети твоето лозе, което твоята десница посади, стори им, както на Авим и Сисара в потока Кисон, които казаха — да наследим светилото божие.“

Турците обаче не обърнаха внимание и като се повдигна цялото множество, пристъпваше към градските стени и пращаше толкова стрели, та не можеше да се вижда въздухът, нито слънчевото сияние от многото стрели подобно на плява, развята от вятър. От многото възгласи по въздуха се носеше глас като гръм. Нищо не можеха да сторят със своите заплахи, но хвърляха с прашки, други приспособления, цагри и ломбарди, избягвайки някъде далече със своите коне, и бегом стигаха чак при Галата, като отправяха силно и там неудържими викове и страшни погледи. Баязид застана на високо място и като видя „Света София“, каза на своите велможи: „Там ще направя жилище за себе си и за моите жени.“ Така също и всички велможи си разпределяха да си направят жилища в своите църкви. Но донесоха и тръбачи за разрушаване на града.

Наченаха най-напред да удрят Галата и извършиха много щети, като сваляха зъбците на града, а понякога пробиваха и част от стените. Когато преминаваше денят и наставаше нощ, градители франки по цяла нощ градяха и на сутринта (стените) бяха цели и нови, та измаилтяните се учудваха. Обаче и франките не бездействуваха, а се бореха и те: хвърляха своите цагри и самострели с ломбарди, с пушки правеха огън с дим и ги отблъскваха далече. Веднъж из-

маилтяните нападнаха и веднага стигнаха под стените на града, така че франките се убояха и поискаха да избягат от светия град, но гърците им се притекоха на помощ. По този начин прочее те един другиму си помагаха с приятелство, сякаш майка обгръща своя младенец — така също и гърците се притичаха и помагаха на галатчаните, за да се изпълни писаното: „Майка се весели за чадата си."

Като чуха това обитателите на Трапезунд, Кафа и Амстро и на всякакъв техен остров, пристигнаха със своите катърги, с оръжие, самострели и цагри, носейки и достатъчно храна. Всички от Венеция и от Митилин се стичаха в светия град, с плуване стигнаха там, в светия град, със своята храна и препитание, влизаха вътре и се възкачваха на кулите и на градските стени, стреляха със своите самострели и цагри, съпротивляваха се, колкото им бе възможно, и прогонваха турците далече от града. Често някои от гърците нощем тайно събираха войска, излизаха извън града и избиваха от тях. Така правеха в продължение на почти седем години. Когато нечестивият Баязид видя, че нищо не може да постигне, обладан от силен гняв, той взе цялото свое военно множество и си отиде. И като не искаше да стори това, със срам положи ръка на устата си и само тези думи каза, както някога Юлиан се хвалеше към свети Василий Велики Кесарийски, когато отиваше против персите: „На следната година ще превзема града."[19]

И не след много дни бог го даде за храна на етиопските люде. Защото от слънчевия изток се вдигнаха агарянските чада със своите войски, нечестивецът бе убит от тях и с шум погина споменът за него в 6910 [1402] година, 28 ден на месец юли.[20] Възцари се неговият син Челеби Мусулман.

Гърците пак запяха благодарствена песен, като казваха: „Велик е господ и много възхвален, велика е неговата сила, защото не праща благоизволението си в мъжки множества. Господ благоизволява върху онези, които се боят от него и се уповават на неговата милост". По божия благодат запазен е светият град даже и до днес от всички вражески иноплеменници.

В 6917 [1409] година, приживе на Челеби Мусулман, почина благочестивият цар Калоян, внук на царя господин Мануил. В същата година излезе Муса в дунавските области и събра големи множества власи, сърби и българи. С него бе и сръбският деспот Стефан. Те дойдоха против Цариград и там, извън града при Космидия, стана голям бой с Челеби, погубиха Челеби Мусулмана и погина споменът за него с шум. Пукна и Муса бег в 6922 [1414] година и се възцари султан Крисчи в 6925 [1417] година.[21]

Владислав Граматик

ИЗ ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ НА РИЛСКИЯ МАНАСТИР И ПРЕНАСЯНЕТО НА МОЩИТЕ НА ИВАН РИЛСКИ В РИЛА

Изконният враг на човешкото спасение и противник на смирението, проклетият дявол — който някога се бе опълчил срещу създателя на всичко и заради надменността си бе смъкнат и предаден на адския мрак и който сам стана мрак поради лукавата си прищевка, — навсякъде предизвиква постоянни войни и смутове. Като видя толкова преславните и предивни знамения и изцеления, които дълго време ставаха при ковчега на преподобния св. Иван, и главно поради злопаметност и вражда като се озлоби против преподобния много повече, отколкото в началото, той биде напълно обхванат от лют гняв и от горчива завист. И при това, като не можеше да го търпи, той тутакси прибягна до своите обикновени и пагубни войни.

След това, като се измина немалко време и когато властта на гръцкото царство отслабна, дори съвършено се изтощи, по попущението на бога и по неузнаваемите му предопределения измаилтянският народ съвсем неочаквано нападна всички източни и южни страни в Азия, които бяха под гърците, и ги завладя, па достигна и в Тракия и си я подчини.[1]

След като поразиха напълно сръбските войски, които бяха тогава в Тракия, при така наречената Марица[2], измаилтяните веднага се опълчиха срещу сръбското господарство. И стана жестоко сражение в местността, наричана Косово[3]. В боя загина и лютият насилник султан Мурад, който ги предвождаше. Той твърде скоро получи достойна отплата заради своето безбожие, сиреч страшно и непристойно изпусна варварската си и нечестива душа: всред боя неочаквано той бе лишен от живот от сръбски воини[4]. И така прочее, когато грехът надделя — уви, поради нашите престъпления! — сръбската земя падна под властта им.

Малко след това те завладяха и българските области, по-

добно на някое слабо гнездо, заедно с оня чуден град [Търново][5], в който лежеха чудодейните мощи на чудотворния отец.[6] Войската се нахвърли пак буйно и безбожно, като всеки ден и във всяко време извършваше чести опустошения и кръвопролития. Никой не можеше да се противопостави по никакъв начин на страшния им пристъп. В бойните сражения навсякъде те превъзхождаха всички и им нанасяха сияйни победи. Благодарение на всичко това и тяхното пагубно зло навсякъде се разпространи и се наложи. Напълно запустяха много области и села, заедно със светите манастири и с божествените храмове, унищожени от огън.

Тогава се събори и съвършено запустя и пресветата обител на богоносния отец, която е в Рилската пустиня — където преподобният, когато беше жив, прекара страдалчески и постнически, безплътен и ангелски живот и която отпосле много добре и благолепно издигна и създаде от основи, за прослава на бога и в чест на преподобния, прочутият кесар Хрельо, който прие иночески образ под името монах Харитон.[7]

КРАТКА ХРОНИКА ОТ XVI ВЕК

1

Дойде царят срещу Иван в годината 6956[1].

2

Дойде царят срещу Скендербег и превзе Свети град в годината 6965[2].

3

Дойде Есе (?) бег срещу Дебър в годината 6974[3].

4

Дойде цар Мехмет бег в Дебърската земя, срещу Скендербег[4]. Цидна пороби и посече в събота 9 май, през годината 7024[5].

5

И превзе цар Селим град Мисер[6]. И уби царя Казълбаша през годината 7032[7].

6

И превзе цар Сулейман град Родос в годината 7034[8].

7

Отиде цар Сулейман в земята угърска, срещу Будим и разсипа Будим[9].

Петър Богдан

ИСТОРИЯ НА СОФИЯ И БЪЛГАРИЯ

Глава първа

ЗА ЦАРСТВОТО БЪЛГАРИЯ И ЗА ИДВАНЕТО НА БЪЛГАРИТЕ ПРЕЗ ИСТЪР

Царството България обхваща много провинции, чиято големина описва подробно Бонфиний в Декада, 3, кн. 5: „България, казва, започва сега от извора на река Циабер, която разделяше някога трибалите от мизите, простира се през билото на планината Хемус и към север, и към юг, на юг извива към Македония и Тракия, а отклонявайки се на север към Дунав, до голяма степен обхваща Долна Мизия.“ Циабер е за Птолемей реката, която за нашите е Морава. Оттам следователно носи името си началото на българското царство, от българският народ, който населявал тези места. Но откъде и кога е пристигнал тук, обясняват писатели, които не са за пренебрегване: „През 499 г. от Р. Х. от далечни северни земи в Тракия нахлу племе, непознато по име, което странствуваше, напредвайки със силни бойни редици“[1], казва известният епитоматор на Бароний; а Кромерус, в „За полската държава“, книга 1, гл. 8, помества най-древните земи на българите „в азиатска Сармация към Ра или река Волга и със съседите си руси или като минавали покрай тях, или повикани за съюзници, завзели Мизия“ — така (казва) наказаният от Бога Анастазий, нечестивият император, който отказал да се подчини на предупрежденията на папа Симахий да не защищава еретиците, а дори и сам общувал с всички тях и останалите свещеници, патрони на католическата вяра, подтиквал да общуват с тях. И така варварите, като нахлули в римските провинции, унищожили войската на римляните. И когато обаче се разширили откъм тях, възгордяли се, казва Павел Дякон, и завзели лагерите на Римската република; и, както пишат Зонарас и Кедрин в (времето на) Анастазий,

българите проникнали не само в Тракия, но опустишили даже Илирик, като убили техния цар в Акум[2]. И наистина дотолкова били насърчавани от победата, че като станали за ужас на всички, принудили да им плаща данък от императорът, на когото те самите преди плащали. Без съмнение беше учудващо, казва Павел Дякон, както за живеещите наблизо, така и за тези, които живееха надалеч, да чуят, че този, който беше направил всички свои данъкоплатци — и тези, които на изток и запад, и тези, които на север и юг живеят, е победен от това отвратително племе. Това потвърждава и справедливият гняв на божеството срещу цезаря: когато този Анастазий, предупреден от папа Симахий да не общува с еретиците, не само че не се подчинил, но дръзко продължил и други подтиквал към връзки с еретиците, вижда гъстите редици на варварите да нахлуват в римските владения, да завземат провинциите и почти да му отнемат властта.

И така по този начин в Европа българите завладели Тракия и съседните ѝ провинции и като преминали Истър, цялото пространство на тези земи нарекли България[3], където ми е поверена столицата Кардика и където е Кипровациум, любезната ми родина.

Глава втора

БЪЛГАРИТЕ ЗАВЛАДЯВАТ ТРАКИЙСКИТЕ ПРОВИНЦИИ И НАМИРАТ ТАМ ДА ЖИВЕЯТ ОСТАНАЛИТЕ ХРИСТИЯНИ

В провинциите, които завзели, варварите не заварили унищожен култа към божеството. Преди тяхното идване християнската вяра там не само че процъфтявала, но била оплодена с плода на пролятата мъченическа кръв. От самото начало на църквата в тези области, които казахме, че българите завладели, жителите, чете се навсякъде в Мартирологията, се защищавали яростно в името на Христа чрез мъченичество. Дълго би трябвало да изреждам и градовете, и отделните провинции. Който иска, нека прочете там, а ние ще говорим за един само град, който е разположен в земята на Долна Мизия отвъд Истър или Дунав, на Черно море. Той се нарича Томи, известен не толкова с изгнаничеството

на Овидий, колкото със скитския си студ, отдалечена земя с варварско население. Всеки разумен човек ще направи извод оттук, колко мъченици ще даде друга, по-мека област, щом като само този град е изпратил на небето преди идването на българите шестнадесет. Те са Аргеус, Нарцис и Марцелин — 2 ян(уари); Евагрий и Бенигн — 3 април; Марцелин, Марта, Йо (ан), Серапий и Петър — 23 август; Мартин, Теодат и Седогха — 5 юли; Павел и Кириак — 20 юни; Приск, Кресценс и Евгений — 1 октомври. Някои заблудени приписват Томи на Европейска Скития, понеже Птоломей казва, че този град е в Скития, но все пак истината е, че е част от Долна Мизия и че гледа към България, именно към завладяната от българите област. Отвъд Истър живеят скити, които Александър Гуагни нарича прекопенски тартари.

Глава трета

ЗА ЦЪРКВИТЕ, ОСНОВАНИ В БЪЛГАРИЯ ПРЕДИ ТЯХНОТО НАХЛУВАНЕ (И ТЯХНОТО) ВЛИЯНИЕ И АВТОРИТЕТ

Немалко допринасят към древността на християнската вяра седалищата на епископите в тези области, с каквито нашите провинции и градове са били украсени от самото начало. Съвсем обикновено нещо е било да се назначава на всеки град отделно епископ и наистина е трябвало да се грижи в полза и на другите църкви и заместници и е бил... на апостолите... достатъчно от писмото на Анаклет или от друг автор, ако искате, но древен. Христос установил начина за назначаване по градове на много епископи: епископите наместници на апостолите приемат от Исус Христос пожизнено наместничество в църквата, а на мястото на наместниците на апостолите идват пак епископи. И наистина из Тракия, Илирия и съседните области, по свидетелството на Патриарх Никифор, пръв апостол Андрей основал византийската (църква), която е част от Тракия — глашатай на евангелието беше във византийската държава, въздигна храм, в който с благочестиви молитви оплака бога, остави за приемник на своята длъжност Стахим, а след това други; в средиземна Дакия Климент наследил сардиценската (църква)

по свидетелство на св. мъченик Доротей, епископ на Тир, комуто принадлежат следните думи в житието на пророците, апостолите и 72-мата ученици. „Помня — казва — думите на този Павел във Филип. гл. 4 с Климент и останалите ми сподвижници. Пръв от човеците повярва в Христа и бе направен епископ в Сардика“, на което ще се спрем по-подробно после. Онзи Филип измежду 7-те дякона, който покръсти Симеон и евнуха, беше епископ на скитска Тракия; Андроник, за когото споменава Павел в Рим, 16, е друг известен свещенослужител в Панония, и Урбан, пак там, на Адрианопол в Тракия пр. Хр. от Андреа, като плавал покрай брегове на Понтийско море, бил назначен. Хермас... беше епископ на Филипополис. Тези неща (знаем) от Доротей в синопсиса, за когото и Бароний в 33 (глава) отрече да е бил епископ на Тир, но все пак в приписките към римската мартирология признава, че е „св. мъченик на 9 юни“, „мъж, известен с опитността си в много неща, в каквито искате“. Карол от св. Павел, фулиенски абат и избран за абриценски епископ, в своята Свещена География на Илирийската църква казва така: „А сега да се говори за църковната епархия ще е толкова и полезно, и приятно, защото илирийското поприще беше тъй славно за великия апостол Павел като поприще, на което така усърдно се бори, щото да може с право да каже: „Добро сражение водих.“ Смяташе името на Илирик за ориенталско, защото обхващаше и Тракия, т. е. частта, завзета от българите. И така известно е голямото разпространение на християнството още от началото на българската църква и великолепието на епископските седалища и затова не е чудно, че в синода на Велика Никея се били записали от Мизия Пистус Марцианополитански, Марк Коменски или Евбейски, Стратегий Ефестски от провинцията на Средна Дакия, Протоген от Сардика, Марк Метрополитански. Дори в общия съвет на Сардика взели участие същият Протоген от Сардика от провинцията на Дакия, Диоскор от Тракия, Виталий от Дакия Рипенсис, Парегор от Скупска Дардания, Гауденции от Наиска Ахайа.

Глава четвърта

ЗА СЪВЕТА НА САРДИКА

Та като стана дума за съвета на Сардика, добре е да се спрем на това по-подробно, защото този синод извоюва блестяща и вечна слава на българските провинции; разбира се, Сардика е негова столица и оттам прилича да се покаже какъв култ към християнската религия е разцъфтявал тук преди идването на българите. Защото общи съвети се свикват само в най-сигурните градове, в които разцъфтява Христовата вяра. Мнозина, объркани от приликата на имената, определят мястото на синода на Сардика не в Дакия, когато чуят да бъдат наричани сардини тези, които живеят на остров Сардиния, но съветът на отците не нарича град на сардите този град. Други, за които явно противоречи случаят и възможността да е ту на изток, ту на запад, са свикнали да посочват (местонахождението на) града в Сардиния. Трети като чуят за град на сардите, смятат, че известният съвет се свиква в Азия, където е Сардис, и се описва градът на сардите, и...

Методий Драгинов

ПОТУРЧВАНЕ НА ЧЕПИНО

Когато турския амира цар Мехмет, нарукан Ловец, подигна сефер на Мора, та изпрати 105 хиляди войска по море и 150 000 по сухо, тогис додоха ва Пло(в)дин град 6 паши, та преминаха из Пещера. И Мехамет пашя са много йеничар доде ва Цепина на Костантово и сабра вси попове и кметове, та ги тури на веруги и каза: „Брех хаинлар, вас Али Осман патишя милува, та не давате царьево; само кога трьеба, помагате на нашата воскя. И ние ви милуваме като нашите йеничаре, а вие сти искали да дигате глава на вашя цар.“

Тогис бан Велю и протопоп Костантин отговориха: „Честити везиро, нашите момчета доскоро са били са царските войски по Тунос, по Траболус и Мисир. Че що видяхте грозно от нас?“ И пашата каза: „Вие лажете. Мене обади карабашот ва Филибе (плодински митрополит проклет Гаврил). И тье казаха: „Он нас не заповеда, та че оти му не даваме, та ни клевети.“ И пашата отговори: „Ели сте и вие кауре, оти да не давате? Ето че сте асии.“ И повеле на йеничерете да ги изколят сите. Тогис некои Кара имам Хасан оджя умоли пашата да ги прости, ако се потурчат.

И на Гергювден се потурчиха бан Велю, протопоп Константин, поп Гюрге и поп Димитър ва Костантово, и сите кметове и попове от друзите села. И като бьеше много гладия, пашата остави още четири оджи да ни турчат и кои се потурчат, да им дадат жито за яденье. И он отиде прьез Разлога ва Солун. Нашите се турчиха до Богородица (августа). Които се не изтурчиха, едни изклаха, други бегаха по гората и тям изгореха кащите.

Асан оджя пусна много конье ва градот, та докараха жито от Беглик хан и стовари го ва църквите „Светаа Петка“ и „Светии апостол Андрея“ ва Костантово, и раздаде на потурчените кащи по две мьери просо. Та че на Петковден доде ферман от царот да се саберат блъгарете, та да станат рая, да дават харач и верим и да ходят на ангария, и само

турцето да отиват на воиска. И събраха се бежанците, та сагрядиха кащи ва Камънец и Ракитово. Тогис повечето бежанци от страхот отидоха при Стара рьека, та съгядиха ново селище Батьево. Асан оджя за кашмер натера потурняците, та расипаха сите цръкви от Костьенец до Станимъка, 33 монастире и 218 цръкви.

И така, божию попущению, расипаха се блъгарете ва Цепина. Помени, господи, грьешнааго и недостойнааго раба твойего поп Методийе Драгинов от село Корова. Записа се ва лето 1600.

Б. Приписки с летописен характер

СЛОВА НА АТАНАСИЙ АЛЕКСАНДРИЙСКИ

Тези благочестиви книги, назовани Атанасий, преведе по повеля на нашия княз български Симеон от гръцки на славянски език епископ Константин, ученик на Методий, моравския архиепископ, в годината от началото на света 6414 [906], индикт 10, а ги написа по повеля на същия княз черноризец Тудор Доксов на устието на Тича в годината 6515 [907], нидикт 14, дето е съградена светата златна нова църква от същия княз. В същата година, на втория ден от месец май, в събота вечер почина рабът божи — бащата на този княз, — великият и почтеният, и благоверният наш господар княз български, именуван Борис, а християнското му име е Михаил, който живя в благоверие и добро изповедание на господа наш Исуса Христа. Този Борис покръсти българите в годината етх бехти. В името на отца и сина и светаго духа. Амин.

ТЪРНОВСКО ЕВАНГЕЛИЕ

В годината 6781 при царуването на благоверния цар Константин и на неговия син Михаил, които владееха над всички българи, и при патриарха на българите Игнатий бе начената и довършено това четвероевангелие с усърдието и заплащането на йеромонах Максим и от ръката на презвитер Драгия. Писано е в Царевград Търново. До кого стигне, поправяйте, а не кълнете онзи, който е писал.

СВЪРЛИЖКО ЕВАНГЕЛИЕ

В името на отца и сина и светия дух. Аз, раб божи Константин четец, назован Воисил Граматик, написах тази книга за презвитер Георги, назован поп Радослав, в град Свърлиг, в дните на цар Ивайло и при нишавския епископ Никодим, в 6787, индикт 7, когато гърците обсаждаха град Търново. Та моля ви се, отци и братя, до когото дойде тази книга, четете, като изправяте, а мене, грешния, не злословете, но по-скоро благославяйте, та и вас да прости бог и пресветата негова майка. Амин, амин, амин.

ХЛУДОВ ПАРИМЕЙНИК

Слава на създателя господа бога, който със своята мъдрост е създал всичко — небесата и земята, и морето, и онова, което е в него. С волята на отца и светия дух биде написана тази книга от ръката на многогрешния и недостойния да се нарече раб божий Никола, назоваван по мирски Брата, в дните на благоверния цар господин Андроник Палеолог и при неговия син цар господин Михаил; написах тази книга за брата си поп Дедослав. Та моля ви се, честни отци, попове, дякони и дяци, всички, които четете тази книга, като поправяте, а не проклинайте. Защото медът, дори и на кора от беснурка да е, пак е сладък. Така и словата божии, дори и да са написани просто и неправилно, пак са божии и ще се спасят всички, които ги четат, понеже пише не дух свети, а грешна ръка. Когато свършите работа, поменете и мене, грешния, и родителите ми, а вас да прости бог в този век и в бъдните векове. — Амин, амин, амин.

ХИЛЕНДАРСКО ЕВАНГЕЛИЕ

Подобава на отца, който е вечно съществуващият бог на боговете и цар на царствуващите, и владика на владеещите,

като творят и извършват дела и изпълняват благи желания и дела, като се боят от неговата воля и я изпълняват.

Благоизволи с усърдието на своето сърце великият цар Георги (II Тертер), син на великия цар Теодор Светослав, обладател на българския и на гръцкия скиптър, и аз преписах това четвероблаговестие по повеля на негово царство в слава, хвала и чест на отца и сина и на светия дух и на негово царство за премахване и опрощаване на греховете в годината 6830, индикт 5.

Тази книга принадлежи на благочестивия в Христа (цар) Георги.

СРЕДЕЦКО ЕВАНГЕЛИЕ

Христос начало и край. Слава на съвършителя бога навеки, амин. Написана бе тази книга, наречена евангелие, с помощта на бога и на пречистата наша владичица Богородица, и по повеля на всеосвещения митрополит Йоан, комуто бе наречена тази книга. А вие, отци, попове и дякони, четете, като поправяте, а не злословете, но повече благославяйте и помнете митрополит Йоан. Написано бе това евангелие в света София, средечка митрополия, при митрополит Йоан и при цар Михаил Асен, в годината 6837, индикт 12.

СТАНИСЛАВОВ ПРОЛОГ

Слава на съзидателя бог вовеки — амин. По милост божия и с изволението на великия чиноначалник и архистратиг Михаил и с помощта на преподобния отец Гаврил аз, раб божий Станислав, завърших тази книга в дните на превисокия крал Стефан Урош, когото баща му ослепи и изпрати в Гърция. А след седем години той се върна и пое кралството на цялата сръбска земя и поморска, и крайдунавска, и овчеполска — не чрез сила, а по изволение божие. И гръцката земя нападна и превзе градове, а силния български цар Михаил уби. В същата година се завърши тази книга в Овчеполската област, в Злетовската гора, в Лесновската плани-

на, в манастира на светия архистратиг Михаил и при гроба на преподобния отец Гаврил, когато управляваше Злетовската гора жупан Драгослав, при игумена Теодосий и при йеромонах Сава, и при йеромонах Кирил, и при монах Данил, при икономa Герман, и при келарий Висарион и при другите братя. Писа се тази книга по повеля на смирения игумен Теодосий от ръката на многогрешния раб божий Станислав. Та, моля ви, отци и братя, и всички четци, служебници от всякакъв църковен чин, ако някой иска да чете...

ЕВАНГЕЛИЕ ОТ АНХИАЛО

Виж (?) пресладкия край на тази книга, завършена по благодат на всевладетеля, богочовечното слово, от ленивата моя ръка — на мене, жертвоприносителя, грешен и небрежен монах Методий Гемист, напълно неграмотен, в годината 6845, индикт 5-и, в месец май 21-и. Онзи, който притежава настоящата богоречива книга на четиримата евангелисти и светоспасители по име (се зове) Йоан, жертвоприносител и пръв от всички жертвоприносители на града Анхиало, съобразно с изпълвания законен сан, издигнат от великия патриарх Теодосий Търновски, при царуването на преблагочестивия и самодържавния господар на българите Иван Александър и на неговия син, преблагочестивия цар Иван Асен.

ПРОЛОГ ОТ 1337/8 Г.

... Божествена сладост и поради това усърдно и добродетелно придоби много книги, както и този синаксар, наречен пролог, с голямо трудолюбие в дните, когато царуваше и владееше над българската земя превисокият самодържавен Иван Александър, за притежателя на тази книга — игумена Митрофан от причта и почетен с чин игумен на великата лавра на манастира на пречистата Богомайка в... от мене грешния, недостойния и най-малкия от писателите, уж монах. Бидейки принуден от тази христолюбива душа — игумена господин Митрофан, — не се полених, но извърших послуша-

ние, като видях неговото благосърдие, и написах този синаксар за цялата година в годината 6846, индикт 7-и, в чест и слава на прославяния в троица бога и в похвала на всички светии, пострадали заради Христа, за вечна памет на игумена господин Митрофан, притежателя на тази книга, в род и род и за похвала на себе си, а за полза на душата и тялото на онези, които четат и внимават. Моля прочее всички, които пишат и четат, и поменувайте тогова игумена Митрофана, а мене, който пише, не злословете, а повече благодарете на моята бедност, дори и в нещо да е погрешено, защото знаете, че никой всред човеците не е съвършен освен единствен бог, комуто подобава всяка слава, чест и поклонение, на отца и сина и светия дух сега и винаги във вечните векове. Амин. Амин.

СБОРНИК НА ПОП ФИЛИП

Слава на бога, славен в троица, който чрез малките (хора) извършва големи дела. Та се преписаха тези кратки и многополезни слова по повеля на моя благороден, христолюбив, превисок и (само) държавен господар, прекрасния цар Иван Александър в течение на годината 6853, индикт 3-и.

Преписа ги поп Филип по повеля (на цар Иван Александър).

ВИСАРИОНОВ ПАТЕРИК

Многомилостиви, прещедри господи, който си рекъл: „Търсете — ще намерите и ще получите, чукайте и ще ви се отвори.“ И аз, грешният и недостоен твой раб, господи, насилих бедните мисли на моето сърце, като си спомних нелъжливото обещание на твоето човеколюбие, владико, който каза, че не желаеш смъртта на грешника, но да се възвърне и да живее. Поради това и аз, като укрепих немощта на моето тяло и с тленна и груба ръка написах това писание. Ако ли съм съгрешил в някое четене или глава, или, казвам, в

друго, или в помисли, всичко да бъде угодно на твоето човеколюбие, господи. А всеки, който чете, да поправя грубостта. Не кълнете, но помнете как каза за нас Христос: „Ако опростите съгрешенията на човека, то вам ще ги опрости моят небесен отец.“ Понеже всички трябва да умрем като смъртни човеци и да останат всички хубости на този свят, а ние сме се родили голи и голи ще влезем в земята — от нея бяхме взети. Както рече апостол Павел: всяка човешка слава е като трева. Тревата изсъхва и цветът ѝ отпада, а словото пребъдва в род и род. Не се ленете, отци и братя, но поменете и мене, грешния и бедния и последния в иноците. Благословете, а не кълнете името на Висарион, комуто смъртта е всегдашно възпоменание, а богатство греховете и гробът отечество. Тази книга, наречена Патерик, бе писана в лаврата на безплътния първоначалник Михаил при управата на архимандрита господин Никодим, при христолюбивия и благородния цар Иван Александър, който владее българското и гръцкото царство, в годината 6854, индикт 14-и.

ЛАВРЕНТИЕВ СБОРНИК

В годината 6856, индикт 1-и, бе написана тази душеполезна книга за благоверния и христолюбивия, превисокия и самодържавния цар на българите и на гърците Иван Александър за живот, здраве и утвърждение на негово царство и на децата му и за полза на всеки християнин, който чете с вяра и любов. Защото всички божествени книги са подобни на извори с чиста вода и всеки, който пристъпя с усърдие, се насища с жива вода, която води към вечния живот. Поради това вие, които четете и се ползвате, въздавайте дължимото — сиреч молби и моления за споменатия благоверен цар, та да се сподобите с награда от оногова, който изпълнява молитвите на онези, които се молят, и благославя годините на праведните. Амин.

Труд и мъка на многогрешния уж свещеноинок Лаврентий.

ЛЕСНОВСКИ ПАРЕНЕСИС

С изволението на отца и с помощта на сина и със съдействието на светия дух бе написана тази книга, наречена свети Ефрем, в Злетовската земя, в мястото, наречено Лесново в обителта на светия архистратиг Михаил, във времето на благоверния и христолюбивия цар български Иван Александър и благоверния, христолюбив и свет цар на сръбската и гръцката земя Стефан и на великия деспот Иван Оливер, ктитор на този храм, и при всеосвещения архиерей на тази земя, кир Арсений, който повели на моята бедност тахате (лъже) чернец (монах) да напиша тази книга.

Та, отци и братя и послушници истински, не отмъщавайте с клетви, но най-вече благо слово речете за мен, тъй като се смятам като вас смъртен и ме очакват вечни мъки ведно с всички вас при вас господа, спасителя наш. Понеже не бях книгописец, но по повеля на моя господар епископ Арсений, написах тази книга в годината 6861, индиктион 6. Бог да прости и в бъдния век, амин!

ЗОГРАФСКИ АПОСТОЛ

Боже велики, боже милосърдни, боже безначални, който всички обичаш и спасяваш по своето божество и не желаеш нито един човек да погине, но да се спасят всички и да се обърнат в истинно разумение, спаси и помилуй твоя раб, многогрешния Младен, който ти е служил угодно в този живот и неотслабно се е трудил във всяко духовно дело, като си припомня наслаждаването от бъдните блага, както и краткотрайното това прехождане (на земята). Като се трудеше заради това, той повели да бъде преведена тази книга, наречена Деяние на апостолите, сиреч деяния и послания на светите Христови апостоли, които просветиха вселената и я приведоха от тъма в светлина — в памет и вечен покой на своите родители и за славословие божие. Тогава държеше скиптъра на царството на българския престол благоверният, христолюбивият и самодържавният цар Иван Александър и тогава течеше годината 6867, индикт 13-и.

Лалое грешният, непотребният и многострастният, недостоен да се нарече раб Христов, писах това и го преведох с

помощта на моя господар Христа и на светото и преславно Възнесение на господа и бога и спасителя наш Исуса Христа, комуто нека бъде слава на векове и на вечни векове, амин.

БДИНСКИ СБОРНИК

С изволението на отца и изпълнението на сина и съдействието на светия дух в дните на благоверния, превисокия и самодържавния наш цар на българи и гърци Иван Срацимир благоверната и светородна царица Анна се погрижи и по повеля на царството ѝ биде написана тази книга, наречена съборник на светите преподобни и страстотърпими жени. Нека бъдат за господина царя, царицата и техните чада за утвърждаване на тяхното царство, за здраве на тялото и за спасение на душата. Тя биде написана в града Бдин в годината 6868. Слава на нашия бог навеки, амин.

ЧЕТВЕРОЕВАНГЕЛИЕ НА ВИДИНСКИЯ МИТРОПОЛИТ ДАНАИЛ

Слава на предвечното и (благо) начало, на събезначалното слово и на светия дух, сиреч на безначалното и неразделно и съвечно божество на света троица. С изволението и съдействието на света троица бе наченато това свето и божествено дело — книгата, наречена по гръцки тетраевангелие — с голям труд и внимание за силата на моята бедност по времето, когато носеше на глава венеца на царството и държеше в ръка скиптъра благочестивият и велик цар Иван Александър заедно със своя син, младия цар Иван Срацимир, а църковния стълб управляваше патриархът господин Теодосий. Писано бе прочее това свето дело във великия и многолюден град Бдин по повеля и желание на великия всеосвещен митрополит господин Данаил. А аз, недостойният и груб, се боях да начена това дело в Христа, надвишаващо моите сили, но бидейки сродник на този свети митрополит, а

още повече, свикнал на послушание, не пожелах да непокорствувам. Поради това моля ви вас, които четете и преписвате, не злословете, но по-скоро благославяйте, та и вие да се сподобите от оногова, който изпълнява молитвите на тези, които се молят, и благославя годините на праведните.

ГРЪЦКИ СТИХИРАР ОТ 1367 Г.

Настоящият стихирар бе написан от моята ръка, грешния Калист свещеноинок, уж (?) духовник и йеромонах Гарелски (?). През царуването на нашите самодържавни царе Иван Александър и новопросветената Теодора. В годината 6876, индикт 6, месец октомври.

АПОСТОЛ С ТЪЛКУВАНИЯ ОТ ВРЕМЕТО НА ЦАР ИВАН АЛЕКСАНДЪР

Понеже прочее по божие благоволение благоверният и христолюбив Иван Александър биде помазан на царството на българския престол, с божия помощ завладя и покори много земи на други царе и бе украсен с всякакви добродетели, то той пожела всред всички свои добри дела да потърси точно с всяко усърдие и духовна любов като добър боголюбец и това — да бъде преведена от гръцки език на български тази книга, сиреч Деянията на светите апостоли, съборните послания и тези на великия Павел. В това време се случих и аз, нищият и още по-непотребен за такова дело, и бях принуден за това от този благочестив и благоверен цар и не проявих непослушание спрямо неговата богоугодна повеля, а с всяко усърдие и старание, а още повече с голям труд, колкото можах според силите си, сторих и преведох тази боговдъхновена книга от гръцки език на български. Направих три книги, послания на Павел, деяния... трета. Тук е писано... апостолски и съборни послания. И аз моля онези, които четат и преписват тази книга, това, което поради моята неспособност не е извършено, ако ли някой е способен,

да (го) извърши; ако ли не, молете се за многогрешния и недостойния да получи опрощение на греховете от човеколюбеца бога и да се сподоби чрез вашите молитви с вечен живот. А царят, който е поръчал тази книга, да царува тук дълги дни заедно със своята благоверна и новопросветена царица, а там да получи небесното и вечно царство заедно със светите и праведни царе по благодатта и човеколюбието на господа наш Исуса Христа, с неговия безначален отец и пресветия, благ и животворен негов дух, сега и винаги и на вечни векове, амин.

ОСМОГЛАСНИК ОТ ВРЕМЕТО НА ЦАР ИВАН АЛЕКСАНДЪР

Неизследимата висота на божествените писания не идва просто до човешкия разум, но първом изисква чистотата и много разум и отдалечаване на всички скверни и светски неща.

А пък аз, скверният и неразумен, валяйки се в този суетен живот, не съм сътворил нито едно добро дело на (този) свят и не зная кое място ще ме приеме, сторих това дело лениво и неразумно. Но, прочее, моля ви, заради казаното от господа, не ми въздавайте зло за зло, понеже не писа (това) дух свети, но ръка тленна и смрадна. И на пишещия ръцете ще изгният и ще се стрият като прах, а писаното, макар и грубовато, са слова божи и пребивава навеки.

Поради това, ако ли нещо е погрешно или неизправно, заради бедността на моя ум — защото моят ум се рееше другаде в лукави мисли — вие, на които господ развързва ума, за да разберете писаното, прочитайки (го), благославяйте, а не кълнете, та с вашата поправка и моят недостатък да се изправи, та негли владиката ме избави от геената в онзи ден, когато ще дойде и ще рече: донесете делата, за да получите отплата.

Писана бе тази книга в дните на благоверния и христолюбивия господин Александър, (който произхожда) от две страни от царско коляно, във времето, когато господ изпрате измаилтяните по лицето на цялата земя, и те дойдоха, и поробиха, и опустошиха...

Монах Исая

РАЗОРЕНИЕ НА МАКЕДОНИЯ ОТ ТУРЦИТЕ

... В добри времена почнах да превеждам тази книга на св. Дионисий, когато божествените църкви и Света гора процъфтяваха като рай, като постоянно напоявана градина. Свърших я обаче през най-злочестото от всички зли времена. Тогава бог бе излял гнева си над християните от западните области, тогава деспот Углеш дигна всички сръбски и гръцки войски и брата си крал Вълкашин, и други мнозина велможи, нещо около шестдесет хиляди избрана войска, която тръгна в Македония да изгони турците, без да помислят, че срещу божия гняв никой не може да се противопостави. Те не само не изпъдиха турците, но сами люто пострадаха, защото бяха избити и костите си там оставиха непогребани; други, множество голямо, погинаха от острието на меча или бяха закарани в плен: трети, малцина, бяха сполучили да се спасят и да се върнат. Никога ухо не е слушало или око не е виждало неволите и злочестините, що се изсипаха на всички западни градове и области.

Като убиха юначния деспот Углеш, турците се пръснаха и полетяха по цялата земя, подобно на птици по въздуха. Едни от християните бяха изклани, други отвлечени в плен, а онези, които останаха, и тях смърт несретна ги покоси, защото погинаха от глад. Такъв глад настана тогава, какъвто никога от създанието на света не е бивал и какъвто, Христе милостиви, да не настъпва никога вече. Които пък се спасиха от тази напаст, те по божие допущение биваха изпояждани от вълци. Дене и ноще те нападаха и разкъсваха хората. Уви! Какво прискръбно зрелище бе настанало! Опустя земята, лиши се от всичките си блага, погинаха людете, изчезна добитък и плодове. Не остана княз или вожд, или наставник някой между людете, нямаше кой да ги избави и спаси; всички бяха обзети от турския страх и юначните някога сърца на доблестните мъже сега се бяха обърнали на слаби женски сърца. В това време се довърши, мисля, и седмият владетелски род на сръбското племе. И наистина, тогава живите облажаваха по-рано умрелите. Но вярвайте ме, не само

аз, който съм неопитен във всичко, но и изкусният някога у елините Ливаний не би могъл да опише неволите, що се изсипаха над християнския свят в западните области...

Ако искате да узнаете моето име — името на недостойния инок, то неговото начало е осмица, средата — двеста и едно, а краят — единадесет [исаіа]. Тогава течеше годината 6879 [1371], индикт 9.

ТРЕФОЛОГИЙ ОТ XIV В.

През 6975 [1467] година прогониха петнайсет къщи от град Скопие в Конух в тринайстия ден на месец май, в сряда.

През 6975 година. Тая година преселиха от Скопие петнайсет къщи православни и непорочни християни, без да имат никаква вина, в (един) град от Арбанашката (Албанската) земя, наречен Конух, съграден от цар Мехмед, който царуваше тогава.

СБОРНИК НА ВЛАДИСЛАВ ГРАМАТИК ОТ 1469 Г.

Нека бъде спасен, който (я) има, (а) който (я) е написал, да бъде помилван. Тази книга бе написана за господин Димитър Кантакузин от последния сред дяците, наречен тахдяк Владислав, в този честен монастир на Пресветата Богородица, който се намира в подножието на Черна гора, в дните на великия и самодържавен мюсюлмански цар емир Мехмед бег, през осемнайстата година от царуването му и през 6977 (година) от създаването на този свят. Кръгът на слънцето тогава беше 5, а на луната — 4, индикт — 2.

СБОРНИК НА ВЛАДИСЛАВ ГРАМАТИК ОТ 1473 Г.

Тук (е) краят на тезе боговдъхновени слова, които преведе от гръцки ръкопис на сръбски език честният и наистина необикновен сред иноците, дивният кир Антоний, ученик на стареца кир Генадий, който просия като постник с доброде-

телите си и иноческия си труд и подвизи в Светата гора Атон, в пречестния монастир на нашата пресвета владичица Богородица и приснодева Мария, наричан Ватопед, от книгата на нашия свети отец Йоан Златоуст, наречена „Андрианти". Това бисернообразно съчинение и творение на златнословния беше преведено с езика и устата на гореказания инок Антоний в същата Света гора Атон за кир Никита, архидякон на Студенишкия митрополит кир Василий, който после стана екзарх на Диоклития Хвостенска.

И ето че случайно я получих от него аз, най-нищожният и най-непотребен сред хората, многогрешният и последен сред дяците, наричан тахдяк Владислав. И като пожелах това с любов и от все сърце, понеже и бог помагаше за моето усърдие и ми съдействуваше да свърша делото, преписах това от гореказания ръкопис и цялата книга съставих, както е по ред според ръкописа.

Тогава имах жилище и пребивание в честния монастир на нашата пресвета владичица Богородица и приснодева Мария, намиращ се в подножието на Черна гора.

И това беше написано в дните на великия и самодържавен мюсюлмански цар, емир Мехмед бег, през двайсет и втората година от неговото царуване, а от сътворението на света — през 6981 година. Кръгът на слънцето тогава беше — 9, а на луната — 50, индикт — 6. И през същата година цар Мехмед бег воюва срещу Узун Асан. И с бой удържа стремежа му да плени източните страни, които са подвластни на самодържеца, но му се падаха в съседство. И Романийският паша Хас Мурат падна в битката на реката, наречена Ефрат, през месец август, в четвъртия ден.

СБОРНИК НА ВЛАДИСЛАВ ГРАМАТИК ОТ 1479 Г.

Слава на преблагия създател бог, който ми даде след началото и края. Тая божествена книга, наречена панигирик, беше написана от последния сред дяците Владислав Граматик в пречестния монастир на нашата пресвета владичица Богородица, който е в подножието на Черна гора, в пределите на Жегликовско, в дните на великия и самодържавен мюсюлмански цар Мехмед бег, през двайсет и осмата година

от неговото царуване, а от сътворението на света през 6987 година, на девети април. Довърших работата привечер на самия Велики петък. Кръгът на слънцето тогава беше 15, а на луната — 14, индикт — 12. През същата година турците превзеха Скъдр от бенетките през гореказания месец април, в четвъртия ден, сутринта на Цветница.

ЧЕТВЕРОЕВАНГЕЛИЕ ОТ ЗОГРАФСКИЯ МАНАСТИР

Тази истинска и божествена книга евангелие бе написана с божия помощ и (с помощта) на пречистата (Дева) и на всички светии и хвала им заради началото и заради края. И благословете мене, потрудилия се, а вас — бог и Христовата майка в този век и в бъдещия. Амин. Писах тази книга от неверен извод, докато донесоха друг — правилен, но в началото поправих Матеевата глава. Писах в дните на цар султан Селим — кръвник, блудник и винопиец. През тая година (той) събира еничари по цялата си земя, а после травнина. И лютото зло (му) докара страшен край.

И заради многото злини през тая година, и поради лютото и скръбно време не можах добре да препиша. Простете, амин. Бог да прости ковача Тома, задето ми скова подвързията и сложи и закопчалки. И ти, попе Симоне, нека (и) тебе те прости бог, плати ми тая книга с мир, а недей като Томо от Девич, защото бог не иска неправда.

ЧЕТВЕРОЕВАНГЕЛИЕ ОТ 1573 Г.

Слава на създателя бог за всичко, защото дава да се свърши всяко дело, започвано заради него, слава навеки, амин. Светият дух е наредил този божествен четвероблаговестник да говори и да бъдат съставени четирите благовестия за възхвала на единородния божи син, който е в скута на чистия истински родител, сиреч, невидимия бог. А на нас, истинските християни, светите божествени отци предадоха да

пазим този божествен четвороблаговестник за полза и спасение на нашите души и за възхвала на този Исус Христос, син на бог и съвършен човек, сиреч, разпънат и възкръснал на третия ден и седнал отдясно на родителя (си). Това, което пророците предрекоха за неговите дела, а после (и) кръщението, (чрез което) светите апостоли събраха всички народи, разпръснати по света, (всичко това)им беше казано уста в уста от самия Христос; така и божествените благовестници, сиреч Матей, Марко, Лука, Йоан, от неговите свети уста приеха и написаха това. Завещаха ни да пазим светата и единосъщна, и неразделима троица чрез зарите на тристълнчевата светлина. Затова и аз, многогрешният и преокаян, и с почернена душа и тяло заради многото си грехове, поп Димитър по име, потрудих се да напиша тази божествена книга. Затова и моля, и докосвам с лице нашата обща майка — земята, на старите — като на бащи, а на младите — като на братя. Когато преписвате или четете, поправяйте заради божията любов и нас, трудилите се усърдно над това, благославяйте, а не кълнете, за да получим заедно благословия в деня на страшния съд. И тогава, когато бях в неизказана тъга, която с устата си не мога да изкажа, не иначе, а с помощта на моя бог скоро беше победен, отнесен от ангел и погребан в ада с останалите иноплеменници, а аз, окаяният, с очите си видях края му. И когато това стана, великият емир султан Селим царуваше над цяла Румелия и над Пелагонийската страна и над западните страни, а ние, благочестивите християни тук, изнемощели от тяхното насилие, пребиваваме ту в нужда, ту в доволство. И по това време имаше голяма бран в Морея. А над българската земя владичествуваше благочестивият архиепископ кир Арсений в престолния град Търнов. Този божествен благовестник беше написан близо до град Плевен, в селото, наречено Горна Митрополия, през 7081 (1573) година, която течеше тогава, кръг на слънцето — 25, на луната — 14, темел — 15, златно число — 25, индикт — I, в седемнайстия ден на месец март.

СЛУЖЕБЕН МИНЕЙ ЗА МЕСЕЦ ЮНИ

Слава на създателя бог навеки, амин. Този миней за месец юни беше написан в дните на благочестивия и христолюбив господин Йон Радл воевода, син на Михне воевода,

по повеля на отеца игумен кир Пахомий йеромонах и бе даден в светия монастир Козия през 7121 (1613) година. Беше започнат в десетия ден на месец октомври и завършен в осмия ден на месец февруари.

ТРЕБНИК ОТ 1641 Г.

Писах аз, грешният поп Богдан, през 7149 (1641) година. Тогава зимата беше люта и имаше глад. Крина чисто брашно (беше) по сто, а просено брашно — по осемдесет аспри, а храната за добитъка — разтег слама — по хиляда и триста аспри, и сеното също така. И пак изпомря много добитък и овце, и биволи и коне. И хората теглиха лют глад. И през тая година жънаха жито и ечемик, а просо нямаше. Подвързах за поп Станчо от Горна Нетрополия (Митрополия?) в село Славовица на река Искър аз, поп Богдан.

СБОРНИК ОТ XVII В.

Да се знае кога царят мина през София, та отиде срещу маджарите и отседна в Бели град през 7172 (1664 година) на двайсет и девети март във Великата събота. Тогава кръгът на слънцето (беше) 23, а на луната — 9, темел — 12, епакт — 7. Тогава маджарите ги разбиха и им взеха хазната и топовете, и всичко, и много от тях посякоха, други напъдиха, а те сами побягнаха.

Пак да се знае, (че) после мина везирът и седя в София четири дни през 7185 (1667 година) през месец юни, на седемнайсти. То беше гладна година, кило Софийско жито беше по три хиляди, а оката — четиридесет аспри. Та хлебарите месеха овес и ечемик и измряха хората от глад по Загоре и в Бели град много умряха. Ох, ох, ох, нужда заради греховете ни.

Да се знае кога се тресе земята през 7196 година, на двайсет и трети октомври.

ЦВЕТЕН ТРИОД ОТ XVI В.

Големи знамения и чудеса в осмото хилядолетие, когато младият турски цар на име Мурат излезе на Дрено поле. Тогава настана голям глад и злина за християните, защото войската пое надолу към Рим, та спряха житото и взимаха данък върху зърното по два къбъла ечемик и два османика пшеница и по две оки масло, та купуваха ечемик по четиристотин къбъла, а други вземаха османик ечемик за къбъл ечемик на зелена, а ока масло по трийсет и пет (?). Тогава хората не ядяха хляб по десет дни и мряха гладни, та се носеше житото по селата. Продаваха пшеница на ока, по шест оки за деветдесет и седем османика, а ока вино по петдесет, а ока ракия — двайсет и пет, а сиренето по седем, овчето месо — по осем. Тогава голямо зло имаше сред хората. Писах през месец май, (в) двайсет и четвъртия ден, през 7197 (1689) година, кръг на слънцето — 26, а на луната — 3, златно число — 6, темел — 6, епакт — 4, според евреите... Писах аз, иерей Стоян.

АПОКРИФЕН СБОРНИК ОТ XVI В.

Пиша аз, иерей Петър, да се знае в какво време беше поп в село Мирково. Имаше и поп Стоян. Заедно държаха село Мирково при злочестивия цар султан Мехмед, да го убие бог и да го порази, че той разсипа големите църкви и големите градове на християнската вяра... бяга честитата земя Загоре, та отново се яви байрак от запад, та дойде досред земята от Беч, от Будим и от Янек, дори от Златна ябълка, та се извървяха турци и презморци, татари и каталанци, индийци и миндийци и (всякаква) поганска вяра, та ги дигна цар Мехмед с войската и сам потегли. Кара Кехая му беше везир, та тръг(на) през тази година. (И) изгони турската войска, надви ги латинската войска. Едва избягаха цар Мехмед и Кара Кехая назад. И да знае, който чете, да види, че беше от бога, защото бог даде скъпо жито, скъпо сирене, а на Загоре вървеше (по) сто и седемдесет гроша. Та беше зло и неволя и зимите (бяха) зли. Да не дава вече бог такива зли години! През 7198 година отново излезе Еен паша от отвъд морето, та дойде срещу Цариград при цар Мехмед,

та му даде цар Мехмед София да държи пашалък, та отиде Еен с войската срещу Будим, та се би с алеманците тази година. А той не стори нищо на алеманците тази година, ами дойде, та събра всичката турска войска, та се върна срещу цар Мехмед в Цариград, та удари цар Мехмед и Цариград. И стана чудо в Цариград и изгинаха турците — аѣаните и тефтердарите, и капиджиите, и бостанджиите. И затвори цар Мехмед, а брат му Сюлейман направи цар. Тази година житото стори берекет, а Еен паша се върна в София и където мина, разсипа аваните и след това дойде в София, та се изтровиха аваните и моллата от страх пред Еен. Та седя в София месец и след това цар Сюлейман проводи пратеник до него да иде в Белград да се бие, а той не щя да иде, пък царят му заповяда да се бие, та затвориха клисурите и друмовете, за да не го пуснат, и седяха по (цял) месец по дефилетата и турци, и рая, и кадии, та да не избяга Еен паша, а той тръгна тогава за Белград, но дойдоха алеманци, та превзеха Белград и опряха до Ниш. И Еен се спря пред Ниш, а те отидоха в Босна, за да (я) превземат, а Еен прати войска, та плени Кипоровец и (го) погуби и пороби.

АПОСТОЛ ОТ XVI В.

Да се знае как подвързах тази книга аз, грешният поп Спас от Пирот, син на поп Стойче от Пирот, в град Враца, в болярската църква на свети Николай, бързия помощник и милостив застъпник. По това време Търновски владика беше господин кир Никифор (да му дава бог много години!) и тогава книгата беше на протопоп кир поп Кръсто (и) негов ортак (беше) кир поп Йован. И тази година имаше голяма сеч в Рим, в царствуващия град, при султан Махмуд. И тогава Осман паша стана везир, а зет му — валия на Румелия, и след няколко месеца Осман паша беше отново изгонен през морето. И по това време стана голяма битка с кьзълбашите, а те имаха малко помощ от царуващите и сякаш по божията воля правеха бели навсякъде, и поради това бог се разгневи срещу всички и срещу тях, (а) всички дванайсет хиляди агаряни спахии, румелийци били живи за битката, а останали само хиляда и двеста. И това се случи в 7240 година от сътворението на света, и от рождество Христово — 1732, кръг на слънцето — 16, а на луната — 1, епакт — 6; и който откупи тази книга — добре за душата му.

ПАНЕГИРИК ОТ XVI В.

Още докато турците воюваха против московците, немците дойдоха срещу Ниш и го превзеха, и изгониха турците от Ниш и от околните градове. А тогава владичествуваше и държеше престола на Самоковската епархия всесвещеният кир Симеон, който в тези люти времена се беше озовал в градчето, наречено Дупница. А агаряните се втурнаха и разграбиха дома му, така че в него нищо не остана, и като хванаха владиката, не го заведоха при хегемона, ами го оковаха с много железни вериги и го хвърлиха в тъмницата, където остана двайсет и три дни, а после го отведоха в София пред пашата, наречен Чупрли огли, а той заповяда да го мъчат, за да се откаже от Христос. Но той изтърпя като добър страдалец на Спасителя. После го обесиха в двайсет и първия ден на месец август. Това се случи през 1731 година.

Ох, струва ми се, че както по това време страдаха християните, не е било и по Диоклитианово време!

ТЪЛКОВЕН ПСАЛТИР ОТ МАНАСТИРА СВЕТИ АТАНАС

1737. Да се знае, че в Ниш тогава имаше немска войска...

Да се знае, че тогава в Ниш имаше немска войска срещу турците и беше голям страх, а Кратовските попове скубеха трева, та се хранеха.

Да се знае кога храната беше ....1788... и (настъпи) глад. Един шиник (струваше) грош и тогава слънцето залезе и Нишко и Влашко бяха разграбени. И тази година свалиха Щипския владика Дионисий.

ПРЕВОДНИ ХРОНИКИ

Хроника на Йоан Малала

13 книга

След царуването на Констанций царува Юлиан Парават който по-рано беше кесар[1], роднина на този Констанций, през консулството на Мамертий и Невит. Той царува две години.[2] Беше нисък, красив, с широки гърди, с хубави очи и правилен нос. Беше приятел и връстник на славния антиохийски философ Ливаний. През неговото царуване бе подложен на мъчения свети Доментий. И [Юлиан] потегли с войска срещу персите с голяма сила и като се отправи надолу, стигна до Антиохия. И, изкачил се на планината, наречена Касион, която се намира на 6 поприща от Антиохия, направи хекатомба на Диос (Зевс) Касийски. Оттам отиде в Дафиния и направи жертвоприношение на Аполон. И като пренощува там, видя насън русо момче, което казваше: „В Азия ще умреш.“ И когато се връщаше от Дафиния в Антиохия, болярите и народът и антиохийците го посрещнаха като пламенни християни и му завикаха хулни думи, проклинайки го да не се върне. И като се разгневи срещу тях, упрекна ги, казвайки: „Ще си помисля, когато стане дума за антиохийците, че са бунтовници.“ И извън града написа слово за тях, та да разберат своята дързост. И тръгна от Антиохия срещу персите. И минавайки покрай град Кир, видя хора да стоят пред пещерата на свети Доментий и да получават изцеление и попита: „Кой е този?“ И разбрал, че е черноризец, и че при него се събира много народ, който стои и иска изцеление и благословия от него, изпрати при свети Доментий рефендарии християни, казвайки (му): „Щом си влязъл в пещерата, искайки да угодиш на своя бог, не угаждай на хората, ами бъди сам!“ И прати му отговор свети Доментий: „Като отдадох душата си на бога, от много години затворих и тялото си в тази пещера. А хората, които идват с вяра при мене, не мога да прогоня.“ И [Юлиан] заповяда да зазидат праведника вътре и свети Доментий умря там. И опълчи се Юлиан срещу персите и ги победи и поиска да стигне до Вавилон. А царят Слунарсакий избяга в Персоармения,[3] понеже се изплаши, и за да ги измами, изпрати двама свои боляри. И ка-

то им отрязаха носовете по негова заповед, ги проводи при Юлиан да го подмамят да не преследва повече персите. Двамата перси с отрязани носове дойдоха, като се представиха за избягали от персийския цар, който ги бил наказал. И бе измамен от тях Юлиан, тъй като те се кълняха, и ги послуша и тръгна след тях със своите войници. И го заведоха на сто и петдесет поприща в пуста и безводна земя, измамиха го на двайсет и петия ден на месец десий-юли. Там намери стари стени на рухнал град, наречен Вувин, и едно село със здрави, но опустели къщи, което все още се наричаше Азия, където цар Юлиан и неговите войници се разположиха на стан. И когато войниците дойдоха на това място, нямаше ядене, нито пък за конете имаше трева, защото беше пустиня. И след като всички римски войници разбраха, че царят е бил измамен и ги е завел в пустинята, настъпи голям безпорядък. На другия ден на месец десий-юли — 26 доведе измамилите го перси и ги разпита. Те си признаха, казвайки: „За да се спаси родината на нашия цар, сами се обрекохме на гибел и ви измамихме. И ето, твои роби, ние умираме.“ И заповяда да не ги убиват, ако изведат войската от пустинята, като им даде и дума [за това]. Във втория час на същия ден, когато ходеше между войниците и [ги] уговаряше да не се бунтуват, бе ранен внезапно. И като влезе в шатъра си, той умря през нощта, както е писал Магнес[4]. Хронографът Евтих Кападоц, който е бил тогава сред войниците, бидейки стратиг, т. е. викарий на своя отряд арменци, пише, че като слязъл Юлиан на Персийска земя на петнайсти, продължил по Ефрат и като победил всички, превзел всичко до града, наричан Ктисифонт, където седял персийският цар, и той избягал в Персоарменската страна, а Юлиан мислел да тръгне срещу Вавилон. И тръгнали, за да ги завладеят. И когато [Юлиан] спял през нощта, видял насън някакъв мъж, облечен в светла дреха, който влязъл при него в шатъра и го пробол с копие. Извикал, ужасен, и се събудил. И като станали кувикулариите, евнусите и спатариите и всички войници, които пазели шатъра, и влезли при него, [Юлиан] видял раната от копие под мишницата [си] и попитал: „Как се нарича селото, където е шатърът ми?“ Рекли му: „Азия.“ И тутакси извикал: „О, слънце, ти погуби Юлиан!“ И като рукнала кръв, той я плиснал във въздуха и казал: „Победил си, галилеянино, победил!“ (И) предал душата си в петия час на нощта. И веднага след това, за да не разберат враговете перси, войниците отишли в шатъра на Овиан, комит и доместик, стратилат по сан. И тъй като той не знаел, хванали го и го завели в царския шатър като му казали: „Цар Юлиан те вика“. И като

влязъл в царския шатър, хванали го и го поставили за цар в 27-ия ден на месец десий-юли, преди още да е съмнало. Много от хората, които били при Ктисифонт и стоели далеко на стан, не разбрали за станалото до изгрев слънце. А умрял този Юлиан на 36 години. През същата нощ преподобният епископ на Кесария Кападокийска Василий видял насън как небесата се отворили и Спасителят Христос седял на престол и викал: „Меркурий, върви убий цар Юлиан, който се е вдигнал срещу християните!“ Свети Меркурий, който стоял пред Христос, бил облечен в светещи железни доспехи и като чул повелята, тутакси изчезнал. И пак се появил, застанал пред Христовия престол и викнал: „Цар Юлиан умря заклан, както заповяда господ.“ И ужасен от вика, епископ Василий скочил, треперейки. Защото цар Юлиан го почитал като умен и свикнал с него (човек), пишейки му често. И като влязъл на заутренята, Василий събрал целия клир и им изповядал тайната от видението, че цар Юлиан е бил заклан и през нощта е умрял. И всички му се молели да мълчи и нищо такова да не казва. А разказът на Евтропий летописец не се съгласува с тия неща на някои места от неговото съчинение.

II. След царуването на Юлиан Законопрестъпник царува този Овиан, син на Ураний, поставен от войниците (още) там на Персийска земя през консулството на Салустрий. Беше нисък, бял, с прошарена коса, християнин. Царува 7 месеца. Щом като стана цар, каза на всички войници (и) на боляpите, които бяха с него, като извика със силния си глас: „Ако искате мене, аз да ви бъда цар, всички трябва да станете християни!“ И възславиха го всички войници и всички боляри и всички воински чинове. И веднага след това Овиан тръгна със своите войници от пустинята към персийското поле, като си мислеше как ще излезе от Персийските земи. Персийският цар Слунарсакий, който не беше чул за Юлиановото убийство, обзет от голям страх, прати от Персоармения посланик при него, молейки му се и просейки мир. И този Овиан склони, като сключи мирен договор, чрез ходатайството на патриция Аринфей, когото царят бе изпратил при него. Като пристигна в Месопотамия, този Овиан тутакси възстанови цялото християнство и назначи князе и воеводи християни по целия Изток. И след като сключи мирния договор, напусна Истока и след кратко време се върна бързо в Константинопол с войниците си, заради зимата, която се случи тежка. И на връщане дойде в Галатийската земя и умря от собствената си смърт в селото, наричано Дадастани, на 60 години.

14 книга

I. След царуването на Онорий царува сам божественият Теодосий Млади, Аркадиев син, поставен от своя баща. Царува 48 години.

Учеше се в палата при своя баща Аркадий и след смъртта му с него започна да се учи и друг младеж, Павлин по име. И Теодосий го обичаше.

Порасна и си взе за жена девойка, която беше много красива и бе дошла от Елада.

Обичаше много Павлин като приятел и сватовник и го направи магистър.

Случи се след много години, когато царят отиваше на църква на светото богоявление, а магистър Павлин беше с болен крак, някакъв бедняк да донесе на царя много голяма и чудна ябълка от Фригия. И почуди се царят заедно с боляpите и му даде 150 жълтици и я изпрати на царицата. А тя я изпрати на Павлин, понеже беше приятел на царя. А магистърът, без да знае, я изпрати на царя. И царят, като я взе, (я) скри, извика царицата и й каза: „Къде е ябълката, която ти изпратих?“ А тя каза: „Изядох я.“ И я закле в спасението ѝ, ако я е изяла или пратила някъде, (да каже). И кле се, казвайки: „Никъде не съм я пратила, ами я изядох“. И настъпи между тях печал и разлъка. А заради тази вина Павлин бе убит. А царицата помоли (да отиде) в светите места на молитва. И (царят) я пусна. И отиде в Иерусалим и след като поживя там и иззида царски гроб, умря и бе погребана в Иерусалим.

III. А този Теодосий беше среден на ръст, хубав, с чисто лице. През неговото царуване се върна Валентиниан. А срещу Рим и срещу Константинопол (тръгна) Атила, който беше от племето на Гепедский Унски (Хунски). И като взе много хиляди войници, изпрати един гот за посланик при цар Валентиниан в Рим, за да (му) каже: „Моят и твоят господар Атила заповядва да му приготвиш своя палат.“ Същото изпрати и на цар Теодосий в Константинопол по един гот посланик. След като чу прекомерната дързост, първият римски съветник Аетий, боейки се да отговори на Атила, отиде в Галия при Аларих, който беше враг на римляните заради Онорий, и го уговори и поведе срещу Атила. И тъй като [Атила] беше погубил много римски градове, веднага заедно го нападнаха, както беше застанал на стан близо до Дунава, и му посякоха много хиляди (воини).[5] А в сражението Аларих получи рана от стрели и умря. И помислиха, че го е уморила тази девойка, за която писа и премъдрият Прискос Фракянин

(Тракиец). А други казаха, че Аетий е подучил неговия спатарий и той го е пробол. И патрицият Аетий се върна в Рим с победа. Същият Теодоси съгради в Александрия голяма църква, около поприще, която и до днес се нарича Теодосиева, защото обичаше Кирил, Александрийския архиепископ.

А през неговото царуване александрийските граждани, взели дръзновение от епископа, изгориха със съчки Ипатия, прославената философка, за която много велики неща се говореха. А тя беше стара жена. През неговото царуване пострада от божия гняв големият остров Крит,[6] който имаше 100 града сред морето, както е писал за него Еврипид. Пострада и всичко около него. Падна и обществената баня на митрополията в град Грътун, която бе съградил император Юлий и която имаше 12 купола, според броя на месеците и всеки месец даваше данък от (един) купол. И от една пещ се отоплява ха всичките 12 върха. И можеше да се види чудна гледка. Беше построил и друга голяма златна порта, каквато има в Константинопол, и която позлати консулът Нумфиан. Същата година оповестиха смъртта на Валентиниан, римския цар, когото болярин ът Максимиян уби и пое царската власт в Рим.[7] Същият Теодосий стори зло на патриция Антиох — препосит, който беше влиятелен в двореца и го управляваше. Той бе възпитавал Теодосий, докато беше жив баща му, като кувикларий и управител на град Рим при неговия баща. И след смъртта му остана като патриций при жената на Теодосий. И като се разгневи срещу него и го изведе пред народа и го острига, направи го поп в голямата църква на Константинопол, като постанови евнусите кувиклари да не встъпват в патрицийски сан след изтичането на службата им, т. е. след управителството на двореца. И този Антиох умря като презвитер.

IV. Теодосий постави за епарх патриция Кир Философ, мъж мъдър във всичко. И той задържа двата сана 4 години. И като обикаляше с колесницата на градския епарх и се грижеше за всичко, поднови целия Константинопол. И при това беше много почитан. (Веднъж) когато и Теодосий беше на хиподрума, гражданите извикаха за него следното: „Константин съгради, а Кир обнови, това е неговата заслуга, Августе!“ И разгневи се царят, че народът викна за него, казвайки: „След Константин подновиха града.“ И гневът на царя се изля върху него. И го наклеветиха, че е елин[8] патриций Кир, и бе свален от сана си. И като избяга, подстрига се за монах. И го изпратиха епископ в Азия и го поставиха в град Змирн, защото тези граждани бяха убили четирима епископи. Змирн е град от Людеската епархия, подчинен на азийския прокон-

сул. И пристигна Кир като епископ в Змирн пред светото Рождество (Христово). А гражданите и клириците разбрали, че царят е назначил елин, за да умре, на Рождество Христово в църквата му запяха в хор (да излезе) да си поговорят. И по неволя излезе да поговорят, като каза следното: „Братя, Рождеството на нашия спасител бог Исус Христос трябва да се почита с мълчание, защото нашият господ се е родил от светата дева чрез словото божие. На него слава во веки! Амин!“ И си отиде възхвален и остана там до смъртта си. И (Теодосий) постави за епарх антиохиеца Хузан Велики, който беше събрал много злато в голямата Антиохия и (построил) хиподрум и за други игри бе отделил средства. И след това беше поставен за епарх Руфин, роднина на царя, и бе убит, защото замислял нещо срещу царя. Същият Теодосий обичаше предано кувиклария Хрусафил, наричан Чюмлва, защото беше много добър. Даваше му всичко, каквото искаше от него. Беше могъщ, понеже имаше доверието му, и управляваше в палата, просейки всичко и грабейки от всички. Беше помощник и застъпник на „зелените“[9] във всичко. През царуването на Теодосий пострада от божия гняв Никомидия, Финикийската митрополия, за пети път я сполетя това зло и загина, потъвайки и в земята, и в морето.[10] И там построи много обществени сгради и пътища и пристанище, и театър, и църквата на свети Антим и всички (градски) църкви. През неговото царуване саврите[11] превзеха по разбойнически начин Селвекия Сирийска, т. е. Епиерия през месец пертий в годината на консулите Теодосий и Роморид. Грабиха и преобърнаха страната, а когато дойдоха ариите (арийците), наречени амаи, се върнаха в Саврия, като взеха всичко. През неговото царуване Константинопол пострада от божия гняв със земетресение през месец еоар на 26-ти през нощта,[12] от така наречените Троадисийски портици до медното четиривратие. А царят се моли усърдно с боляри-те и народа и целия клир много дни. Същият цар направи епархия, която нарече Ликия, след като я отдели от Ликаония и ѝ даде статут на митрополия и княз на града, наричан Мира Ликийска, където има чудо божие: планина, раждаща огън и вода очевидно. Същият, като отдели от първата Сирия втора, направи епархия и постави на нея княз и даде статут на митрополия на град Апамий, и втора Киликия отдели от първата и на град Назар даде митрополийски статут и постави княз. Направи и друга епархия, като отдели (част) от Витиния, която нарече Онориада на името на своя братовчедка, и постави Понт за княз в град Раклий, след като му даде статут на митрополия. През неговото царуване имаше един Не-

сторий, който беше станал епископ в Константинопол. И тъй като избухна метеж, когато той започна да говори, наложи се на същия този Теодосий да свика срещу него събор в Ефес от 240 епископи, за да го свалят от епископството.[13]

V. По това време в Рим живееше като вдовица царица Евдоксия, която бе омъжена за цар Валентиниан, дъщеря на Теодосий. Евдоксия, оплаквайки се от мъчителя Максимиан, който беше убил мъжа ѝ и се възцарил, убеди Зинзирих Вандал, африкийския цар, да тръгне срещу цар Максимиан в Рим. Той дойде в Рим с много войска, превзе го и уби цар Максимиан и като погуби всички, разграби целия палат и къщите заради покъщнината и като взе за пленници живите боляри и жените им, взе и царица Евдоксия и дъщеря ѝ Плакидия, жена на патриция Олуврий, който тогава беше в Константинопол, в същото време плени и девойката Евдоксия и заведе всички в Африка в град Картаген. И този Зинзирих даде на своя син Онурих по-малката дъщеря на царица Евдоксия — девойката и я държеше при себе си с почести. А цар Теодосий, узнал, че по искане на неговата дъщеря Евдоксия бе предаден Рим, се огорчи заради нея и като я остави в Африка при Зинзирих, без да прати (хора) при нея, излезе от Константинопол и отиде в Ефес, град в Азия. И като се поклони в (църквата) на свети Йоан Феллог (Теолог), питаше го кой ще царува след него. И като видя (това) насън, се върна оттам в Константинопол. Скоро след това излезе на лов. И като ловуваше, падна от коня, изкълчи си врата и се върна в града. И извика своята сестра Пулхерия и ѝ каза за Маркиан, че той ще царува след него. И като доведоха Маркиан, каза му пред народа и пред всички боляри: „Беше ми открито, че ти ще царуваш след мене.“ И след два дни Теодосий умря, бидейки на 51 години.

VI. След царуването на Теодосий прие царството[14], поставен от болярите, божественият Маркиан. Беше висок и с дълга коса. Щом като се възцари, взе (за жена) сестрата на Теодосий владичицата Пулхерия, която беше мома на 54 години. И царува Маркиан 6 години и 5 месеца. През неговото царуване пострада от божия гняв Триполис на тъй наречения финикийско крайбрежие през месец гърпий през нощта. И (той) издигна обществената баня, която беше паднала по жътва, защото в нея имаше две медни статуи, които бяха много красиви — на Икар и Дедал и на Керофонт и Пигасийския кон. А Факалион възстанови водопровода. През своето царуване свика Халкидонския събор от 630 епископи.[15] През царуването му бяха върнати двете владичици Евдоксия и Плакидия и дойдоха в Константинопол. Олуврий взе жена

си Плакидия и Юлиания във Византия. Същият цар обезглави кувиклария Хрисанфий (Хрисафил) Чюмва, любимеца на цар Теодосий, помощник и застъпник на „зелените", понеже съчиняваше много клевети срещу противниците си. Цар Маркиан даде своята дъщеря от първата си жена на Антимий и го постави за цар в Рим. От нея Антимий се сдоби с дъщеря, която даде на воеводата Рикимир. А този цар обичаше „сините". Когато избухна метеж от партията на „зелените", той издаде указ (те) да не участвуват в управлението на града 3 години. И понеже много се разгневи от станалия метеж, получи удар. И като боледува от това 5 месеца и изгни, умря, бидейки на 65 години.[16] Царица Пулхерия умря две години преди него.

VII. След царуването на Маркиан болярите постановиха и цар стана Лъв Велики за 12 години и 11 месеца. Беше красив. През неговото царуване в Рим царуваше Антимий, поставен от Маркиан. През царуването му пострада за четвърти път Антиохия Сирийска през месец гърпий-септември на 20 (число) през нощта на разсъмване в 14-ата неделя, според антиохийците в 506 година през консулството на Патрикий.[17] И Патрикий даде на антиохийците много злато за много дела. През неговото царуване почина Симеон Велики Стълпник, докато Ардавурий, син на Аспар, бе воевода на целия Изток. И тъй като антиохийците се развикаха, като измоли тялото на праведния, този Ардавурий изпрати готска помощ и пренесе тялото му в голямата Антиохия и му съградиха голям молитвен храм и поставиха в него ковчега. През неговото царуване беше обвинен като елин квесторът Исокасий, който беше от рода на Гей Киликийски. Беше тиранин за Антиохия и строител, получаващ много санове със слава, защото бе твърде хитър. И след като бе заловен по царска заповед, защото тогава беше в Константинопол, и му отнеха сана, беше изпратен извън Константинопол в град Халкидон при Витинийския княз Теофил, комуто бе заповядано да го разпитва. А Яков Киликийски, който беше лекар, помоли царя, защото (царят) го обичаше (пък и всички боляри и целият град) като хитроумен лекар и философ; болярите бяха му поставили и бюст при Зевксип; (та) този Яков измоли от царя, искайки от него болярите и епархът, а не местният княз, да разпитат Исокасий в Константинопол, понеже имаше квесторски сан. И царят го послуша, заповяда да доведат Исокасий от Халкидон при Зевксип. И бе разпитван от епарха Пусий. И Пусий започна да говори така на Исокасий, който стоеше пред него гол и с вързани отзад ръце: „Виждаш ли се, Исокасий, до какъв хал се докара?"

Отговаряйки, Исокасий рече: „Виждам и не се чудя. Понеже съм човек, човешки беди ме постигнаха. Но съди ме така, както си съдил с мен!“ И чул словата на Исокасий, византийският народ, който стоеше и гледаше, прослави много цар Лъв. (И) като грабнаха Исокасий, го отведоха от Зевксип в голямата църква и той, като си избра име, бе огласен и просветен и изпратен на своето място. Същият цар заповяда в неделя да не се работи и нито на флейта, нито на гусла, нито на друг инструмент да се свири в неделя, ами винаги да бъде празник и прати за това божествен указ. И всички хора се гневяха. През неговото царуване заподозряха, че патрицият Аспар, като най-главен от болярите, готви бунт и (царят го) обезглави в палата (и) на сутринта Ардавурий и Патрикий, неговите синове един след друг и, макар че бяха боляри, разсече телата им. И в Константинопол избухна метеж, защото двамата имаха много готи и комити и други слуги и мъже, които живееха при тях. Един прочут гот на служба при Аспар, комит, влезе, стреляйки в палата заедно с други готи и, след като този комит Острус се срещна с ескувиторите и мнозина бяха посечени, като се изплаши и видя, че го надвиват, побягна, вземайки си за жена младата Аспарада, девойка красива и богата, готка, която избяга с него на кон в Тракия, след като я беше пленил. За него византийците извикаха: „Никой не е приятел на мъртвите, освен Острус.“

Ето че цар Лъв предприе голямо гонение срещу изповядващите арианската, сиреч ексакионитската вяра заради Аспар и Ардавурий (и) навсякъде изпрати заповед (арианите) да нямат никъде нито църква, нито сборище. През неговото царуване в Константинопол валя пепел вместо дъжд и падна върху керемидите повече от педя и всички трепереха, молейки се и казвайки: „Имаше огън и угасна, и стана на пепел, защото бог се смили. И през неговото царуване имаше, както никога, много пожари в Константинопол и изгоря от море до море. И царят се изплаши в палата и отиде при „Свети Мама“ и остана там 46 дни и направи олтар и портик, който се нарича така и до днес.

VIII. Този Лъв през годините на своето царуване води страшни морски боеве със Зинзирих Вандал, Африканския цар. И изпрати много кораби и Василиск, брата на царица Виринея, жената на същия този Лъв. Този Василиск, като взе злато от Зинзирих, африканския цар, предаде корабите и князете и всички войници, а самият той избяга със своя кораб и се спаси. Всички негови моряци и войници загинаха, като потънаха в морето. От дуковете сред тях беше Киди-

монеск, воевода от големия град Антиохия, който се опълчи срещу африте и, останал сам, беше хванат и хвърлен окован в морето. И се върна Василиск в Константинопол победен.[18] И през неговото царуване бе убит цар Антимий в Рим. Той враждуваше със своя зет воеводата Рикимир и се страхуваше от него, понеже беше гот, и отиде сам в църквата „Свети Петър" под предлог, че е болен. И като узна това, цар Лъв в Константинопол изпрати патриция Олуврий Мурин в Рим с поръчение, което беше възложил и на него, и на Рустик, а именно, понеже са римски боляри, да помирят цар Антимий със зет му Рикимир, като му заповяда и каза: „Ще се помири цар Антимий с Рикимир. Пък като тръгнеш, върви при Зинзирих Вандал, африкийския цар, защото дружиш с него, понеже има за невеста на своя син сестрата на жена ти Плакидия и е обещал да ми бъде приятел." А цар Лъв мислеше, че този Олуврий е със Зинзирих и че е на негова страна и се пазеше от него, като си казваше дали когато (Зинзирих) почне да воюва срещу него, Олуврий няма да предаде Константинопол на Зинзирих като на роднина, а самият Олуврий да се възцари в Константинопол. И като дойде Олуврий в Рим, оставяйки жена си Плакидия и дъщеря си в Константинопол, Лъв прати по един магистър следното писмо на Антимий, римския цар: „Аз убих Аспар и Ардавурий, за да не се противи никой на властта ми. Така и ти убий своя зет Рикимир, за да не ти стане повелител. Ето, изпратих ти и патриция Олуврий да убиеш и него. Царувай, като заповядваш, а не като ти заповядват!" А Рикимир беше разпределил и поставил (стражи) на всички врати на Рим и в пристанището, за да го подкрепят. Който дойдеше в Рим претърсваха (го) какво носи. И като дойде магистърът Мудест, изпратен от Лъв при Антимий, и го претърсиха, намериха писмото на Лъв, което (той) беше изпратил на Антимий, и го занесоха на Рикимир. И (той) го показа на Олуврий. Веднага след това Рикимир изпрати при Гундаварий, сина на сестра си, и (той) дойде от Галилея, защото там — в Галилея — беше воевода. И като се срещна с цар Антимий, уби го, както беше в светата църква на Свети Петър. И след това Гундаварий си отиде, а Рикимир чрез съвета на болярите постави за цар Олуврий и Олуврий царува в Рим. И отново Рикимир постави друг цар от римските боляри на име Лавриан и уби и него, понеже се сдружи със Зинзирих, африкийския цар. И отново поставиха друг цар вместо този — от болярите — на име Неоп. И Рикимир умря. А Лъв взе двама зетьове за двете си дъщери: за по-голямата Леонтия — патриция Маркиан, син на Антимий, бившия римски цар, и за Ареанда —

Зинон Исавър, и направи и двамата воеводи на персента и патриции. Добрата Ареанда роди първото си дете от мъжки пол и го нарече Лъв. И понеже Леонтия имаше само дъщери, цар Лъв сложи венец в Константинопол на Лъв още докато беше малък, като го направи цар заедно със себе си. И след известно време Лъв Велики се разболя от корем и умря, бидейки на 73 години.[19]

След неговото царуване царува малкият Лъв 1 година и 23 дни. Беше малък на ръст и добър. През неговото царуване воеводата и патрицият Зинон беше подучен от майка му Ареанда, защото тя му се покланяше като на цар, и сложи царския венец на главата си Зинон Исавър заедно със своя Лъв за кратко време. И след като малкият Лъв стана консул, на единадесетия месец от консулството си през месец ноември, индикт 13, според антиохийците в 23 година, малкият Лъв се разболя на 17 години и половина, както премъдрият хронограф Несториан е писал за малкия Лъв.

15 книга

ГОДИНИТЕ НА ЦАР ЗИНОН ДО ЦАРУВАНЕТО НА АНАСТАСИЙ

I. След царуването на малкия Лъв царува баща му Зинон 2 години и 10 месеца. Беше среден на ръст. На втората година и осмия месец от царуването си постави за патриарх в голямата Антиохия Петър, парамон на църквата на света Евтимия, която е в Халкидон, и го изпрати в Антиохия. Този Зинон беше много угрижен заради привилегиите, които бе поискала тъща му от него и които ѝ беше дал, защото владичицата Виринея, тъща му, заговорничеше срещу него. И като се изплаши да не би да го убие някой от двореца, защото тъща му Виринея живееше при него, престори се, че иска да отиде в Халкидон, но се отметна и избяга в Саврия, още докато беше цар. При него в Исаврия, избягала тайно от майка си, дойде и царица Ареанда и живееше с мъжа си. След бягството на Зинон и Ареанда владичицата Виринея тутакси постави цар, като увенча Василиск, своя брат. И царува Василиск, братът на Виринея, Зиноновата тъща, 2 години. Беше среден на ръст. Същата Виринея, която го направи цар, го посочи за консул. Същият Василиск започна да царува, направи своя син на име Марк цар и се възцариха и двамата. През царуването на Василиск и Марк пострада

от божия гняв главният град на първата Сирия на име Гавала и за възстановяването му даде 50 литри. И цар Зинон потегли с много войска от Саврия срещу Константинопол, като изпрати напред в голямата Антиохия отряди от саврийци и трукундри, след като чу, че патриархът Петър, поставен от него, е за Василиск. А Василиск, разбрал за похода на Зинон, изпрати воеводата Арматий с всички войници, които имаше Тракия, Константинопол и палатът и ги закле в светото кръщение да не предадат войската. И като пое безчисленото множество воини, Арматий потегли. И узнал за това предварително, цар Зинон изпрати при него, като му обещаваше много (неща) — и воеводство до края на живота му и да направи сина му кесар. Като чу това от Зинон, Арматий премина на негова страна и настъпи срещу него. И повече не срещна Зинон по пътя си, ами направи така, че да мине по друг път. А цар Зинон, като се устреми с войниците си от Исаврия, премина морето при Пулас и влезе в Константинопол и в палата със своите войници и болярите и войниците го приеха. Зарадваха се и „зелените", защото той ги обичаше. Когато Василиск внезапно разбра, че Зинон влиза в палата, че всички граждани и даже тъща му царица Виринея са го приели, взе жена си и децата си и избяга в голямата църква на Константинопол, в големия параклис, предаден от Арматий, през консулството на Феудорих (Теодорих). А цар Зинон, като дръпна завесата на хиподрума, излезе и се показа и гражданите го приеха. И изпрати в голямата църква и взе от Василиск и жена му и от сина му всички царски отличия и всичко и го изведе навън заедно с жена му и децата, като им даде дума, че не ще ги посече, и ги прати в град Лимний в Кападокия. И бяха хвърлени в една крепостна кула и зазидани там. (И), пазени от саврийските воини, като измряха от глад, предадоха душите си и ги погребаха в тази крепостна кула.

II. Зинон царува 15 години и 2 месеца. Други включват в царуването на Зинон и двете години на Василиск. Щом Зинон се върна, веднага свали Петър, антиохийския патриарх, понеже беше приятел на Василиск, и го прати в Ехата Понтийска, като постави за патриарх вместо него Стефан. А Зинон даде много дарове на всички, които приеха царуването му. През неговото царуване беше убит от антиохийския клир с подострена тояга поставеният от него епископ Стефан, смятан за несторианин, когато излязъл на моление извън града в църквата на светите 40 (мъченици), (мястото се нарича Варлаис), и трупът му бил хвърлен в реката Орент. И като узна за това, Зинон постави за патриарх другиго, на

име Каландаон. И след като и той беше изгонен като несторианин, епископ Петър беше върнат от изгнанието си от Зинон, понеже антиохийският народ молеше и викаше, и като се върна от Ехата, пак стана патриарх и умря на своя престол. През неговото царуване синът на Арматий стратилат стана кесар. И седеше със Зинон на хиподрума, гледайки, и отдаваше почести на конниците царят и кесарят. А Зинон си помисли: „Арматий стратилат, бащата на кесаря, потъпка клетвата си, макар че се беше заклел в светото кръщение пред цар Василиск и се отказа от него заради моето обещание, предаде го и (той) умря, а дали през моето царуване ще бъде верен? Защото още малко и като възмъжее неговият син — кесарят, — сигурно ще се отрече от мен. Аз не съм се отрекъл от него — не само го направих стратилат, но и сина му — кесар.“ И даде заповед да убият Арматий като клетвопрестъпник и (го) убиха на дворцовата трибуна, когато се качваше, за да гледа на хиподрума. След убийството на Арматий постави сина му — кесаря, макар че беше още дете, за епископ в Кузица, митрополията на Елиспонт, защото беше обличал царска багреница като кесар, и подели целия имот на Арматий. През царуването на този Зинон, избрали удобен момент, самаританите в Палестина се отцепиха и увенчаха за цар разбойническия главатар на име Юстас Самарянин. И (той) влезе в Кесарея и се показа на хиподрума и уби мнозина, докато в Палестина управляваше Порфирий. И този Юстас изгори храма на свети Прокопий при Тимофей, кесарийския епископ. Палестинският докс Асклипиадис дойде с аркадийци на помощ при преследвача на разбойниците Рогис, кесарийски сановник, и като се устремиха срещу него със своите войници, обградиха го и като го хванаха, обезглавиха го и изпратиха главата му с царския венец на цар Зинон. И веднага след това цар Зинон превърна синагогата им, която беше в планината Гаргада, в молитвен храм на Богородица Мария, след като поднови църквата „Свети Прокопий“ и издаде заповед да не се вземат самаряни във войската. И настъпи страх и мир.

III. През неговото царуване Феодорит (Теодорит), сваленият от консулството син на Алемер, който беше стратилат на парсента, като видя какво получи Арматий, се изплаши от царя, взе своите помощници и напусна Константинопол на път за Саламбрия и завладя тамошните жители. И веднага след това покори и завладя цяла Тракия. И тръгна срещу Зинон към смоковниците, докато той беше извън Константинопол, и стоя много дни и не можа да му навреди, а

си отиде оттам и се устреми в Рим, където управляваше Идоагра, цар-варварин. И като се би с него, със съгласието и предателството на всички римски боляри хвана цар Идоагра, без да го е пленил, уби го и завладя Рим, като стана вместо него цар в Рим на 47 години. После беше приятел на Зинон и всичко правеше според волята му — и когато назначаваше консулите на Константинопол и епарсите, и приемаше грамотите на великите му князе. Пак от този цар взимаше съвет и съобщаваше му кого иска при разпределението на консулските жезли пак да препоръча за сан. Тъкмо когато Теодорит стана цар в Рим, дойде при него една болярка, на име Ювеналия, която му каза: „Три години вече се съдя с патриция Форм. Избави ме!“ И като извика адвокатите на двете страни, рече им: „Ако не отговорите на двамата и не отсъдите до утре и не ги оправите до вдругидев, ще ви посека!“ И след като изминаха два дни, отговориха му според съда и, като издадоха указ, решиха делото. И Ювеналия запали свещ и отиде при него, благодарейки: „Избавих се (най-сетне) от тази тяжба!“ И се разгневи царят на съдиите и рече: „Това, което направихте за два дни, за три години ли не сте го свършили?“ И обезглави двамата съдии. И настъпи голяма уплаха, а той издаде указ, съобразно всички закони. И като напусна град Рим, заживя в град Равна, на морския бряг. И след смъртта му стана цар в Рим неговият внук Аталарих. Той беше арианин по вяра, т. е. ексакионит. През царуването на този Зинон пострада от божия гняв с второ земетресение през месец септември Константинопол (чак) до Тавър. И Никомидия, Византийската митрополия — за шести път така пострада и така също и Елинопол от същата епархия. И много даде Зинон за възстановяването им. През царуването на същия Зинон Мамиан, патриций от Антиохия Сирийска, който бе от финикийски род, построи в Дафния Сирийска много неща. При същия Зинон падна патрицият Илус Исаврин, приятел на този Зинон, който бе оказал на Зинон голяма помощ при второто му идване от Исаврия, след като беше избягал от Константинопол. Та този Илус, дошъл в Константинопол като негов довереник и приятел, се сговори с цар Зинон да изгони Зиноновата тъща от палата, за да не замисли пак нещо срещу Зинон, както по-рано. И изпрати Зинон този Илус в Саврия, уж за да доведе Зиноновия брат Логин. И като отиде, Илус остана в Исаврия и пишеше в писма на Зинон да дойде владичицата Виринея, тъща му, и да даде дума на Илус, понеже се бои от цар Зинон. И цар Зинон, както се бяха разбрали с Илус, убеди Виринея като неин зет, казвайки, да

отиде да (му) даде дума, да не се бои от цар Зинон, и да заведе на Илус брата на Зинон Логин. И отиде владичицата Виринея в Саврия. И Илус, като я извика, затвори я в крепостта, имайки със себе си много войска, и заповяда на саврийските войници да я пазят там. И като взе Логин, отиде в Константинопол. И стана Илус болярин и консул, магистър, и патриций, и управляващ на целия град. Също така и Логин, братът на Зинон, стана стратилат на великия персент и, веднага след това, консул. А царица Арианда, жената на цар Зинон, като получи писмо от майка си, помоли царя да пусне от крепостта владичицата Виринея. Царят рече: „Моли се на патриция Илус.“ И, като го повика, със сълзи молеше за майка си да я пуснат. И не поиска Илус, ами й каза: „Защо молиш заради нея? За да направи другиго цар вместо твоя мъж ли?“ и след това Арианда каза на цар Зинон: „Или Илус ще остане в палата, или аз!“ И царят й рече: „Прави каквото можеш, аз искам ти да останеш.“ И оттогава Арианда мислеше как да убие Илус, тъй като не даваше майка й да се върне. И веднага след това заповяда на кувиклария Урвукий да намери някой, който да убие Илус. И веднъж, когато имаше конни състезания, царят извика патриция Илус от мястото му, изпращайки го в палата, за да доведе варварските посланици. И когато се изкачваше по трибуната, го удари с меч един стражник, на име Спораксис, искайки да го разсече на две. И случи се наблизо спатарият на този Илус и, като вдигна дясната си ръка (Илус) се закри и краят на меча му отсече дясното ухо. А стражникът бе убит. А Илус, вдигнат от своите хора и носен от слугите, отиде, за да се причести. А цар Зинон, като чу, се закле, че не знае нищо за този заговор. Но Илус не повярва и много се опечали. Когато му стана по-добре, премина морето, мислейки какво да стори. И като се излекува от болката и от раната, нанесена с меча, носеше постоянно шапка на главата си. И влезе при Зинон, молейки да отиде на изток за известно време, за да смени въздуха с по-добър, понеже раната го болеше. И както градският епарх Платон избяга, за да се скрие от хорските подигравки. А царят повярва и го освободи от магистърския сан и го направи стратилат в източните краища, като му разреши, както и на дука, да властвува, както иска. Същият Илус помоли на тръгване за освобождаването на царицата да вземе със себе си патриция Леонтий, за да иде и да се върне с него майката на царица Арианда, владичицата Виринея. И отиде този Илус и други от болярите с него, и влезе Илус в голямата Антиохия, като с него бяха много войници и споменатият вече патриций Леонтий,

който беше от тракийски род, и много други князе и комити. И остана в Антиохия две години, изграждайки някои места в града и давайки много на антиохийците. И отиде от Антиохия в Исаврия, като каза, че (отива) за владичицата Виринея, и като я изведе от крепостта, рече ѝ да постави за цар в църквата „Свети Петър“ извън град Тарс Киликийски патриция Леонтий, като я убеди на него да сложи царския венец. А Леонтий бе красив, кадрав, с голяма коса, добър, честен, бял, с правилен нос и хубави очи, благочестив. И владичицата Виринея написа писмо до антиохийските сирийци да приемат Леонтий за цар, а не да му се противят. И на князете изпрати писмо и на войниците на източната Египетска провинция. Тези писма бяха прочетени най-напред в Антиохия в преторията и имаха следното съдържание: „Светлейшата Виринея, вечната августа, до антиохийците наши граждани сирийци. Знайте, че царството е наше и че след смъртта на добродетелния Лъв поставихме за цар Трасколисей, наречен Зинон, искайки да се възстанови театърът и всички воински чинове. И виждайки днес града с всички поданици да върви назад поради алчността му, мъдро решихме да ви поставим за цар благочестив християнин, украсен с правда, за да умножи богатствата на римските градове и да спре войната и да запази всички в покорство чрез законите. И тъй, поставихме благочестивия Леонтий за цар на римляните, който ще ви удостои с грижи.“ И веднага, ставайки, възкликна в един глас целият народ: „Бог и господ добро и полезно (дело) е сторил.“ И си отидоха от град Тарс. И като се върна, цар Леонтий влезе сам без Илус в голямата Антиохия през консулството на Теодорих и се възцари в Антиохия, бидейки отцепник. И остана 12 дни. И като влезе в двореца на този град, постави за епарх един елин и като тръгна оттам, воюва срещу град Халкидон месец и половина. И като разбра, цар Зинон изпрати много войници и стратилата Йоан (Скитник). И като чу това великият Илус, който живееше в Исаврия, писа на Леонтий в Антиохия, който тръгна веднага оттам и избяга и се изкачиха двама и Пампрепий в Пампуриовата крепост в Асиврия. А Виринея умря от собствената си смърт горе. А Пампрепий, набеден като отстъпник, бе убит горе и трупът му бе хвърлен в планината. Илус и Леонтий за дълго бяха обсадени и хванати, (и) бяха занесени пред цар Зинон и зрителите в театъра на копия и бяха набучени на тия копия много дни и целият константинополски народ излезе да ги види.

IV. През неговото царуване над персите царуваше Перозис. Гражданите от партията на „зелените“, когато имаше

надбягване на хиподрума, започнаха да се бият със „сините“ с камъни. И тъй като князът и консулът Фасий[20] също беше там, удариха го по главата и го прогониха от хиподрума. И като се взря в ударилия го с камък, позна го, изпрати да го хванат и го заведе в своя дворец. Беше един теляк от банята, наречена с името на Урвикий и Евпатиос, когото (князът) тутакси започна да бие. И като разбраха гражданите от партията на „зелените“, устремиха се в консулския дворец на княза, и като хвърлиха огън, изгориха (така) наречения Ксуст и изгоря колонадата (чак) до консулския дворец, и изтръгнаха Алумпий. И избяга княз Валасиос (Фасий) извън града и заживя на мястото, наречено Ипокефал, и се лиши от сана си, и вместо него стана (консул) Кондрат. А градският метеж не престана. След 6 месеца пак се събраха антиохийците, които бяха от партията на „зелените“, и понеже стана разпра на хиподрума, убиха мнозина и изгориха синагогата, наречена Савиниани, понеже юдеите, които гледаха, (бяха) на страната на „сините“, и разграбиха всичко, което беше на синагогата и на живеещите там. И комитът на Изтока (Теодор) се освободи, и като се разгневи, помири двете партии на голямата Антиохия. Зазида и загради вратата на кулата и през прозорче говореше на идващите при него и благославящите го. И намериха повод „зелените“ на този град, понеже бяха по-знатни, и като се скараха заради черноризеца, запалиха юдейската синагога, която беше близо до градската стена, и като изровиха костите на умрелите юдеи, които бяха край синагогата, донесоха много съчки и ги запалиха, после изсипаха костите върху кладата. И изгоряха църквата и храмовете на тези улици, наричани Дистадиеви. И това стигна до цар Зинон, когато юдеите отидоха и се хвърлиха в краката му. И като се разгневи на „зелените“, каза, „Защо изгорихте само юдейските мъртъвци, а не хвърлихте и изпогорихте и всички живи заедно с мъртвите на кладата?“ И тези работи се прекратиха в Антиохия.

V. Същият Зинон, като попита Мавриан, премъдрия комит, който много му предсказваше, понеже знаеше някакви таинства, кой ще царува след него, узна от него, че един от силенциариите ще вземе жена му и ще царува. И като чу това Зинон, хвана патриция Пелагий, който беше силенциарий и бе получил сан на патриций, мъж мъдър, и като го охули, заповяда да го пазят. Стражите, които го пазеха, го удушиха по царска заповед и през нощта хвърлиха тялото му в морето. И като чу това, епархът Аркадий порица Зинон заради патриция Пелагий, че бе убит. И като чу Зинон,

заповяда да убият Аркадий, когато влизаше в палата. А Аркадий, като помисли, че е простен от царя, се отби в голямата църква, искайки да се поклони. И като слезе от колесницата, влезе в голямата църква и остана там вътре и се спаси от жестоката смърт. А Зинон заповяда да се разграби Аркадиевия имот. Умря Зинон, бидейки на 65 години и 9 месеца. А от Адам до смъртта на Зинон има 5458 години и 7 месеца.[21]

16 книга

I. След царуването на Зинон царува един драчанин, Дикорос, от силенциариите, през консулството на Олуврий, Ареовидоновия син. Той царува 27 години, 9 месеца и 9 дни, венчан през месец ксантик-април във велики четвъртък на страстната седмица, и взе за жена царица Ариадна, Зиноновата жена. Бе много висок. И като чу, че исаврийците се събират в своята земя, искайки да се отцепят, изпрати срещу тях князе и войници и ги изби. През царуването на този Анастасий в голямата Антиохия се появи някакъв мъж на име Йоан Исфемеанин от град Амид, който беше много ловък, горд и лукав и подкупваше много сребропродавци. И (царят) го заточи в Петрас, понеже лиши така нареченото хрисаргирство от божествения закон,[22] което е огромен и страшен данък за търгуване. През неговото царуване от Колд, персийския цар, бе превзет Амид, митрополията на Месопотамия и градът на Теодосий. И като излезе срещу гърците с голяма сила, този Колд хвана бежанците и стратига Константин, заедно с много други, които измряха в Персийската страна. И се опълчи Анастасий срещу персите, като изпрати Ареовид, син на Дагалуф, стратилат на Изтока, мъжа на владичица Юлиания (и) Патракий стратилат. И като се срещнаха на сеч, паднаха мнозина и от двете страни. И след това настъпи мир. А цар Анастасий изгради целия Дорас Месопотамски. Дорас (копие) е бил наречен от Александър Македонски, защото самият Александър ударил тук с копие цар Дарий, от това му е името. А днес се нарича Анастасиев град.[23]

II. През царуването си свали Еуфимий, патриарха на Константинопол, и го заточи в Ехата Понт като несторианин. Също така и от голямата Антиохия (бе пратен) в изгнание патриарх Флавиан като несторианин в така наречения град Петрас, който се намира в третата Палестина. И постави презвитера Севир, който беше от черноризците, за патриарх

на голямата Антиохия. А Йонаний Пефлагой, наречен Кафиан, комит, направи (така, че) медните пари да вървят навсякъде и в Гърция.[24] Същият цар претопи медните статуи по пътищата, които цар Константин беше донесъл от други градове, за да украси своя град, понеже бяха красиви. И от тях Йонаний, като изля (метала), направи голяма статуя на цар Анастасий и я постави върху голямата колона, която стоеше празна на пазара до Тавър. Тази колона преди имаше голяма статуя на Теодосий Велики, но тя беше паднала от земетресенията. По същото време царят издаде указ никой без писмено потвърждение да няма ни син, ни дъщеря, но само с документи да осинови син или дъщеря, след като направи съсобственик на имота си сина или дъщерята.

III. През неговото царуване се отцепи Виталин под предлог, че е заради свалените епископи. И потегли, като грабеше цяла Тракия и Европа, додето стигна до Сикл и Аплун, мислейки да превземе Константинопол.[25] И седеше в пристанището на Сосфени до църквата на архангел Михаил. А царят каза на Прокъл атинянина: „Какво да сторя на това куче?“ И заповяда философът Прокъл да донесат горящ камък и да го стрият на ситно и заповяда на изгрев слънце да го изсипят в корабите на враговете. И изгори всичките и избягаха. И спасителят Христос запази царския кораб, защото камъкът, горящ от слънчевата топлина и изсипан на ситно във въздуха, се запалва, и това вещество може да подпали дом или кораб. През неговото царуване избухна метеж сред византийския народ в Константинопол заради християнската вяра, понеже царят беше намислил да прибави в трисвятата песен[26] следните думи „Ти, който си се разпънал заради нас, помилуй ни!“ И всички граждани, като се събраха, викаха силно, като че ли някакво чудо се прибавяше към християнската вяра. И отидоха при палата и викаха другиго да поставят за цар на римляните. И като отидоха в двореца на Марин Сир (Сириец), който беше епарх, опожариха къщата му и разграбиха целия му имот. но самия него не намериха, защото се беше скрил. И казваха, че той, понеже е от Изтока, е подучил царя да говори (така). И вкупом сечаха среброто му със секири и го деляха. И като намериха в къщата му (един) черноризец от Изтока и го хванаха, убиха го и носеха главата му на копие и викаха: „Този е съветникът срещу троицата!“ И като отидоха при Юлиания, известна патрицианка, викаха за мъжа ѝ Ареови(он)д, наричайки го цар на римляните. И Ареови(он)д избяга през морето. И веднага след това царят излезе на престола си без корона. И като разбра това, народът дойде на хиподрума.

БАН Институт за литература БИБЛИОТЕКА

И по подканване на царя градското множество се усмири. И като замълчаха, убедиха го да си сложи короната, след което се разотидоха. И (той), като излови мнозина, едни наказа, а други хвърли в морето с помощта на градския епарх.

След известно време царят видя насън, че пред него е застанал някакъв мъж в бели дрехи, който носи книга и чете, и като отгърна петия лист на книгата и намери царевото име, рече му: „Виж, заради твоята алчност го заличавам.“ И го трие с пръста си. И като се събуди, царят се смути и, след като извика кувиклария и препозита Мантий, онзи му рече: „Живей во веки, царю!“ И добави: „Видях тази нощ, че някакъв много едър човек, като дойде и те хвана за края на багреницата, те хвърли на земята, събори те и те стъпка, разкъсвайки те.“ И след като извика Прокъл, философа от Азия и съновидец, той му разтълкува и му рече, че през годината ще умрат и двамата. Същият Анастасий раздаваше много из града и в много и много (други) градове подари и пристанища, и бани, и много други (неща). И след известно време лежеше болен и падна мълния и голям гръм и, убит от гръм, предаде дух, бидейки на 90 години и 5 месеца.[27]

17 книга

ГОДИНИТЕ НА ЦАР ЮСТИЯН И ПАДАНЕТО МУ

I. След царуването на Анастасий Дикорос царува Юстин Вендаритин Тракиец през консулството на Магм през месец янем-юли на деветия ден, индикт единайсти, в 566-та година според антиохийските сирийци.[28] Войниците заедно с целия народ му сложиха короната и го направиха цар, защото беше комит на стражите.[29] Царува 9 години и 22 дни. Беше среден на ръст, добър в битките. Щом като стана цар, уби препозита и евнуха Амантий и кувиклария Андрей, Лависиак и комита Теокрит, доместик на този Амантий, когото Амантий искаше да направи цар, като беше дал на този Юстин злато да го раздаде на народа, за да поставят за цар Теокрит. И (той) го беше раздал. А войниците и народът, като го взеха, не пожелаха Теокрит да бъде цар, ами поставиха Юстин. И (той) след възцаряването си уби като противници и двамата вътре в палата. Върна князете, които предшественикът му беше пратил в изгнание. В началото на царуването му изгря една вечер на изток страшна звезда — комета, която пращаше лъчите си долу и която някои

наричаха брадата. Страхуваха се. През първата година на царуването му избяга в Египет Севир, патриархът на голямата Антиохия, понеже се изплаши от Виталин. И Паул от гостилничарите на Ксенен и Еул в Константинопол стана патриарх. Той определи на Халкидонския събор от 630 епископи църковните книги на всеки град. Заради това стана голям раздор и мнозина не се присъединяваха към него, казвайки: „На този събор Несторовото мъдрува.“ При същия Юстиян се появи някаква жена от рода на гигантите, грамадна на ръст, на височина и ширина по-голяма с един лакът от който и да е човек. И като ходеше и просеше из цяла Гърция, тя дойде в големия град Антиохия и вземаше от всеки дюкян в града по една медна пара, докато се събраха 40 сребърника. И си отиде от този град. А антиохийците ѝ (бяха дали) прякора Фелера (Каменистата).

II. През неговото царуване Чатиос, царят на лазите, беше на страната на персите, докато при тях царуваше Колдис, който беше покорил и Чатиос. И след като избяга, Чатиос, царят лазски и персийски, който беше от елинската вяра, отиде при цар Юстиян в Константинопол, молейки го да стори (така, че) царят на лазите да е християнин. И си взе за жена гъркиня, внучката на патриция Йотион, който беше кородолат — Валерия, която взе със себе си в своята земя, (след като бе) коронясан и венчан от царя, носейки римския царски венец и бял хитон, целия свилен, и имащ вместо багреница златотъкана дреха с извезания образ на царя и малки закопчалки и бяла туника със златно везмо с образа на същия цар Юстиян. А ботушите му бяха от неговата му страна, червени с бисери — по персийска мода, и коланът му — също с бисери. И взе (той) от цар Юстиян много дарове и също и жена му Валериания, която той застави, след като се омъжи за него да отиде в друго царство. И като разбра за това Колдис, персийският цар, изпрати до цар Юстиян следното: „Защо отиваш срещу мира и любовта между двама ни? Ето, коронясал си покорния ми цар на лазите, макар че той не е под римска власт, а под персийско владичество открай време.“ И прати му отговор цар Юстиян: „Не сме приели, нито коронясали никой от твоите подвластници, ами дойде някой си на име Чатиос в нашето царство, молейки и коленичейки да го избавим от скверната елинска вяра и нечистите жертви и неправедната бясовска измама и да стане християнин и да се сподобие със силата на вечния бог и създател на всичко. И (как) да откажа на искащия да получи утешение и да познае истинския бог?! Заради това, като стана християнин и се сподоби с небесните тайни, го из-

пратихме в неговата страна.“ И веднага след това се надигна гняв между римляните и персите. И пак скоро настъпи любов и мир заради договора. През същата година умря Паул, антиохийският патриарх, и стана патриарх йерусалимлянинът Еуфрасиос, който направи голямо гонение срещу така наречените правоверни, като уби мнозина.

III. През втората година от царуването на Юстиян във всички градове надделя партията на „сините“ и най-вече, в голямата Антиохия, и колеха „зелените“ не само като ги срещнеха, но и когато се криеха в къщите си, на излизане ги убиваха. Същият Юстиян нареди да не се правят Олимпийски игри в Антиохия. И имаше много пожари в Антиохия и след това отново започнаха пожари на много места в този град. Никой не знаеше откъде излизаше огънят. Защото огънят излизаше най-напред от керемидите на покрива, така че князете мислеха, че го палят убийците. По молба на патриарх Еуфрасиос царят изпрати на изгорелите къщи две кентинарии злато. Случи се през годините на царуването му да рухне поради божия гняв (град) Драч,[30] откъдето бе цар Анастасий, който беше построил там много неща и хиподрум. Юстиян изпращаше много за възстановяването на този град, който преди се казваше Епидавър. Рухна тогава и Коринт, Еладската митрополия, и там изпрати много. На другата година от царуването му рухна поради божия гняв и Аназавър,[31] митрополията на втората Киликия. И царят го издигна отново. Същата година бе потопен от речните води поради божия гняв големият град Едес, митрополия на Ордонската епархия, една вечер от реката, наречена Скирт, която тече там посред града и му носи красота и полза. И поради божия гняв се наводни повече от морето и заля града и живеещите в него, и събори къщите. А хората, които живееха в тях, викаха за милост и, тъй като не можеха да си помогнат, умираха в тия къщи. А някои стари хора, спасили се от този град, разправяха, че и някога реката така е потопила града, но не е погубила всички. След като (божият) гняв престана и водата секна, тия, които издигаха близо до реката основи за къщи, намериха голяма каменна плоча, на която бяха изсечени следните думи: „Река Скирт ще изиграе лоши игри на гражданите.“ А този град Едес е бил построен от Селевк Никатор, който Селевк Македон го бил нарекъл полуварварска Антиохия, и когато преди това градът рухнал, бил наречен, както днес. И много изпращаше (царят) във всеки един от споменатите градове и изпращайки, царят ги възстановяваше и още по-добри неща стори, и на оцелелите (също) даде много, и нарече Едес Юстиянград.

IV. На седмата година и десетия месец от царуването му индикт пети, рухна от божия гняв голямата Антиохия Сирийска: пето по ред разрушаване през месец артимесий, т. е. май, на 29-ия ден между шестия и седмия час на деня,[32] когато Олуврий беше консул в Рим; неописуемо разрушение, каквото устата на човек не могат да разкажат. И толкова дивният бог от чудния си престол се беше разгневил и въстанал срещу антиохийците, че заповяда затрупаните от къщите и плачещи под земята (хора) да бъдат изгорени. И излязоха от въздуха огнени искри и горяха като мълния, когото намереха, и кипеше земната пръст, изгаряйки, и земята се превръщаше в жарава, и се пукаха основите, ослабени от земния трус и изгаряни от огъня, и огънят срещаше бягащите хора и причиняваше страдания на тия, които се криеха по домовете, сякаш огънят, получил веднъж заповед от бога и покрил земята из целия град, беше запален за всяко едно тяло. И можеха да се видят страшни и дивни неща: огън, падащ от небето като дъжд, и дъжд, който носи горяща пещ, пламък, който се лее като дъжд, и дъжд, палещ като пламък, поглъщащ падналите на земята (хора). И христолюбивата Антиохия стана необитаема. И не остана в този славен град нищо освен един ред къщи, които бяха близо до планината. И от извора, наречен Алумпиада, до вратата, която се казва Драдуонова, можеха да се видят здрави стени и стени, рухнали и заплашващи със смърт. Много от тях падаха и избиваха живеещите в тях (хора) и минаващите оттам затрупваха. Нито една къща, нито един дом, ни една сграда в града не остана без да се пропука. Не остана нито света църква, нито манастир, нито някое свято място, без да се пропука или да рухне поради божия гняв. И всички други (постройки) се разсипаха много. А изпод земята сякаш излизаше морски пясък, който беше мокър като морската вода и смраден, и се сипеше върху земята. Голямата църква, която бе построил цар Константин Велики и каквато нямаше даже и в Гърция, когато избухна божият гняв и всичко рухна, си остана цяла 5 дни след божието наказание и внезапно и тя, пламнала в огън, се сравни със земята. Също така и голямата църква на архангел Михаил и църквата на Света Богородица Мария се сравниха със земята. А църквата на архангел Михаил беше строил цар Зинон. (И) тия два честни храма си стояха неповредени от огъня и след божия гняв внезапно пламнаха заедно с църквата на Светите пророци и със „Свети Захарий", а после се сравниха със земята. А другите църкви, които не бяха рухнали от труса, от огъня се изпепелиха до основи. Загинаха граждани и чужденци,

мъже и жени, деца и старци, около 250 хиляди души, както знаещите говореха. Защото беше празникът на нашия спасител бог аналимепси (възнесение) и се беше събрало голямо множество. И докато камбанният звън зовеше по обичая честното събрание в църквата, наречена Кратион, тогава се усети самият трус. И множеството от граждани бе голямо. И имотите им, и богатството, и градското величие бяха големи и неизброими надлъж и нашир. За хубостта на града, за чистия въздух и за красотата на храмовете чужденците, които го бяха видели преди и след това, казваха: „Най-голямото в целия свят пристанище, убежище на вселената, опустя. Къде са къщите, постройките и тяхната красота?“ Много от затрупаните, извлечени живи, измряха, а други от оцелелите граждани взеха от своето каквото можеха и избягаха, носейки за друг живот от своята покъщнина. И ги срещаха ратаи и чужденци, които ходеха да грабят и им отнемаха (вещите). Защото имаше разбойници, които идваха да грабят, и те убиха мнозина (от тия), които се противяха да им дадат своето, понеже нямаха друга надежда за живот освен него, и тогава (разбойниците) го вземаха, след като ги убиеха. И като влязоха (в града), чужденците ограбиха развалините. И намираха и сребро в ковчежетата на сарафите, и жълтици разсипани, и много жени, украсени с много злато, скъпоценни камъни и бисери. И прояви се божията сила сред тези разбойници и чужденци, защото колкото и каквото да вземеха от оцелелите, тутакси измираха и нито един от тях не остана — едни изгнивайки, а други с раздробено от насилието тяло, изповядайки греховете си, предаваха своите души. Сред тях беше грабил много заедно със своите роби някой си Тома, наречен Ереов, по сан силенциарий, който, като оцеля от земетресението, отиде на 2—3 поприща извън града срещу вратата на свети Юлиан (и) там живееше и взимаше от минаващите и бягащите от страх пред бога (хора). И още колко разбойници взеха много злато от развалините. И правеше това близо 4 дни, и взеха много злато и сребро и друго имане. И докато унищожаваше всичко, внезапно, както си беше здрав и силен, рухна, не преброил дори всичко, което бе награбил, (и) предаде и душата си. И всички, които чуха, прославиха праведния съдник бог. Разсипа се и цялото му имане, разграбено от главатарите и (се) загуби, така че у него не остана нищо освен ризата, която носеше. И на същото място, където това се случи, там го и заровиха, понеже се страхуваха от гражданите, които роптаеха срещу него. Явиха се и някакви божи тайни. След 21 ден излязоха предишните жени здрави от развалините. А много, които бяха родили под

земята, излязоха след дни с младенците, без да са ранени и останаха живи заедно с родените от тях. Други по-издържливи деца (излязоха) след 30 дни, а други бозаеха, докато майките им бяха измрели и лежаха край тях, и живите деца лежаха до тях и сучеха от мъртвите жени. И много по-дивни и необикновени неща ставаха, които човешкият език не може да обясни, но само безсмъртният бог знае своите тайни. На третия ден след разрушението, т. е. в неделя, в 8 часа, се яви на небето честният кръст в облак на западната страна на града и всички, които го видяха, останаха, плачейки и молейки се цял час. Защото толкова (време) остана да се вижда на небето. Случи се след разрушаването на града да има и още много други трусове, така да се каже, във всички смъртни часове, ставащи и през този ден и дълго време около година и половина. И нищо от останалото не бе разрушено от земетресението, както изглеждаше (че ще стане) всеки момент — нито храм или църква, или друго, така че някой би казал, че им е заповядано от човеколюбеца бог така да стоят и да не падат, и не паднаха от земетресенията, които станаха след това. Селевкия и Калидафния и околностите им, имащи 20 поприща надлъж и нашир, много пострадаха от земетресението. И много кентинарии злато изпрати този божествен цар Юстиян, колкото никой друг цар (не бе пращал) за възстановяване на разрушенията. И щом само чу това, веднага сне короната си и багреницата и жали много време и плака, и никакво зрелище не устройваше в Константинопол. Защото той познаваше град Антиохия, хвалеше го и го обичаше. Затова и във Велики четвъртък преди Великден, като влезе в Константинополската църква и чу за града, отиде от палата в църквата без корона, само с багреница, плачейки пред боляри и граждани. И всички боляри се бяха облекли в жалейни дрехи и го гледаха.

V. А царят изпрати от Константинопол първо комита Карин с 5 кентинарии за разчистване на развалините, да не би да има някой оцелял или пък имущество и като огледа нечуваното разрушение, да каже на царя, след като се върне, какво би трябвало да стори. И веднага след това изпрати патриция Фока Кратеров, мъж богат, и с него прати патриция Астерий, който беше рефендарий и градски епарх, мъж мъдър, като каза: „Погрижете се двамата, та да оцелеят другите мъже и да се изгради скоро останалата част на града.“ И им даде много злато и им обясни за спасяването на града и на обществените бани и водопровода и мостовете на реката, понеже сам познаваше града. Беше живял добре в него много време, когато се срещна със стратилатите преди войната с

персите. И през всичките дни пишеше до двамата патриции, грижеше се за своя град. „Пишете колко кентиарии ви трябват, да ви отпусна.“ След 8 години и още 9 месеца и 5 дни от царуването на Юстияна се възцари заедно с него божественият Устиян, неговият чуден роднина.[33] Сгоди се с царица Теодора (и) беше коронясан и венчан от божествения Юстиян, неговия чичо, в първия ден на месец ксантик, индикт 5, година 775 според голяма Антиохия, през консулството на Мавротий, който бе консул в Рим. И като изпрати (на град Антиохия) много, много изгради. Тия двама царе направиха гонение срещу божите врагове манихеите и подложиха на мъчения мнозина, между които бе и жената на патриция Андроник и други с нея. И оттогава отмениха театрите. Дадоха за възстановяването на града 30 кентинарии и за възстановяването на църквите 10 кентинарии. По това време се случи, че божественият Юстиян, който боледуваше от трите рани от стрели, които бе получил в крака си на война, умря в първия ден на месец лой, т. е. август, в неделя, в третия час, индикт 5. Умря, бидейки на 77 години, така че царува всичко заедно с четирите месеца, през които царува с племенника си, 9 години и 22 дни.

18 книга

СЛОВО 17. ШЕСТОТО РАЗРУШЕНИЕ В АНТИОХИЯ

I. След царуването на Юстиян царува Устиян сам, като се смята откакто бе провъзгласен за цар, т. е. от месец ксантик, което е април, четвърти, индикт 5, година според антиохийците 75, през консулството на Вартий в Рим. Беше нисък на ръст, говореше и пишеше добре на латински език. През консулството си в шестата епинемисия даде и толкова много злато разпиля, раздавайки, колкото никой от царете, когато е бил консул. През същата година се би срещу персите заедно с лаза Чатиос, понеже той се бе съюзил с гърците. И помоли се лазът на цар Устиян и (той) му прати голяма помощ и трима стратилати — Велизарий и Кирик и Приней Пендакийски, и погубиха мнозина от персите. Същият цар възстанови (главния) град на Суфания Армейска, на име Мартирополь, като му направи нови стени и колонади, защото старите се бяха срутили. През неговото царуване се присъедини към гърците ерулеският цар, на име Гратис, и дойде в Константинопол със своите войници, и като се поклони на царя, помоли да стане християнин. И като се кръсти на Свето богоявление,

цар Устиян го пое от кръщението. Заедно с него се кръстиха и болярите му и двама братовчеди. И като му даде много дарове, царят го отпрати. През неговото царуване бе отменена всяка ерес и изтръгната от църквата му освен ексакионитите, наречени ариани.

II. И тъй, от началото на царуването на император Октавиан Август до края на второто консулство и на този Устиян през седмия индикт се навършват 6059 години, така че от първосътворения Адам до царското консулство на божественния Устиян до отхвърлянето (му) са всичко 6407 години до края на индикта, годината, според антиохийците, които са божи граждани около Орент, сирийци е 577, тъй като започват от кесаря Юлий; според александрийците, които са египтяните около Нил, годината е 245, тъй като започват от Диоклетиан, а според така наречените апамитски сиромакедонци годината е четиридесета, понеже започват от Селевк Никатор, както намерихме броя на годините в летописите на Тимотей и Теофил, двамата премъдри летописци, които вярно са казали. В летописа на Евсей Памфилийски намерихме, че от Адам до консулството на Устиян и седмия индикт се навършват 6032 години, вярно, като мисля, понеже Теофиловите и Тимотеевите, и Климентовите хора, като изчислиха годините, сложиха ги всеки в своето съчинение. И тъй, летоизчислението на всички предполага, че първите шест хиляди години са минали и седмото хилядолетие идва на света с истинския бог вместо многото през 7 индикт. А от основаването на Рим до второто консулство на божествения Устиян има ни повече ни по-малко 1200 години. От основаването на пребогатия Константинопол, сиреч от единадесетия ден на месец май и артемисий до споменатото второ консулство на този божествен Устиян до края на седмия индикт (има) 199 години, ни повече ни по-малко. А годините на древните царе не бива да се изчисляват по гореспоменатия брой години на тяхното царуване, понеже и по двама са царували, а също така и бащите от детска възраст са коронясвали чедата си и са царували заедно с тях, други пък са царували в Рим. За летописеца е нужно да пише всичко, колкото е, кой цар е царувал, откакто е бил провъзгласен за цар. И тъй, добре е онзи, който чете летописите, да гледа броя на изминалите години, а не на описаните царувания.[34]

III. През тези години царува римлянинът Устиян в Константинопол, а над персите царуваше Колдис Дарасфен, по-възрастният Перезов син, а в Рим бе цар Атларих, внук на Алемерияк, в Африка бе цар Салдарих, в Индия над Ексумитите и Америтите царуваше Ядас, след като стана хри-

стиянин, а в Лазакия царуваше Замала. В същата година царува Устиян, като от него бе поставен за стратилат един арменец на име Чтитас. Предните години не бе имало арменец стратилат, а само сатрапи и дукове и комити и князе. И царят даде на този стратилат от наличните воини и като направи туземците скириарии, взе воините стратилияни да му служат. И стана голяма опора и помощ на гърците, понеже беше там стратилат. Беше доблестен и храбър мъж. Той даже взе за жена сестрата на благочестивата царица, на име Комито, като се ожени според закона в Антиохиевия дворец, край хиподрума на Константинопол. През същата година царят издаде закон за епископите и икономите и тия, които закрилят бедните и за гостоприемните — да не се назначава (никой), ако не даде сам имота, който е имал преди това. И щом като бъде поставен, веднага да напише какъв имот има. И оттогава ще бъде поверен на църковното попечение, за да става така: или да се приобщи, или да печели и да отиде всичко за църквата, или на мястото, където е иконом, всичко, което след това спечели. През лятото възстанови срещу Константинопол растението, наречено смоковно, и театъра и стените и като даде име на праведник на града, нарече го Юстиян (Юстиян град). Също така през тази година се присъедини към гърците царицата на този цар от хуните, наречени Савини, някаква жена-чужденка, добра и по богатство, и по ум, на име Воя, цар, вдовица, имаща двама малки синове и заедно с тях хиляди дарове орна земя и пасища, която владееше хунските земи след смъртта на мъжа си Влах. И заради благосклонността на божествения Устиян тази Воя, бидейки цар, хвана двамата царе на име Стуракс и Еглон, от друго племе на източните хуни, подкупени с много дарове от бисер и златни съдове и други златни неща от Акад, персийския цар, за да му помагат срещу римляните, когато отиваха през нейната земя при Колдис, персийския цар. И макар, че бяха с още 12 хиляди души, тя посече техните пълчища със своите мъже. И като заловиха единия от царете Стуракс, го изпрати вързан в Константинопол при Устиян и (той) го наби на кол от другата страна на църквата на св. Конак.

Георгий Амартол

4.

Дойде вест, че Симеон, българският княз, има намерение да воюва срещу гърците, тъй като има причина за тази разпра: царят — отец[1] Зауцан имаше един роб евнух на име Мусик. Той се беше сдружил с мъже търговци и печалбари, и златолюбци — Ставрикай и Козма от Елада, които, желаейки да се обогатяват, дойдоха в град Солун със съдействието на Мусик да търгуват и вземаха жестоки мита от българите. А българите съобщиха за това на Симеон, той пък уведоми цар Лъв. Заради любовта, която питаеше към Зауцан, той обяви всичко това за лъжа и заблуда. Тогава Симеон се разгневи и вдигна оръжие срещу гърците. А царят изпрати срещу него Кринит, който беше воевода, като му даде на въоръжение много войници и боляри. Като стана битката в Македония,[3] гърците бяха победени и изпосечени, и самият Корнит и Кортиний Арменец и много други. А на хазарите, които Симеон залови от княжеските воини на цар Лъв, отряза им носовете и ги изпрати за срам на гърците в Константинопол. Като ги видя, царят се изпълни с ярост и изпрати Никита, наречен Склир, по река Дунав с лодки дромони да даде дарове на угрите,[4] за да тръгнат да воюват с оръжие срещу Симеон. И ето, след като беседва с угрите и се уговори, че ще вдигнат оръжие срещу Симеон, и след като взе заложници от тях, върна се при царя. И царят тръгна по суша и море да воюва срещу българите. По морето изпрати друнгария Евстатий, а по брега — патрикия Никифор, наречен Фока, който беше доместик на дворцовата стража след смъртта на Андрей. Когато те стигнаха до българските земи, царят изпрати при Симеон Константинакий, квестор по сан, в знак, че е миролюбец и иска с него приятелство и любов. Симеон го хвана и го затвори в тъмница, тъй като мислеше, че е дошъл да го измами. И докато Симеон водеше бой с Никифор, угрите нахлуха и почнаха грабеж по цялата българска земя. Като узна за това, Симеон се обърна срещу угрите. Те обаче се насочиха насреща му, съединиха се в бой срещу българите и ги победиха на-

пълно,[5] така че на Симеон едва се удаде да прибяга в Дерестър. А угрите впрочем отправиха запитване към царя, дали би изкупил българските пленници. Той така и направи и изпрати да ги откупят константинополски граждани. А Симеон чрез друнгария Евстатий се помоли на царя за мир. Царят го послуша и изпрати Лъв Свинобоец да сключи мира. На доместика Никифор и на друнгария Евстатий беше заповядано да се върнат с войската. Симеон не удостои ни с дума Лъв Свинобоец, а го остави в тъмницата. Той води боеве срещу угрите и изпосече всички, тъй като не можаха да получат помощ от гърците.[6] А като се върна, хвалейки се с победата, каза на Лъв: „Преди да си получа всички пленници българи, няма да сключа мир." И царят заповяда да му ги върнат. Дойде прочее с Лъв Свинобоец Теодор Българин, от приближените на Симеон, и ги прие. Тъй като царят много обичаше доместика Никифор, царят — отец Зауца, го сметна за силен и поиска да сключи с него брачен договор. Но тъй като Никифор се отказа от тази работа, за да не засегне царя, Зауца се разгневи от това, намери му вина и го свали от тази власт. А вместо него бе назначен за доместик на схолите магистър на име Катакалон. Никифор дълго време остана без занятие, но после беше поставен за стратиг в Тракийските области.[7] Той извърши в битките много доблестни и храбри дела през целия свой живот, постигна много победи срещу агаряните, завърши живота си в добра старост и остави синове Варда и Леон. Този същият Варда беше от приближените на царя, ползуваше се с любов и в ревностна служба много се трудеше за царя. А царят, както беше казано, като постави Катакалон за доместик, изпрати го срещу Симеон и заедно с него изпрати и Теодосий, патрикий и протовестиарий. Те преминаха през всички източни области и военни части, влязоха в бой с българите и на това място, където по-рано бяха се разбягали българите,[9] гърците бяха разбити много лошо от българите и всички загинаха. Загина с тях и протовестиарият Теодосий. По времето на същия цар жителите на Херсон убиха своя стратиг Симеон, син на Йона, а сарацините завзеха Корон в Кападокия.[9] И царят отиде в Дамиин (Дамиане място), като взе със себе си Зоя, Зауцановата дъщеря и самия Зауцан. Първата му жена Теофания не беше там, а във Влахерна, пребиваваше във молитви при светия ковчег. И царят реши да прекара нощта в Дамиин (Дамиане място). Тези които бяха заедно със Зауца, синът му Цаиц и останалите, се събраха на съвет и се договориха да убият царя през нощта. Когато Зоя, която спеше с царя и беше дочула разго-

вора, се показа на вратичката, настъпи мълчание. Тъй като тя съвсем точно беше чула злите им намерения, събуди царя и му разказа какво се върши. И царят веднага се качи на дромона и премина в Спигас, като остави там всички, заедно със самия Зауцан. Рано сутринта влезе в палата, изгони Йоан, друнгария на стражата и постави на негово място Дрос, сина на етериарха Николай. Защото Николай, приятел на царя и верен човек, удостовери пред царя всички очевидни тайни на Зауцан. Оттогава прочее царят не влизаше в Зауцановото помещение, а само магистърът, наричан Теодотакий, служеше между двамата за посредник. Царица Теофания умря, след като беше царувала 12 години. Тя беше известна и с чудеса и беше се издигнала с женско рвение над греха, и с кротост и упоритост следваше жизнения си път и целия си живот остана отдадена на милостиня и молитви. А цар Лъв се венча с дъщерята на Зауцан Зоя и беше благословен с нея от дворцовия клирик, който имаше прозвище Агапии, сиреч круша. След като им даде благословия, той загуби свещенически сан. А тя царува година и осем месеца и почина. Намериха мраморен ковчег, в който искаха да положат тялото ѝ, а вътре имаше залепено писание: „дъщеря Вавилонска окаяна“.[10]

Донесено беше на царя, че евнухът Мусикон и Ставрокий вземали подкуп от стратизите и от болярите, за да им ходатайствуват пред царя-отец. Един път, когато Ставракий искаше да влезе при царя-отец с някакво писание — вероятно на стратизите — царят стоеше под навеса. Като го видя, влезе след него, хвана го за врата и излезе с него навън, тъй като му се стори, че иска да моли нещо за стратизите. Заведе го в еднодверницата, иззе му писмата, изхвърли го навън и на онези, които се оказаха там, нареди да го махнат от двореца и да го пострижат монах. Като видя това, Мусикин не знаеше какво да мисли. А царят влезе, когато Мусикин стоеше пред Зауцан, хвана го за врата и го изведе, и заповяда на китонита Христофор да го постриже в Студийския манастир. Скоро умря и Зауцан и като го свалиха от Колеон, погребаха го в Кавлеовия манастир.

5.

Василий, който беше епикт, се сдружи с кувикулария Самона от агаряните по род, тъй като желаеше царски сан. Той събра кураж и каза на Самона: „Нашата леля Зоя умря, обаче царят ще си вземе друга жена, а нас ще махне не-

знайно къде. Дай ми, прочее, клетва, че ще запазиш в тайна всичко, което ти изповядвам и за което се сговаряме." Той така и направи и узна от него целия замисъл. И като влезе при царя, Самона рече: „Искам, господарю, да ти кажа нещо само на тебе, което, изречено от мене носи смърт, а ти трябва да мълчиш." И стигна до царя целият Василиев замисъл. Но царят не повярва на казаното, като сметна, че това, което говори Самона, е някаква клевета. А той рече: „Ако искаш да се увериш в това, изпрати когото желаеш в моята стая и аз ще го скрия на тайно място. Нека запишат всички Василиеви думи, за които ти казах, и от това ще разбереш, че никаква лъжа не съм ти казал." Царят, прочее изпрати протовестиария Никифор заедно с китонита Калукур. А те влязоха в стаята на Самона и се скриха. И Самона, като примами Василий и му даде дума с клетва, накара го да изрече открито целия замисъл и това, за което се сговаряха. Христофор и Калукур чуха това и го записаха. Докато ония обядваха, те влязоха и прочетоха записаното на царя. Царят веднага повика Василий, даде му 24 хиляди сребърника за душата на своята леля Зоя и го изпрати в Македония. А Варда, друнгария на стражата, който се беше присъединил към това решение, изпрати при Стиопасиотин с нареждане да го доведе. Но преди това на онзи беше съобщено с царско писмо да го окове във вериги. А етериарха Николай изгони от Константинопол. Прехвърли Василий от Македония, подложи го на разпит, дълго и много го би и изгори косите му, и го подложи на разобличение и поругание посред града, заточи го в Атина, където го постигна лоша смърт. Също така подстрига в черни ризи етериарха Николай и Стулиан, Йоан и всички други роднини на Зауцан, а някои други изпрати на заточение. Царят повика всички магистри и облечените с власт и пред всички тях прочете разказаното от Самона. А те похвалиха Самона, че е спасил царския живот, и казаха, че е достоен за велика чест. И той веднага го отличи със сан на протоспатарий и го направи свой приближен. А патриарх Стефан умря и на негово място беше поставен Николай Мистик, който се отличаваше с голяма премъдрост и православие и с благопристойност.[11] А градът Димитриан в Еладската страна беше завзет от сарацините. Цар Лъв увенча Анна, Зоината дъщеря от рода на Зауцан, понеже не беше възможно да постъпи съобразно обичая, щом Зоя не е царица. И доведе царят девица от Епсикийската област, красива и предобра, на име Евдокия, взе я за жена и я увенча. От нея роди отроче, но при това и тя самата, и роденото дете умряха.

6.

Близо до църквата на светите Апостоли царят създаде църква по името на първата си жена Теофания. Създаде и църква на свети Лазар близо до тъй наречените Места и там уреди манастир за мъже евнуси, където донесе и положи тялото на свети Лазар и тялото на Мария Магдалина. Тъй като военните кораби бяха заети с работите на тези църкви, Тавромения и Сикелия беше завзета от Афроните и стана голямо избиване на гърците.[12] Завзет беше и Лимон от сарацините и много хора бяха взети в плен.[13]

7.

В деня по средата между Великден и Петдесетница[14] царят се отправи към свети Мокий и когато влизаше в църквата и се намираше близо до светите двери, изскочи от амвона някакъв човек, удари го силно с голяма тояга по главата и за малко не го уби, ако краят на тоягата, по някакво провидение, не се беше ударил в многокадилницата и така не беше задържан малко силният устрем. От главата на царя потече много кръв, настъпи смут и болярите се разбягаха. А неговият брат Александър под предлог, че е болен, не слезе на входа, за да не падне върху него подозрение, че е искал да осъществи такъв замисъл. Който нарани царя, беше хванат и като изтърпя много мъки, изповяда, че не знае за никакъв заговор. Най на края му отрязаха ръцете и краката и беше изгорен на кръга на хиподрума. Оттогава такова нещо повече не се случи. След някое време премъдрият монах Марко, истински надзирател на църквата, изпълни на великата събота четвероепеснец на великия Козма. И като обядваше с царя на трапезата, молеше му се да не допуща да стават такива неща. И тъй като царят отричаше, Марко рече: „Написано е по-преди от пророк Давид, че това имаш да понасяш. Защото, рече: колко пъти коварствуваше врагът в твоята светиня и тези, които те ненавиждат, се възхваляваха сред твоя празник.“ Подобава ти, господарю, да държиш царството от тук нататък 10 години.“ И така и стана. След като минаха десет години, царят умря в същия ден, на който беше ранен. И Зоя, четвъртата жена на царя, беше с него в палата невенчана.

8.

Когато българите почнаха да подготвят поход срещу гърците и агаряните узнаха за това, излязоха с морски сили, които се оглавяваха от Лъв Триполитянин. Той беше от Аталинския град, отстъпник от християнското благочестие. И беше наречен Триполитянин, тъй като за Триполис, който е във Финикия, бяха се разделили три рода, отселени от Радиани, от Тиряни и от Сидоняни. Когато царят отиваше във Вунтиовото пристанище на обновлението на манастира на своя протовестиарий Никифор, пристигна вестта, че Триполитянинът се отправя към Константинопол с морските сили на сарацините. Изпрати прочее, царят Евстатий, другарий на корабните войски, срещу Триполитянина с всички морски сили. Той не можа да му се противопостави и се върна, без да постигне нищо. А Триполитянинът, движейки се след него, навлезе чак до Авид и стигна до Парий. Когато тази вест дойде до царя, той изпадна в голямо униние и безсилие. Той прочее даде на Имерий, старейшина на асикритите, корабни сили и го изпрати срещу Триполитянина. Той премина Авид и се настани в Елиспонта, която населяваха милисионяни и която беше наречена Елиспонта заради Елия, Фриксовата сестра, която тук е била хвърлена в морската дълбина.[15] А Козьо море прие името си от водните течения, които са по образа на коза. Оттам се устреми към Стровил при Кивура. Стровил носи името си от мястото, а Кивур от Кивуровия брат. И Лапсак (Лампсак) е наречен така заради сияещата светлина, която възсия от бога, когато мъжете, които го основаха, през нощта се помолиха и стана основа на темелите и добре се укрепи. След това премина Иврат, наречен така по Ивр, Антовия син, чийто баща е Стафил, Дионисиев възлюблен приятел и внук. Като мина Самотракия, стигна до Тас и те първи я прославиха, че е златна — Самотракия в Тракия, Ръчен остров, най-напред Зверинница, защото беше пълна със зверове и която беше посветена за чертог. След това, като се засили течението, има остров, който е зает от преселници Самиани и те го нарекоха Самотракия. Имерий достигна до неприятеля, но не посмя да доближи войската. Но Триполитянинът по собствено стремление — защото бог го гонеше да се махне — се върна и като дойде при Солун, разграби го и в плен беше взет и Лъв, техният стратиг, с прозвище Хацилакий. И извърши много убийства и проливане на кръв.[16] Някой си Родофил със сан кувикуларий беше попаднал в Сикелия, изпратен с някакво поръчение. Той носеше със себе си сто литри злато.

Обаче се разболя и влезе в Солун, да се измие и да си почине. Триполитянинът го хвана и като узна, че носел много злато, дълго го мъчи, уби го и нищо не взе. Оказа се, че е оставил златото по пътя. Защото Симеон, по сан асикрит, минавайки по пътя, взе златото и стана след това патрикий и старейшина на сиклита. Когато Триполитянинът поиска да унищожи Солун, княз Симеон му изпрати вест — да вземе много злато и да остави града. И така и стана, и сарацинските войски се устремиха назад[17]. Като узна това, Имерий тръгна да ги преследва. А те се приближиха към Крит и предадоха на намиращите се в него част от плячката и оттам се отправиха за отечеството си, като оставиха Имерий в Лимен, без да свърши нищо.

9.

Царят имаше подвоевода на подстратизите Евстатий от рода Аргир, който беше патрикий от източните области. Той воюваше срещу измаилтяните и не веднъж, а много пъти, беше показал голяма храброст. И Андроник, от рода на Дука. След Евстатий и той взе участие в същите сражения и се прослави като патрикий. Сарацините толкова бяха уплашени от него, че името му между тях се изговаряше със страх. А Самона търсеше предлог да отиде в своя манастир на име Спира, който беше в Даматрия, и искаше да избяга заедно със златото и със своите коне. А на общите коне (както казваме по нашему на повозните) при всеки, който е бил приготвен за път, преряза жилите им. Царят изпрати след него, за да го стигнат, етериарха Василий, наречен Каматер, и Георгий Кринит. Докато Самона стоеше, тъй като искаше да прехвърли Алия, пристигна и друнгарият Никифор, наречен Камина, за да го залови. Самона много се молеше и казваше: „Много ще ти дам.“ Но той не го послуша, потърси убежище при кръста, който се намираше в Сириха, като даде вид, че е дошъл за молитва. И дойде Константин, синът на Андроник Дука, взе го и се върна в Константинопол. И царят заповяда Самона да бъде пазен в дома на кесаря Варда. Запита царят Константин, дали е истина, че е искал да бяга в Сирия, и като узна, че е истина, забрани на Константин да говори за това пред болярските чинове, като го питат, а да каже, че е отишъл в Сириха за молитва. Защото царят искаше Самона да получи прошка. И извика царят болярското събрание и като изведе на средата Константин, така го питаше: „Пред бога и пред моята глава кажи, бя-

таше ли в Сирия Самона, или не?“ Той обаче, понеже се уплаши от клетвата, най-напред рече, че ако не е заклет, а така просто го питат, не иска да говори. А след това изповяда пред всички, че Самона е бягал в Сирия. И царят изгони с гняв Константин и остави Самона да седи в Кесаревия дом, без да вижда царското лице 4 месеца. И после се сподоби и с царското лице, и с царската беседа.

10.

Роди се на Лъв син, на име Константин,[18] от четвъртата му жена Зоя. По време на раждането му се появи голяма звезда, която изпущаше лъчи към изток и се явяваше 40 дни и нощи.[19] Той беше кръстен във великата църква от патриарх Николай в светия ден Богоявление, а от светото кръщение го прие цар Александър и патрикият Самона и всички висши властници. По това време и Кифии стана дом за болни, след като бяха изгонени блудниците, които се намираха там. А цар Лъв беше благословен със Зоя от Тома презвитер, който беше лишен от свещенически сан, и я провъзгласи за царица. Поради тази причина патриархът забраняваше на царя да влиза в църквата, заради което влизаше в митатория, сиреч в обителницата, от дясната страна.

11.

А Самона беше поставен за паракимумен на спалните покои, чрез което учеше царя на безчинство, на беззаконие и на всичко лошо, и започнаха да посягат на църквата. Повикаха прочее патриарх Николай в първия ден на месец февруари и много му се молиха да ги приеме. Като не можаха да го склонят, качиха го в една малка лодчица и го закараха в Ирии. А оттам едва можа да стигне пеш до Галакрини, защото имаше много сняг.[20] Поставен беше за боголепен патриарх Евтимий Синкел, мъж въздържан и богочестив, за когото казваха, че е приел светителски сан по божие откровение. А царят размисляше как да установи закон недобър — мъжът да има три и четири жени, а многоумните мъже му съдействуваха за това. През юни месец беше повикан цар Лъв от Константин, наречен Ловос, в неговия манастир близо до Светите Апостоли, за да извършат обновление и да обяд-

ват там. И се появи вятър, който се казва буря, и духна силно до три пъти, разтресе и разлюля домовете и църквите, така че всички търсеха да бягат в места без покрив и казваха, че това е краят на света, ако божието човеколюбие не спре с дъжд такава буря.

12.

Когато сарацинските морски сили настъпваха срещу гърците, царят постави за старейшина на всички корабни войски Имерий, логотет на пътищата.[21] И Андроник Дука поиска да отиде с Имерий на кораба, за да се бие срещу агаряните. Но Самона, непримирим Андроников враг, му копаеше яма и нареждаше капани за нозете, защото беше зъл срещу него заради бягството. И каза на някой си да напише бързо (тайно) на Андроник да не влиза в кораба, „защото Имерий е получил нареждане от царя да те хване и да те ослепи, надуман от Самона". Имерий дълго убеждава Андроник да влезе в кораба, понеже агаряните ги приближават, но той отстъпи назад, без да приеме неговите думи. И Имерий, сам с паметта на светия апостол Тома, влезе в бой с агаряните и постигна голяма победа.[22] Като научи това, Андроник съвсем си изгуби ума и заедно с роднините си и със своите роби отиде в града на име Валан[23] и явно тръгна към отстъпничеството. Тогава Самона, като намери веднъж удобно време за това, каза на царя: „Не ти ли говорех винаги, господарю, че Дука е противник и отстъпник и враг на твоето царство?" Веднага прочее царят изпрати Григорий, наречен Ивириц, доместик на схолите и сват на Андроник, да воюва срещу него. Като научи това Андроник, и че патриарх Николай е изгонен от църквата, избяга при сарацините със целия си дом. И когато напусна гръцките предели, Амер, по име Мумени,[24] го прие с почести и достолепие.

13.

Натъжи се царят заради Андроник и много пъти искаше да му пише и да му прати известие да се върне в Гърция. Някои посъветваха царя да помилва един от сарацините, които са в тъмницата, и да го изпрати в Сирия с писмено послание. И той така и направи. Написа го с киновар, запечата го със златен печат и го облепи с восък във вътрешността на малка свещ. Когато сарацинът излезе от царя, Самона

го повика и му рече: „Знаеш ли какво държиш?“ А той му показа свещта. Самона рече: „Това е гибел за Сирийската земя.“ И като му даде една златица, нареди му: „Да предадеш това в Одаровите ръце.“ И той като пристигна, така и направи. Андроник беше хванат и окован с всичките си роднини. Като узна, че това се е случило заради коварството на Самона, самият той и които бяха с него се принудиха да се закълнат на своя вяра. А Константин, неговият син, като видя, че не е възможно Андроник да излезе оттам, по бащин съвет напусна Асирия и дойде при царя с близките си. Царят го дари богато с много дарове и пред иконата на господа и нашия спасител, намираща се на източната стена на златната палата, рече му това: „Не се поддавай в себе си на съблазън, понеже било казано от мнозина, че Константин ще властвува над гърците. Заклевам ти се пред всички изпитания и пред иконата на господа бог наш, че не е твое царството, защото си наречен Константин, а е дадено на възлюбления мой син от бога и прадедите му — както ми беше истинно разяснено от много свети мъже. Ако се съблазниш да направиш това, твоята глава ще влезе през тези двери без твоето тяло.“ И точно така стана. След посичането му от ръцете на мъчителите неговата глава беше почернена от кръв и прах и се случи така, че беше внесена през тези двери за измиване.

Заради мира дойдоха от Тарс онзи Авелваки и бащата на Самона. Като ги видя, царят украси с много разкош Магнавра. И великата църква беше украсена с много украса и показаха всички честни съсъди на сарацините, а беше недостойно християнската красота да се показва на неправедни хора езичници и те да виждат съсъдите на божията служба. А Самониният баща искаше да бъде със сина си и го поучаваше да се върне в своята земя и да се държи за своята вяра. „Аз — рече той, — щом мога, скоро ще дойда при тебе.“ На петдесетия ден чрез патриарх Евтимий Лъв увенча своя син Константин.[25] А Самона даде на царица Зоя своето момче Константин, което по-рано беше на служба при магистъра Василий, по сан каниклий, да й служи. Той толкова много се ползуваше от любовта на царя Лъв и царицата, че Самона му завидя и го наклевети, че прекарва с царицата. Царят, понеже реши, че това е истина, изпрати да го подстрижат монах в манастира на свети Тарасий и заповяда на самия Самона да извърши това. Не след дълго царят поиска отново да го вземе и заповяда на Самона да го доведе в манастира Спира. И когато царят отиде в Даматрия и беше на обед в Самониния манастир, видя Константин. Той даде веднага заповед и го облякоха в мирска одежда и на

обеда даде в ръцете на царя чаша, после се върна с царя в палата. Виждаше прочее Самона как расте царската любов към Константин и състави писание заедно с великия китонит Михаил Цирифинянин, който много лошо говореше срещу царя. И когато всичко беше съчинено и написано с думи от самия писец, Родианин Константин, подхвърлиха написаното в митатория, сиреч в обителницата. И когато царят влезе във Великата църква и се намираше в митатория на мястото, където се молеше, намери писанието. И като го прочете, изпадна в голяма печал и търсеше кой е направил това.

14

Имаше лунно затъмнение. И царят повика митрополит Пантелеонт, защото искаше да узнае от него смисъла на изчезването на луната. Когато онзи отиваше при царя, Самона го запита: „На кого ще се случи нещо лошо?“ А той му отвърна: „На тебе, ако излезеш на тринайсетия ден на юни месец, и от тогава нищо лошо няма да ти стане.“ А на царя рече, че злото отива върху второ лице. И царят предположи, че нещо лошо ще се случи на Александър, неговия брат. След това Цирифинянин призна само пред царя, че Самона е сътворил писанийцето. Царят веднага затвори Самона в неговия дом, подстрига го за черноризец и го отправи в манастира на патриарх Евтимий. А след това, отново похулен, изпраща го в Мартиникиевия манастир. А Константин направи паракимумен и му създаде манастир в тъй нареченото място на Преподобните. И дойде заедно с патриарх Евтимий, за да го обнови. През месец октомври стана корабно сражение срещу сарацините между логотет Имерий и Данмант, и Лъв, който беше воевода в Сама Гръцка и след това стана цар. Имерий беше победен и едвам се спаси, а почти всички, които бяха с него, изгинаха.[27] А цар Лъв се разболя от стомашна болест и изпадна в крайна немощ, така че едва намери сили да говори по време на поста пред народа и да каже така: „Виждате, че не съм здрав и изнемогвам от болестта. И няма вече с вас да стигна до Христовото Възкресение.“ А стана и пожар там, където правят свещи за Великата църква. И изгоря цялото хранилище за хартия и самата сакела (касата на провинциите). През май месец, на единайсетия ден във вторник, 15 индикт, умря цар Лъв, след като предаде царството на своя брат Александър през същата година. Разказват, че когато го видял

да влиза при него, казал му: „Ето, идва лошо време с 13 месеца.“ И много му говореше, отправяйки молби и го умоляваше да пази сина му Константин.

89

Александър, синът на Василий. И Александър царува година и 29 дена с Константин, Лъвовия син. Изпрати да доведат Николай от Галакрини, свали от патриаршеството Евтимий и постави за втори път Николай на престола.

И в Магнавра Александър свика болярския съвет, доведе Евтимий от Агатяни (храма на Преблагия) и седейки заедно с Николай извърши Евтимиевото низвержение. Веднага, като че ли бяха доведени диви зверове, изскубаха честната брада на онзи боголепен мъж и удряха го по врата и го блъскаха, и го мъчеха с други нетърпими мъки. Наричаха го престъпник, казваха, че ходи при чужди жени и е прелюбодейца. А онзи свет мъж и преподобен кротко мълчеше и търпеше. Той беше изселен прочее и изпратен в Агатяни, където завърши живота си. Погребан беше в Константинопол, в своя манастир, който се намираше в Посаматия.

2

И по-рано Александър си имаше знамание да стои на село, да се отдава на лов и от омраза към брат си Лъв да не се занимава с никакви царски дела, а беше обикнал да прекарва времето си в ядене и безчинства. Управляваше сам, нищо добро и достойно за слова не направи. Тъй като беше единодържец, заедно с това направи поп Йоан, наречен Лакоар,[29] ректор. Той провали зле живота си след Александровата смърт. Така също прочее и Гаврилович, и Василиц, който беше от славяните, много разбогатя и много злато нагреба от палата. Говореха и внушаваха много пъти на Александър да постави за цар този Василиц, а Константин, сина на цар Лъв, да направи евнух. Онези, които обичаха Лъв, го разубедиха от този замисъл, като един път говореха на Александър, че е млад, друг път поддържаха, че е безсилен. При него от запад се яви голяма звезда, разгневените от това я нарекоха копиеносец (копийник). Тази звезда, казваха те, предрича кръвопролитие в Константинопол. А този прочее Александър се предаде на измамници и заклинатели. Защото ги послуша, като казваха: „На хи-

подрума стои дива свиня от мед, тя е твоят елемент. Защото противоборствува на твоя брат Лъв." И така го представяха като неразумен свиножителник. А той, измамен от тях, прикова наново срамен член и зъби на свинята, защото преди това липсваха. И като се уповаваше на такава измама, направи хиподрум и като събра завесите и светилниците на светите църкви, украси хиподрума, като предаде така божията чест на идолите. Поради това и от него божията чест скоро се вдигна. Когато логотетът Имерий се върна след сарацинската победа, той го изпрати да бъде заселен в палатинския манастир, наречен Капа, като му отправи заплахи за това, че е бил негов враг по време на царуването на Лъв, неговия брат. И той, след заточение от 6 месеца, умря с лоша смърт, разбит от скръб. А българският княз Симеон изпрати пратеници при Александър да молят за мир, показвайки, че обича мира и държи на приятелство, почит и уважение, както е било при цар Лъв.[30] Но Александър, завладян от глупост и безумие, върна обратно пратениците без почести и изпрати заплахи срещу Симеон, като смяташе, че ще му внуши страх. Тъй като мирът се наруши, Симеон кроеше планове да вдигне оръжие срещу християните. А Александър, като се напи, слезе в кучкарницата, където се кучат песовете, да вземе едно кученце. И беше ранен от оръжие, изпратено от бога... Излезе му много кръв и изтече през ноздрите и устата и умря за два дни през месец юни, на шестия ден в неделя, първи индикт.[31] Остави за наместници патриарх Николай и магистъра Стефан, магистъра Йоан, наречен Елада, ректора Йоан и Евтимий, и Василиц, и Гаврилич, и предаде царството на Константин, Лъвовия син. Положиха Александър в царския гроб при неговия баща Василий.

90

Константин, Лъвовият син, беше роден в багрениците. И като умря баща му, беше на възраст 6 години, беше оставен на царска власт от Александър, неговия чичо и се подчиняваше на наместниците. Той царува прочее при тези наместници с майка си Зоя, четвъртата жена на Лъв, седем години; заедно с Роман, своя тъст, при който беше в повиновение, други 27 години, а единодържец беше 15 години и всичките години на царуването му са 55.[32] Взе прочее дворцовата власт патриарх Николай, тъй като сам беше на-

местник заедно с магистъра Стефан и Елада, магистъра Йоан, и той, обсъждаше всичко и имаше грижа за потребните на царството неща, както бе ежедневно.

1

Когато царството прочее се намираше в това положение, на Константин Дука, който беше доместик на схолите, беше казано от някои константинополски велможи, които го обичаха, че е храбър и разумен, и смятаха, че би могъл добре да се справи с царската власт, да дойде и заеме царството без труд. Както някои казват, и патриарх Николай е знаел, че властта му е поверена по повеля на Александър. И взе измамно писмо, понеже беше сподобен със свещен сан, изпрати го при Константин Дука, повелявайки му да вземе царската власт, а също така да влезе и при царицата. Той, заради донесеното му писание се прочувствува свързан с първовсвещените на великоименната света София. Този родител Андреев, постигнал в наше време до съвършенство изобразителното майсторство, както постановиха Апелий и Агатагос, Ираклий Византиец и Филин Византиец. И той, както и преди, понеже виждаше насън царството и постоянно желаеше да има венец, колкото се можеше по-скоро пристигна в Константинопол заедно със своите най-добри войници, много на брой.[33] И през нощта мина през малките порти на протовестиария Михаил, а те бяха близо до горната укрепена част на града, и отиде в дома на Григорий, своя тъст, където прекара, без да спи, със онези, които го придружаваха. И Никита, по сан асикрит, който след това стана протонотарий, съобщи за пристигането на Константин на патрикия и единствен борец Константин Еладик. И двамата отидоха същата нощ при Константин Дука и почнаха да се съвещават. И преди да настъпи денят, още в тъмно, със свещи и много въоръжени хора отидоха при вратата на хиподрума, като славеха Константин като цар. И там онзи, който водеше коня му, беше прободен с копие и убит от намиращите се отвътре на вратите на хиподрума. И като не биде приет там Константин, беше обхванат от бяс и непрестанно имаше в мислите си желанието за царска власт и си отиде от хиподрума в униние и скръб, защото счете убийството на водача на коня му за лошо предзнаменование. Оттам с прослава стигна до тъй наречените Медни врата и през Железните врата мина през същата тази Халкия и влезе чак до ескувититите.[34] Обаче че магистърът Йоан, наречен Елада, подбра хора от онези,

които бяха в по-малките градове, и ги изпрати с оръжие срещу Дука. Те стигнаха прочее чак до Халкия и като се сблъскаха с неприятелите, паднаха мнозина от двете страни и там настъпи работа за мечовете. И толкова много бяха избитите, че мястото стана като езеро и кръвта течеше като река. Убит беше Григорий, синът на Дука, и Михаил, неговият братовчед, и онзи Куртуки, който беше арменец. Като узна за това Константин Дука и че е настъпил голям безпорядък, подгони коня си. А конят се подхлъзна по каменния мост и хвърли на земята ездача си. И когато той беше съборен на земята и остана сам, някой го хвана, а всички останали се разбягаха — отсече му главата с меч и тя бе занесена на царя, за да стане явно на всички измамени чия е победата. А такова начинание му беше разяснено според някого и по друг начин. Защото някой си Николай беше изпратен да събира данъци в Халдея и този Николай отиде в Сирия и се отметна от правата наша вяра. И когато пребиваваше там, занимаваше се малко с астрология и астрономия (звездословие и звездозаконие). Той същият написа с ябълков квас нещо на боядисана в черно тъкан и го изпрати на логотета Тома. Когато Мануил, Сарацинският тълкувател, я потопи във вода, писмената, които се намираха върху нея, се проявиха и гласяха така: „Не се плашете от червения петел Константин Дука. Той без ум ще вземе напусто властта и скоро ще загине.“ И като стана това така, магистърът Григорий, неговият тъст, заедно с Лъв, когото наричаха Свинобоец, потърсиха убежище в божията света църква София. Оттам ги принудиха да излязат и ги подстригаха в черни ризи в Студийския манастир. А Константин, наречен Еладик, биха с волски жили, облякоха го с парцали, качиха го на магаре, прекараха го през целия град и го заведоха в Далматийския манастир. Там го затвориха в тъй наречената осъдница. А Лъв, наречен Катакалиц, и Авесалом Ратайчич ослепиха и изпратиха на заточение. И Константин, Евлампиевия син, някои други с него и епараха Филотей Пуладич посякоха с меч на хиподрумския кръг. Много търсиха асикирита Никита и Константин, наречен Ливан, но не ги намериха, защото бяха избягали. А онзи, когото наричаха Козел и многото храбреци, които бяха с него, окачиха на разклонени дървета[35] от стълпа, наречен Телица, чак до Левкат. Много други от онези, които бяха на служба, избиха безмилостно, без да са виновни, като казаха, че са били наместници. И когато някои от съдиите се отказаха от несправедливите везни на правосъдието, казаха им: „Как смеете вие, които сте деца на царя, без негова заповед да

вършите такива дързости?“ Подстригаха прочее жената на Дука в черни ризи, изпратиха я в дома ѝ, който беше в Пафлагония, а нейния син Стефан скопиха.

2

През месец август българският княз Симеон излезе на поход срещу гърците с тежка войска, стигна до Константинопол и го обсади от Влахерна до тъй наречените Златни врата, с високото желание да го завземе без труд. Но като видя здравината на градските стени и многото хора, и надеждността на оръжията и камнеметателите, разбра, че е грешил в желанието си, и се върна в тъй наречения Евдом, като поиска клетви за мир. Тъй като наместниците възприеха любезно мира, Симеон изпрати своя магистър Теодор да разговаря за мир. А патриарх Николай и двамата магистри Стефан и Йоан взеха царя, дойдоха до Влахерна и въведоха двамата сина на Симеон и обядваха с царя в палата. Патриарх Николай излезе при Симеон, а той склони глава пред него. Патриархът прочее произнесе молитва и както разказват, сложи на главата му вместо венец своето покривало (епириптарий).[37] И Симеон и двамата му сина, надарени прочее с безбройни и големи дарове, се отправиха към своята страна, разделиха се без писмено съгласие за мира.[38] Тъй като прочее царят Константин беше дете, потърси майка си, защото цар Александър я беше махнал от палата. И пак я доведоха. Тя обаче, като хвана властта, въздигна в палата паракимумена Константин и братята Константин и Атанасий, наречени Гонгилий. И по съвета на Йоан, наречен Елада, свали приближените на цар Александър: ректора Йоан и наречения Гаврилич и Василиц и другите. И поставя царица Зоя за етериарх Доминик, наречен Теофилакт. А магистърът Йоан, наречен Елада, внезапно се разболя и лекарите го съветваха да се откаже. Той напусна палата, отиде във Влахерна и измъчен от болестта, умря. По съвета на етериарха Доминик Зоя отстрани патриарха Николай и неговите хора, като каза с гняв, че той трябва да се грижи за своята църква. Не след дълго прочее паракимуменът Константин наклевети пред царицата етериарха Доминик, че иска да обсеби властта в интерес на своя брат. И под предлог, че ще правят Доминик патрикий, когато той влезе в църквата да вземе според обичая молитва, заповядаха му да си стои в къщи. И Зоя назначи за етериарх Йоан Гарусник и за друнгарий на стражата Дамиан. Доминик се прибра в своя дом и изпадна в голяма скръб.

3

Българинът Симеон отново започна да граби Тракия и тъй като царицата и другите властвуващи имаха голяма грижа как да го накарат да се откаже от коварството, Йоан Вога помоли да стане патрикий и обеща: „Ще доведа срещу Симеон печенегите.“ Като получи прошение и взе дарове, пристигна в Печенежката земя. И ето, като взе оттам заложници, доведе ги в Константинопол в знак, че печенегите са се съгласили да преминат Дунава и да воюват срещу Симеон.[40] Тогава в Константинопол пристигна и Асотий, мъж с изключителна сила, син на княза на князете. За него казваха, че като хване железен прът за двата края с ръце, може с огромната си сила да го извие и да го превърне в кръг, да го накара, противно на природата на желязото, да се подчини на ръцете. Когато той пристигна, приеха го с големи почести и отново го изпратиха в страната му. През септември месец, трети ндикт[41], Панкрат Арменец предаде на Симеон град Одрин, който по-рано се наричаше Орестианов град по името на Орест, сина на Агамемнон. Той, обладан от праведно рвение, заради коварното убийство на баща си от Клитемнестра, беше я убил, като изпадна в силен гняв. И след като се къпал при сливането на трите реки Еброс, Адзос и Артак, се освободи от болестта си. И като създаде тук град, нарече го на свое име. А император Адриан възвеличи града с укрепени и добри строежи и му нарече име Адрианополис. Той може да бъде достигнат на третия ден ход от мъж с лек ход, като се върви от кръстопътя при Филипополис по посока към планината Ем, откъдето се сливат три реки, съставени само от дъждовна вода. Не след дълго бяха изпратени от Зоя с много дарове патрикият и каниклият Василий и протоспатарият Никита Еладик и отново си взеха обратно град Одрин.[42] Дойде и Дамиан Амера на острова с име Стровил с бойни кораби и много сили и щеше да го разграби, ако не беше се разболял и умрял. И сарацините се върнаха без нищо. Живеещите в Елада и в Атина, които често бяха обиждани от Хасей, Иувиевия син, не бяха в състояние да понасят неговото разпътничество и ненаситност, вдигнаха камъни срещу него и го убиха по зъл начин в олтаря на църквата в Атина.

4

Като виждаше въздигането на Симеон и неговите замисли срещу християните, царица Зоя направи сговор със старейшините да се извърши изменение и да сключат мир с агаряните, та всички войски, които се намират на изток, да се прехвърлят, за да сразят в бой и да унищожат Симеон. Изпрати прочее в Сирия да искат изменяне на нещата и да сключат мир патрикия Йоан Радин и Михаил Лучник. Когато това стана, както беше обичаят, извършиха раздаването на възнагражденията според чиновете и по име.[43] Като ги получиха, преминаха със своите войници в Тракийската земя, като беше доместик магистърът Лъв Фока, на чиято храброст и военна тактика всички разчитаха. Когато Константин, дворцовият протопоп, наречен Главатец, и Константин, синът на Малелиа (Константин Малелеил)[44] изнесоха свещените и животворни кръстове за Тракия, всички се поклониха до земята и се заклеха: „Всички заедно ще умрем." И тръгнаха срещу българите с всички войски. Екскувитските легиони командуваше Йоан Писец, а иканатските — синът на Марул. А Роман Аргир водеше войската, и Лъв, неговият брат и Варда Фока. С него беше и Мелия с арменците и всички останали воеводи, всеки със своите войници. Присъедини се към останалите и патрикият Константин, наречен Липс, който беше съветник на доместика Лъв във всички работи. На двайсетия ден от месец август, 5 индикт, стана сражение между българи и гърци и се биха при реката Ахелой.[45] Но понеже това, което отсъжда бог, е непостижимо и непознаваемо, гърците бяха победени с цялата си войска и настъпи бягство презглава, и страшен вой и крясъци, при което се тъпчеха едни други или биваха посичани от противниците. И имаше такова проливане на кръв, каквото не е бивало от дълги времена. Доместикът Лъв се спаси, като избяга в Месемврия. И в сражение с неприятеля беше убит от други Константин Липс, Йоан Грапсон и още много други от командуващите. А патрикият Роман, който тогава беше друнгарий на флотата, беше изпратен по реката Дунав на помощ на Лъв Фока, докато Йоан, наречен Вога, трябваше да доведе печенезите, както рече. И друнгарият Роман имаше заповед да ги поведе срещу българите, за да помогнат на Лъв Фока. Обаче Роман и Йоан Вога влязоха в разпра и словесни пререкания, а печенезите, като видяха, че се сваждат помежду си и се противопоставят един на друг, си отидоха обратно. Когато настъпи край на крамолата и Роман и Вога се завърнаха в Константинопол, имаше срещу тях недоволство

и такава беда бяха докарали на друнгария Роман, че съдът изнесе присъда да бъде лишен от очи, защото поради небрежност е извършено злодейство: не е превозил печенезите, а бързо се е отдръпнал и не е вземал в корабите търсещите прибежище гърци. И това прочее щеше да стане, ако патрикият Константин, наречен Гонгилий, и магистърът Стефан, които се ползуваха с благоволението на царицата, не го спасиха с молби от осъждане. Когато българите се възгордяха от победата, във бойни схватки стигнаха до Константинопол, Лъв, доместик на схолите, етериархът Йоан и Николай, синът на Дука се отправиха срещу българите заедно с много войска в Тракийската област, [мястото] наречено Катасирти. През нощта, когато не очакваха, българите ги нападнаха. След като доместикът избяга, беше убит Николай, синът на Дука и много други с него.[46] И Теодор прочее, наставник на цар Константин, като виждаше как паракимуменът Константин тегли властта към Лъв, своя зет, реши да говори на цар Константин да вземе друнгария Роман, който е бил слуга на баща му и имаше добри мисли към него, за да бъде с него и да го пази и там, където е потребно, да му бъде поборник и помощник. Тъй като многократно беше му говорено за това, Роман се отрече. И така цар Константин му изпрати писмо, което написа със своята ръка и се закле с подпис. И ето Роман, като го получи в ръце, зае се да довърши започнатото срещу паракимумена Константин и неговите роднини и както подобава, така да бъде направено. Тъй като за тези думи се разчу и паракимуменът Константин принуждаваше Роман да се махне с военната флота, Роман намери предлог, че не му е възможно да отплува от града, тъй като войниците не са взели месечното си възнаграждение. Когато Константин стоеше в лодниницата и подготвяше корабите в готовност, излезе паракимуменът Константин и го подтикваше по-бързо да отплува. А Роман посрещна паракимумена ласкаво, правеше се на смирен и казваше: „Което е заповядано, да бъде изпълнено.“ Когато паракимуменът искаше да се върне, каза на Роман: „Имаш ли мъже добри на вид и от добър род, които са годни да задвижат царската триера. Роман веднага им махна с ръка да се приближат, тъй като бяха вече приготвени. И когато те се оказаха близо до Романовия дромон, Роман, който вървеше след паракимумена Константин, извика: „Хванете го!“ Те го хванаха бързо, вмъкнаха го в триерата на друнгария Роман и там го държаха в надеждно място. И нито един не го защити и не го съжали, а всички, които бяха с него, се разбягаха. Когато царица Зоя узнава за това, призовава

патриарха Николай и своите велможи и ги изпраща при Роман, за да узнае какво е станало. Когато те дойдоха, войниците ги прогониха, като хвърляха камъни. На сутринта прочее Зоя, като излезе на Вуколенската сен, прогласи към сина си и към всички: „Как прочее се е получило това съпротивление?“ А наставникът на цар Константин Теодор й каза: „Това стана, защото Лъв Фока погуби гърците, а паракимуменът Константин — царския палат...“ И царят взе при себе си патриарх Николай и магистъра Стефан да бъдат с него в палата и взе от майка си властта върху себе си. А сутринта изпратиха Йоан, наречен Тувакий, да отведе царица Зоя от двореца. Тя с плач и сълзи прегърна своя син, като всяка майка, движена от любов и жалост, така че царят рече: „Оставете я, нека моята майка да бъде с мене.“ И те при тези думи я оставиха. Царят и патриархът повикаха Йоан Гарусник и го назначиха за доместик на схолите, защото се страхуваха да не би Лъв Фока да се възползува от това. Но той и не помена за това, а даже направи етериарси Теодор, неговия шурей наречен Зуфинезер и Симеон, неговия син. Като взе от тях вярна клетва, отиде си в своя дом. А те бързо махнаха неговите роднини от двореца. Когато те дойдоха при него и ги видя, обхвана го трепет и изпадна в ужас. Веднага прочее отиде при Роман, изповяда му каквото беше станало. И се свърза с него с дружба и даде клетва и взе такава, така че двамата да имат една душа, да има единоумие и да бъдат единодушни; дори бяха съгласни да се сключи брачен договор, с което утвърдиха любовния съюз.

5

На двадесет и четвъртия ден от месец март[47] Роман изпрати в палата презвитера Йоан, който беше негов приближен и верен човек, и Теодоракий, за да съобщават: „Не е имало от моя страна противодействие, а като виждам злите намерения на Фока и се страхувам да не дръзне да въстане срещу царя, затова искам да дойда в двореца и да се грижа за царската стража.“ Тъй като патриарх Николай не разреши това и беше изпратена вест на Роман чрез Теодор, споменатия по-рано наставник, да премине с всички бойни кораби до Вуколеонт. Роман обсъди това с войниците си и ги поведе в деня на благовещението на непорочната дева Богородица в четвъртък и пристигна с цялата въоръжена войска при Вуколеонт. Веднага магистърът Стефан слезе от палата, патрикият Никита, Романовият сват, отиде в па-

лата и отведе оттам патриарх Николай. Намиращите се в палата приеха вярна клетва от Роман и му изпратиха честния животворен господен кръст. А той му се поклони, удостовери всичко с клетви, влезе в палата с малка дружина. Той прочее се поклони на царя и като влезе с него в църквата, която се намираше във Фара, даде му клетва. Там веднага беше назначен от царя за магистър и за велик етериарх. Тогава прочее беше отправена вярна повеля към Лъв Фока, която гласеше: „Не замисляй никакво съпротивление, а малко си почини в своя дом.“ По същия начин беше заповядано да се напише писмо и на паракимумена Константин, което му повеляваше същото, и нищо противно да не крои, а да бъде в повиновение на цар Константин. Андрей, примикюрий на царския двор, взе прочее това писание и му го занесе в Кападокия, където той се помещаваше. Той го взе и го прочете и си отиде в дома си в мълчание. В петата неделя от светия пост през месец април беше даден залог за брачен договор от цар Константин на Елена, Романовата дъщеря, която беше красива не само с телесна красота, а и по разум. Във вторник след пасха (така е името на празника на Галилейски език)[48] бива благословен и венчан заедно с нея от патриарх Николай. Роман нарича цар-отец и вместо него поставя за етериарх неговия син Никифор.

6

Не след дълго Лъв Фока, подмамен от някои боляри от своите легиони, се надигна на въстание. И изпрати да ги вземат, за да бъдат с него: паракимуменът Константин и двамата братя Константин и Анастасий, Константин, старейшина на асикритите, наречен Малелеил, като на всички обстойно разказваше и потвърждаваше, „че заради цар Константин правя такова сподвижничество“. А Роман, царят-отец, направи златни печати с написание уж от лицето на цар Константин, които имаха за цел унищожаването на този замисъл, така че всички да оставят Фока и да прибягнат при царя, да бъдат на страната на царя. И даде (тези писания) на някоя си Ана, жена безсрамница и блудница, която обявиха за царска и на някой си клирик, на име Михаил, и ги изпрати между войниците на Фока. И те, като взеха писанията, разпръснаха ги из цялата войска. Михаил беше заловен от Фока, който безмилостно му отряза ушите. Така този, който изпълняваше поръчението на Роман, получи

съответно на труда си, също и изпратената с него жена. Найнапред прочее синът на тежкия Михаил остави Фока и премина към Роман, което стана начало на разбиването на такъв отпор и насилие — и с него и Валантий, и двамата турмарси. А Лъв Фока с много войници, силно въоръжени, дойде в Кресопол и разположи полковете от каменната Телица чак до Халкидон и вся страх у онези, които бяха в Константинопол. От Роман беше изпратен в дромон Симеон, който беше в каниклия и носеше написано послание на цар Константин, в което се казваше следното: „Аз не намерих под моята ръка никакъв друг пазител на моето царство, бодър, умен и верен, освен Роман. И на него поверих да ме пази, доверих му се с бога и разсъдих да ми бъде вместо баща, защото показа към мене бащинско милосърдие и родителска грижа. А Лъв Фока винаги съм го подозирал в зли кроежи срещу моето царство, а сега открих, че върши зломислени дела и въстава с насилие срещу моята царска власт. Затова нито искам от сега нататък той да бъде доместик, нито казвам, че е направил този метеж по мой съвет, а по своя воля е извършил това съзаклятие, за да обсеби царската власт." Когато прочее това беше прочетено пред войниците, всички започнаха да го напущат и да преминават към царя-отец.[49] А Фока изпадна в голяма скръб и недоумение, защото се лиши от всякаква надежда и предпочете да избяга. Като стигна в град Атеус и не го приеха, отиде в селото на име Гоилентово и там беше заловен. Роман изпрати Йоан, наречен Товакий, и Лъв, негов роднина, да го доведат в Константинопол. А те, като го хванаха, го ослепиха, макар че нищо не им беше казано за наказание, а извършиха това по своя воля, така че и царят, и Роман възнегодуваха заради това. През август месец стана известно за заговора на Константин Ктиматяни, Давид Камилянин и Михаил, манганския куратор. След като ги биха и ги подложиха на поругание през целия град, бяха изпратени на заточение. Магистърът Лъв, доместик на схолите, беше доведен в Константинопол и премина през народа седнал на муле. Царица Зоя беше хваната в коварни замисли срещу Роман с отровена храна, приготвена чрез услугите на нотария Теоклит. Махнаха я от палата и я заведоха в Петрия, където я подстригаха в манастира на света Евтимия. Теофилакт, патрикий и комит на оборите, повика на обед наставника на цар Константин Теодор и брат му Симеон. И докато те ядяха, влезе друнгарият на стражата, наречен Куркуа, с много хора и хвана тези двамата, след което ги изсели в собствените им села в Опсикий, защото са кроили заговор срещу Роман.

91

На двайсет и четвъртия ден от месец септември Роман беше отличен с кесарски сан, а през месец декември на седемнайсетия ден, в неделята на праотците, беше увенчан с царски венец от своя зет Константин и патриарх Николай.[50]

1

В 6428 г., 8 индикт, на 6-и януари — денят на светото богоявление,[51] царят коронясва своята жена Теодора за царица. През месец май седемнадесето число, Христофор, Романовият син, беше наречен цар и беше увенчан от цар Константин на двадесети, същия месец, в светия ден на петдесетница и двамата преминаха тъкмо на това пришествие. На 8 юли в неделния ден, Роман свика църковно съединение и се обединиха всички митрополити и клирици, които бяха разпокъсани от патриарх Николай и Евтимий. На двайсетия ден от месец февруари Роман отправи и заточи на остров Антигон магистъра Стефан, наречен Коломарин, защото беше оклеветен, че желае царска власт. Беше подстриган за черноризец заедно с Теофан Тихиотянин и Павел Орфанотроф, негови слуги.

Цар Роман направи в трибуналия военни упражнения. Когато всички се бяха събрали там с оръжие и почна сражението, Роман и Константин внезапно и много бързо се завърнаха в палата. Защото беше съобщено от Лъв, слуга на Арсений, че самият този Арсений и Павел, двамата маглавити по сан, крият заговор. И те, след като бяха бити, и преведени през града, бяха пратени на заточение. Тогава беше презвитер Йоан, ректор по сан, който направи Лъв, слугата на Арсений, по сан неделник и направи той да стане приближен на царя.

2

Имаше в Елада някой си на име Рентакий, сродник на патрикия Никита, невъзпитан и посягащ на баща си. Той преследваше баща си, за да го убие.

3

Поради това прочее той, като бягаше от неговите зли намерения, качи се на един кораб, отплува и беше взет в плен от критяните. Този прочее Рентакий, като получи власт,

разграби целия имот на бащата и като отиде в Константинопол, потърси убежище във Великата божия църква.[52] И цар Роман, като научи за неговото безумие и злодеяние, поиска да го изкара от църквата и да го накаже. А той написа пълни с лъжи писма до българите, като искаше да се предаде на тях. Когато беше хванат и изобличен, лишиха го от очи. Докато българите отново предприемаха нападения чак до Катасурти, след смъртта на доместика на име Адралист, беше поставен за доместик на схолите Потос, Аргировият син.

Той отиде чак до Термоград[53] и изпрати Михаил, Морелеонтовия син, който беше пазител на тази земя, да наблюдава българите. А той нападна внезапно там, където обикаляха, и изби много българи. Но и сам беше ранен и като се върна в Константинопол, веднага умря.

4

И тогава беше съобщено от Теоклит, който беше нотарий на слугите, че има заговор срещу цар Роман от Анастасий, по сан сакеларий и старейшина на майсторите на златни вещи, от Теодорит, по сан китонит, и от царския нотар Димитър, идик по сан, и от Николай, наречен Кувации, и от Теодот, царския кръмник. Те сиреч са били полагали старание за цар Константин. След като ги изобличиха, бяха бити и влачени през града и после изпратени на заточение. А Теодор беше бит отделно в тъй наречения притвор на палата и беше изпратен на заточение. Сакеларият Анастасий беше подстриган в манастира на опозорените, където и умря. Роман намери в това повод да постави цар Константин по-долу от себе си и да го направи втори след себе си, а себе си да изтъкне напред заради заговора. И се страхуваше от тяхната смърт, за да не изпадне заради заговора в престъпване на клетвата, отбягвайки хорските нападки. Защото беше се клел да не се нарича пред народа самодържец.[54]

След това Симеон отново започна война срещу гърците и като изпрати множество българи заедно с Кахан и Миник,[55] и с други, заповяда им бързо да настъпят към Константинопол. Те, прочее, преминаха през планините и стигнаха чак до Манглава. Цар Роман научи за тяхното настъпление, и се замисли да не би да изгорят палатите в Испигас и храмовете, като заемат тесния залив, сиреч Суд.[56] И цар Роман изпрати ректора Йоан заедно с Лъв и Пот, наречени Сребърните, които бяха взели със себе си много от царските

дружини и от царските войници, и от етериите и от легионите. С тях беше и Алексий, патрикий, и друнгарий на флота-та, наречен Мусулом, със своите войници. Беше впрочем петата неделя от поста.[57] И така те разположиха своите войски на равните и ниски места в Испигас и когато българите се появиха по възвишенията, въоръжени и издаващи големи и страшни крясъци, и се втурнаха срещу гърците, ректорът Йоан веднага побягна. Беше убит, когато искаше да помогне, Фотин, синът на Широконогия,[58] и много други. Едва се отърва и влезе в кораба, бягайки въоръжен друнгарият Алексий, наречен Мусулом. И понеже не можа да стъпи добре на стъпалото на дромона, падна в морето със своя протомандатор и се удави. Двамата братя, наречени Сребърните,[59] избягаха в една малка крепост, и се спасиха. От корабните войски и цялото друго множество една част се удавиха в морето, когато бягаха от неприятелските ръце, други станаха храна на желязото, трети паднаха в български ръце и бяха взети в плен. А българите, след като нямаше кой да им попречи, опожариха палатите в Испигас. Ето по такъв начин си помагат със зла помощ необмислеността и дръзкото невежество. На двайсетия ден от месец февруари умря Теодора, Романовата жена, и тялото ѝ беше положено в дома на цар Роман, като с това Роман направи от него манастир. През същия месец беше увенчана София, жената на цар Христофор. По същото време пристигна в Константинопол и куропалатът Иверянин и отиде сред народа, а градът беше светло украсен и беше приет Иверянин с голяма чест и слава. И го заведоха в Света София, за да види нейната хубост и величие, защото бяха я украсили и бяха окачили златотъкани завеси със всякаква красота и след това го въведоха в нея. А той, удивен от чудното и превелико църковно дело и потресен от тази многоразлична красота, каза: „Наистина, това свето място е божие жилище.“ И веднага се завърна обратно.

През месец юни[60] българите отново започнаха сражения, стигнаха чак до палатите на светата Теодора и ги предадоха на огън. Тогава цар Роман извика на обед болярите на чиновете[61] и заедно с тях един на име Сактикий, и ги поучаваше и им заповядваше да излязат срещу противника и да се потрудят заради отечеството. И те обявиха, че са готови да умрат заради неговото царство и заради християните. На сутринта прочее споменатият преди това Сактикий беше въоръжен от царя, който наистина показа своята вяра и храброст. Той тръгна след българите и като попадна в заставите им, изби всички, които се оказаха там. Като нау-

чават за това, българите се връщат в лагера и след бой между неприятелските страни, побеждават Сактикий, тъй като той беше с малко хора. А Сактикий, макар и добре да се беше постарал и беше избил мнозина, вече не можеше да устоява срещу множеството неприятели, обърна юздата на коня и се впусна да бяга. Там течеше някаква река и конят при преминаването ѝ затъна в тинята. Той беше прободен в седалището и в бедрото и конят едва го изтръгна от тинята с помощта на онези, които бяха с него. И стигна до Влахерна и беше положен в светата църква в голяма ракла. И тъй като раната му беше смъртоносна, умря през същата нощ. Тогава Петронас по специална заповед на цар Роман донесе от мъжкия манастир на свети Мамант, който беше близо до градските врата, наречени Ксирокеркини порти, изваян ковчег и други два, без изваяния, в които казваха, че е лежал Маврикий със своите чеда. И те бяха положени в царския манастир.

Някой си Андриан Халдеанин, а с него и Тацит Арменец, който беше много богат, се сговарят за насилие и бунт срещу цар Роман, със посредничеството и наставлението на Варда, наречен Воил, който управляваше в Халдея. Те обсадиха крепостта, наречена Паипер (Попер), и Йоан, наречен Коркуя, доместик на схолите, се сражава срещу тях и ги хвана. Той ослепи техните старейшини и раздаде богатството им на войниците. А Тацит избяга в една малка крепост и като взе дума, че няма да му се случи нищо лошо, отиде в Константинопол, беше почетен със сан маглавит и пребиваваше под охрана в един дом в тъй наречените Мангани. Когато той замисли да избяга, беше заловен и лишен от очи. А Варда, наречения Воил, подстригаха монах. Царят обаче го помилва, защото му беше приятел.

В Адрианополис управляваше патрикий, наречен Морелент, или да кажем по-точно Лъвов гняв[62]. Той беше храбър в битките и хитър и показа много храбри дела срещу българите. Но българинът Симеон, с всички свои войски обкръжи споменатия по-преди град и го огради с укрепена обсада. Когато пшеницата в града се свърши и настъпи страшен глад, защото отникъде нямаше нищо за прехрана, измъчени от нужда, те предадоха себе си и стратига на българите.[63] Симеон се зае със стратига и като му сложи окови по цялото тяло и го измъчи с безбройни изтезания, на края го уби с жестока смърт, достойна за неговата безмилостна и сурова душа. И така, като остави града на българите да го пазят, Симеон се оттегли. А те прочее, като чуха, че гърците тръгват срещу тях, оставиха града и се махнаха. Гра-

дът отново стана гръцки. А Лъв Триполитянин с големи сили от кораби и войски тръгна срещу гърците и пристигна на остров Лимен. Патрикият Йоан, наречен Радин, друнгарий на корабните войски, го нападна внезапно. И когато стана сражението, с божието съдействие сарацините бяха победени от гърците и единствен Триполитянинът едва се спаси, като избяга.

5

На втория ден от месец септември българският княз Симеон с цялата войска тръгна срещу Константинопол и плячкоса Тракия и Македония, изгори и унищожи всичко, изсече градините.[64] Когато стигна до Влахерна, пожела да му изпратят патриарх Николай и някои велможи, за да разговаря с тях за мир. Като взеха със себе си заложници, най-напред излезе патриарх Николай, след него патрикият Михаил, наречен Ступит, Йоан Мистик, по сан от регентите. Защото прочее ректорът Йоан беше наклеветен пред царя и се престори, че е болен, напусна палата и се подстрига в своя манастир, близо до Галакрини. И те, прочее, разговаряха със Симеон за мир. Но Симеон ги отпрати и желаеше да види самия цар Роман. Защото много хора бяха потвърждавали пред него неговата разсъдителност, мъжество и разум. И така царят, обичайки мира, се зарадва на това, че ще се спре кръвопролитието, което ставаше всеки ден. Той изпрати, прочее, хора на Козмидския бряг, съоръжи здрав мост — понтон в морето, — за да спре там царската триера, когато доплува до него. И огради прочее отвсякъде със стена, като заповяда в средата да има място, където щяха да бъдат насаме и да разговарят. Симеон прочее изпрати войници и опожари църквата на света Богородица в Пигия (което ще рече извор), която беше направил цар Юстиниан, и всичко около нея. И така, чрез това показа, че не иска мир, а го мами с възвишени надежди. И царят отиде заедно с патриарх Николай във Влахерна, влезе в светата църква, където е споменатият свети ковчег, и простря ръце за молитва, падна чак ничком и намокри земята със сълзи, като се молеше непрестанно на пречистата Богородица да смекчи сърцето на безмилостния и горд Симеон и да го накара да се съгласи на мир. И отвориха прочее светия ковчег, където се пазеше честната риза на светата Богородица. И царят, като я взе оттам, облече се като в неразкъсваема броня и вярата, която имаше в непорочната Богородица, положи на главата

си като някой шлем, излезе от църквата, въоръжен със здрави оръжия и укрепен, и като украси с щитове и оръжие войниците, които бяха с него, пристигна на уговореното място да беседва със Симеон. Денят, когато това стана, беше четвъртък, деветият ден на месец ноември, петият дневен час.[65] Пристигна Симеон, водейки след себе си голямо множество, разделено на много полкове: едни със златни щитове и златни копия, а други с копия и различно украсено въоръжение, всички покрити и защитени с желязо. И те бяха заобиколили Симеон и го славеха като цар на гръцки език. А всички, които бяха в болярския съвет и стояха на крепостните стени, гледаха какво ставаше. Тогава прочее можеше да се види царската душа и колко той е велемъдър и да се възхищават на несмутения му ум и на устояващото негово мъжество, защото, като видя такова неприятелско пришествие, не се учуди и не се уплаши, нито си отиде, а влезе без трепет, като че ли това беше тълпа от множество приятели, отдавайки едва ли не душата си като откуп за своите. И така, преди споменатият преди малко да стигне до моста-понтона, изчака Симеон. Когато от двете страни бяха взети заложници и българите провериха щателно при моста, да не би да има някъде измама или хитрост, Симеон слезе от коня и влезе при царя. Като се целунаха един друг, започнаха разговор за мир. Говори се, че царят казал на Симеон: „Чувах за тебе, че си богочестив човек и истински, християнин, но виждам дела, които никак не подхождат към думите. Воинът, който е благочестив човек и християнин, би трябвало да обича и да прегръща мира, защото бог прочее е любов и така се нарича, а нечестивите и неверните трябва да се радват на убийството и на неправедно проливаната кръв. Ако ти следователно си истински християнин, както са ме убеждавали, откажи се от неправедните избивания и от проливането на кръвта на невинните, сключи с нас, християните, мир, след като сам се назоваваш християнин, и не пожелавай да оскверниш християните, да оскверниш десницата си с кръвта на единоверните християни. Сам ти си човек, който чака смърт и възкресение, и съд и въздаяние. Днес съществуваш, а утре ще се разрушиш на прах. Някоя огнена болест ще угаси цялото ти суетене. Какви думи ще отправиш към бога, когато отидеш там, за неправедните убийства? С какво лице ще погледнеш към страшния и праведен съдия? Ако желаеш богатства, а това правиш, аз ще те наситя обилно с желаното. Само протегни десница, прегърни мира, възлюби съгласието, та сам да изживееш живота си с мир, без кръв, без труд, и християните ще прекратят някога неща-

стията и ще се откажат от избиването на християни. Защото е неправда да вземат оръжие срещу единоверците си.“ Това изрече царят и млъкна. Симеон се засрами от смирението на царя и от неговите думи, склони да сключат мир. И така те се целунаха един друг, разделиха се и царят даде велелепни дарове на княз Симеон. Това, което тогава стана, говореше за някакво чудо, дивно и странно, според онези, които умееха да съдят за това. Казваха, че се появили два орела, когато царете разговаряли, и летели над тях и крещели, и се събирали двата, и пак се разделяли един с друг. И единият полетял в Константинопол, а другият отлетял в Тракия. И тези, които щателно разгледаха това, сметнаха, че не е добро. Разделиха се, казваха те, без да се договорят двамата за мир. А Симеон, като се завърна със своята войска, съобщи на своите велможи за разума и смирението на царя, описа им неговия образ и сила и неговия дивен начин на мислене. А на 25 декември Роман увенча своите синове Стефан и Константин във Великата църква, а евнуха Теофилакт, неговия син, патриарх Николай подстрига за клирик и го направи поддякон и синкел и за първи път дойде в поддяконски чин в светинята. На 19 април Роман удостои Йоан с четири сана: мистик и сърегент, сиреч съвместно управляващ, патрикий и проконсул, та заради това срещу него се надигна завист и беше наклеветен от някои. На 15 май в неделя, 13 индикт, завърши живота си патриарх Николай.[66] Той владя патриаршеството след второто си възкачване 12 години и тялото му беше положено в манастира, който сам бе направил в Галакрини. През месец август за патриарх беше поставен Стефан, Амасийски митрополит, който беше евнух. През месец октомври беше наклеветен този Йоан Мистик и сърегент, сиреч съвластник, че желае царска власт, с внушение от Козма, патрикий и логотет на пътищата, който му давал за жена своята дъщеря. Заради това беше махнат от палата, но беше простен и пред царя да се появява и да му служи, и да устройва с него какво да става. Защото цар Роман питаеше голяма любов към него, тъй като можеше във всичко да му угоди и не искаше да го отпрати съвсем. Но тъй като клеветниците взеха надмощие пред царя, показвайки, че говореното срещу него е вярно, царят провери и като научи, че тези неща са истина, искаше да го залови и да го мъчи с изтезания. Но той разбра предварително за това, устреми се в бягство и като стигна в манастира, наречен Единобуковник, подстрига се за монах. Избяга също и Константин Воилинич, който имаше сан трапезник и беше негов приятел и като достигна планината Олимп, облече монаше-

ски одежди. Защото и той се страхуваше, че беше свидетел на делата на Мусик и се беше приобщил към тайните му. А патрикият Козма царят подложи на бой в часовницата на палата и го изгони. И на мястото на Мусик постави Йоан Теофаний, протовестиарий и премогъщ. Тогава се случи и страшно заметресение в Тракийската област и се отвориха големи и страшни пропасти в земята, така че много селища и църкви се срутиха заедно с хората.

6

На 27 май, 15 индикт[67], Симеон, българският княз, започна война срещу хърватите. Когато стана сражението, той беше победен и всички, които бяха с него, загинаха до един. От това той получи неизцелима сърдечна болест и беше унищожен, след като напразно беше потъпкал законите. Той постави за княз своя син Петър, когото имаше от втората си жена, сестрата на Георгий Серсубил, когото остави и като наставник на своите деца. А Михаил, който беше от първата му жена, подстрига монах. А Йоан и Вениамин, братята на Петър, бяха с български одежди. Съседните народи — хървати, угри и разни други, — като узнаха за смъртта на Симеон, почнаха кроежи за война срещу българите. По това време българският народ силно страдаше от голям глад поради скакалци и много се страхуваха от нападение на други народи и най-вече се страхуваха от гръцко нашествие. И така, след като обмисляха и се съвещаваха, тръгнаха на военен подход и преминаха в Македония, като подплашиха донякъде гърците.[68] Но после, като научиха, че цар Роман възнамерява да излезе да воюва срещу тях, Петър и Георгий изпратиха тайно един монах на име Калокур, арменец по род, който носеше запечатано със злато писмо. А в писмото се говореше, че обичат да имат мир с гърците и ревностно желаят да установят мир, даже да сключат брачен договор. Такъв монах следователно царят прие с любов, изпрати веднага с ладия, наречена дромон, монаха Теодосий, наречен Авакуа, и клирика Василий Родиянин, да разговарят за мир с българите в град Месемврия. А по-рано той беше наричан Менемврия, от тракиеца Меннос, който се беше поселил там, и Врия, което на езика на някои от траките означава град, а по-добре звучи името Несебриянини (Несебър). Като дойдоха и уговориха каквото трябваше, поеха заедно със Стефан Българин по брега, а след тях дойдоха и Георгий Сурсувул, и Симеон Клуторокан, и Усапс, и Симеон, брат на

старейшината на българската земя, за женитбата. Към тях се присъединиха неговият любимец Стефан и Клогатин (гр. Маготин), Крон и Миник, потвърждавайки, че са с цар Роман.

7

Като видяха дъщерята на цар Христофор[69] Мария и много им хареса, написаха на Петър бързо да дойде и направиха договорна грамота за уреждане на мира. И магистърът Никита, сват[70] на цар Роман, беше изпратен да посрещне Петър и да го доведе чак до Константинопол. Когато прочее пристигна българинът Петър, царят се качи в кораб, наричан триера, премина във Влахерна и като видя, че Петър идва към него, прегърна го и го целуна. Тогава уговориха между себе си всичко, каквото следваше, и написаха съглашение за мир и брачен договор, като протовестиарият Теофан посредничеше при това и разумно уреждаше нещата между гърци и българи. През месец октомври, на осмия ден[71], се отправи патриарх Стефан заедно с протовестиария Теофан и с Мария, Христофоровата дъщеря, и с всички болярски чинове в църквата на пресвета Богородица, която беше в Пигия, за да благослови Петър и Мария. И положи брачни венци на главите им, като протовестиарият Теофан и Георгий Сурсувул съпровождаха венчавката. И имаше блестяща и разкошна трапеза и всички ядоха. Когато беше привършено светлото бракосъчетание, протовестиарият заедно с Мария, дъщерята на цар Христофор, влезе в града. На третия ден от брака цар Роман направи блестящ пир при скелята в Пигия, като я украси с копринени завеси. До тази скеля стоеше царският кораб, наречен дромон, където цар Роман обядва заедно с Петър Българин, заедно със зет си Константин и с Христофор, своя син. А българите изразяваха вълнение пред царя, най-напред славят Христофор, после Константин. Изслуша цар Роман техните прекословия и стана така, както искаха. След като всичко около бракосъчетанието свърши, Мария поиска да замине при българите със своя мъж Петър. И нейните родители отидоха с нея до Евдом заедно с протовестиария Теофан. Като обядваха там с Петър и трябваше да си тръгват, прегърнаха своята дъщеря и много сълзи проляха, защото се лишаваха от своето възлюблено сърце. Като целунаха своя зет и му я предадоха в ръцете, върнаха се в царството. А Мария, предадена на българите, замина при българите, като едновременно се радва-

ше и скърбеше, понеже се лишаваше от възлюбените си родители и от царския дом и от обичаите, които бяха в нейния род, а се радваше, тъй като се свърза с мъж цар и беше наречена владетелка на българите. Тя прочее отиваше, носейки различен багаж и безчислени богатства. Тогава пристигнаха пратеници при цар Роман от Мелетина да направят мирен договор, за да им плащат дан. Не след много Апохапс, Амеровият внук, който беше амира в град Мелетина, и Аполасат, воевода добророден и богат, дойдоха в Мелетина двамата. И Роман ги прие с достойни почести и като извършиха писмените съглашения за мир, завърнаха се в страната си. Оттогава воюваха с гърците срещу единоплеменниците си, сарацините, и при победи влизаха с гърците в Константинопол, като водеха пленници сарацини, което беше дивно и чудно, и пример за злополучието на безбожните сарацини.

8

Когато умря Апохапс, който беше умен и разумен мъж, жителите на Мелетина разтрогнаха мира. И така, тръгна срещу тях на поход доместикът на схолите Йоан, наречен Куркоас, с войници и легиони, и Мелиа с арменците. И много грабежи правеха по всяко време и плячкосваха с чести набези и в такава нужда вкараха Мелетина, така че бързо щяха да я разграбят и да я сринат до земята, и не само Мелетина, а и околните градове и области, които бяха многоплодни и тучни и от тях имаше големи приходи. И тази прочее Мелетина царят постави в куратория, направи да бъде стригана като овца, тъй като направи да получи оттам дан много хиляди злато и сребро. А Никита, магистър и тъст на цар Никифор, беше наклеветен, че го е наговарял да се обяви срещу своя баща и да го изгони от царството. И като махнаха този магистър от Константинопол, подстригаха го монах и го заточиха в собственото му село. На 18 юли, 6 индикт,[72] почина патриарх Стефан, който патриаршествува две години и 11 месеца. И така след това на 14 декември доведоха черноризеца Трифон, който беше монах в Опсикий и беше известен с добродетел и светост, и го поставиха за патриарх за уречени години, докато Теофилакт, синът на цар Роман, достигне необходимата възраст, когото и желаеха да направят патриарх на Константинопол.

9

На 25-ия ден от същия месец настъпи превелика зима, така че земята като че ли беше погълната за 120 дни. Поради това настана голям глад и този глад обхвана всички, които бяха тогава, и от този глад имаше много смърт, така че живите не смогваха да изнасят мъртвите. И цар Роман, като разбра за онази велика беда, погрижи се по достоен за своята състрадателна и милостива натура начин, с голяма милостиня обласка пострадалите от глада. Загради с врати и дъски покрити входове на притворите, за да не пада сняг върху нищите и убогите. Тогава устрои така наречените каменни градници по всички покрити входове и заповяда да се дава всеки месец сребро на убогите, които лежаха в тези градници, и месечната третина от т. н. златници в църквите да се раздава на бедните, така че сребърниците, които бяха раздавани на намиращите се в градниците бедняци и в църквите, достигнаха 12 хиляди. И не само това милостивата душа на оногова направи, грижейки се за бедните, а заповяда всеки ден трима от бедните да обядват с него и те получаваха по един златник. А в сряда и в петък обядваха трима бедни монаси и всеки, както беше установено, вземаше по един златник. Това, което беше обичайно в манастирите — да се чете по време на обяда, — това правеше и той самият, поставяше отделно трапеза за себе си и за болярите, за да се храни тялото с храна според обичая, а душата насищаше със сладост, като я обхващаше с думи, чрез които той, прилежно възприемайки разума, внасяше го в душата и изливаше извори от много сълзи. Кой прочее би могъл да изкаже вярата, която имаше към всички черноризци, най-вече към онези, които бяха прочути със светост и добродетелни дела? Нямаше монах, залягащ за добродетел, на когото той не изповяда с много сълзи своите деяния. Понеже беше верен и православен, светло украси и просветли всички църкви на Константинопол със светли завеси, а и на монасите, които бяха в планините — а именно Олимп и Кимин, — тъй наречения Златен камък и Варахеевите планини — всяка година той не престана да им изпраща парична помощ и се грижеше и мислеше за тях и известните с деянията си викаше при себе си да ги види и възприемаше благословение от техните молитви. И не само на тези, но и на онези, които заради бога се бяха затворили в тесни къщички, и на всички манастири не преставаше да дава всяка година паричните дарения, които беше установил. Да изброим само тези — като малко от многото — от многобройните негови изправления и

милостини. А Петър Българин реши да го убие неговият брат Йоан с други велможи на Симеон.[73] Те бяха хванати и Йоан прочее беше бит и затворен в тъмница, останалите бяха подложени на много мъчения. И тези вести Петър изпрати на цар Роман. И царят изпрати монаха Йоан, който беше преди това ректор, под предлог, че трябва да направи размяна на хванатите пленници, а всъщност да вземе Йоан и да го доведе в Константинопол, както и стана. Той влезе в кораба заедно с Йоан и от Месемврия отиде в Константинопол. И не след дълго отхвърли монашеската схима и поиска жена. И ето царят му даде дом и села и много имоти, и жена от своя род, от линията на Арменияците. И направи сияйно бракосъчетание в дома на кесаря, като цар Христофор придружаваше при венчавката монаха Йоан, бившия ректор. Но и монахът Михаил, и той брат на Петър, който ревностно искаше да завземе властта над България, встъпи сам в една българска крепост и при него се събраха отстъпилите от Петровата власт скити. След пропадането на неговия живот те навлязоха в гръцките земи, та се получи така, че навлязоха от Макетид през Стримон към Елада и Никопол и плячкосаха всичко там.[74] И Никопол, което ще рече град на победата, че беше наречен по името на победата, която честитият Август удържа срещу Антоний и Клеопатра и подчини управлението на Египет на римляните. А пред месец март на втория ден на търга падна мрамор, наречен козмитин (козмит) от студиидите, които стояха на стълповете, и порази шест мъже. Стана и голям и страшен пожар на покрития път при ризния търг, близо до църквата на света Богородица, така че изгоряха продавниците на свещи за храмовете и търговските помещения на кожухарниците чак до мястото, което се нарича Психа. А цар Христофор умря през месец август, 4 индикт.[75] И неговият баща много плака, повече от египетския плач, защото Роман вече стигаше в старост, а синовете му бяха още млади. Тялото му беше положено в спомената преди манастир на неговия баща. Свалиха и патриарх Трифон през месец август, 3 индикт,[76] защото определеното му време беше свършило. И като отиде в своя манастир, умря. Църквата овдовя за една година и 4 месеца, докато навърши възраст Теофилакт, синът на цар Роман. Той искаше него да постави за патриарх, както беше казано вече по-преди.

Из хрониката на Симеон Логотет и Метафраст

При същия този цар дойде българският народ и след като се отлъчи от своите единоплеменници, се посели по хълмовете и планините при Варна. Царят, като чу това, с кораби и войска отиде срещу тях. Българите, като видяха изведнъж това и се отчаяха за своето спасение, прибягнаха в някаква крепост и се оградиха. Тъй като гърците не можеха да започнат битка с тях, поради хълмовете и укрепеността на мястото, възгордя се онзи скверен народ. Случи се, че и царят зле пострада от болки в краката и се завърна в Месемврия, като поръча на войводите да ги заблудят и така с някаква хитрост да ги примамят навън. Но конната войска, като помисли, че царят се отдръпва, взе да бяга, без никой да я преследва. Като видяха това българите, впуснаха се след тях и мнозина посякоха. И оттогава, като дойдоха и се засилиха, завзеха (тази земя) и като се разпростряха, опленяваха гръцката земя. Поради това, понеже беше принуден, царят се помири с тях и обеща да им дава установен данък, за срам на гърците и поради нашите грехове, понеже този, който накара всички да му се покорят, бе победен от погански и скверен народ и сам му се покори.

Като си почина и се успокои, съедини светите църкви отвсякъде и като свика вселенски събор на 279 (?) свети отци в Константинопол, утвърди учението на първите пет събора на светите отци, и като прокле монотелитската ерес, изгони от църквата Сергий и Пир.

Като почина, бе погребан в църквата на светите апостоли. На архиерейския престол тогава беше Георги Сирин. Короняса приживе и сина си Юстиниан да царува с него. След като умря Мавий, арабският княз, придоби (властта) Авимелех, който изпрати молители до царя да искат мир, като обеща да му дава по 365 хиляди жълтици на годи-

на и 65 роби, и 365 доброродни коне, ако отстрани мардаитяните от Ливан. Почина и този благоверен Константин, царува 17 години.[3]

ЦАРУВАНЕТО НА ЮСТИНИАН

Юстиниан, неговият син, царува 10 години.[4] Той изпрати при Авимелех да се потвърди писмено уговореното при неговия баща и като направи това, отведе от Ливан мардаитяните, (които бяха) около 12 хиляди. О, безумие негово! Как отряза гръцката твърдина, защото всякакви злини понесе гръцката земя оттогава до днес от арабите, след като онези бяха отстранени оттам. Наруши и мира с българите и като се отправи на поход към западните области, покори големи множества българи[5] — едни във война, а други със слово, — и се завърна. От тях избра 30 хиляди и образува войска, и ги нарече „отбрани люде". Той ги въоръжи и ги взе при себе си и като се надяваше на тяхната помощ, наруши съществуващия между гърците и агаряните мир поради своето безумие и като взе своите „отбрани люде" и останалата войска, отправи се към Севастопол. Там пристигнаха и агаряните и го молеха да не нарушава онова, което бе установено с клетви, защото бог ще бъде съдия и отмъстител. Царят не прие мира, а се опълчваше за битка. Веднага агаряните разгърнаха мирния договор и го набучиха на копие, устремиха се срещу гърците, и като се смесиха войските, прибягнаха 20 хиляди от българите към агаряните. И така, гърците бяха жестоко победени и безчислено множество (от тях) бе избито. Правосъдието и победата премина към противниците, като поука за това, да не се престъпват божествените клетви дори и когато са към врагове и неверници. Царят избяга и като дойде до приморието, наречено Левкат, с голям срам и поражение изби останалите 10 хиляди от българите. Оттогава агаряните още повече се осмелиха и като имаха помощта на прибягналите до тях българи, подложиха на голямо плячкосване гръцката земя. Когато царят дойде в Цариград, имаше слънчево затъмнение, че се явиха и звезди.

А той, като дойде, се отдаде на дворцов градеж, създаде така наречения Юстинианов палат, украси го с различни мрамори отвън и взе за ковчежник и пръв евнух Стефан, който беше кръвопиец и безмилостен, мъчеше и биеше немилостиво работещите тук, и толкова безмилостен беше, че и царевата майка биеше. Той направи много злини и на гражданите и изискваше принасяне на данъци и вземания

без причина и поради това направи царя омразен за гражданите. Царят пък, като мислеше да изгради за народа стъпала и стасида, искаше от патриарх Калиник така да направи, че да разруши църквата на пресветата Богородица, която беше близо до двора, и да създаде кадилница (жертвено блюдо) и стасида за хората, за да се извършва тук така нареченото саксимодексие. Патриархът казваше: „имаме молитва за градене на църква, но за рушение не получихме". Но тъй като искаха от него молитва, принуден беше да каже: „Слава на бога, който е търпелив винаги и сега и постоянно и във веки веков, амин." И веднага сринаха църквата.

Патрикият Леонтий, за когото се говореше, че ще завземе царството, поради което бе държан две години в тъмница, тогава бе пуснат от Юстиниан и изпратен като войвода в Елада. Като беседваше със своя гост — монаха и звездоброеца Павел, който му бе предрекъл, че ще поеме царството, — каза веднъж за това на своите приятели: „Царят ще прати да ме преследват и да ми вземат главата, а това, което ми обещахте за царството, е лъжа." Те казаха: „Не бъди нерешителен, и още сега това веднага ще стане." И като ги поведе, отиде и отвори тъмниците за простолюдието, взе много хора (оттам) със себе си. Като излязоха на тържището, възвестяваха на всички хора и викаха: „Които са християни, да идат в „Света София". Събраха се много хора и викаха високо: „Да бъдат изхвърлени Юстиниановите кости." И Леонтий, като излезе на хиподрума, бе провъзгласен за цар. Като настъпи денят, доведе тук Юстиниан, отряза му носа върху камъка и го изпрати в Херсон.[6] А хората хванаха ковчежника евнух Стефан и геника Теодот, вързаха с въже краката им и като ги влачеха през тържището, ги отведоха до местността, наречена Вол, и ги изгориха.

ЦАРУВАНЕТО НА ЛЕОНТИЙ

Леонтий царува три години. При него арабите завладяха Африка с война. Като видя това, Леонтий изпрати патрикия Йоан, избран мъж, с гръцка войска, който порази враговете, освободи Африка и като извести това на царя, презимува там. Арабският княз разбра за това, изпрати голяма сила срещу Йоан и го прогони. А Йоан потегли за Гърция, откъдето искаше да вземе по-голяма войска. Като дойде до Крит, на път за към царя, войниците бяха предумани от своите боляри и склониха на коварния им заговор. Като убиха патри-

кия Йоан и анатемосаха царя, провъзгласиха за цар другаря на корабните войски, сиреч стегоношата Апсимар, и го нарекоха Тиверий.

Когато Леонтий прочистваше Неориевото пристанище, жестока болест връхлетя града и погуби много хора. Апсимар пристигна заедно с войската (си) и спря на брега на Сикий. Гражданите искаха да издадат Леонтий. Предателството стана на Влахернските врата. Апсимар влезе и хвана Леонтий, отряза му носа и го затвори в Далматския манастир, а всичките му приближени, като ги наби и ограби, ги изгони.

ЦАРУВАНЕТО НА ТИВЕРИЙ АПСИМАР[7]

Апсимар царува 7 години. По негово време се случи и голям мор. Гърците опленихa Сирия и изклаха около 200 хиляди души. Апсимар прогони в Кефаления Филипик, сина на патрикия Никифор, понеже сънувал сън за царуване — прочее насън видял, както се разказваше, главата си, заслонена от орел. Като чу това, царят го изгони.

Юстиниан разгласяваше в Херсон, че пак ще завземе царството. Гражданите се уплашиха и решиха или да го убият, или да го изпратят на царя. Юстиниан научи това и избяга в Хазария. И хазарският княз му даде за жена сестра си Теодора. Като узна това, Апсимар изпрати до хагана молители и му обеща много дарове, ако му прати жив Юстиниан или поне главата му. Юстиниан научи това и пристигна тайно в Херсон, взе кораб, отплува и навлезе в устието на Дунава. Излезе буря и когато всички се отчаяха поради вятъра, някой от неговите приближени му каза: „Ако бъдеш спасен, господарю, и бог ти дари царството, обещай, че няма да мъстиш на нито един от враговете си.“ А той с ярост и гняв отвърна: „Да ме потопи господ бог на място, ако пощадя и едного от тях.“ Като се спаси от бурята, изпрати при Тервел, българския княз, молейки го за помощ, за да си възвърне прародителското царство, като му обещаваше да му даде и много дарове. Не само помощ, но и себе си му даде той и заедно с него отиде срещу Цариград с голяма войска. Юстиниан влезе по водопровода (в столицата) с малцина от своите люде, благодарение на предателството на някои от гражданите, и излезе на мястото „Света Ана“, наричано оттогава, заради него, „Второ“, и влезе в двореца, който се намира във Влахерна, като си завзе своето царство. Апсимар узна това и избяга в Аполониада.

ВТОРОТО ЮСТИНИАНОВО ЦАРУВАНЕ[8]

Юстиниан, като пое царството за втори път, царува шест години, даде много дарове на Тервел, отряза от гръцката земя и му даде онази, която днес се нарича Загорие.[9] Изпрати да хванат Апсимар и брат му Ираклий с всички помагащи му боляри. Всички останали разпъна на студа. Апсимар и Леонтий завърза с вериги, събра всички при престола на хиподрума и като им сведе шиите, седя на тях, докато бяха в състояние да бягат. Хората викаха: „Настъпил си аспида и василиск и си стъпкал лъв и змия." (ср. Пс 90. 13). И така, изпрати ги в Кинигия и им отсече главите. Патриарх Калиник изгони, след като го ослепи, и мнозина от гражданите на Цариград погуби чрез смърт, та настана голям страх тогава. Заповяда да идат и доведат жена му Теодора от Хазария и нейния син Тиверий и (те) царуваха с него.

Той наруши мира с българите, воюва срещу тях и като бе победен, избяга в някаква малка крепост и там подсече жилите на конете, качи се на ладия и със срам дойде в Константинопол.[10] Срещу херсонците, злопаметно спомняйки си за прогонените, изпрати патрикия Мавър, посече ги, а децата им изби.

Филипик, наричан Варданий, който беше, както казах, изгонен там, като предума някои от войниците и ги спечели за своето намерение, провъзгласиха го за цар поради Юстиниановата злоба и жестокост и го проводиха с войска до Цариград. Юстиниан се научи за това, уплаши се много и се разяри и отиде до Синоп, искайки да разбере това, което е известно за станалото. Когато Филипик достигна с кораби града, Юстиниан побягна за Даматрия, изоставен от всички. Филипик веднага го залови, отсече главата му и я изпрати на скитите.[11]

ЦАРУВАНЕТО НА ФИЛИПИК

Филипик Варданий царува две години. Той, който по думите си се смяташе за разумен и мъдър, в своите дела водеше нечист, лош и непристоен живот и поради това изглеждаше на всички негоден за нищо. Беше и безбожен, не се посрами да се нахвърли срещу църковните правила, изложени от светите събори. Тях прочее се стараеше и да отхвърли, воден до тази ерес от някакъв отшелник от Калистратовия манастир, от когото и по-рано беше приел вестта за царството.

При него и българите, които бяха плячкосвали дори до Златните врата, се завърнаха.[12]

Веднъж, когато ставаше конно надбягване пред него, и страната на зелените[13] победи, реши да влезе с тъпани и музикални инструменти и да се умие в Зевксиповата баня и да пирува с нечестиви граждани. Внезапно патрикият Георгий с прозвище Вораф и патрикият Теодор, наричан Миак, дойдоха с воини от Тракия, отмъкнаха Филипик и като го изкачиха на бойното място на зелените, го ослепиха. Събралият се на другата сутрин народ във великата църква провъзгласи първия министър Артемий за цар и го нарече Анастасий. При него архиерейския престол държеше дякон Йоан, Хартофилакс, който бе и еретик.

ЦАРУВАНЕТО НА АРТЕМИЙ И АНАСТАСИЙ[14]

Артемий, който е и Анастасий, царува две години и беше твърде разумен. Той постави за воеводи на конните и морските войски разумни и мъдри мъже, а също на градовете, така че гражданите можеха да поживеят в свобода. Той ослепи патрикия Теодор, и Георгий, и ги изгони в Солун.

Когато арабите се въоръжиха по суша и море, бе известено на царя, че искат да се насочат срещу Цариград. Той започна да прави ладии и кораби и да възобновява (отбранителните) стени към морето, а също и откъм сушата да укрепява стените със стрели, метателни оръдия и други въоръжения. Като узна царят, че корабна войска от агаряни е излязла да сече дървета във Финикия, изпрати корабна войска с клирика на име Йоанак да изгори дърветата във Финикия и да осуети агарянското намерение. Войниците, които се бяха отрекли от царя, се върнаха и съсякоха с мечове Йоанак. И като направиха това и се разбуниха, тръгнаха към Цариград. Дойдоха в Атрамит, намериха там бирника Теодосий, мъж благоверен и простодушен, и го нарекоха цар, защото нямаха при себе си никого от болярите. А той избяга и се скри в планината. Като го намериха, с принуда го поставиха цар. Артемий научи за това, укрепи царския град и избяга в Никея. Градската и Теодосиевата войска шест месеца се биха едни срещу други. Теодосий премина на тракийска земя с много хора, нападна Цариград и влезе от Влахернските едностенни врата, разграбвайки града и болярите. Корабните войници (го) предвариха и започнаха голям погром, никого не щадяха, а посичаха. Хванаха патриарх Герман и болярите на Артемий и ги проводиха на заточение

в Никея. Артемий видя тези неща и като му дадоха дума, че няма да пострада от тях, стана монах, а Теодосий го прогони в Солун.[15] Лъв Исаврянин, който беше воевода на изток и оказваше помощ на Артемий, не се покори на Теодосий. Имаше за помощник Артавазд Арменина, воевода на арменските легиони, на когото и обеща да му даде дъщеря си (за жена).

ЦАРУВАНЕТО НА ТЕОДОСИЙ

Теодосий царува две години. При него Масалмо, сарацински княз, воюва срещу гърците и когато беше към Аморийската земя, писа на Лъв, амренския воевода: „Гръцкото царство е твое. Ела, впрочем, да се уговорим за мира и ще направя всичко, което поискаш.“ Той му изпрати консули и мирен договор и бе почетен като цар. Влезе в Никомидия с множество войници, където стана битка с Теодосий и като го хвана в палата с цялата царска служба и със знатните боляри, стигна Хрисопол. А Теодосий, като получи от него дума, че ще го остави на мира, му даде царството и стана клирик със сина си.[16]

ЦАРУВАНЕТО НА ЛЪВ ИСАВРЯНИН

Лъв Исаврянин царува 24 години. За него има да се каже следното:

. . . . . .

Сарацинският княз очакваше да се изпълнят първите обещания на Лъв. Като не получи нищо от Лъв, разбра, че му се е подиграл, вдигна се срещу Цариград, стигна до Авид и доведе много хора, писа на първия съветник Сулейман да дойде бързо с морска войска. И през месец август[17] обкръжи града и като обсеби крепостните стени откъм сушата, притискаше твърде тракийската земя. На първи септември пристигна и Сулейман с огромни кораби и 1800 на брой ладии. Царят изпрати войска срещу него и бързите кораби изгори с воден огън,[18] а многото и страшни ладии превърна в храна на огъня. И едни бяха завлечени горящи към стените на града откъм водата, а други потънаха с мъжете в дълбините.

Като паднаха мнозина от неприятелите, гражданите се окуражиха. Започнаха битка с българите в Тракия, избити

бяха голямо множество от тях. Когато на 15 август потеглиха от Цариград, задуха силен вятър и едни погинаха в Приниса, а други — в други морски краища, а върху останалите внезапно се спусна пагубен градоносен облак със силен вятър и всички потопи. Спасиха се по чудо от 1800 кораба само 5 ладии, които и възвестиха на своите гръцката победа и своята пълна погибел.

Сергий, сикелийският воевода, чу, че агаряните се бият за Цариград, постави за цар един от своите люде на име Василий, който имаше прозвището Магула, направи и уговорки с болярите. Като чу за това царят, изпрати там Павел с корабна войска. А сикелианите разбраха, че сарацините са били победени, и Лъв царува, и предадоха Василий и останалите боляри на Павел. Той посече всички заедно като изменници.

Патрикият Никита Ксилинит, заедно с други патрикии, привлякоха с писма и много богатства Тервел, българския княз, и го подтикнаха да излезе срещу Лъв. Някои от българите обаче ги предадоха, като известиха на царя. А той погуби всички чрез посичане с меч.

Същият този Лъв короняса сина си Константин в деня на деветнадесетте акувити. Кръсти с принуда и евреите, така че оттогава да се наричат жидовете Мондани. Йоан Дамаскин, когото наричаха и Златоструй поради неговата премъдрост, изгони и нарече Мансур, което значи хулник. Взе за сина си Константин хаганската дъщеря на скитския княз[19] прекръсти я и я нарече Ирина, а тя изучи божественото писание и живееше в благоверие, обвинявайки го постоянно за неговото безбожие. Много злини направи на Рим, заради папата, и постанови на църквите да дават данъци. Агаряните воюваха из цялата гръцка земя и като взеха голяма плячка, се възвърнаха.

При него имаше и голямо земетресение,[20] та се разрушиха много църкви и домове, и Аркадиевият образ на колоната Ксиролоф, както и градските отбранителни стени откъм сушата, и градовете Никомидия и Никея. В някои области и морето се отдръпна от своето място. Като видя царят паднали стени, обяви на гражданите и каза: „Вие, граждани, не можете да издигнете стените (отново), но заповядахме на властите да взимат по един милиарисий над установената жълтица (като данък — бел. Р. З.), и да го взема царят и да се изградят стените.“ Оттогава се запази обичаят хората да дават дикератон.[21]

По това време твърде скверният Лъв почина,[22] извергнал душата си със стомашна болест. Когато умря, тялото му бе

положено в църквата на светите апостоли в ковчег от зелен мрамор. На архиерейския престол стоеше еретикът Анастасий, който наследи блажения Герман.

ЦАРУВАНЕТО НА КОНСТАНТИН ГНОЕИМЕНИТ (КОПРОНИМ)

Константин Гноеименит царува 34 години, от свирепия лъв се появи пъстра пантера, от семе на змия усойница и летящ змей. Той прочее прие бащиното си царство и ереста,[23] още повече се отклони от Бога и майка му Богородица, и от всички светии. И така поради това се занимаваше с магия и безсрамия, козлогласия и дяволски нарицания, и чревовещания, и с други коварни начинания, и с лов, и с конни състезания, ставайки полезен съсъд на Антихриста. В такова безумие се увлече, че поиска да отхвърли и общия устав, за да не се смята някой за светец, но и намерените мощи на светци да се оплюват, нито да се искат молитвите им. Защото „нищо не могат" — казваше прелукавият, — „нито се уповавайте на Мариините молитви, нито тази наричайте Богородица." Като взе сам с ръка един съд, пълен със злато, и го показа на всички, каза: „За какво е достойно това?" Онези казаха: „За много." Изсипа златото и пак попита: „За какво е достойно?" А те му отговориха: „За нищо." Той отвърна: „Така е." Не искаше окаяникът да я нарича Богородица, защото „докато" — казваше, — „имаше Христа в себе си, бе почтена, но откато го роди, по нищо не се отличава от останалите жени." О, какви хули! Пощади ни, Господи, и ни избави от такава безчовечност.

От него произлязоха не малко нещастия за християните. Възненавидяха го всички, и Артавазд, куропалат и негов зет, на сестра му мъж, се присъедини (към тези всички).[24] Когато Константин излезе в Опсикийската област срещу арабите, Артавазд беше с него, следяха се един друг. И стана битка между него и Висирт, съветника на Константин. Той беше убит от Артавазд, Константин се уплаши и избяга в Амория. На Теофан магистър, който му беше гост и тогава управляваше в Цариград, Артавазд писа, да го приеме. И като бе приет, бе наречен от събранието цар. Когато влезе в града, всички хора с лъжеименития патриарх Анастасий проклеха Константин, а Артавазд, като правоверен, обявиха за цар. Константин пристигна в Хрисопол, но като нищо не постигна, завърна се пак в Амория. А Артавазд въздигна навсякъде светите икони и църквата възприе своята първа

красота. А Анастасий патриарх, като взе животворящия кръст господен, закле се, стоейки на амвона, така: „Кълна се в пригвождения на този кръст, това ми каза цар Константин – да не смяташ сина божий за Мариин син, а за прост човек, както ме роди и мен майка ми Мария.“ Като чуха това, хората го анатемосаха. Артавазд си отиде и събираше войска, а Константин узна за това, вдигна се срещу него и като влезе в битка, го победи и достигна до Кизик, откъдето отиде в Цариград. Константин премина през Халкидон на тракийска земя и като обсади стените откъм сушата, премина до Златните врата, показвайки се на хората. Артавазд отвори вратата, излезе и като направи пак битка, бе твърдо победен. Тъй като Константин завзе корабите, настана силен глад в града, така че се продаваше черпалка ечемик за 12 жълтици, също така и за други неща. Народът мреше и погиваше. Затова Артавазд бе принуден да ги пощади и да напусне града. Никита, Артаваздовият син, събра достатъчно войска и дойде до Хрисопол. А царят, като премина, подгони го, настигна го и го хвана. И като го окова и дойде до укрепените стени, го показваше на баща му. И опълчвайки се внезапно от стената откъм сушата, завзе Цариград и залови Артавазд и патрикиите. Артавазд и двамата му синове ослепи, на Ватакий посече ръцете и нозете, а главата му отсече в Кинигий. И мнозина други от знатните изби, а имотите им разграби. Направи конно надбягване, заедно и с патриарха Анастасий и с патриаршеските гости, доведе Артавазд с двамата му синове, седнали наопаки върху животни и обругани. Онзи, когато някога беше сингел и вървеше след патриарх Герман, настъпи веднъж неговия омофор. Като се обърна към него, той му каза: „Не бързай, ето, очаква те хиподрумът.“ И така Константин, понеже беше негов единомишленик, като го уплаши по този начин, го постави на архиерейския престол.

При него започнаха да стават знамения и невидимо се появяваха всеки ден много масловидни кръстове по хорските ризи и по църковните свети одежди. И така връхлетя божията мъст — вомвонската[1] пагубна болест, която жестоко унищожаваше не само жителите на града, но и в околностите му. Освен това, някакви видения обхващаха много от хората и ужасни привидения, и като ги виждаха, те умираха, така че на края на мнозина бяха затворени домовете и нямаше кой да погребе техните мъртъвци. Постигна гневът и

[1] От гр. οἱ βωμιεῖς, название на племе, населяващо областта Етолия в северозападната част на Гърция, принадлежаща към Византия.

недостойния за свещенство Анастасий, в жестоко страдание, наречено хордапс[1], завърши живота си.

А мъчителят, като чу, че сарацините воюват помежду си, влезе в бой със сирийските страни и завзе Германикия, Теодосипол и Мелитина и пороби всички тамошни жители. И поради тази причина на мора, като взе своите сродници еретици — арменци и сирийци, — пресели ги във Византия и в Тракия.[25] Те и до днес поддържат ереста на мъчителя.

Роди се на злочестивия Константин син от хаганската дъщеря, когото нарече Лъв.[26] Като се възгордя от миналите си победи, свика събор срещу светите икони във Влахерна[27] и като излезе безсрамно на амвона, държейки за ръка Константин, сингела на епископа, възгласи следното: „За многая лета на вселенския патриарх Константин.“ На този събор безсрамните свещеници пустословиха много срещу Господа и като въздигаха скверни ръце нагоре, избълваха с жалък глас, казвайки: „Днес е спасението на света, защото ти, царю, ни избави от идолската ерес“. Не за дълго след това направи дела, достойни за поставения от него патриарх. Като разбра окаяният, че на мнозина патриархът разказа какво му е казал царят — че няма бог Христос и поради това не съществува и неговата майка Богородица, — разгневи му се, че е разкрил тайната му. И като му наложи много рани, обвини го пред хората на хиподрума, (като бе) поплют и влачен. А като го затвори, изпрати при него патрикия, говорейки: „Какво казваш сега за нашата вяра и за събора, който направихме?“ Той, като се залъга и помисли, че ще бъде помилван отново от него, отговори: „И добра е вярата ти, и добре проповядва на събора.“ А те, като се подсмихнаха, казаха: „Точно това искахме да чуем от скверните ти уста.“ И щом излязоха, отсякоха му главата, а тялото му го хвърлиха в Пелагия, където по-рано бе църквата на светия мъченик Пелагий, която този богоненавистен разруши, направи (там) гробница на осъдените и я нарече Пелагия. И постави на негово място за патриарх евнуха Никита. А също така и светия Петър, и божествения Стефан, Авксентиевия игумен богоносец, уби жестоко и заповяда да ги повлекат и хвърлят в Пелагия. Мнозина от другите боляри и от светите монаси заради иконите предаде на жестока смърт.

Воюва и срещу българите по суша и по вода и като ги победи, влезе в града (Цариград — Р. З.), въоръжен с вражеските оръжия, показвайки какво бе пленил, и вързаните

[1] От гр. ἡ χορδή, остра болка в червата; херния.

българи.[28] През онази година зимата и студът бяха силни и сурови, та и северното Черно море замръзна на 100 римски мили. Като падна върху му сняг, се увеличи с други 20 лакътя, така че се съединиха морето със сушата и по леда преминаваха диви и питомни животни. През месец февруари с божията промисъл такива замръзнали ледени блокове, подобни на планини, се разбиха и бяха подгонени от силата на вятъра към Йеро. Така стигнаха по Стенос до Цариград и оттам дори до островите и бреговете и цялото крайбрежие напълниха, като имаше и различни премръзнали животни. И така по този начин дори преминаваха от едно в друго място, от Софианите до свети Мамант, и в града и отново до Хрисопол като по суша се движеха, като че ходеха. От тези големи ледени блокове един се устреми към стената на Цариград, до основи я разруши, заедно с близките вътре къщи. Той се беше разделил на три от Мангани до Воспорий и беше окръжил града. По височина надминаваше градските стени. Като виждаха това, гражданите ридаеха неутешимо. През месец април настана движение и разместване на звездите, падащи във въздушното пространство на земята, така че тези, които гледаха, мислеха, че настъпва краят.

Царят се отправи срещу българите по суша и по море и пристигна в Тутхон (Анхиало).[29] Духна силен вятър и корабите се разбиха. Като узнаха това, българите влязоха в бой с него. Той беше жестоко победен и се завърна посрамен. И до ден днешен костите на избитите лежат в Тутхон и са явен показ за поражението. Този богоненавистник изгори много мощи на светци, а други изхвърли в морето. И тъй като не можеше да гледа как мощите на света Евтимия излъчват миро, изхвърли ги с ковчега в морето. Тялото ѝ пристигна цяло на остров Лемнос и бе прието от жителите на острова по божие откровение. А църквата на светицата и достохвалната направи място за изхвърляне на боклуци и тор.

При Константин и Ирина същото тяло на достохвалната бе пренесено с голяма почит отново в Цариград. Този (цар) направи и двата си сина — Никифор и Христофор, — кесари, а третия — Никита — нобилисим. Като дойде Ирина с кораб от Атина, съчета я със своя син Лъв, като ги короняса в църквата свети Стефан и ги венча с брачни венци.

Беше си спечелил приятели между българите, които му съобщаваха всички решения на своя княз. Те му известиха и това, че българският княз изпраща войска, за да разграби Верзития. Царят се престори, че събира войска срещу арабите, и изпрати при българите за мир, събра цялата войска

заедно с легионите, нападна българите, без да предупреди, и като ги разби, спечели голяма победа. Като се завърна в града и направи победно шествие, нарече тази война „храброст", защото никой не бе му се съпротивлявал и нито един грък не беше убит. Българският княз Телерих, като разбра, че царят узнава неговите решения от собствените му хора, писа му с хитрост: „Мисля да побягна оттука и да дойда при тебе, за да покориш чрез мен цялата българска земя. Но прати ми честна дума за моята безопасност и ми съобщи, кои чуждоземци — приятели имаме тук, за да имам вяра, че ще дойдат с мене." Той, обладан от лекомислие и безумие, написа (имената) на тези, които го осведомяваха за решенията (му). А онзи, като ги узна, предаде ги на жестока смърт. Когато чу това, Константин си оскуба брадата. Излезе отново срещу българите, но люто се запалиха неговите бедра и бе обзет от тежък и силен огън, та се завърна на носилка в Аркадиопол.[30] И като дойде до Силиврия, и доплува до кръглата крепост, умря духом и телом, като викаше и казваше: „Жив бях предаден на огън заради Богородица Мария, но отсега да бъде почитана като истинска Богородица." Като викаше така и призоваваше Богородица Мария и като изказваше волята си пред всички и поучаваше, че подобава да се почита и кланя, че вечно девствената Богородица е истинска, смъртта изтръгна жестоката му и грешна душа.[31] На архиерейския престол беше Анастасий, а след него — Константин, обезглавени в Кинигий, а третият след тях беше Никита — всичките еретици.

ЦАРУВАНЕТО НА ЛЪВ, СИНА НА КОНСТАНТИН

Лъв, роденият от хазарката негов син, царува 5 години.[32] Той започна да се занимава с останалите и убеди болярите и хората, показвайки се благочестив и почитащ Богородица и монасите, и постави на някои от престолите монаси за митрополити. Като дойдоха местните управници в града с много народ, умоляваха го да провъзгласи своя (син) Константин за цар.[33] Тъй като той се боеше от братята си, им каза: „Синът ми е единствен и се страхувам да сторя това, да не би ако ми се случи да умра, да го погубите като е още млад и да поставите друг на негово място." А те със страшни клетви му обещаха да не приемат друг за цар, освен него. От Връбница до Велики петък го молиха за това. В свети петък им заповяда да се закълнат в животворящия кръст Господен. И се заклеха местните и вътрешните служители и

всички граждани да не приемат друг за цар, освен Лъв и Константин и от техното семе. Във Велика събота направи брат си Евдоким нобилисим и се отправи с двамата кесари, тримата нобилисими и младия цар Константин към великата църква и като изпълни изискваното по обичая, възлезе на амвона с патриарха и сина си. Когато влезнаха всички и положиха своите ръкописания на светата трапеза, царят каза: „От църквата и ръката Христова приемате моя син.“ Те възкликнаха: „Христос да ни бъде свидетел, че от твоята ръка ще вземем кир Константин за царството, ще го пазим и умрем за него.“ И докато патриархът стоеше пред всички хора, преминаха двамата царе с двамата кесари и тримата нобилисими.

Когато арабите се появиха, царят изпрати срещу тях войска и спечели голяма победа. Излезе в Софианите, заплати надниците на наемните войници и направи победно шествие. Там имаше обичай царят да приема взетата плячка. Като почина евнухът патриарх Никита, въздигнат бе за патриарх честният Павел Киприянин, почтен по живот и слово. Бе известен на царя, че папият на двореца Теофан, и тримата кувикуларии с него почитат и се кланят на светите икони и са увещали и неговата царица да ги почита. Като чу това царят, затаената му злоба избликна, би ги немилостиво и тайно ги уби, направи ги изповедници, а жена си унизи, отхвърли я и не я прие вече. Арон, арабският цар, се появи, превзе много градове и като събра голяма плячка, се завърна. А този Лъв, който обичаше много скъпоценни камъни, пожела короната на Маврикий, която бе положил във великата църква, и като я взе, сложи я на себе си и си отиде. Когато се завърна, главата му страшно се запали и умря, обхванат от силен огън и предаден на тление, приемайки отмъщение за направения от него свещен грабеж.[34]

ЦАРУВАНЕТО НА КОНСТАНТИН И ИРИНА, МАЙКА МУ

Константин и майка му Ирина царуваха 10 години.[35] При тях възсияха благочестието и църковният ред.[36] 40 дни откакто властвуваха, някои от болярите направиха заговор и въздаваха слава за царството на кесаря Никифор, нейния девер. Тях като ги би и ограби, изгони ги в различни места, а братята на своя мъж, кесарите и нобилисимите накара да ги острижат, да станат иереи и да раздават на хората на празника Рождество Христово.[37] На този ден и мина по царски със сина си и с народа да донесе на църквата взетата от мъжа

й корона, като я украси с още повече бисери. По същото време при дългата стена един човек, копаейки, намери каменен ковчег и като го отвори, видя голям мъж, който лежеше мъртъв. Над него имаше изсечени думи, които казваха следното: „Христос ще се роди от дева Мария и вярвам в него, а при цар Константин и царица Ирина пак, о слънце, ще ме погледнеш.“ Царица Ирина изпрати известие до Карл Франкски рекс, да вземе дъщеря му за невеста на своя син. Но понеже той беше опустошен от завист, доведе девойка от Армения, на име Мария. Съчета я принудително с Константин, който не я искаше поради любовта, която изпитваше към Карловата дъщеря.

Арон, арабският княз, се вдигна срещу Цариград с голяма войска и хвърли котва при Хрисопол. Царят изпрати хора и удържа Ванското езеро. Поради това и арабският княз помоли за мир. Възхитен от това и без нареждане към него се отправиха Петър магистър и Ставракий логотет и много други от знатните, които бяха заловени и вързани от него. Поради това и гражданите, които бяха принудени (за това) им дадоха много дарове, помириха се с тях и арабите си отидоха. Царица Ирина, като изпрати логотета Ставракий с много войска срещу българите,[38] подчини всички и ги приведе под властта на своето царство. Излезе и царят със своята майка в Тракия, с музикални инструменти и голяма войска и стигнаха до Боруя.[39] И като го застроиха, неговата майка го нарече Иринопол, сиреч Иринин град; застрои се и Тутхон, и се върнаха с веселие.

Патриарх Павел се разболя и в предчувствие на близкия си край остави престола, отиде и се подстрига във Флоровия манастир. Дойдоха при него царят и майка му, тъй като искаха да разберат причината за напускането на (патриаршеския) престол. А той, обливан в сълзи, каза: „Подобре да не бях пожелал изобщо престола на църква, отлъчена от другите свети престоли и анатемосана.“ Като чуха това, двамата (царят и царицата — майка — бел. Р. З.) си отидоха в печал и униние. И изпратиха един патрикий да слуша какво говори той. В края на поучението към тях той се обърна открито: „Ако не се свика вселенски събор и не се изправи противоречието на вашата вяра, няма да има спасение.“ Те му отвърнаха: „А защо написа при твоето ръкополагане да не се кланяме на светите икони?“ Той каза: „Заради това и аз оплаквам себе си и се стремя към покаяние и се моля, за да не мъчи Бог мене — първосвещеника и пастира, мълчал досега и не проповядвал истината поради вашата суровост и страх от вас.“ Като чуха това, си отидо-

ха, изпълнени с размисъл. Впрочем, като се отрече от таз мерзка ерес, а проповядваше истинното слово, почина в мир и остави в плач царя и благоверните люде, защото бе много честен и с всяка добродетел украсен. На това място бе поставен Тарасий от синклита,[40] който едва се склони заради царските молби и който не се съгласяваше и съвсем не желаеше да седне на престола на нашата църква, тъй като казваше, че е прокълната и отлъчена от всички други съборни църкви. „Но, ако ми обещаете да се свика вселенски събор и има ред и единение, то ще се съглася и аз с вашата воля.“ И като му обещаха да сторят това, Тарасий веднага прие патриаршеството. Така царят и патриархът се обърнаха към римския архиерей Андриан и към всички останали патриарси да се съберат на събор в Никея. Патриарсите изпратиха архиереите. Когато се събраха и другите архиереи и монаси в царствуващия Константинопол в църквата на светите апостоли и започнаха да четат писанието и да го възгласяват до царете и всички люде, срещу тях се нахвърлиха схоларите и почитателите на Копроним, извадиха мечове и отхвърлиха съставеното писание. Тях царете изведоха от града без оръжие под предлог, че ще има угощение в Малагина, и ги пуснаха да си отидат без чест по своите краища. А патриарх Тарасий се отправи с гореспоменатите епископи и монаси от царствуващия град и стигна до Никея. И стана там седмият вселенски събор на 367 свети отци.[41] Бе учредено и утвърдено да се кланя и да се почитат светите икони и църквата пак да придобие своята древна красота. Бяха прокълнати тримата патриарси, които бяха преди това — Анастасий, Константин и Никита. Това, което постанови седмият събор, записаха и донесоха в Константинопол, прочетоха пред царя и пред всички това законоположение. Царят веднага подписа и го утвърди. Поставиха светите икони в църквата и настана единение в църквата.

Дори и до този момент всички царски дела се устройваха от царицата и нейните приближени. Синът ѝ Константин, като достигна възрастта на мъж и виждайки, че майка му всичко държи в ръцете си и властвува с логотета Ставракий, а сам няма власт над нищо, се разгневи. Като седна, се посъветва с някои от князете и със своите приближени да бъде свален Ставракий и изпратен в заточение. Но майка му узна за това решение, царските приближени, които хвана, подложи на бой и разпръсна тук и там, като им острига косите, князете-съветници посрами и едни предаде на заточение, а на други заповяда да не излизат от домовете си. Царя, своя син, подложи на голям бой и му заповяда да не

излиза. Всички войни започна да принуждава с думите: „Закълнете се да ми се подчинявате, докато съм жива и да не приемате моя син за господар в никакъв случай.“ Онези, желаещи и нежелаещи, се заклеха. А арменските войни ни най-малко не се присъединиха към този заговор, но казаха: „Ние имаме за цар Константин, твоя син, и му се подчиняваме като на наш господар.“ И започнаха да го възхваляват и не й се подчиняваха. Видя това Ирина, а също колко са привързани арменците към нейния син, изпрати Алексий Мусилей меченосец да ги укроти и подчини на нейната воля. Арменците се отказаха от нея, и като оковаха воеводата си, славеха само Константин. Като научиха за това, и хората от другите легиони също (го) славеха, след като такова отречение и клетвопрестъпление за хората беше донесъл дяволът. И тъй като Ирина се изплаши от натиска на хората, изпрати сина си във войската, а те го прогласиха за самодържец и майка му отхвърлиха. Утвърдиха Алексий да бъде воевода с арменеца. Когато царят се върна в града, Ставракий и протоспатария Аетий и приближените й хора ги мъчи немилостиво и ги изгони, а също така и останалите от нейните евнуси. А нея самата без озлобление настани в двореца, наричан Елевтерий, който тя самата изгради и в който тя бе скрила голяма част от богатствата си. Стана пожар и изгоря патриаршеският триклин, наричан томаит, и сводовете под него, където лежеше и тълкуването на цялото писание, което обясни свети Йоан Златоуст. Проникна пламъкът до милия и до квестория, навсякъде се разпространи, докато всичко изгори.

А царят излезе срещу българите и като ги превзе и победи, се завърна.[43] Така и в Тарс отиде с много войни срещу арабите и като плени мнозина от тях, се върна обратно. Тъй като царят бе замолен от своята майка и от много боляри, заповяда на всички отново да ги въздигнат и да славят както в началото Константин и Ирина. Всички се подчиниха, само арменците се разбуниха и си искаха Алексий Мусилей, когото царят бе почел с благородничество и бе взел със себе си. Него, заради това искане и заради други техни думи, които чуваше — че ще има да царува, — подложи на бой, острига го и го затвори в тъмница. Отредите и войните, събрани в града, мислеха да поставят кесаря Никифор за цар. Като научи за това, изпрати да изведат двамата сина на Константин, неговия дядо, на свети Мамант и Никифор прочее жестоко ослепи, а на Христофор, Никита, Антим и Евдоким им отряза езиците. Заедно с тях ослепи и Алекси Мусилей по внушението на майка си. Арменците излови и победи с

битка, болярите им беляза и начерта на лицата им, като ги бодеше с чернилка, следното: „Арменски изменник.“ И ги прогони в Сикелия и на другите острови.

Царят възненавидя своята жена Мария по внушението на майка си, която желаеше власт и правеше всичко, за да го накара да я намрази и я принуди да стане монахиня. Свърза се незаконно с Теодотия от придворните кувикуларии и я короняса. Поради това от патриархата се отлъчи Платон, студийският игумен, а също и други, тъй като царят се свърза с друг брак. И царят беше много опечален от своето осъждане. А царицата помагаше на тези, които ненавиждаха сина ѝ.

Българският княз Кардам писа на царя: „Или ми дай дан, или ще дойда чак до Златните врата.“ А царят сложи конски тор в кърпа, изпрати му и каза: „Изпращам ти дан, каквато ти подобава. Стар си и не искам да се трудиш да идваше до тук, но аз ще дойда при теб.“ И като събра войска и излезе на поход, царят го прогони в неговата земя.[43]

Майка му, като примами всички и с обещания за дарове ги привлече към себе си, изчакваше подходящ ден, за да стане самовластница. Когато царят излезе срещу арабите, бяха подготвени хора да го хванат по причина на майка му и незаконната жена, заради които бе ненавиждан. Тогава болярите, подбудени от майката, му надмогнаха да се върне в града. Като пристигна прочее в двореца и майка му не беше там, болярите го затвориха по съвета на майката и го ослепиха в Багреницата, където се роди, жестоко и безмилостно, та да умре, както ги посъветва майка му.[44] Тогава слънцето помръкна за 17 дни,[45] така че корабите се лутаха и всички говореха, че заради ослепяването на царя е залязло слънцето. Но виж неведомите божии съдби — след пет години, в същия месец и в същия ден, в който ослепи своите чичовци, бе ослепен и самият Константин. Ирина овладя сама царството. Разбунтуваха се срещу нея нейните девери и тя ги изгони в Атина. Те и там се сговаряха за царството и бяха избити от местните наместници. Така бе унищожен родът на мерзкия Константин.

В понеделник от светата Пасха царицата отиде на извършваното по църковния указ шествие в светите апостоли на вечерня, премина в златна колесница, водена от четири бели коня, водени от патрикии, като хвърляше сребърни монети и пари сред множеството. Когато тя заболя, бе ѝ известено, че Ставракий се подготвя да се вдигне срещу нея. В Юстиниановия триклин тя даде аудиенция и призова — ни-

кой от боляpите да не отива при Ставракий. Аетий, който беше при нея всемогъщ, мъстеше на Ставракий и теглеше към себе си царството. Такива бяха също и патрикият Никифор и брат му Сисиний — клетвопрестъпник и лукав чревоугодник — и патрикият Лъв, и Григорий, и някои други от придворните, които, като дойдоха на Медните врата в три часа през нощта и подмамиха стражата, че са изпратени от царицата, влязоха в двора и в тази нощ станаха известни в целия град и поставиха стража в двореца Елевтерий да пази Ирина. На сутринта изпрати да я затворят в двореца. И така дойде в църквата, за да се короняса окаяният, който държеше престола на Тарасий.

ЦАРУВАНЕТО НА ДЕВЕРА НИКИФОР И НА ЦАРИЦА ИРИНА

Никифор, деверът на Ирина, царува 8 години и 9 месеца. Хората негодуваха срещу коронясването и срещу коронясания. Показваше се благ и утешаваше царицата, че ще ѝ устрои целия нейн мирен живот, но ако, каза, ми покажеш твоите съкровища. А тя с очакваната мъдрост към вчерашния роб и клетвопрестъпник, а днес цар, каза: „Аз, човече, наричам бога благодетел, който ме издигна над това царство. Към моите грехове прибавям и неговото потъпкване, но за всичко това да бъде името господне благословено. А ти знай, че ако бих послушала срещу теб разказаните ми за мен клевети, имах всичко готово да те убия незабавно. Но или вярвах на твоите клетви, или те щадях, и предоставих на бога да ти въздаде всичко, с което царете царуват и силните владеят. И сега ти се покланям като на благоверен и от бога избран за царството, и ти се моля да пощадиш моята немощ и ми оставиш създадения от мен дом за утешение на неизмеримата ми беда.“ А той каза: „Ако искаш това да стане, закълни ми се, че няма да скриеш нищо от съкровищата, и ще ти уредя целия ти мир.“ Тя му се закле и му показа голямо богатство. Като получи желаното, той веднага я изгони на остров Прингип, където сама бе изградила обител. Но като видя, че всички боляри скърбят за нея и като се изплаши поради своята ненаситност, въпреки че беше люта зима, изгони Ирина отново на остров Лесбос да я пази. Прие и Константин, сина ѝ, който и му показа зазиданото имане под мрамора, който сега е в Сигмо. Същият този Никифор умори с отрова Никита Трифилий.

Варданий, патрикий и източен воевода,[46] който имаше

прякор Турк, бе издигнат за цар от чуждестранните легиони. Колкото и да се противеше и да искаше да избяга, не успя. Принуден да слезе в Хрисопол, се уплаши от Бога, да не се изколят християните, получи от Никифор обещание за сигурност, тайно от хората дойде в Ираклиевия манастир и стана монах. Като отиваше с изпратения му царски знак към първия остров на своя манастир, който бе сам преди това създал, бе ослепен от някакъв си Ликаонянин, който направи това по внушението на царя. А този, обзет от такава лицемерна печал, пред всички твърдеше под клетва, че не е виновен за това дело.

. . . . . .

Царица Ирина почина от скръб и печал в изгнание на остров Лесбос, където стана монахиня. Царят пренесе тялото ѝ в Принкипския манастир, който тя самата бе съградила. Като твърде благочестива и обичаща добродетелта, тя създаде много странноприемници и болници, и манастири, и направи по-леки данъците и много други подобрения въведе. Царят короняса сина си Ставракий, който беше грозен и коварен. Умря и светият архиепископ Тарасий. След него бе поставен за партриарх свети Никифор.

Царят воюва срещу българите, победи ги силно, та и така назовавания двор на техния княз Крум изгори. Когато онзи му отправи молебни слова и му каза: „Нека ти стигне, царю, това", той не прие изобщо словата за мир, поради своята голяма ненаситност. Варваринът се разяри за това, загради входовете и изходите на своята земя с дървени клисури (прегради). За два дена събра войска и нападна царския стан, уби него и всички, които бяха с него. Като отряза главата на Никифор и я окачи на дърво, одра костта и я обкова наоколо със сребро, заповяда да пият от нея българските боляри, надсмивайки се над него, че е бил ненаситен и не искал мир.[47] Той, както някои казаха, уби много християни заради своето сребролюбие и ненаситност.

ЦАРУВАНЕТО НА СТАВРАКИЙ, СИНА НА НИКИФОР

Ставракий, синът на Никифор, царува 1 година и два месеца. Той бе ранен във войната с българите в дясното бедро и бе пренесен на носилка в Цариград. Той лежеше поради раната в двореца и не можеше да излиза. Мислеше да ослепи Михаил, своя зет и куропалат, и да остави царството

на жена си. Щом узна това неговият зет Михаил, веднага се прогласи на хиподрума за цар от синклита и от отредите, понеже Ставракий бил в безнадеждно състояние. Като научи за това, Ставракий излезе от двореца и веднага прие монашески образ с жена си Теофана, почина в манастира, наричан Ставрака, и бе погребан в Сатировия манастир. На архиерейския престол беше още свети Никифор.

ЦАРУВАНЕТО НА МИХАИЛ БЛАГОЧЕСТИВИ

Михаил Благочестиви царува 2 години, бе коронясан от патриарх Никифор, даде на патриарха 8 либри злато, а на клироса 25 либри, тъй като бе несребролюбив и великодушен, успокои и засегнатите от користолюбието на Никифор. Короняса и Прокопия, жена си, с много дарове отрупа синклита, също и сина си Теофилакт короняса на църковния амвон, принесе множество свещени съдове във великата църква. Този Михаил, който бе баща на патриарха Игнатий, се наричаше Рангаве.

Българският княз Крум му писа за мир, като искаше и голяма дан. А той послуша лоши съвети и не прие мира. Той беше прочее благ и кротък във всичко, но в управлението на държавата съвсем неизправен и робуваше на съветите на суетни хора, и нямаше храброст. Поради това, когато той воюва́ срещу българите и се завърна с голямо (поражение) и посрамен,[48] бе въздигнат за цар от народа и от болярите на полето на трибунала патрицият и източният воевода Лъв.[49] Като чу това, Михаил прие монашеството с жена си и децата си, затвори се на намиращия се близо до Цариград остров Платос, където и почина. На архиерейския престол беше още свети Никифор.

ЦАРУВАНЕТО НА ЛЪВ АРМЕНЕЦ

Лъв, арменец и престъпник, царува 7 години и 5 месеца, бе коронясан от патриарх Никифор, като му засвидетелствува с писание своето правоверие, но не убягна прочее от добрия пастир вълкът, скрит в овча кожа.

Новият Сенахерим Крум, българският княз, възгордян от победата, като остави своя брат да обсажда Одрин, на шестия ден от възкачването на Лъв дойде при Цариград с множество люде и обхождаше покрай стените от Влахерна до Златните врата, като показваше своята войска, а извърши

и скверни жертвоприношения на полето при Златните врата. Той поиска от царя да сключи мир, преди да забие своето копие в Златната врата. Тъй като царят не се съгласи на това, той се завърна в своя стан, като се учудваше на градските стени и на добре устроената царска войска. И се обърна към сключване на мир, отправяйки изкусни слова. А царят, като намери случай, се опита да го порази със стрела, но не успя да изпълни това, поради неопитността на ония, които му помагаха в това. И така, те го уязвиха, но не му нанесоха смъртна рана. Крум се разгневи от това, изпрати войска при свети Мамант и изгори намиращия се там дворец, а медния лъв от хиподрума, заедно с мечката и змея и прекрасни мрамори, натовари на кола и се завърна. Обсади Одрин и като го превзе, мнозина от благородните македонци, заедно с множество народ, пресели и настани край река Дунав.[50]

След две години от своето царуване Лъв се възгордя и прогони коронясалия го божествен Никифор, постави за патриарх на негово място — Теодот, мъж неразумен и побезгласен и от рибата, и възбуди голямо гонение срещу църквата. При него се яви една светла звезда на две прекрасни колесници във вид на луна, които се събираха и отново се разделяха в различни образи, така че човек можеше да си представи и образа на мъж без глава. Имаше страшен глад, и земетресения, и суша, и жар в дните на този богопротивен човек. Като подражаваше в тази мерзка ерес на сътворителя й Лъв, потърси съмишленици и намери Йоан, наречен граматик, освен това и Янис или другия Симон, изкусен в магьосничество, чародейство и в скверни дела, както и някои други негови съмишленици. И така, извика Никифор, всечестния патриарх, заедно с епископите пред синклита и каза: „Знаете, че някои се възбунтуваха, казвайки, че не трябва да се кланяме на иконите.“ И веднага свети Евтимий Сардийски се осмели и обори с божественото писание окаяния. С него и Теодор, горещият поборник на правоверието и студийски игумен, каза: „Не разклащай, царю, обичаите и църковния ред, защото на тебе е поверен редът и устройството на градовете и войската, за тях прочее се грижи. А църквата остави да пребивава в правоверие.“ Мъчителят, като чу това, изрева като лъв и изгони всички с презрение. И така, веднага изхвърли от града великия Никифор, а също, като изгони и Теодор Студийски, постави за патриарх Теодот Каситира. Оттогава, изливайки яростта и лукавството на душата си, повери себе си на своите защитници и нечестивци. А те, понеже се нагласиха към него, изложиха му три неща, които

му бяха любими и скъпи: отричането на нашата православна вяра, унищожаването на божествените икони и преследването на правоверните. Като се подчини прочее на тези измами лъжемъдрецът и се отдаде, окаяникът, на свирепо стремление, най-напред унищожи всички църковни изображения, а след това осъждаше на жестоки мъки и смърт онези, които имаха христови икони или на други светци, и изби мнозина от славните и знатните (хора), и монасите също предаде на честна смърт. Михаил, който имаше екзекутивната власт, бе наклеветен пред царя, че заговорничи срещу него. Той го окова и предаде в тъмница да го пазят. Когато настъпи денят на Рождество Христово, реши да го убие през нощта. Но беше задържан от жена си и заради празника го остави. А Михаил, който беше в тъмницата и разбра за това, поръча следното на всички свои съучастници: „Ако не побързате да ме изкарате от тъмницата, всички ще ви издам на царя.“ С тях бе и дворцовият папий (старейшина), родственик на Михаил. Папият им отвори, и в тази нощ те, въоръжени, и отвътре по дрехите си носейки мечове, влязоха като иереи с фелони. Когато царят влезе в църквата, те изскочиха и го хванаха, съсякоха го на части и той изпусна недобродетелната си душа в двореца, където никой от царувалите преди него не бе убиван.[51] А самите в същия час отидоха в тъмницата, изведоха Михаил и го доведоха на празника, вместо затворник — венценосец, за да се изпълни за него Давидовата песен: „Вечерта настана плач, а на утринта — радост.“ След това, като облякоха цялото му скверно тяло в груби дрехи, изнесоха го на острова, наричан Прот и го погребаха, където подстригаха и синовете му и ги накараха да станат монаси.

ЦАРУВАНЕТО НА МИХАИЛ АМОРИЙСКИ (АМОРИАНИН)

Михаил Аморианин — щърбият, царува 8 години и 9 месеца. Той се отклони малко от здраво заседналата злоба и даде на тези, които бяха в тъмница, в нужда и в изгнание, свобода и облекчение, но пазеше богоненавистното умонастроение на злочестивия си предходник. Той също така бе завлечен от въдицата на злата ерес, от съвършеното неразумие и невежество. Поради това и каза при аудиенцията: „Тези, които преди нас са проучвали това, което е известно за църковните устави, ще кажат думата си, дали добре или зле са установени, но ние така, както намерихме църквата

да стои, по същия начин отсъдихме тя да остане и по-нататък.“ Имаше син, роден от Ефросина, на име Теофил, когото и короняса във великата църква. При този (цар) един Тома неверник,[52] вдигнал се от източните страни, и като водеше много хора в безпорядък, се насочи срещу Византия и искаше безсрамно царска слава. Той произхождаше от гръцка земя, от прост род и неизвестен, отиде в Сирийските земи и се нарече Константин и син на царица Ирина. И с това прилъга много от варварите и от християните, събра безкрайно множество хора и се отправи към Константинопол, като се хвалеше с людското множество, без да помисли, че едва ли един цар може да се спаси с голяма войска. Би се за Цариград 3 години, но тъй като гражданите се съпротивляваха с доблест и се биеха и от стените, и откъм морето, изгориха много кораби и победиха войската на противника. А той бе обхванат от недоумение, отиде в Тракия и я оплени, като остави Цариград. Михаил излезе от града с голяма войска и се насочи срещу него. И като се задържа известно време, хвана го без усилие, отсече му ръцете и нозете и като го умори по този начин, прекрати продължилата и водена от него 3 години междуособна и жестока война. Но докато Михаил се мъчеше да премахне противника си Тома, изпусна от погледа си другите неща и поради тези причини и Крит, Сикелия и така наречените Кикладски острови бяха отнети от гръцката власт от африканци и араби, които тогава започнаха да унищожават и да си присвояват християнското имущество най-напред поради хорските грехове и ереста на царствуващите. И така, както стояха и изглеждаха нещата, от запек и стомашна болест Михаил напусна с мъки живота. Положиха тялото му в църквата на светите апостоли, когато на патриаршеския престол беше още Антоний от Силеа. На негово място поеха властта синът му Теофил с майка си Ефросина.

ЦАРУВАНЕТО НА ТЕОФИЛ, СИН НА МИХАИЛ

Синът му Теофил царува 12 години. Майка му Ефросина като изпрати (съгледвачи) на всички страни, доведе прекрасни девойки, за да ожени своя син. Като ги отведе в двореца, в триклина, наричан Маргарит, даде на Теофил златна ябълка и му каза: „Която ти харесва, дай ѝ я.“ Имаше една девойка от благородниците, на име Касия,[53] още по-прекрасна. Като я видя Теофил и възжела нейната красота, каза: „Всички зли неща произтекоха от жената.“ А тя някак си

със срам му отвърна: „Но и най-добрите неща произтичат от жената.“ И като нарани със слово сърцето си, той я остави, а даде ябълката на Теодора, която бе от Пефлагония. Короняса се сам с Теодора в църквата на свети Стефан от патриарх Антоний, венча се с брачен и царски венец, на света петдесетница. Оттам премина до великата църква, възнагради с голямо богатство патриарха, заедно с клироса и болярите. А споменатата по-горе, като не получи царството, основа манастир. Като се подстрига и като живееше в пост, целомъдрие и само за Бога, преживя там до края на живота си. Тя остави и много свои писания. А майката на царя, Ефросина, като напусна по свое желание двореца, живееше безмълвно в своя манастир, наречен Гастрия.

Теофил направи конно надбягване и заповяда на своя протовестиарий Леонтий да му донесе кандилото, отсечено с меч при убийството на Лъв Арменец. Като свърши конното надбягване, извика целия синклит при така наречения престол и като взе кандилото и им го показа, изрече: „Който влиза в господната църква и убива помазаник господен, за какво е виновен?“ Синклитът му отвърна и каза: „Достоен е за смърт, о, владико.“ И веднага заповяда на епарха да заловят онези, които с баща му Михаил убиха Лъв, и главите им да бъдат отсечени на свендона. Мнозина предлагаха и говореха: „Неправеден е съдът за това, защото, казваха, ако не бяхме помогнали на твоя баща, о, царю, ти не би сега властвувал.“ И така пред всички им отсякоха главите, като намериха прочее причина, че в църквата господна дръзнаха да сторят убийство, а в действителност поради това, че убиха неговия съмишленик в ереста и в злата вяра. Защото този окаяник се държеше за богоненавистната ерес, а от благочестието се откъсна, едни от светите икони изхвърли, други — унищожи, а благоговейните монаси подложи на гонение и мъчение.

Към този Теофил се присъедини Теофов Персиец, заедно с баща си и с 14 хиляди перси. Тях той ги раздели, посели по места и устрои по обсадни укрепления, които и до днес се наричат персийски укрепления, а самият Теофов направи свой зет, като го ожени за сестрата на царица Теодора.

Тъй като обичаше красотата, Теофил направи с началника на златарите, който беше майстор на словото и родственик на патриарха Антоний, така нареченото от самото начало Петостълбие и два големи музикални инструмента, изцяло позлатени и с различни скъпоценни камъни и стъкло украсени, и златен дъб, на който стояха птици и по някакъв

изкусен начин пееха различни мелодии, с помощта на вятър, който излизаше от скрити отвори. Обнови и царските одежди този цар, обнови и направи златотъкани така наричаните олури и всичко останало. А Цариградските стени, които бяха ниски, възвиси. Този, който беше презрял вярата и богочестието повече от всички царували преди него, искаше да се покаже пред хорската справедливост.

Дойде при него една жена вдовица от Влахерна, където той имаше обичай да отива, и възкликна, че е оскърбена от царския брат Петроний, който беше друнгарий на виглите. „Извисява, каза тя, своите къщи и зидовете подновява, а моите ги засенчва и ги превръща на нищо, тъй като са вдовишки и могат да бъдат занемарени.“ Веднага изпрати Евстатий квестора с Лъв Симватий и Димитрий Камулиан да видят дали жената живее при обновяваните къщи. Когато отидоха и видяха тази несправедливост и се увериха, че думите на жената са истина, върнаха се, известиха това на царя. Пред очите на царя бе обвинен Петроний, бе свлечен насред игрището и бе бит силно по плещите. Бе заповядано на квестора и хората му да отидат и разрушат дома му до основи и да предадат на жената.

Той взе като зет за Мария, възлюбената си дъщеря, Алексий Арменец, чието прозвище бе Мусилей, и който бе храбър и силен. Направи го патрикий, а не след дълго и магистър. Обаче, като го заподозря с нещо, че иска царството, го отпрати като воевода и дук в Сикелия. Тъй като завистта към него растеше, някои от сикелийците отидоха и го наклеветиха пред царя, че предава християнството на агаряните, а се подготвя срещу царството. Междувременно почина Мария, възлюбената дъщеря на царя. Той украси гроба ѝ и състави писание, че може да идва свободно там, дори и да е съгрешил. След това цар Лъв взе това сребро от гроба. Архиепископът Теодор, наричан Критиний, който беше в Цариград по времето, когато бе оклеветен Алексий, бе повикан (от царя — Р. З.) и като му даде своето указание, го изпрати в Сикелия да даде залог на Алексий и го доведе при него. Той отиде и по свой разум убеди Алексий и го доведе при него. А царят го подложи на мъчение като изменник, постави го в тъмница, разграби цялото му имущество. Архиепископът, като видя това, отиде в тъмницата и цялото си богатство предостави на Алексий, като каза: „Заради мен жестоко пострада.“ И когато прочее царят по обичая пристигна във Влахерна, архиепископът го превари, застана пред светия жертвеник, облечен в светата одежда, и когато царят се приближи към вратите заедно със синклита,

архиепископът възгласи със силен глас: „Старай се, и напредвай и царувай в името на истината, на красотата и на правдата, о, царю, или заради какво?“ Засрами се царят от боляpите и каза: „А каква справедливост има в тебе, след като даде писанието, обещано на Алексий от мен, а не го запази?“ Тъй като царят бе обвинен, възбуди се ярост и неудържим гняв в него, изпъди насила архиепископа от жертвеника и като му нанесе немалко удари, го прогони не защото бе така обвинен от него, а защото разбра, че е почитател на светите икони и вярващ, а него обвинява тайно в безбожие. Не след дълго, когато царят дойде във великата църква и патриархът го упрекна за архиепископа, доведе го отново с молба. Но тъй като той реши, че е недостоен за свещенически сан, след като беше пострадал така, царят го направи иконом на великата църква. А Алексий изведе от тъмницата, върна цялото му имущество и се отнасяше към него с почит.

Имаше един Мануил, известен на всички воевода в източните страни, почитан и от царя. Той направи някакви уговорки с логотета Мир — тъст на Петрона, — но бе наклеветен от него пред царя, че се стреми към царството му, и той се настрои зле срещу него. Протовестиарият Леонтий, който бе предан на Мануил и се грижеше за него, твърдеше пред царя, че е лъжа това, което казват срещу него (т. е. Мануил — Р. З.). Като разбра това Мануил, който искаше да избегне царския гняв и клеветите, напусна тайно града, без да излезе през вратите, седна в колесница, потегли и избяга при сирийските клисури. Поръча на агаряните следното: „Избягах от царския гняв и ако не ме принудите да оставя вярата си, ще дойда при вас. Ако ме приемате така и с тези условия, то изпратете ми обещание за това.“ И те, като го приеха с голяма радост и му изпратиха (такова) обещание, го доведоха като цар на гърците. Царят, като научи, че Мануил е избягал при агаряните, изпадна в дълбока скръб и печал и се съветваше с Йоан Синкел. Той му каза: „Ако наистина искаш Мануил да се върне при теб, о, царю, аз самият съм готов да направя това. Дай ми богатство и ме изпрати при Амира уж да посетя тъмниците и затворите, дай ми и писание — обещание, с което да убедя Мануил да се върне при теб. И мисля, че ще го убедя с твоето царско обещание и с моите увещания, и ще го привлека в името на благата ни вяра и желанието на неговото отечество.“ Царят му даде преголямо богатство с всякакви дарове и красота, та и агаряните да учуди с богатството и като раздаде на тъмниците и види първосъветника, да стане възможно тайно

да поговори с Мануил и да му даде писанието и царското знамение. И той прочее, като направи всичко това, се върна обратно и разказа на царя за извършеното от него. Мануил помоли Амира да излезе срещу някакво тяхно вражеско племе, и като получи разрешение за това, взе сина на Амира и голяма войска, отиде и спечели голяма победа. Поради това се издигна на още по-голяма почит от първата и всичко му бе позволено от Амира. Поради това, че имаше грижата да излезе срещу гръцката страна, по едно време каза на амировите властници: „Ако ми дадете войска и сина на Амира, ще изляза срещу гръцката земя и ще я покоря." Те приеха това с голяма радост и като се уповаваха на показаната от него първа храброст, веднага го въоръжиха, и го изпратиха срещу гърците. Като пристигна близо до източните области, той повика робите и сина на Амира, и излязоха уж на лов. Когато бяха далеч от противника, той прегърна сина на Амира, целуна го и каза: „Аз си отивам при царя и в своята страна, нищо не предпочетох в тоя живот пред вярата и сънародниците си, а ти си иди със своите хора в своята страна, без да се боиш, че ще те сполети зло от нас." И така се завърна със сълзи и срам, а Мануил се отправи към царя и нареди да изпратят до него вестител. И царят одари с богатство и сан вестителя, който донесе добра вест, а Мануил прие, както бе достойно, и го направи магистър и велик доместик, и децата му прие от светото кръщение.

. . . . . .

Теофил короняса своя син Михаил във великата църква, като надари всички според обичая при коронясване. Изгради и странноприемница, наречена Теофилова, която преди това беше дом на патрикия Исидор, дошъл от Рим с Олимврий при Константин Велики. След години бе дадена на куратора, за да посели там знатни жени, които не желаят да бъдат целомъдрени. При Лъв Исаврийски бе превърнат от дом за разврат в странноприемница. След това бе дом на Константин, сина на Ирина, след като бе ослепен от майка си. Когато той почина, след като прие монашеството, го направи на манастир, който и нарече място на покаянието. Този дом беше голям и прекрасен. Веднъж едно дърво от триклина се откърти и щеше да падне. Монахините, когато царят отиваше във Влахерна, му се помолиха да се оправи това. И той на връщане видя сградата и като я хареса мно-

го, пресели живущите там монахини в друг манастир, а тази сграда, украсена с всякаква красота, направи странноприемница, като ѝ даде голямо богатство, и сребро, и села, и я нарече Теофилова.

Преди смъртта си този дързък цар свика тайно своите съмишленици и направиха заговор срещу Теофов Персиец, тъй като, каза (царят), „той се ползува с любовта и вярата на подвластните му перси и на доста боляри, та да не би, като умра, да се надигнат срещу моя син, понеже е още млад, и срещу царицата." И изпрати да доведат Теофов и бе с него в двореца. А когато отпадна от болестта, го затвори във Вуколеонските камери. Тъй като персите го търсеха къде се е дянал, (царят) изпрати през нощта Петрона, царския брат, с логотета, и му отсякоха главата. Те увещаваха персите, че е с царя в двореца. Когато стомашна болест изтръгна жестоко душата на царя, окаяното му тяло бе пренесено в Светите апостоли.[54] Тялото на Теофов бе изнесено от Вуколеонт и отнесено тайно надалеч от Нарса в манастира, наричан сега Теофовия, тъй като получи името си от Теофов Персиец, и тук го положиха. И архиерейския престол държеше Антоний, който бе от Силеа, а след него — Йоан Синкел, новият Янис.

ЦАРУВАНЕТО НА МИХАИЛ, СИН ТЕОФИЛОВ

Михаил царува с майка си Теодора 15 години, сам 10 години, а с Василий — 1 година и 4 месеца.[55] А Теодора бе вярваща и православна, и даже още при мъжа си почиташе тайно светите икони и им вярваше. Тя прочее, по своя воля и по съвета и молбите на Теоктист, логотет на каниклия, изгони от църквата и от града новия патриарх Янис, и Амврий, въпреки че ѝ беше кум, и като го затвори на Стенос, в т. нар. Ключове, определи светия Методий, който беше монах, за патриарх. Като събра всички прогонени от Теофил монаси и епископи, утвърди православната вяра и смири църквите в първата неделя на светия пост. Изпрати логотета Теоктист на Крит. А той отиде с голямо множество хора и голяма войска и много изплаши агаряните, които не можеха да се съпротивляват на неговите войни.

Йоан Зонара

ЦАРУВАНЕТО НА ВАСИЛИЙ МАКЕДОНЕЦ

Като влезе в палата, Василий изпрати един слуга да погребе Михаил. И като отиде, слугата намери окаяния Михаил, който лежеше в кръв, покрит с конско покривало. Пренесе го и го погреба в манастира, който се намираше в Хрисополи. Михаил царува със своята майка Теодора 14 години и сам 11 години.[1]

Василий Македонец[2] стана превъзходен цар и всички го прославиха. И отвори всички царски съкровища, но не намери в тях нищо друго освен 3 кентинари злато.[3] Тогава направи общ съвет, който реши, където се намери нещо от царското богатство, да се взима. И това решение се утвърди — където имаше царско имущество — вземаха го. Така в царското съкровище се събраха 300 кентинари, които Михаил беше разпилял лекомислено. Когато настъпи празникът, цар Василий отиде в голямата църква и поиска да се причести. Но патриарх Фотий му забрани, като каза: „Ти си убиец! Как искаш да се причестиш?“ Царят се разгневи от това и свика събор срещу Фотий, като намери причина: „Несправедливо си изгонил Игнатий от престола заедно с кесаря Варда. И не е законно ти да седиш на патриаршеския престол, докато той е още жив.“ И Василий отново постави Игнатий на престола.

Наскоро по това време се подвизаваха двама заговорници срещу цар Василий — Георги и Симбат. И не остана в тайна, а се разкри техният заговор. Хванаха ги и ги посякоха. Василий пък венча и тримата свои синове за царе — по-напред Константин и Лъв, а след тях и Александър. Четвъртият свой син, наречен Стефан, пожела да направи патриарх, но понеже беше много млад, не стори това, а го уреди клирик в „Света София“. Четирите си дъщери Василий настани да живеят в манастира „Свети Евтимий“, който беше на царицата.

Василий воюва срещу критските араби и беше победен. И много от римските войски паднаха в боевете. Сам царят

за малко щеше да бъде хванат, ако не му беше помогнал Теофилакт, наречен Авастакт. Когато се върна в Константинопол, изпрати своя зет Христофор срещу агаряните. Като пристигна там, Христофор ги победи и смири тяхната гордост. Царят отново воюва срещу тях и завладя източната област[4]. И не само срещу агаряните води война, но и срещу манихеите,[5] чийто началник се наричаше Хрисохер. Превзе и плени много градове. Поиска да завземе и Техрикия — голям манихейски град, но като разбра, че ще бъде трудно да го завладее бързо, върна се оттам. Когато се приближи до река Ефрат, видя, че тя беше придошла и като съедини корабите, я преплува. И плени много градове и установи мир с народите, които живееха там. Други пък по своя воля се предадоха на царя и той ги прие. Като извърши всичко това, се завърна в Константинопол, тържествено отпразнува победата насред града и влезе в палатите. Манихейският началник Хрисохер пък ограбваше римските области. Царят изпрати доместика срещу него. Като отиде доместикът и видя, че не е достатъчно силен, за да се бие срещу тях, намираше части от манихейците из страната и ги съкрушаваше победоносно. И оттогава не смееха повече да ограбват. И колкото плячка беше заграбил Хрисохер, отиваше с нея в своята земя. Доместикът поръча на двама воеводи да вървят след Хрисохер и да попречат на манихейците да се разпръсват и да ограбват римските области. Като настъпи нощта, римляните се настаниха на върха на хълма, а манихеите, като дойдоха, налягаха под възвишението. Събраха се двамата римски военачалници и говореха един на друг: „Аз имам повече войници.“ По тази причина между тях избухна вражда. Един човек, който се намираше тук и искаше да ги укроти, каза: „Напразно враждувате помежду си и се хвалите един на друг, че сте силни. Ето нашите врагове манихейците са се приближили и ще се разбере кой от вас е посилен.“ Този съвет се видя добър на всички и веднага, като слязоха, римляните започнаха сражение с манихейците и ги победиха. И самият им предводител Хрисохер настигнаха и убиха. Земята се покри с мъртви манихейски тела. Хванаха и мнозина от живите и като ги вързаха, изпратиха ги на царя, а заедно с тях и главата на Хрисохер.

Патриарх Игнатий умря, след като беше свещенствувал 11 години. Отново поставиха на престола Фотий. Някой си Роман Куркуй направи заговор срещу царя, но това не остана в тайна, а го хванаха и го ослепиха. Тези, които бяха негови другари, остригаха и осъдиха на заточение. Като настъпи пролетта, царят със своя син Константин започ-

на да воюва срещу Сирия и превзе много сирийски градове. След това слезе в Германикия и унищожи всички, които бяха наоколо. Когато излезе оттам, отиде в един град, наречен Аданан, и го обсади. Жителите на града не го признаваха. Тогава царят изпрати при тях пратеници, казвайки: „На кого се надявате и не идвате да ми се поклоните? Не знаете ли, че със сила ще превзема този град?“ Отговори един от старейшините, като рече: „Аз зная добре, че бог не ще позволи ти да превземеш града, но някой от твоя род, наречен Константин, ще го превземе.“ Тогава царят посочи своя син Константин и каза: „Този е Константин.“ Старецът пък, отговаряйки му, рече: „Според преданието на града не е този, а друг твой сродник.“ Като чу това, царят се разгневи на предсказанието на стареца и с още по-голяма сила започна да воюва срещу града, без да успее да направи нищо. Дойде и зимата и войската изпадна в тежко положение. И като се вдигна оттам, отиде в Константинопол. Заповяда да избият и пленниците, да не би, като намерят удобно време, да извършат някакво безчинство.

Агаряните, които населяваха Тарс и Милитиния, излизаха и опустошаваха римските области. Военачалникът Андрей воюваше срещу тях. Тарсянският амира му писа, като каза: „Не може да ти помогне никак синът Мариин, ако връхлетя върху тебе.“ Воеводата Андрей прочете хулното амирово писание, помоли се на пресветата Богородица, направи ѝ икона и като я окачи, каза: „О, Владичице, Богородице, отдай заслуженото на горделивия амира, заради хулите, с които злослови срещу теб.“ И като изрече това, потегли да се бие срещу амира. Андрей воюва с него и го победи. И много агаряни положи тук мъртви. И самия амира обезглави. Съвсем малко от агаряните останаха живи. След това някои наклеветиха воеводата Андрей пред царя, казвайки, че той е могъл да превземе и целия Тарс, но не се е възползувал от това. Царят повярва на тази клевета, отне му сана и на негово място направи воевода Стипиот. Защото Стипиот обеща да превземе Тарс и се похвали, че ще направи много. Но неговите похвали бяха напразни. Победиха го още в първата битка, понеже нареди лошо войската си и падна на лошо място, където не му подобаваше. Като го видяха, че лежи, агаряните се втурнаха внезапно, победиха го и избиха много от римляните. Всичко това стана в Анатолия.

На запад по-малката Италия и Сикелийската област трябваше по времето на цар Михаил да дават данък на кархидоняните, тъй както и много други народи им плащаха да-

нък. Агаряните, които бяха в Кархидон, превзеха много градове и след това обсадиха и град Раус. Раусяните изпратиха посланици при царя да искат помощ срещу кархидоняните. Цар Василий изпрати на раусяните 100 бойни кораба. Като ги видяха, агаряните, които бяха около Раус, веднага го изоставиха, отидоха в Лангувардия и завзеха града, наречен Вар[6]. И като имаха тук убежище, превзеха цялата Лангувардия. Разбраха и другите народи, че царят помогна на раусяните, поискаха и те помощ, като обещаха да се погърчат. И царят прие тяхната молба и заповяда на 100 други кораба да им се притекат на помощ. Писа и на рекса Фрушки да помогне и той да повалят агаряните. Като се съединиха с него, римляните ги победиха и хванаха техния началник, наречен Султан. Султан прекара с рекса две години и колкото време беше с него, не се засмя нито веднъж. Рексът се учудваше на това и поръча на всички, казвайки: „Който ми съобщи, че Султан се е засмял, ще го наградя с много дарове.“ Един от тях видя, че Султан се смееше, и като отиде, разказа на рекса. Повикаха Султан и рексът го попита, като каза: „Заради какво се засмя?“ Султан, като му отговори, рече: „Видях колела, които се търкалят по земята. Което беше горе, видях го отдолу и отново това, което беше долу — видях отгоре. И си рекох наум, че така е устроен и животът на този свят. И заради това се засмях. И с мене се случи така, че отначало бях високо, а сега паднах ниско. И както слязох от висотата до низината, така е възможно отново да се изкача до висотата, на която съм бил по-напред.“ И като каза това Султан, рексът го помилва, чувайки тази притча от него. Направи го свой близък и го считаше за целомъдрен съветник, и винаги се съветваше с него при всякакъв случай. Агарянинът Султан, който беше коварен, непрекъснато мамеше рекса. Наскоро тогава рексът беше превзел два града — Капиин и Верневерт — и се боеше да не би тези, които ги населяваха, да се разбунтуват и да поискат свобода. Агарянинът пък, като отгатна мислите на рекса, отиде при него, казвайки: „Ако искаш да не се боиш от онези градове, а още повече да надделееш над тях, направи следното: пресели по-голямата част оттук на други места и тези, които ще останат, не ще посмеят да ти мислят злото.“ Рексът сметна този съвет за добър. И заповяда тайно да се ковят железни вериги и окови. След това Султан ходеше и скришом даваше съвет на всички по-големи князе, като говореше и се представяше за техен приятел: „Да знаете, князе, че рексът иска всички ви да окове и да ви пресели в своето отечество. Ако ли не искате да ми вярвате,

идете и вижте железата, които коват за вас, и веригите, за да ви вържат.“ Като видяха князете, които той беше посъветвал, че това е истина, приеха Султан — агарянина — като спасител. Когато рексът излезе на лов, затвориха и двете врати на града, и като дойде отново, не го приеха да влезе. Освободиха и Султан, защото им извести злите помисли на рекса. Като излезе оттука, Султан отиде при агаряните и там отново стана началник. И като взе войска, тръгна отново срещу онези два града — срещу Верневент и срещу Капиин. Тези, които бяха в градовете, страдаха тежко от агарянската обсада и изпратиха посланици при рекса, молейки помощ и прошка. Рексът не прие тяхната молба, а им изпрати и такъв отговор: „Бих искал вие съвсем да загинете!“ Като не получиха помощ от рекса, те изпратиха посланици до царя с молба да им помогне. Царят обеща да направи това. Посланиците се връщаха с този отговор и агаряните ги хванаха по пътя. Като видя Султан, агарянският началник, че царят иска да изпрати войска на гражданите, рече на посланиците: „Ако искате да останете живи, не съобщавайте, че царят иска да изпрати помощ. Ако направите това, да знаете, че ще умрете!“ Посланикът обеща да изпълни неговата заповед. Агаряните го поставиха срещу града, като го държаха вързан, да каже на гражданите какво е извършил. Той, като стоеше сред агаряните, викаше по принуда, казвайки: „Аз отидох при царя, както ме изпратихте, и извърших каквото ми заповядахте. И скоро ще пристигне помощта, която царят иска да ви изпрати.“ И като свърши този отговор, агаряните веднага го съсякоха на части. Султан, като видя, че нищо не ще успее да направи, вдигна се и отиде в своите земи.

Тарсянският амира, наречен Есман, слезе с кораби, които наричаха „Кумпарие“, и се съюзи с агаряните, за да завладее град Еврип. И не само че не успя нищо да направи, но го убиха заедно с войската му.[7] Друг агарянин пък, който беше началник на Крит, наречен Сант Апохапс, даде голяма войска на един храбър мъж, наречен Фотий. И като излезе Фотий с войската, грабеше областите и Егейските острови. Срещна се с римската войска, която беше предвождана от патрикия Никита, наречен и Орифа. И римският престол победи критския. Римляните изгориха много агарянски кораби с огън, който се наричаше мокър, други насякоха, а по-големите потопиха в морето. Колкото агаряни успяха тогава да се изплъзнат от тази беда, не престанаха да създават винаги войни и безредици. И отново дойде срещу тях Никита с римската войска. Приближи до Кехренското пристани-

ще и видя, че агарянските кораби стоят в Пилон и Метония. И за да не разберат агаряните откъде ще мине римската войска, Никита бързо преведе корабите през Коринтската теснина и като обиколи навън по суша, влезе пак в морето и нападна внезапно агаряните. Те пък, понеже бяха изненадани, се уплашиха и започнаха да бягат. Римляните, като намериха удобно време, изгориха едни от корабите, а други потопиха в морето. И самия Фотий, техния предводител, уби-ха. Така завърши унищожаването на критските агаряни от римляните.[8]

От Африка излязоха други 60 кораба, силно въоръжени, срещу римляните, които плячкосваха земите до Кефалония и достигнаха даже до Закинт. Царят пак изпрати воеводата Насар с войска срещу тях. Мнозина от кормчиите, като изнемогваха от работа, изоставяха корабите и бягаха. Корабите останаха пусти. Военачалникът Насар, като размисли, рече: „Не е време да воювам с враговете, понеже кормчиите избягаха." И извести за това на царя. Царят, като узна, започна да търси избягалите. Скоро ги хванаха и ги подложиха на мъчения. И изведоха от тъмницата 30 агаряни и намазаха лицата им с пепел, за да се запази в тайна, че са агаряни. И след това ги биха, а после ги разпънаха по дърветата. Като видяха това, кормчиите се уплашиха и застанаха да управляват корабите. През нощта нападнаха враговете и ги победиха. Едни избиха, а други хванаха живи. И след това римският престол се премести в Сикелия и унищожиха съществуващите тук кархидонски градове. Арабите, които бяха на юг, като узнаха, че римската войска престана да се бие, излязоха да плячкосват сирийската и финикийската област.[9]

Цар Василий Македонец поиска да се освободи от греха си, загдето уби цар Михаил. И съгради много църкви в Константинопол на името на архистратига Михаил. И друга голяма и чудна църква създа вътре в разкошния палат, който наричаха нов. И заради тези постройки и въздигането на църковните сгради, римската войска престана да воюва. Кормчиите работеха на тези постройки, като пренасяха камъни и кал с кошове. По тази причина римската войска престана да се бие и агаряните, като придобиха безстрашие, плячкосваха цялото Приморие и превзеха Сиракуза. Царят, като облекчаваше работата на всички кормчии, успя да съгради и друга църква на името на пророка Илия Тезвитянин. Този цар хранеше голяма почит към свети Илия, като се надяваше, че ще го възнесе на небето с огнена колесница. Щом разбра, че агаряните са завзели

Сиракуза, изпрати голяма войска да се бие с отстъпниците. И нищо не можа да направи.[10] После пък изпрати Никифор Фока с голяма сила. Този Фока беше много храбър и непобедим воин. И води много сражения с агаряните.

Когато цар Василий беше слуга у Теофилиц, както казах преди това, отидоха двамата със своя господар в Пелопонес, да се поклонят в църквата на светия апостол Андрей. Тук, в тази църква, живееше един добродетелен монах. Като видя двамата, които идваха, пренебрегна много Теофилиц, а Василий, който беше слуга, почете и му се поклони отдалече. Една княгиня — вдовица, която беше намерила подслон тук и имаше добри отношения с онзи монах, — видя какво направи монахът с господаря и със слугата и как не почете достойно избрания княз Теофилиц и господар Василиев, а на слугата Василий оказа почести, които не му подобаваха. Княгинята, познавайки известния монах, обсъди с него този голям въпрос. Монахът, като чу какво я безпокои, рече: „Моите очи видяха Теофилиц като твърде обикновен човек, а Василий, неговия слуга, видях като цар. И заради това го почетох. Знай, княгиньо, че Василий е поставен цар от бога.“ И княгинята узна със сигурност за това. Случи се тогава така, че Василий се разболя, а Теофилиц си отиде. Княгинята го прие в своя дом и показа голяма грижа към чужденеца, докато беше болен. Когато оздравя, Василий се побратими със сина на вдовицата-княгиня, а той му подари много имане. После му предсказа и за царството. И вдовицата го помоли, като каза: „Когато започнеш да царуваш, не забравяй мене и моя син!“ И когато взе властта, Василий веднага доведе вдовицата и нейния син в Константинопол и ги прие с голяма почит. Сина ѝ пък прие като свой брат по дух и го почете като пръв мечоносец.[11] Случи се тогава, че имаше големи трусове и много църкви се разрушиха. Царят ги издигна отново, а заедно с тях и „Света София“. Издигна западната ѝ страна, която се беше съборила.

И много юдеи успя да обърне към християнската вяра, като ги прелъсти с богатство. Сключи и мирен договор с русите и превърна и тях в християни. Те, като обещаваха да се покръстят, молеха за архиерей. Царят им изпрати архиерей, но когато щяха да се покръстят, пак изпаднаха в унние и се колебаеха. И казаха на архиерея: „Ако не видим някакво чудно знамение от тебе, няма да станем християни!“ Архиереят отговори: „Искайте каквото щете!“ Те отговориха: „Искаме да хвърлиш в огъня светото евангелие, което учи на Христовото учение, и ако се запази невредимо, ще се утвърдим и ние в християнството и на каквото ни научиш

ти, архиерею, ще го запазим. И няма да пристъпваме твоите заповеди.“ Архиереят рече: „Каквото искате, ще ви се изпълни!“ И заповяда да направят голям огън. След това протегна ръце към небето и каза: „Христе, Боже, прослави своето име!“ И веднага постави светото евангелие в огъня. Мина много време, но огънят ни най-малко не се докосна до него. Като видяха това, русите се удивиха на Христовата сила и се принудиха да се покръстят.

Единият царски син — Константин, — който беше болен, умря. Царят се наскърби много от неговата смърт и желаеше чрез някое привидение да го види жив. Имаше един монах Теодор, наречен Сантаварин. Той беше дързък пред царя и царят го смяташе за добродетелен, понеже правеше и някакви знамения. Този Сантаварин беше митрополит в Евхантия. Някои казват, че показал на царя неговия мъртъв син Константин във вид на привидение, като конник. Царят го хванал, целунал го и при това не го видял. Монахът Сантаварин правеше и други знамения и царят го обичаше заради тях. И вярваше на това, което му говореше. Вторият царски син, който се казваше Лъв, когато беше отгледан и стана юноша, взе за жена Мартинакиевата дъщеря. И баща му го направи цар. Лъв не приемаше Сантаварин, а го наричаше магьосник и баснотворец. Сантаварин се гневеше, подигравам от Лъв, и търсееш причина, поради която баща му да намрази този цар. Той показа лъстиво смирение пред него и подучи Лъв, казвайки: „Понеже си юноша, о, царю, на тебе ти прилича да носиш със себе си голям нож. И когато си на лов със своя баща, ако се случи да го нападне див звяр, този нож ще ти помогне. Ако пък стане някой заговор срещу баща ти, като извадиш ножа, ще изплашиш заговорниците.“ И така зле Сантаварин посъветва Лъв. Като не разбра лукавството му, той прие съвета, пъхна един нож в ботуша си и го носеше със себе си. Сантаварин, обръщайки се пак към баща му, рече: „Да знаеш, царство ти, че твоят син Лъв ти мисли злото. Ако искаш да узнаеш, че говоря истината, заповядай да видят, носи ли скрит нож в ботуша си.“ Излезе цар Василий на лов, а с него и синът му Лъв. И като потърсиха, намериха ножа, скрит в ботуша му. Оказа се, че Сантаварин е казал истината, а на Лъв, който говореше правдиво, не повярваха. Царят в същия миг се разгневи срещу него и заповяда да го затворят в тъмницата на двореца, като му взе и царските одежди. И дотолкова Сантаварин подбуди царя срещу сина му, че той щеше да го ослепи, ако не се беше застъпил за него патриарха и всички князе от синклита. Лъв бе затворен завинаги в тъмница. Цар Василий

имаше обичай и често обядваше заедно с някои князе от синклита. В този дом, където царят сядаше със своите другари на трапезата, висеше в клетка една птица, която се наричаше папагал. Тази птица наподобяваше с гласа си всякакъв звук, който чува от човека. И тогава навън се чу човешки глас, който плачеше и говореше: „Лъве мой, Лъве мой!“ И започна ясно и често да се провиква: „Лъве, Лъве!“ Като чуха това князете, които седяха на трапезата с царя, намериха повод и започнаха да плачат и да се молят за Лъв, говорейки със сълзи: „Тази жива твар, която възгласява по-високо от нас и при това е безсловесна, иска и търси своя господар и се провиква, за да ни укори и подиграе. Ние, които сме хора и можем да говорим, които ядем и пием заедно с твое царство, не споменаваме за този, който толкова време е затворен в тъмница. Но, прочее, молим те, господарю, прости му и смири своя гняв! Извърши милосърдие и го помилвай като свой роден син, и милостиво го погледни като баща!“ Чрез тези думи царят беше убеден. Той отклони своя гняв от сина си и му прости. И пак го възлюби от цялата си душа и го направи цар, както беше и по-рано.

Цар Василий излезе отново на лов. Появи се един елен с такова величие, с каквото друг по-рано никога не се беше явявал. Царят се приближи към него, извади своя меч и повдигна ръката си да удари елена. Еленът пък, като се съпротивляваше, обърна глава и закачи с рога си царя за пояса, а той увисна на него. Тогава царят щеше да загине, ако не се беше притекъл някакъв човек и не беше разрязал с нож пояса му. По този начин успя да се спаси. И вместо да благодари и да награди човека, който му направи добро, заповяда и му отсякоха главата. Обвини го, че е извадил нож срещу царя, а не разсъди, че ножът му помогна. И че такъв човек е повече достоен да му се благодари. Такова добро прие този човек заради спасяването на царския живот. Не след дълго царят умря от раната, която му направи еленовият рог, защото вътрешностите му се бяха разкъсали. Той царува при Михаил 1 година и 19 години след неговата смърт и остави за свой заместник сина си Лъв като по-стар от другите му синове.[12]

. . . . . .

Този Лъв Премъдри управлява 25 години и 4 месеца.[13]

. . . . . .

ЦАРУВАНЕТО НА ВАСИЛИЙ ПОРФИРОГЕНЕТ

Царството приеха двамата братя Василий и Константин. Василий беше на 20 години, а Константин — на 17. Тези двама братя само носеха царските одежди, а паракимуменът Василий управляваше царските дела. Той беше за цар Василий и за брат му Константин учител и наставник. Учеха се от него на всички царски работи, защото обичаше да наставлява. И точно по това време паракимуменът Василий доведе сестра си Теофана от заточение, където беше със своите синове. Василий, като се боеше от воеводата[14] Склир, да не се вдигне срещу него, защото беше силен, отне му воеводския сан и го постави за дук на цялото Междуречие. Склир се оскърби много от това, понеже отначало се надяваше да бъде и цар. И намисли да стане отстъпник. Съобщи своето решение на мнозина. И когато отиде в Междуречието, в областта, която му беше дадена, понеже го обичаха, всички приятели се приобщиха към решението му, познавайки храбростта и доблестта му. Той се погрижи да изведе своя син Роман, който беше в Константинопол. И като изпрати хора, тайно го изведе оттам. Веднага взе властта в царството и постави венец на главата си. И се прослави като съвършен цар. Погрижи се да събере имане и да го даде на войската. Повика на помощ Миденския амира и другия амира, началника Мартирополски, като взе и арабите за съюзници. Като събра голяма войска, отстъпникът Склир се устреми към Константинопол. Защото хранеше и други добри надежди заради това, което му беше разказвал някакъв добродетелен монах. Видял беше в съня си жена, която седеше на едно високо място. И като приближи Склир към нея, тя му даде царски жезъл. Този жезъл беше знамение на божествения гняв, който щеше да падне върху римляните, заради междуособните им войни. Склир сметна, че този жезъл му известява царуването. И понеже се беше чуло в Константинопол, че Склир се отцепи и се провъзгласи за цар, царете събраха цялата останала войска, за да я изпратят срещу него. Изпратиха и Никомидийския архиерей, дано да успее да го смири и да го придума към по-доброто. Архиереят пристигна и те дълго разговаряха, но отстъпникът Склир ни най-малко не се преклони. Като му показваше червените си ботуши, говореше: „Който ги сложи на краката си, не му е възможно лесно да ги свали.“ Царят, щом узна Склировия отговор, изпрати с войската скопеца Петър, сина на Фока, за когото говорихме преди. Двете войски се срещнаха на мястото, наречено Липара. Отначало побеждаваха Константинополски-

те войски, после победи Склир и изби много от царските войници. Тогава превзе един голям град, наречен Цамандон, и събра много богатства от него. Царската войска беше разбита от Склир и мнозина, като не знаеха как да постъпят, се предадоха, без да се надяват на помощ от царя. И не само от Хидеон дойдоха при него, но и много други почитани князе. Щом узна това, управителят Василий изпрати отново протовестиария, като му даде една хубава област. Когато дойде при Склир, протовестиарият започна да се опитва да привлича на страната на царя тези, които бяха с него. Но като видя, че няма да успее, върна се в Константинопол. Жените и децата на тези, които се присъединиха към Склир, бяха в Константинопол и заради това се побояха, отвърнаха се от него и отидоха при протовестиария. Склир се уплаши и изпрати патрикия Роман Таронит и Михаил Борец срещу протовестиария с войска. И протовестиарият ги победи. Склир, като узна това, се вдигна с цялата си сила, дойде и победи протовестиария и го хвана жив, а неговия другар Петър уби. Като придоби тази победа, Склир се въздигна много. Царете не знаеха какво да правят, защото отстъпникът Склир държеше в своя власт и цялото крайбрежие. Василий подготви нова войска и я изпрати срещу крайморската войска на Склир. И успя да го победи. Като превзе крайморието, започна да се готви да воюва и по суша срещу него. И изпрати Василий в Никея Еротик, за да пази града. Склир дойде и го обсади и искаше да го превземе чрез гладуване. Никейският началник Еротик поиска да прогони Склир с хитрост. Заповяда да се донесе много пясък и да се засипят житниците. След това, като взе малко пшеница, изсипа я отгоре. После изведе от тъмницата пленниците от Склировата войска, показа им житниците, пълни с пшеница, и ги пусна при Склир, като каза: „Аз не се боя от твоята обсада, защото имам много пшеница. Но ако ми дадеш клетва, че ще изляза невредим с всичките си хора, ти влез и завземи Никея.“ Склир прие това с радост. И като взе всички, които бяха с него, Еротик отиде в Константинопол. Склир пък влезе в опразнената Никея. И оттам се вдигна да отиде срещу Константинопол. Като се видя натясно, управителят Василий повика от заточение Варда Фока. И го заплаши със страшни клетви, да не би да се вдигне срещу царството. После го назначи за магистър и му предаде цялата войска. Изпрати го срещу отстъпника Склир. Като узна за идването на Фока, Склир разбра, че ще се бие с храбър мъж и страшен воин. И като се вдигна, дойде в Аморий и веднага влезе в бой с Фока. И започнаха да побеждават

войниците на Склир. На сутринта, като се събраха двамата, Склир и Фока, си казаха един на друг: „Да оставим войската да почива, а ние двамата да се бием. И да разберем чия ще бъде победата.“ И като стана това, отдалечиха се и първо Склир повдигна меча си да удари Фока. Фока пък, като се наклони, замахна с меча и отсече ухото на коня му. После Фока удари Склир с жезъла по главата. И толкова силно го порази, че той падна по очи върху шията на коня си. Тези, които бяха с него, като го видяха потъмнял и облян в кръв, наобиколиха го и го подхванаха и се приближиха към извора, да го измият от кръвта. Когато започнаха да го мият, избяга конят му. И като тичаше сред войските, подскачаше, играейки без ездача, с обляна в кръв шия. Този кон беше твърде отбран и се наричаше Египтий. От това войниците помислиха, че Склир е убит, и се спуснаха да бягат. Фока пък с царската войска, като ги преследваше, изби мнозина, а останалите хвана живи. Повечето, като бягаха, тъпчеха се един друг. Като видя това, Склир изпадна в голямо недоумение и като нямаше какво да прави, взе останалите и избяга при Хозрой Вавилонски.

Като разбра това, Василий забрани на Хозрой да приеме отстъпника Склир, да не би да придобият навик и да започнат да бягат и останалите. Същият този посланик, който отиде при Хозрой, донесе и хрисовул за Склир, написан с такава клетва: „Ела при мен с всички свои привърженици да се покаеш!“ И като видя написаното, Хозрой хвана този, който донесе писмото, и Склир, и останалите, които бяха с него, и ги затвори в тъмница. Така завърши Склировата измяна.[15]

Патриархът Антоний, който свещенствува само 6 години, умря малко време след като остави патриаршеството.

Българите се вдигнаха отново, понеже узнаха, че Цимисхий умря.[16] Предадоха властта на Българското царство на четиримата братя Давид, Мойсей, Аарон и Самуил. Те се наричаха комитопули, защото бяха синове на един български княз, наричан комит. Всички, които бяха от царския род, загинаха. Остана само едно от децата на Петър — Роман. И той беше скопец. Четиримата братя поеха царуването. Давид наскоро умря. Мойсей отиде и обсади Сяр. И когато започна битката, убиха го тук с камък и умря. Аарон пък, заедно с целия му род, го унищожи Самуил.[17] Като загинаха тези трима братя, властта в Българското царство взе Самуил. Преди това третият брат Аарон се опитваше да вземе властта или да се погърчи. Заради това Самуил съвсем го погуби. Остана само един негов син, наречен Йоан

Светослав.[18] Самуил взе сам цялото Българско царство и се успокои, понеже римляните воюваха помежду си. Той плячкосваше и присъединяваше всички западни области и градове. След като вече се беше освободил от Склировото насилие, римският цар поиска да воюва със Самуил. И не изпрати някой воевода срещу него, а отиде сам лично със своята войска. Излезе царят внезапно с войската, без да се посъветва със своите князе. Варда Фока беше тогава в Анатолия. И доместикът го нямаше, и не се посъветва царят дори и с него. Като наближи българските земи, Василий заповяда на магистъра Мелисин да върви с войската след него и да пази тесниите. И като дойде, обсади българския град Триадица, наречен Сердика. Тогава беше началник на западните войски някой си Кондостефан (Стефан). И като му мина през ума коварна мисъл, рече: „Ако се случи царят да победи през това време, докато сам е и цар, и началник, и войвода, няма да престане да воюва всякога сам. Ние, началниците, няма да имаме по-нататък никаква почит.“ Затова намисли да направи така, че царят да сбърка битката, която искаше да води. И като отиде, каза на царя: „Да знаеш, о, царю, че Мелисин, комуто си наредил да върви след теб с войската, ти измени и иска сам да бъде цар. Затова постарай се да се върнеш бързо в Константинопол, за да не изгубиш царството си.“ Тези лъжливи думи наскърбиха много царя. И той заповяда на цялата войска да се върне обратно, а българският началник Самуил пък се установяваше по върховете на хълмовете, като нямаше смелост да се съпротивлява на гръцката войска. Виждайки римляните, които се връщаха обратно, помисли си, че са се изплашили и са започнали да бягат. И като слезе внезапно от хълмовете, Самуил уплаши римляните и те започнаха наистина да бягат. И превзе станове им и царската кортина, и всички царски одежди, които бяха в нея. Царят едва се спаси, като избяга късно вечерта към Филипополис.[19] И тук намери Мелисин, когото беше наклеветил доместикът Кондостефан, че му е изменил и иска да бъде цар. Царят се разгневи на Кондостефан и го обиди много. Той пък, бидейки обиден, стана още по-невъздържан. И царят, като видя, че е дързък, скочи от своя престол, сграбчи го за косите и за брадата и го събори на земята. Това видяха другите началници, които враждуваха срещу царя, понеже той за нищо не ги зачиташе и не се съветваше с тях. Всички негови врагове се събраха в Харсиания и провъзгласиха Варда Фока за цар.[20] И бяха доволни, че са извършили голямо добро, бидейки изменници. Склир беше във Вавилонската тъмница

без надежда да се освободи. Дойдоха агаряните и победиха персите, които бяха във Вавилон. Един персиец, който се наричаше Инарго, разбунтува персите и ги научи да не се покоряват на сараците. Те послушаха съветите на този Инарго, защото го смятаха за предводител. И когато излизаха да се бият със сараците, сараците ги побеждаваха. Хозрой, началникът на персите, се чудеше и като нямаше какво друго да направи, за да си помогне, отиде и освободи римляните, които бяха в тъмниците, и самия Склир заедно с тях. И се посъветва с него как да воюват със сараците. И поиска да го направи пръв военачалник. Отначало той не искаше, заради мъките, които беше изтърпял в тъмницата. След това каза на Хозрой: „Ако искаш да се бия с агаряните, трябва цялата войска да бъде от римляни.“ И като обиколиха персите вавилонските тъмници, намериха всички римляни, които бяха там, на брой 3 хиляди. Въоръжиха ги и ги предадоха на Склир. Той, като отиде с тях, победи агаряните. След това римляните, като се посъветваха, си казаха: „Вече не е удобно за нас да се върнем при Хозрой, да не би да намисли да ни затвори пак в тъмница.“ И римляните със Склир започнаха да бягат. Хозрой пък вдигна войската и ги подгони. И понеже бяха повече, римляните, като се обърнаха, победиха персите. И малко от тях успяха да се върнат. Склир със своята дружина, с римляните, успя да се добере до Романия. Като разбра, че и Фока е отстъпник, отиде и се присъедини към него. И го помоли да го направи съдружник в царуването. Уговориха се помежду си, ако Фока получи властта да владее Константинопол и другите народи, Склир пък да управлява Антиохия и Сития, и Финикия, и Палестина, и Междуречието. Това се утвърди с договор. Като придоби смелост, Склир дойде при Фока, без да се прикрива, а Фока, като намери удобно време, хвана го и съблече от него царските одежди. Тогава Фока се отвърна и го затвори в тъмница. И взе цялата му войска. И имаше между тях голяма вражда заради царуването. Склир не знаеше какво да прави и изпрати своя син при царя. Той го прие с радост и го почете като магистър. Фока пък изпрати патрикия Делфиний в Хрисополи, а сам отиде в Авид. Когато Делфиний беше в Христополи, внезапно го нападна царят с руска войска. Руският началник беше зет на царя, женен за неговата сестра, и му помогна. Пристигна и победи Делфиний. И като го хвана, обеси го на едно дърво. И след това отидоха царят и неговият брат Константин в Авид. И двете войски, царевата и Фоковата, се строиха за сражение. Фока застана пред своята войска и

царят, яздейки на кон, обхождаше своите войници, за да ги насърчи. Като видя царя, който яздеше, Фока се устреми към него с голяма смелост, казвайки си: „Ако поваля сега царя, ще победя съвсем.“ Но преди да излезе от своята войска, така, както се беше устремил, едни говорят, че паднал от коня, други пък казват: „Слезе сам, простря се на земята и издъхна“, трети говорят, че бил наранен от човек, а Константин, царевият брат, пък се хвалеше, че Фока умрял от него. Тези думи бяха лъжа, защото не се намери нито една рана по тялото на Фока. Някои пък казват, че Фока загинал от магьосничество. Това прилича на истина. Цар Василий приготвил отрова и я дал на Фоковия виночерпец, обещавайки му много дарове. Така загина Фока. Войската му веднага се разпръсна, едни избиха, други плениха живи и ги подложиха на мъки. После царят се възгордя много и всякога беше склонен да се разгневи. И не само на другите се гневеше, но и на самия управител Василий. Защото се стараеше да поеме изцяло властта и да свали управителя, което и направи. Не след дълго го заточи и ограби цялото му имущество. И не само лозята и къщите му ограби, но и мрамора от неговия манастир. Всичко това получи паракимуменът Василий от царя, и от скръб се парализира, като стана мъртвец с душа. И като поживя малко време в това окаяно положение, умря. Като почина управителят, тогава наистина започна да царствува Василий. Като си помисли наум, рече: „Царството трябва да има много богатства.“ И изостави плътските сласти и великолепните облекла, защото отначало така живееше, потънал в плътски желания и с изобилна храна, и се веселеше, като вземаше от царските богатства. Като пое царството здраво в ръцете си, заповяда на своя брат Константин само да се нарича цар, без да притежава власт над нищо. Константин търпеше това, без да разсъждава, защото беше безгрижен и имаше слаб характер. И тези двама братя, Василий и Константин, се устроиха така, както казахме.

Склир отново се вдигна срещу царството след смъртта на Фока.[21] И като разбра това, царят му изпрати умолително писмо да престане със своето коварство, да не създава междусобни войни, за да не се пролива безпричинно християнска кръв. Склир, виждайки, че вече остарява, волю-неволю престана да прави зло. И като се покая, отиде при царя. Като седеше царят на престола, веднага доведоха Склир, като го поддържаха, поради старостта и дебелината му. Казват, прочее, че бил извънредно дебел. Тогава и Василий рече такива думи: „От когото се боях, при мене идва.“

Други пък казват, че когато Склир пристъпил към царя, очите му се помрачили и заради това бил воден от други. Приближи се Склир към царската кортина и като го видя царят, че носеше червените ботуши, отвърна лицето си от него. Другите царски одежди Склир беше свалил от себе си, ботушите беше оставил, поради забрава или незнание. И затова царят отвърна лицето си от него. Не искаше да го вижда ни най-малко в царските дрехи. Като разбра, Склир веднага събу червените ботуши пред царската кортина и тогава влезе при царя. И царят го прие с почести и обядва с него. И пиха от една чаша. И оттогава престанаха смутовете и изменничеството склирово. И царят го почете с пръв сан. И уреди за другарите му всеки да остане на мястото, на което е бил. Като се освободи царят от бедите, които му причиниха изменниците, отиде в Тракия. И оттам слезе в Солун да се поклони на светия великомъченик Димитър. Тук остави избран воевода и много войска да се съпротивява на Самуил, българския началник.[22] Царят отиде в Ивер, понеже беше умрял Давид, един негов военачалник, и оттам отиде в Константинопол. Стана наследник на Иверската област и постави княз Георги, брат на Давид, чийто син беше взет като заложник, да я управлява. И оттам отиде във Финикия, като усмири всички князе — тирския, ивиритския и дамаскинския, и триполския и нареди да не плячкосват Антиохия, а по-добре да се покорят на римляните. Като взе заложници от всички тях, върна се. И това, прочее, наистина беше така.

Патриархът Николай Хрисоверг умря, след като беше свещенствувал 12 години и 10 месеца. И след това поставиха магистъра Сисиний, човек, който имаше разум и слово. И той, след като свещенствува 3 години, умря. Негов наместник бе игуменът на Мануиловия манастир Сергий, сродник на патриарх Фотий.

Българският началник Самуил плячкосваше и унищожаваше не само Тракия и Македония, но и Елада, и самия Пелопонес. И царят изпрати княза на западната община Никифор, наречен Небо.[23] Като пристигна, намери Самуил, че е разположил българската войска близо до реката Сперхия. И като дойде Небо Никифор, залегна с войската си от другата страна на реката. Понеже имаше тогава голям дъжд, Самуил се надяваше, че гърците няма лесно да я преминат. Воеводата Небо през нощта изнамери бродове, премина реката и дойде от другата страна тайно и безмълвно с войската си. Когато Самуил спеше безгрижно, внезапно го нападна. Българите се изплашиха и започнаха да бягат, без ни най-

малко да се съпротивяват. Римляните, като ги посичаха, за малко щяха да хванат Самуил и сина му Роман. Раниха и тях, но лежаха, облени в кръв, и така се укриха.[24] След това царят на българите воюва и разори градовете, които бяха около Сердика. И като се върна, отиде в Месинопол. Тогава превзе голямата, преславна Иверия и малката. Сам Добромир, нейният управител, дойде да се предаде на царя.[25] Сърбите завладя трудно. Царят прие и Николица, военачалника на сърбите, и го почете със сан патрикий. Наричаха го Николица, понеже беше много малък на ръст. Той пък, като се върна, отново избяга при Самуил.[26] И пак воюва царят срещу Бдин и го превзе.[27] И докато превземаше града, Самуил неочаквано нападна Адрианопол и намери събрано там голямо тържище. И взе като плячка цялото имущество на хората и отведе пленници.[28] Царят превзе Бдин и като се върна, минавайки оттам, намери Самуил, който обитаваше край река Вардар с войската си. И понеже реката беше твърде придошла и буйна, българите се успокоиха и налягаха разпилени, като не се надяваха, че римляните ще дойдат. Царят приближи тайно, намери бродове и премина. И мнозина от българите изби. Самуил избяга. Римляните разграбиха имуществото и становете им. Царят превзе и Скопие не насилствено, но го предаде Роман, синът на Петър, бившият български управител. Повярва Самуил на Роман и го направи управител на Скопие, а той предаде Скопие на царя. След като се върна, царят отиде в Константинопол и издаде закон: „Ако умират бедни или заминават в други области, богатите да дават данъка, който са давали бедните.“ И нарече този данък с името „Алилегиа“.[30] Като видяха това, патриархът и целият синклит се оскърбиха и започнаха да молят царя. Той не послуша никого, но понеже много години беше царствувал и много доблестни дела беше извършил, държеше се надменно и не се смиряваше. И не искаше да бъде обичан от всички, а всички да се боят от него. И нито позволяваше на войниците да живеят по стария обичай, а по неговата воля, нито на книжовниците и на грамотните хора даваше да учат, казвайки: „Никаква полза няма от много грамотност.“ Избра неполезни хора и ги постави да управляват всички държавни дела, и ги направи свои съветници. Когато искаше да напише някакво писмо, тези хора го пишеха по своя воля. Отвори и царските съкровища и насипа в тях много злато, на брой 200 хиляди таланта. (Един талант е, както казахме, 150 литра перпери). Останалото богатство и съдовете не беше възможно да се преброят. Като изпълни царските съкровища, и като нямаше

къде да скрива останалото, заповяда и изкопаха други хранилници на стръмни места. И ги напълни с бисери и скъпоценни камъни от всякакви видове. И всеки вид беше разделен със знак в ковчезите и означен с име. Съвсем малко използуваше за своите нужди. С тях украсяваше багреницата, която носеше, и когато искаше да бъде празник на тържището, и когато идваха посланици отдалече. Останалите богатства лежаха като суетна тежест. В битките беше много разумен и превъзходен войник. И срещу когото се разгневеше, не го наказваше скоро. Понеже умът му беше силен, не можеше да се преклони пред молбата на когото и да било, а волята му оставаше неизменна. И такива бяха нравите и обичаите на този цар. Нека ги оставим и да се насочим към това, което лежи пред нас, и да разкажем за делата му.

Египетският военачалник прекрати мира, който имаше с римляните, и като отиде в Йерусалим, разори църквата, в която беше гробът Христов, и не само нея, но и всички манастири, които се намираха тук. А царят продължаваше да отива срещу българите, плячкосваше и опустошаваше земите им. Началникът им Самуил, не можейки да се противопостави на римляните, беше принуден да направи каквото може. Изкопа ровове по пътищата, затвори ги и постави стража. И като дойде царят, не можа да разбие стражата, понеже българите, които пазеха пътищата, силно се съпротивяваха. И изпрати своя воевода да мине по други места и да преведе царя. Като дойде воеводата и обходи много пътеки, попадна на българската стража. И щом го видяха, стражите започнаха да бягат. Така, като намериха път, римляните влязоха в българските земи. И самият цар влезе. Много от тях изби, другите хванаха живи. Самуил се спаси с голям труд, като избяга. Броят на пленените тук българи беше 15 хиляди. И цялото това множество цар Василий ослепи, като всеки стотен по ред оставяше с по едно око, за да ги води.[31] И така ги изпрати при господаря им — при Самуил. Като ги видя Самуил, не можейки да понесе твърде голямото страдание и безмерната скръб, падна без сили и не след дълго умря.[32] Българското царство пое неговият син Гавриил, наричан Роман. И като измина една година, уби го братовчедът му Йоан Владислав, Аароновият син.[33] Царят, като премина тесните и стръмни пътища, както казахме преди това, навлезе и превзе много български области и градове. Самуиловият син Роман, който беше в Мосинополи, изпрати обещание на царя, че ще му се покори. След като чу, че Самуил е умрял, царят навлезе и завзе и други български обла-

сти и градове. Не след дълго пристигна Йоан, един Владиславов слуга, и рече: „Да знаеш, о, царю, че Самуиловият син умря. Моят господар Владислав прие царството и иска да се подчини на твоята власт.“ Дойдоха и други български князе и се предадоха на царя. След това Владислав се оказа лъжец и не се предаде. Като видя това, царят пак воюва срещу българите и плени много области. Обсади Охрид и с мъка го превзе. А неговите воеводи завладяха други градове. Като извърши това, той се върна в Константинопол и не преставаше всякога да прави зло на българите, и да превзема градовете им. Владислав, българският началник, воюва срещу Драч, и когато го обсади да го превземе, тук беше убит.[34] Само 2 години и 5 месеца беше началник. Като узна това, царят веднага пристигна в Адрианопол. Тук дойдоха по-големите князе и му се предадоха. И му предадоха града, наречен Перник, и други 35. И много други от варварските племена се предаваха на царя. И българската царица, наричана Мария, Владиславовата жена, изпрати българския архиепископ Давид да предаде цялата българска държава на царя, ако той изпълни нейните искания. Не след дълго дойде и самата тя при царя с шестте си дъщери. Тримата й синове се скриха по възвишенията. След това дойдоха и те. Единият, когото царят направи магистър, се наричаше Прусиян. Другите двама почете със сан патрикий. Превзе цар Василий цялата българска земя. И от българските градове едни разори, а други още по-здраво съгради.[35] Постави достатъчно стража и отиде в Атина да почете празника на пресветата Богородица. И като направи празника, върна се в Константинопол. Тук се прослави много заради своите доблестни дела. Положи на главата си прост венец, наречен туфа. Него носи високомъдрият. И така отиде в „Света София“ да благодари на бога. Когато царят беше в „Света София“, дойде патриархът и го помоли да се откаже от своята заповед (безчестния закон, наречен данък) „Алилегиа“. Защото сам беше казал, че „ако превземa цялата българска земя, ще изоставя този данък“. Но не изпълни молбите им. Патриарх Сергий умря, след като свещенствува 20 години. И негов наместник беше патриарх Евстатий, дворцовият първосвещеник. И понеже българската земя беше поробена от римляните, подчиниха се и така наречените хървати. После князът на аварите наруши мира, който беше сключил с царя. И докато царят воюваше срещу него, зад гърба му стана измяна. Отметна се някой си, наречен Ксифия, и Никифор, синът на Варда Фока, които бяха и двамата патрикии.

Но скоро измяната им завърши, защото Ксифия закла Фока. Царят хвана Ксифия и го пусна да отиде в Константинопол. Като се отърва от тази измяна, започна война с авазгите. И двете войски побеждаваха наравно. После надвиха римляните. Техният вожд Георгий избяга в Иверия. И като измина малко време, Георгий стана началник, покори се на царя и му предаде сина си Панкратий. И като направи това, царят се върна в Константинопол. Готвеше се да воюва срещу Сикелия, но желанието му не се изпълни, понеже вече беше остарял и се беше преклонил на края. Тогава патриархът Евстатий умря, след като беше свещенствувал 4 години. При царя, който беше болен, дойде Студийският игумен да го посети, носейки и главата на честния Предтеча. Вечерта, в която царят щеше да умре, поставиха за патриарх Студийския игумен. И това беше цялото житие на онзи цар Василий, когото наричаха и български убиец. Той живя 72 години. От тях царува 50 и повече. Отначало царуваше със своя баща и с Фока, и с Цимисхий.[36]

ЦАРУВАНЕТО НА КОНСТАНТИН, ВАСИЛИЕВИЯ БРАТ

Цар Василий умря от старост. Неговото царство пое брат му Константин. Този същият Константин беше безгрижен към всяка добродетел и към царските дела. И когато се възцари, предаде на други властта. Самият той живееше като невежа, а тези, които взеха властта, бяха чужденци и невежи към римския език. И така, като прехвърли царството върху чужденците, сам живееше по варварски обичай, в безредни пирове, като пожелаваше жени и участвуваше в състезания. Беше едър на ръст и силен, по природа страхлив и поради това не беше победител към враговете, а повече с дарове и с молби се мъчеше да им угоди. Мнозина измъчваше несправедливо, като се гневеше безпричинно, и не прикриваше своя гняв като брат си. После съжаляваше, когато искаше да извърши нещо. И всички, които измъчваше, ги ослепяваше. Когато беше млад, взе жена, наречена Елена, и роди с нея 3 дъщери. Като умря Елена, дъщерите му живееха в палата с него. Едната се разболя от проказа и се подстрига по своя воля. Другите две живееха с царя, със своя баща. И съвсем не мислеше за тях, а за тези недостойни хора, които беше поставил да управляват. Направи ги скопци и ги държеше в ложницата си. Даваше им прескъпи и безмерни дарове и различни почести, които не им

подобаваха. За другите князе и за останалите люде нехаеше. И разумът на този цар беше прочее, както казахме.

Но нека да разкажа предварително това, което стана. Печенезите, както ги наричаха, сиреч куманите, преминаха Дунава и започнаха твърде да притесняват българите.[37] Сирминският воевода, наречен Константин Диоген, излезе на бой и победи печенезите и ги укроти.. Преди смъртта на цар Василий две години не беше взет обичайният данък от българите. Търпелив беше цар Василий и не принуждаваше хората. Неговият брат Константин събра безмилостно и задължителния, и обичайния данък. Още повече че се случи и бездъждие по негово време и бедните съвсем загиваха. И понеже дойде агарянската войска на островите, които се наричаха Киклади, излезе Самосатският воевода и ги победи. И плени 12 агарянски кораба, а останалите разпръсна. Царят, понеже остаряваше и изнемогваше, гледаше на кого ще остави царството, и като помисли, повика патрикия Таласин, да го вземе зет за дъщеря си и да му даде царството. Той живееше в Армения, та изпрати да го доведат. Преди пристигането на Таласин царят пак намисли друг план, да направи свой наместник градския епарх, княза, наречен Роман Аргиропул, който си имаше жена. Царят намисли как ще го раздели от нея. Разсърди се на Аргиропул и изпрати да го вържат, а жена му да направят калугерка насила. И жената на Аргиропул, без да знае каква е вината му, ревностно прие заповедта и стана калугерка. Нейният мъж Роман Аргиропул доведоха в палата и царят го взе зет за втората си дъщеря. Първата не го пожела, като каза: „Аз не искам да взема мъж без закон, понеже беззаконно остави своята жена."

Цар Константин живя при своя зет Аргиропул три дни и умря, като управлява царството 4 години.[38]

ЦАРУВАНЕТО НА ЛЪВ АРМЕНЕЦ

Ще разкажа и за царя Лъв Армений. Този Лъв Армений, когато влезе в палата, веднага подари дрехите, които носеше, на Михаил Гъгнивия. И мнозина рекоха: „Това е знак, че Михаил ще бъде негов наместник." Имаше и друго знамение. Ходейки след Лъв, Михаил настъпваше полите на царските дрехи, които той носеше. И така Лъв сметна, че това е лошо предзнаменование. Отначало беше предречено, че ще царствуват тези двама. Първо Варданий се опита да управлява и не успя, понеже го ослепи Никифор. Същият този Ва-

рданий, преди да започне да царува, отиде при един монах, който живееше във Филипополис, и с божията помощ беше прорицател, и го попита дали ще бъде цар. И му разказа тайните на своето сърце. А онзи прозорлив монах го възпираше, говорейки: „О, Варданий, не се опитвай, защото ще сгрешиш и ще изгубиш цялото си богатство, а после и очите си.“ Като чу това, Варданий излезе оттам наскърбен. Тогава той беше велик воевода и по това време негови подвластни бяха Лъв Армений и Михаил Гъгнивият, и Тома. Като излезе от колибата на онзи монах, хвана коня си и го възседна. Монахът се поклони отгоре на тези двамата — Арменият Лъв и Михаил Гъгнивия. И като ги видя, повика Варданий, обърна го към себе си и му каза: „Да знаеш, както ти казах отначало, че не ще бъдеш цар по божията воля, а тези двамата ще царуват — Лъв Арменият и Михаил.“ Третият — Тома — също се опита, но се лиши от живота си. Варданий, за когото говорихме преди това, изгуби цялото си имущество и очите си. Когато Лъв започна да управлява, веднага направи Михаил Гъгнивия патрикий. Тома пък, който беше третият от тях, назначи за турмарх. Лъв изпрати посланик при началника на българите,[39] които плячкосваха Тракия, да се уреди мир с тях. Българинът не пожела мир, възгордявайки се, защото беше победил Раггавей. И вощва Лъв срещу българите. Като дойдоха римляните, не пожелаха да се въоръжат за битка. Българите започнаха да ги побеждават, понеже римляните бяха разпилени. Царят стоеше на хълма и като погледна отгоре, видя българите, които се бяха разпръснали. И се провикна към римляните, и ги ободри. Римляните връхлетяха с усърдие върху тях и ги победиха. Мнозина избиха, а другите хванаха живи. Щяха да заловят и самия началник, ако не му бяха помогнали много българи, които отстъпваха. Победителят цар Лъв се върна в Константинопол и доведе много пленници.[40] След известно време стана и той иконоборец[41] по следната причина. Изпълни се пророчеството на прозорливия монах, който каза, че Лъв Арменият ще царува. И когато взе властта, поиска да покаже, че е благодетелен и благодарен на онзи старец, и изпрати по един свой човек дарове на монаха. Когато пристигна, дароносецът намери друг монах-иконоборец, който се беше поселил в килията на светия мъж. Онзи беше умрял и без да знае това, пратеникът започна да дава подаръците на монаха-иконоборец. Той не само че не прие царските дарове, а и посланика прогони с голяма досада, като каза: „Не приемам аз даровете на царя, който се кланя на идоли.“ Наричаше светите икони идоли и му казваше, за-

плашвайки: „Понеже твоят господар, царят, е идолослужител, да знае, че скоро ще се лиши от царството и от живота си, ако не се отрече от идолите.“ Като дойде посланикът и разказа това на царя, той много се обезпокои и се посъветва с един свой приятел, наречен Мелисин Теодот. Той беше по-стар иконоборец, но не се откриваше, и като чу питането на царя, намисли да му отговори с коварство. И понеже познаваше друг монах-иконоборец, свой приятел, рече на царя: „Посъветвай се с този монах и кажи на него, и каквото ти заповяда, това направи, защото е свят човек и с голямо духовно умение прозира и говори за бъдещето.“ Видя Теодот, че царят е благосклонен към неговата реч, отиде и научи онзи монах какъв отговор да му даде. И когато царят дойде при монаха, не дойде с царската си слава и величие, както подобаваше, а се облече в изтъркани дрехи, за да не се открие, че е цар. И Теодот беше с него. Монахът, който знаеше от връзките си с Теодот, че царят ще дойде с изтъркани дрехи, и като искаше да покаже още от началото своето ясновидство, му каза: „Не можеш да се скриеш от мене с изтърканите си дрехи. Ти си римският цар. И разбери, че си излъгал в своя произход и благочестие, понеже се кланяш на иконите. Те са идоли, и който им се покланя е идоложрец. Ако искаш да направиш твоето царство да живее добре, заповядай да изхвърлят иконите от църквата. Ако ли не направиш това бързо, ще знаеш, че скоро ще се лишиш от царството си и от своя живот. И ще отидеш във вечните мъки.“ Така посъветва този монах цар Лъв. Царят, като се дивеше на неговото пророчество, не узна, че той прорицаваше с помощта на Теодот. И заради това така говори. Каквото каза монахът, възприе го с усърдие. И веднага много се разгневи срещу иконите. Изпрати заповеди по цялата страна, да не се намери никъде в християнска църква икона. Царят пожела да има за съдружник в иконоборството патриарха. Патриархът ни най-малко не се съгласи, а още повече го обвиняваше и наричаше неговата заповед нечестива. И понеже го изобличаваше, този свят патриарх Никифор, царят го изпрати на заточение. Той беше прозрял отпреди царското безчестие. Още когато го поставяше за цар и слагаше на главата му диадемата, тя изглеждаше като изпълнена с тръни. Един от тези тръни се заби в ръката му. И така изобличавайки безчестието на царя, патриархът беше заточен в Приконис. Игуменът на големия манастир, който се намираше тук, Теофан, бидейки прозорлив, предвидя пристигането на патриарха още преди да го беше видял в лице. И запали много свещи и тамян и излезе да го посрещне. Патриархът,

преди да слезе от кораба, започва да се покланя и да целува игумена, без да го вижда. Моряците се удивляваха кому се кланя, понеже не виждаха никого. И го попитаха. Той, като отговори, каза: „На игумена на голямото селение се покланям.“ Така наричаха манастира, в който беше светия Теофан-изповедник. Отначало не беше изповедник, после го нарекоха така, понеже искаше да изповядва славата на светите икони. Патриархът беше изгонен от престола. За негов заместник избраха Теодот Мелисин. Наричаха го и Каситир. Устрои се при царя този Мелисин по следната причина: по времето на цар Михаил Раггавей в палата живееше една жена, която имаше бяс. И когато бесът искаше да я обхване, викаше на царя, казвайки: „Остави чуждото, остави!“ Тези думи се отнасяха за царството, понеже не искаше вече той да царува. И много пъти викаше така тази жена. Царят, като я слушаше, се безпокоеше, и отиде да се посъветва за това със своя приятел Теодот. Теодот каза на царя: „Когато започне тази жена да беснее и да вика по своя обичай, нека да я попитаме, ако цар Михаил загуби царството си, кой ще царува, как ще изглежда и как се нарича.“ Този съвет се хареса на царя. И Теодот заповяда да я попитат. Когато започна да беснее и да вика, както беше свикнала, Теодот я запита и тя рече: „Лъв се казва този, който иска да царува. Ти, Теодоте, когато отидеш в Акропола, ще те срещнат двама мъже, и когото от тях видиш да язди на катър, той ще царува.“ Като чу това от жената, Теодот не разказа нищо на царя, а когато той го попита, рече: „Бясна е и вика това, което няма да стане. Защото не говори нищо, подобно на истината.“ Цар Раггавей повярва. Теодот пък, като отговори така на царя, се върна да отиде в Акропола. И като отиваше, срещна Лъв, който яздеше на катър, както му каза онази жена. Хвана го насаме и му разказа тайно всичко, което стана, и му рече: „Да знаеш, че ще станеш цар, и когато започнеш да царуваш, ако си милосърден, спомни си и за мене.“ И по тази причина Теодот беше близък приятел на Лъв. И щом се възцари, направи го патриарх на мястото на свéтия Никифор. Той, бидейки иконоборец и нечестив, и като имаше голяма дързост пред царя, без да се страхува, унищожи всички икони в християнските църкви. Царят Лъв като див звяр изяждаше тези, които почитаха светите икони, подтикван от патриарха. И не само патриархът го подтикваше към жестокост, но и протопсалтът на двореца. Голям законопрестъпник беше прочее този протопсалт в иконоборството. И всякога караше царя да се бори срещу християните и срещу светите икони. Веднъж, като стоеше в

църквата, чу четеца да произнася пророчеството на пророка Исай, в което се казваше: „На кого уподобихте бога? Нима дърводелец сътвори иконата или златар създаде образа?“ И приближи се протопсалтът към царя и му каза тайно: „Слушай, о, царю, какво казва пророкът, че не подобава да се почита бог върху иконите и върху златото. И към това трябва да се придържа и царство ти.“ И оттогава започна Лъв много да мъчи християните, които не искаха да се отрекат от светите икони. Всички царски задължения Лъв съблюдаваше точно и беше бдителен и наказваше неправедните. Един княз дойде и разказа на царя, като рече: „Да знаеш, царство ти, че еди-кой си княз отвлече моята жена насила. Известих това на епарха, но той не ми даде възмездие.“ Като чу това, царят веднага отне сана на епарха. Онзи, който беше отвлякъл жената, предаде на мъчение според закона. И не даваше области на князете, които вземаха мито, а само на безупречните и на бедните. Михаил Гъгнивият, който беше от Амория, се постара и забогатя твърде. И имаше невъздържан език, затова го наклеветиха пред царя, че замисля да го погуби. Това направиха в деня на Рождество Христово и царят постави Михаил на изтезание заедно с дошлия обвинител. Той пък рече: „Което казахте, е истина.“ И веднага царят заповяда да го поставят жив в огъня. Уредиха да направят това в пещта на банята в двореца. Тръгна и сам царят да види и да се увери как ще изгори Михаил в огъня. Като узна царицата, започна да моли царя да не прави това, заради празника на Рождество Христово. Не го слушаше и го наричаше безбожник, който не почита празника. От тези думи царят се укроти и не извърши това мъчение. Когато се върна цар Лъв при своята жена, рече: „Ето, изпълних твоята воля, но след това ще разбереш какво зло ще получиш заедно с децата си от Михаил.“ И Михаил беше освободен от огъня. Лъв предрече за бъдещето. Не предрече това чрез бога, понеже беше иконоборец, но го беше предвидил. Някой каза, че цар Лъв в деня на Рождество Христово ще изгуби и царството, и живота си. Разказват, че се намирала и книга в палата, в която били написани много пророчества за царете. Били изписани в нея и образи на зверове и хора. В тях бил нарисуван и звяр-лъв. Зад него стоял човек с копие, който го промушвал. И тук, където копието се докосвало до звяра, била написана буквата „хер“. И в самия този „хер“ влизало копието. Казват, че тази книга била пророчеството на Сибила. Шарките, с които били нарисувани зверовете, били многоплетени и различни. И тогава предрече премъдрият квестор за този „хер“, че в деня на Христо-

вото рождество ще загине някакъв цар, понеже знакът, който беше изписан върху лъва, показва този празник. И понеже в самия този „хер“ влиза копието, в този ден ще загине царят. Цар Лъв се уплаши от това. Побоя се и от съня, който беше видяла майка му. Защото и тя беше сънувала, че се намира в църквата на пресветата Богородица във Влахерна. И гледаше жена, облечена в бели дрехи, а пода на църквата виждаше целия покрит с кръв. Онази жена, която беше в белите дрехи и почитана от много хора (сиреч пресветата Богородица), каза на някакъв човек да вземе съд, да го напълни с кръв и да го даде на царевата майка. Майката на царя не приемаше. Тогава славната онази жена ѝ каза: „Това е, както твоят син пролива кръвта на християните, които ме почитат, и не знае, че гневи бога и моя син.“ Това видя в съня майката на цар Лъв и го разказа на царя, молейки го да спре гонението на светите икони. Окаяният Лъв ни най-малко не послуша нейната молба, а никога не преставаше да воюва против светите икони. И друг някой видя насън светия патриарх Тарасий, който казваше на Михаил: „Ела, и убий цар Лъв!“ А и пророчеството на монаха от Филомилия създаваше голям страх на Лъв. И като стана това, заповяда и оковаха Михаил и го предаде на папия да го пази. Царят сам носеше ключовете от тъмницата. През онази нощ царят беше много обезпокоен и никакъв сън не идваше на очите му. И като стана, отиде в тъмницата и видя Михаил, който спеше на одъра, а пазачът на папия лежеше на земята. Това беше наредил папият или защото беше съучастник на Михаил в лошото намерение, или защото го почиташе. Като видя това, царят се разгневи и се върна, заканвайки се на тъмничаря с ръка. И никой не узна, че царят е идвал в тъмницата. Разбраха това после папият и Михаил и много се изплашиха и започнаха да мислят как да избягнат гнева на царя. Михаил каза на папия: „Ако искаш да избегнем гнева и да изпълним нашето желание, сега е удобното време.“ Папият каза: „Направи, каквото искаш. Аз съм готов.“ И Михаил седна и написа писмо до всички свои съмишленици: „Ако в този час не дойдете да извършим това, което решихме — сега е удобно време, — да знаете, че аз на сутринта ще съобщя на царя, ще ви изоблича и ще загинете.“ И даде писмото на папия, като му обясни и му каза: „Изпрати го на този и този и им кажи: „Елате през тази нощ, облечени в свещенически дрехи, като носите тайно и къси мечове.“ И по негова заповед дойдоха. А по време на „Утринната“ пристигнаха певци от двореца да пеят каноните на Рождество Христово. Папият прочее отвори вра-

тите на царските певци да влязат. С тях влязоха и заговорниците, облечени в свещенически одежди, и се скриха в ъглите на църквата. Царските певци започнаха да пеят и когато преполовиха службата, дойде царят на „Утринната“ и започна и сам да пее. Гласът му беше силен и мощен, но суров на слушане и потискащ с мерзостта си. На него му се струваше, че е приятен на всички, които го слушат, и имаше обичай сам да започва началото и да пее. И когато дойде в църквата, веднага възгласи със силен глас този тропар: „Укориха царя на всички с желание.“ И изведнъж внезапно изскочиха заговорниците на Михаил отстрани и извадиха мечовете си. Като видя това, царят избяга в олтаря. Те влязоха след него, заклаха го и му отсякоха ръцете и главата. Тялото му извлякоха и го изложиха на показ. Той царува 7 години, преизпълнен с надменност и безчовечност.

ИСТОРИЧЕСКО СКАЗАНИЕ ОТ ПРЕМЪДРИЯ ЛЕТОПИСЕЦ МАНАСИЙ, КОЕТО ЗАПОЧВА ОТ СЪТВОРЕНИЕТО НА СВЕТА И ДОСТИГА ДО ЦАРУВАНЕТО НА ГОСПОДАРЯ НИКИФОР ВОТАНИАТ. ТАЗИ КНИГА БЕШЕ ПРЕВЕДЕНА ОТ ГРЪЦКИ ЕЗИК ЗА ЦАР АЛЕКСАНДЪР

Тиньолюбивата душа богатствата преследва,
със всички средства се стреми желаното да има.
Но ти, о царствена душа, обичаща словата,
на книгите принадлежиш, на книгите се радваш
и станало е словото твой смисъл на живота.
Понеже ти, кърмителят на словото, поиска
писание добро за теб изложено да бъде,
което ясно да разказва словесата древни:
кои владяха най-напред, къде достигнаха,
кои кога царуваха и през кои години,
със мъките на този труд ще се нагърбим ние,
макар че делото е трудно, мъчно постижимо.
Но утешават мъките ни тежки във словата
великите ти дарове и твойта чест и слава;
прохлада носят даровете, щом се дават често,
на този, който в жегата работи и се труди.
Но мисля си, че време е дотука да престана,
че някои ласкателство ще сметнат словото,
и към писания на други ще се устремят.
А писаха мнозина и описваха подробно,
и се стараха истината вярно да разкажат,
ала един от друг различни бяха във словата.
А ние достоверните измежду тях избрахме,
което е по силите ни, свършваме за теб.

НАЧАЛО. ДЕН ПЪРВИ[1]

На бога съвършеното и мирозданно слово
беззвездното небе към битие в началото приведе
сияещо в безкрайна хубост, в божествени лъчи,
и всехранителницата земя и светлината с тях.
Земята бе невидима, неукрасена беше
и тъма дълбока над плещите ѝ тежеше.
Когато блесна светлина и вредом се разнесе,
и светозарен ден настъпи със светлина изпълнен,
тогава появи се всичко, преди невидимо,
и на лъчите невиждания блясък, прогони мрачната тъма.
Така протече прочее най-първият от дните.

ДЕН ВТОРИ

А когато възсия на втори ден окото,
тогава второто небе той утвърди премъдро,
над нещата земни го издигна за покров
и го нарече, майсторът изкусен, твърдина —
наред със първата беззвездна твърд — твърд втора.
Тогава и всетечната природа на водата
разкъса бездните като едните,
на висота необозрима с лекота издигна,
а другите остави на земята,
и по средата им постави небе като преграда,
да ги разделя и като стената да е твърдо.

ДЕН ТРЕТИ

И ето че залязваше на втори ден окото,
а третият проблясваше. И пак художникът,
премъдър съзидател започва другите дела.
Понеже се разливаше по цялата земя
водата от небесните води останала,
и с езера покри навсякъде лицето ѝ,
той всички разливи в едно съвокупи внезапно,
тъй както някой млечната сладкопролитна влага
подсвирва, за да я направи сирен кръг.
Едва когато разстланото се отдели,
яви се земното лице и с красота проблесна
на камъни и планини, и на бърда дълбокодолни.
Поради туй състава воден той море нарече,

а сушата понеже бе от камъни или пък тлъстобразда
земя нарече господ-бог, изкусник-всесъздател.
Силата си всемогъща той така показа.
А още не изгреяли на слънцето зарите,
повеля даде да изникнат множество треви.
Една за красота и за наслада на очите,
а другата пък за храна на земни същества.
Тогава първом с красоти земята украси се,
като девойка млада за венчило нагласена,
обкичена със злато и с бисери блестяща.
Сияеше като благоуханна роза,
като същински цвят многообразен се смееше навредом —
белоцветна, многобагра, а другаде червена.
Това, което беше от роза по-червено, се виждаше добре,
белееше се другото и сладостно сияеше.
Крин снежнобял там имаше, а също агалиди,
хиацинт възхождаше, на нарцис красотата
и цялото първо раждане на пролетните дари.
Издигаха се класове, натегнали с пшеница,
просото модролиствено люлееше стебла.
Красиво всичко и добро е, с лъчите благи расне,
земята е надъхана с разпръснати ухания.
Трева се беше разпростряла, мека и зелена,
морава росна, изхранваща волове и коне.
Такава красота препъстра носеше земята,
такава дреха доброткана беше си облякла.
Там имаше безброй градини, и дърветата растяха с
доброцветни, благолистни, плодоносни вейки.
И имаше сред тях светлоплодни високостъбли ябълки,
маслини тучноплодови, услаждащи смокини,
тополи едростъблени, ели, дъбрави, бряст.
Докоснеше ли вятърът тополините листи,
разнасяше се сладък шепот на листата.
Череша имаше добра, и палма медосочна,
и майката на гроздето — стеблата лозови,
и гроздът сладкосочен на лозите раснеше.
И беше съвършеноплодно всичко, пресъвършено всичко.
Несъвършено и без дар не бе родено нищо.

ДЕН ЧЕТВЪРТИ

Така залезе прочее светликът на ден трети,
а лицето на четвърти ден изгряваше тогава.
И пак начало на делата, и стана воля на твореца

небето благоувенчано да бъде със звезди.
Тогава звездното небе със красота проблесна
като одежда бисерна и златоткана риза
и като тканица осеяна със скъпоценни камъни.
Тогава дневната зеница възсия пръв път —
живодарният светилник, исполинът слънце,
пръв източник на светлина, дом на бездръвен огън
Тогава първи път нощта бе почнала да свети —
белосветъл, светоносен лунен кръг,
бързоходещ, многосветещ, съвършен, стоцветен.
За първи път тогаз видя небето и звездите величави,
многокръгли и една през друга в надпревара,
които го красяха, както цвете долината.

(ИМЕНАТА НА ГОЛЕМИТЕ ЗВЕЗДИ)

А беше модър Крон и със оловено лице.
Блестеше Зевс като сребро, Ар виждаше се в пламък.
А слънцето блестеше — светло, самородно злато.
Цъфтеше като каситер* кръгът на Афродита.
Мед огненочервена — на Хермес светлината.
А със оловен светъл цвят сияеше луната.
Небесната одежда бе с премного пъстрота.
Същински крин белееше се Зевс, а Арес — огън.
Същинска роза алена, блестеше слънцето,
а като бяла агалида денницата цъфтеше.
И Хермес бляскаше като червеноогнен цвят.
Луната пък приличаше на нарцис благолиствен.
Такава цветна пъстрота небето украси,
и многоцветна красота ликът прие небесен.
В градина новонасадена превърна се небето,
и неин градинар бе бог — с разсади, подрасти,
като цветя многоразлични на звездното величие.
Щом слънцето за първи път проблясна и просветна
и се родиха небесна красота и дневна доброта,
започнаха да служат на волята на сътворителя
и уморен приключи той деня четвърти.

ДЕН ПЕТИ

Така се свършиха нещата около звездите,
създадено бе слънцето — звезда, що носи ден,
а лунното око пък просветляваше нощта.

И нямаше нито едно животно на земята,
ни такова, дето плува само по водата,
ни по сушата да ходи, ни да лети по въздуха.
Но бог всесъвършения във водната природа
вложи крепкост духотворна, сила плодотворна,
на живата душа поръча да се роди от тука —
както от бременна употреба със заченат младенец
чрез тежки болки ражда се отрокът съвършен.
И като семе падна повелята на бога
и водните струи направи многоплодни.
Оттук и птици пъстрокрили, въздухопрелитни,
крило свободно имаха за полетите бързи
и възвишаваха се леко в ширини въздушни,
прелитаха просторите въздушни леколитни*.
Едните бяха едрокрили и голямобедри
и кривоноктести, със нокти — опнати стрели,
и със остри клюнове, по-остри и от нож,
защото тяхната храна месото ще им бъде,
дружина ще си бъдат те във ядене на плът:
орелът — цар на птиците, суровоядец ястреб
и всички, що без огъня минават, плът ядящи.
Оттук и птици песнопойни и треви ядящи,
малокрили, тънкотели, пеят многогласно,
в просторите припяват и огласят лесовете —
брегорници, синигери, дрозд, славей и скворци.
И всички полските треви обхождаха навред,
оттук и лесно ядиво събираха добро.
Тогава земни зверове се появиха страшни —
леопарди, мечки, тигри, честогривец-лъв,
козлите стръмнозъби и с нозе на птица зайци,
и псета острозъби, а и слонът твърдогръд,*
и всяка птица, и всяка твар, пълзяща,
и всичко, що живее в планини, води, морета —
с такива живи твари, изпълни той и суша, и вода
и даже въздуха, оназ неръкоткана дреха,
която божи тънкоделни пръсти изпредоха:
същински твърдостенен град на шир и длъж простян
за птиците месо ядящи и трева пасящи.
С това завърши се, изтече и ден пети.

ДЕН ШЕСТИ

И розоцветен шести ден проблясваше отново,
градина с хубави дървета бог насаждаше,

но не с лопата разора прекрасната земя,
ни с длани насадителни, ала със слово само.
И доброплодно всякакво там никнеше дърво
и добросеннолиствено, уханно, доброклонно.
Кой тази райска благост пред очите ще представи?
Тук плодоносни гранки раснат във градини,
там множество от дървеса цъфтят благоуханни.
И ето — тук буяха овошки медоточни,
а там, за красота, се извисяваха дървета до небето:
елхи, поемащи вода, и ели островърхи, и кипариси, бряст.

На дървесата листата се събираха в едно,
размесваха се веките, и свързваха стеблата.
Листата на дърветата изглеждаха тогаз
като че се прегръщаха едни със други там.
А слънцето блестеше към градината склонено,
огряваше листата им със тишина и кротост
и гъстотата листна просветляваше със блясък.
На розите блестеше хубостта, цъфтеше белостта на крина,

а бяха без бодли и тръни тези рози.
И колко много багреност и белоцветност в тях,
като звезда лъчиста и блестяща на земята.
А ето тук лицето земно в треви се зеленее,
а там синее се, и ето че се смее.
Със росокаплени цветя и цвят многообразен
тиходихателен зефир полъхваше отвред
и с цветни благовония поеше въздуха.

ЗА ДЪРВОТО НА ПОЗНАНИЕТО

А посред тях дървото на живота се издигна,
от благодат разцъфнало, красиво, добролистно.
И водна майка-източник изтичаше отдолу
и поеше райското селение дървесно,
протичаше между градини, корени, фиданки
и стъбълцата цветни, меки, квасеше с вода.
А оттук на четири ръкава разделена,
в майка на реки великоточни се превръща.
А тез реки в сирийска реч и на език сирийски
Фисон наричат се, Геон, сред тях Фора е трета,
четвъртата е Едекел. А по език елински
са Ганг и Нил велик, Ефрат и още Тигър.
И Ганг обхожда прочее земите евилатски,
там злато се намира и зеленикав камък.

А златòто чисто е, то свети и блести.
А белоструен Нил обхожда Етиопия
полива тлъстобраздите египетски нивя,
със струи благопищни и ги прави доброплодни.
Надолу Тигър спуща се като стрела, със шум
издава буйни плясъци и тягостно бучи,
в нивята през земята асирийска преминава.
Създал селение прекрасно, насадил дървета,
създаде и човека с всесъздаващите длани
от вещество, размесено със пръст, и прах, и кал.
И във земна плът когато вложи жизнен дъх,
човека съвършен когато дишащ сътвори,
със ум като го надари и със свободна воля,
подобие и образ свой когато го направи,
в едемското селение цъфтящо го всели,
тъй както във чертога бисер, втори свят в света,
нищожен прочее наглед, ала на вид изящен.
И на света със най-велика надари го чест.
Понеже от червена пръст творецът сътвори го,
създанието бренно бог назова Адам.
На първожителя представи красотите райски,
от всички плодове дървесни да яде му даде,
и заповяда разумното дърво да не докосва със ръка.
Тогава всичко питомно и кротко във едно
в долините многодървесни всяко, дето тича,
до едно животните доведе при Адам
и по земята ходещи, по въздуха летящи,
от него име да приемат с нрава им прилично.
Доведоха му лъв ревящ, губител на юнци
и грознооки мечки, и препъстър леопард,
елени пъстрокожи и гъстоопаши лиси,
и слонът твърдочелен, дето махаше опашка,*
и оня юнец, дето със рогата биеше.
И яребица идваше с нозе и клюн червени,
скворците чернопери разпростираха крила
и носеха отблясък белоцветен на ледени зърна.
Показваше си хубостта паунът златокрил.
С голяма пъстрота блестеше, златееше с крила,
светлееше се багрозрачно и в цветове паунски,
злато в средата му цъфтеше като око блестящо.
И правеха животните градина от пера —
наобикаляха Адам като раби владетел,
родоначалника обграждат и покрай него скачат.
Той зверове необуздани със ръка докосва
като че ли са млади агънца, които мляко сучат,

съвсем не се страхуваше, че могат да нападнат,
защото люта и лукава злотворива злоба
не беше се вселила още във сърцето му.
Тъй нищо не владееше над безстрастността,
ни звяр, ни огън, ни река с великомътна дързост.
Ако над страстите цариш, владееш греховете,
скорпиони, василиски* люти ще разтъпчеш,
тигъра ще укротиш, ще усмириш лъва.
Така заспа Адам, ала със горък сън,
на низвержение начало, на пагубна вражда.
Създателят реброто му докосна, още спящ,
извади го и от това жената сътвори.
Адам от пръст създадения, първият човек,
стана на Ева, общата прамайка, с реброто си баща.
И вътре в пищното село живяха двамата,
като безплътни нямаха си мъки плътолюбни,
че бяха необложени със тежестта на плът.
И заедно на двамата бог повели, мълвейки:
„О, земнородни, на Едема първожители,
нещата тук за ваша нужда бяха сътворени
и за наслада всяко дърво тук е пригодено.
От всички се насищайте, наред от всички яжте.
И само вредно е за вас на разума дървото.
От него се пазете и не го докосвайте,
докосването носи тлен и вкусването — жлъч.
Ако ли вкусите това, пропадате жестоко,
защото горчиви плодове принася то и смърт докарва.
От туй щом се предпазите, тогава смъртно жило
избягвате, пространството ще наследите на безконечния живот."

И бе така, и думата ги стресна на твореца,
забраната потресе ги, а словото смути ги,
градината като враждебна възненавидяха.
Но Сатаната завидя и скърцаше със зъби,
и пяна пръскаше, ревеше като див козел,
живота им на ангели неможещ да търпи.
Тогава впрочем за съсъд на своите коварства
избра злоносата змия със опърничав нрав.
Прамайката примами, овошката посочи ѝ.
Тогава тя видя плода, той беше плод красив.
Бе прелестен за гледане, за ядене добър.
Примамлив за очите бе, привличаше сърцето
и стори ѝ се сладкосърд, желание излъчващ.
Показа ѝ го Сатаната — чашата измамна,
намазана с услаждащия на съблазни мед.

А припълзя змията люта, и съскаше лукаво,
и каза: „Ако опитате дървото доброплодно,
щом само поднесете към уста овощието,
ще се развържат клепките на вашите очи
и богове ще станете, ще разберете всичко".
Изслуша всичко туй жената, съблазните прие,
измамена с насладата, привлечена с блага,
които просветляваха на оня плод лицето.
И взе и яде, после даде на съпруга си.
Опитаха овошката и ядоха плода,
забравиха заповедта, вкусиха от дървото
и злото ги преследваше при техните нозе.
Очите им прогледнаха, видяха своя срам,
познаха голотата си и своята срамотност.
И скриха се заради туй в дълбокосенчест дол,
дотичаха под гъстите клонати дървеса,
и пояси сушиха си от листите дебели,
в градината дотичаха, дойдоха под покров
и молеха земята да разтвори свойта паст.
Разбра това садителят на дървеса добри,
застана пред тъжащите родоначалници,
безумието поруга, съблазните отрече,
защо ли много приказки, прогони ги от тук
и ги измъчи със дела и тягостни и трудни.
Земята всехранителна накара да роди
бодящо тръне и глогове със отровно жило.
Страдания донесе люти, тягостно родилни,
на Ева, на прамайката, пострадала най-първо.
И ето, старият и смъртен на рода началник,
изгнанието си от тука люто щом получи,
засели се отсреща на селението пищно.
И във кожена одежда плътска се облече,
и Ева щом позна във страст, роди Авел и Каин.
И Каин за оране впрочем полско залови се
и бързаше с воловете да разорава ниви,
а Авел пък, по-младият, тогава бе пастир.
Принесоха и двамата наченки* на труда си.
И Авеловите тогаз бог дарове прие,
че праведно поднесе ги и със смирение,
на Каин даровете бог отказа да приеме.
И Каиновото лице смути се от това,
с братоненавистни очи към Авела погледна,
на кроткия и незлобив, неоскърбил го в нищо,
да сложи вече бе решил убийствени ръце.

Убийствена шумяща пещ в душата му гореше.
Това реши се да направи, о разум, безчовечен!
Не го посрами и законът, що плаши даже звяра,
предаде своя роден брат на смъртните недра.
И разгневен погледна бог братоубиеца
и го прокълна тогава със жестоки клетви.
От първото си жилище прогонен беше Каин,
обходи множество земи и загради дворове,
където видеха навред очите му доброто,
и пръв замисли крепости със кули да създава.
Когато много умножи се родът човешки,
отдадоха се на грабеж и пътници нападаха,
плячкосваха, ограбваха и скверняха ръцете си
с убийства.

ЗА СИТ

Плачът на прародителите беше безутешен
за падналия Авел от убийствените длани,
тогава Сита праведен на двамата бог даде
и той небесните звезди със имена нарече.
И естеството мъртво, сякаш дълбококоренно дърво,
човека умножи и във пространство и във брой,
разсейваше се той навред по земното лице,
навсякъде обхождаше, запълняше земята.
Ала когато се склони към беззаконно дело,
към всяко зло се носеше подобно кон в полето,
подобно и на колело, въртяно от водата,
додето стигна глъбините на съблазни зли,
стихиите започна да почита, обожава,
то ще рече и слънцето, и месеца, звездите
и чест божествена на твари мъртви да принася.

ЗА НОЙ И ЗА ПОТОПА

Един бе Ной сред Ситовите внуци праведен,
девети бе от семето на първозданния Адам.
Премина добродетелта на праведни дела,
избягваше злината, намрази я от душа
и бързаше да вразуми злодейци, нечестивци.
Понеже ги не убеди да не стоят при злите,
напусна прочие земята, където се роди,
във непознати области тогава се пресели,
да създаде му казаха прехвалния ковчег
и там животно всякакво от суша и вода

във него да затвори, за да бъде семе за живота на рода.
Послушва бога Ное и повелята изпълня,
съставен от дърво твори ковчежния простор,
съдържащ в себе си безброй прегради клетъчни.
И вложи във ковчега Ной от всеки земен род,
от този, що лети и дето бяга по земята.
Тогава изворите бог разтвори на небето,
оттук низведе всичките морета дъждове,
дълбокодолни планини и върхове покри,
покри нивята и забули земното лице.
Тогава всички във едно се смесиха и сляха.
Стъблата на дърветата заливаше вода,
и по върхове планински риби плуваха.
И бързия на сушата лъв хванаха водите,
тогава носеха водите всякакво животно,
по въздуха витаещо, по суша и вода,
добролетно и пълзящо,
в дълбокотечни дъждове потапяха се всички
и във води измираха и люта смърт намираха
и във водите техните души потъваха.
Накратко казано във миг като във тъмнота
отново земното лице бе станало незримо
и светлината тъне в първороден мрак безкраен,
и пак се къпе във вода живителната суша.
И зверовете носеха се мъртви потопени.
Родоначалието людско от кал сътворено
пое безчислена вода и потопено в нея,
подобно кораб по водите, ладия в морето
и като лек прах плаваше по водните плещи,
люляно от водите на проливни дъждове.
И само Ное влязъл в живоносния ковчег
подобно корабник безбурен плаваше закрит,
семето на целия род на дръвце спасяващ,
и без весла да има, ни ветрила, ни кърма.
Със Ноя плават синове и дъщери, жена му,
на синовете му жените, на дъщерите му — съпрузите
На синовете имената Сим, Хам и Яфет бяха.
Ала когато вече спря дъждовната стихия
и появиха се поля, потънали преди,
излезе от ковчега Ной със своите чеда,
излязоха животните затворени със Ной.
И пак роди се втори свят, пак друг родоначалник,
отново всичко живо пак множеше се без мяра.
От първото създание на първоздан Адам
до самия потоп при Ной изминаха лета

две хиляди и двеста и четирисет и две.
И се събраха много внуци на праведния Ной,
със други многомъдри внуци, също и правнуци,
Месрем, внук Хамов, син на Ноя, исполин Неврод,
който имаше велика сила във ръката.
(*Този Неврод беше пръв съветник на стълпотворението и създаде Вавилон и царува в него*)
Тогаз Месрем в египетската област се засели
и казват, че Египет бил по него назован,
че по еврейския език Месрем Египет значи.
Неврод пък се засели във страната полудневна*,
наречена Асирия според Асура Симов,
той хората накара да отстъпят от твореца
и първи беззаконствува срещу създателя,
и първи се надигна срещу бога-живия,
достойната за бога чест, тъй както подобава,
на себе си, безумният поиска да възложи.
И стана съветник за стълпотворение,
че да се противопостави на самия бог,
ако намисли пак потоп на хората да прави.

ЗА СТЪЛПОСТВОРЕНИЕТО И ЗА РАЗМЕСВАНЕТО НА ЕЗИЦИТЕ

И прочее послушаха съветите суетни,
и започнаха да зидат ханаанския стълп,
въземащ се нагоре и телкова висок,
че се докосваше почти до лунния кръг.
Но не довършиха делото на труда суетен,
защото на градящите размеси бог езика
и оттогава пръснаха се по места различни.
И единствен Евер бе от язвата свободен,
че със всуеделатели* не беше се забъркал.
И стана тъй, че мястото се Вавилон нарече,
то значи размешение, защото там се сляха
езиците на тези, що изграждаха стълпа,
на размешението вавел по еврейски казват.

ЦАРУВАНЕТО НА САРДАНАПАЛ, АСИРИЙСКИ ЦАР

Владееше Сарданапал над асиряните.
Бе мъж чревоугодник и пищолюбив женкар,
като жена се правеше, с жени се криеше,

с изписано лице и със вежди почернени,
брадата си стрижеше даже до самата кожа,
лицето си показваше намазано с псимит*
и целия си образ бе изцяло променил
и блудник бе, прелюбодеец и женкар негоден.
И грижеше се само за трапези, за гуляи,
ядеше и пиеше със развратници, скопци
и цялото му житие бе пълно със безсрамност.
А сам се беше обградил със блудници-жени,
и за князе поселяни* — невидим бе, незрим.
Със топли бани се красеше и с одежди меки.
На неговото царство управляваха имота
владетелите градски на народи и страни.
Така неправедно живя, далеч от пътя прав,
додето се докара сам до гибелния ров
и заедно със себе си и царството погуби.
Аваркий воевода бе се молил много пъти
Сарданапал да види, във лице да го погледне,
че никога, дори насън, не беше го видял
и дълго изкушаван от това желание,
едва намерил беше време, за да го погледне,
и щом като съгледа го, намазан със белило,
без косми на брадата си, подобен на жена,
със девойки да размятва своята наметка
и да танцува със скопци и да безчинствува с тях,
прелюбодеец гнусен и негоден да владей,
тогаз Арвакий разгневен удари го със нож
и целия си нож заби във неговото тяло,
и със смъртта го напои и с гибелна отрова,
защото оня толкова безсрамно бе живял
и с чашите се веселеше даже до зори.
Така Арвакий воевода оня цар уби,
защото смяташе за срам да бъде негов роб.
Но други за Сарданапала инак писаха,
а казват, че дочули близки негови халдейци,
бил свиножителен и скотски царя асирийски,
обичал танци и игри, като жена живеел
и без дори да ги е грижа, защото беше мекошав,
нападнаха воювайки и със голяма сила
и смесиха се със войската на Сарданапала,
а той, като разбра тогаз за дързостта халдейска,
не изтърпя, а прати им мъже за бран достойни.
Ония пък войводата разбиха, победиха,
и бягаше войводата във паника разбит
и щом разбра нещастника, че е оставен сам,

запали огън буен там, със съчки го разпали,
събра злато и бисери, постели украсени,
събра одежди най-различни, множество злато,
накратко всичко царско във одежди и съсъди
от злато и камъни и бисери безценни,
захвърли всичко в огъня, на края скочи сам.

ЦАРУВАНЕТО НА ВАЛТАЗАР, СИНА НА НАВУХОДОНОСОР

Валтазар се бе опил във собствената слава
и на гощавка канеше великите боляри,
на тлъстогозбени трапези ги угощаваше.
Да им покаже искаше богатство изобилно,
изнасяше съсъди драгоценни от злато,
донесе заедно със тях църковните утвари,
които някога отне Навуходоносор,
когато на Ерусалим разсипа красотата.
И за безсрамна служба ги използуваше сега,
че от богатство бе пиян и никак не разбра
това, че негодува бог, руган по този начин,
и в този миг съзря ръка да пише на стената.
Писанието казваше: „Мани текел фарес".
Когато никой не можа да му го изтълкува,
Данил го каза ясно и изрече достоверно:
„И раздели, разделяйки творецът твойта власт,
годините отсече и пожъна на мощта ти
и силата ти прочее сега ще се премести,
във друго племе ще премине — и със трона царски."
Това пророкът рече пред самия Валтасар,
не се посрами никак и дори не се изплаши.

ЦАРУВАНЕТО НА ДАРИЙ, МИДИЙСКИЯ ЦАР

Наскоро дойде Дарий Мидски[2] със голяма сила,
от синовете елински, наречен Астиаг,
и те са го написали в писания персийски.
Той подчини надменния Халдейски Валтазар,
на вавилонците пречупи шиите корави,
и оттогава овладяха Азия мидяни.
Ала и тяхната държава не изтрая дълго.
А как и те, мидяните, изгубиха мощта си
сега наскоро словото правдиво ще разкаже.

Царят мидски Астиаг си щерка имаше,
красива, стройна, добролична и благообразна,
от него назована бе девицата Мандана
и завист прочее към нея хранеше бащата,
от нощните си сънища смутил се чудновати.
Стори му се, че вижда царят как водата своя
девицата Мандана лее, толкова вода се лееше
че можеше на Азия лицето да покрие.
Това бе първият му сън, а вторият такъв бе.
Стори му се, че виждаше от срамния ѝ уд
лоза да никне, да засенчва цяла Азия
и целия род мидски и персийски да засеня.
И от такива сънища кога смути се царят,
вражда потайно хранеше тогава към Мандана
и много замисли замисли що ли да направи,
че с начинание съдбата той да надхитри.
Девойката със мъж обвърза, с някой си Камвис,[3]
защото беше от бедняшки род и бе смирен,
тъй оня се надяваше честта ѝ да погуби
и благороден род да промени в злородство.
Когато прочее разбра, че скоро ще роди,
пазители постави ѝ, тъй раждането да изчака.
И не след дълго мъжки пол излезе от Мандана
и царят рожбата отне тогава и я скри
и я предаде на Арпага, за да я погуби.
Той на Вукул детето даде да го умъртви,
като го хвърли за храна на зверовете горски.
Какво се случи след това? Тогаз Вукул го взе,
във своя дом отнесе го и там разбра — жена му
за втори път отрочето си мъртво бе родила.
Показа ѝ какво донесе, пита що да прави.
Съветваха се двамата и мъртвото изхвърлиха.
Отгледаха си даденото като свое чедо.
Кое е чудно след това? Че Кир порасна,
играеше си със децата и се нарече цар,
връстниците си караше да правят, както иска.
И заповяданото всички изпълняваха.
Единствен Артемваровият син игра със Кир,
не го послуша, изтърпя за своето упорство,
защото беше поруган, на силен бой подложен.
А беше Артемвар от род велик и благороден.
Детето беше наскърбила злостната обида,
дойде то при родителите, каза на баща си,
обидата описа му, която му сториха.
И силна ярост тутакси обхвана Алтемвар,

дойде при царя той и му описа дързостта,
и този час бе призовано и детето Кир,
на дълъг разпит го подлагат със въпроси трудни,
ала то със свободна реч за всичко им разказва.
Тогава царят, удивен от дръзката му смелост,
поиска гневен, с тежък бой Вукула да накаже,
защото се представяше, че е баща на Кир,
за да признае тука той, чий син е този Кир.
Не изтърпя заплахите Вукул, на царя каза.
Това на влъхвите премъдри каза Астиаг,
но съгрешил, изглежда, бе пред боговете им
и добрината, чакана в началото от тях,
в игрите, казаха, се беше случила с детето.
И ето прочее това смили сърцето царско,
но друго се започваше, че като враг намрази
Арпага честен, който беше Кира съхранил
и нито беше го погубил, нито пък убил.
На угощение Арпаг покани със сина му
и варварски като агнец сина закла му люто.
Щом на трапезата дойде окаяний Арпаг,
поднесоха му на съсъда детските меса.
Той, без да знай за станалото, яде до насита.
Веднага след вечерята ръцете и главата
на закланото отроче сложиха пред него.
И той за случката разбра, но нямащ що да стори,
в сърцето си се разгневи, намрази Астиага.

ЦАРУВАНЕТО НА КИР

Когато бе достигнал вече възрастта на мъж,
от Мидия излезе Кир и в Персия дойде.
Миг не намираше покой злочестият Арпаг,
а всичко прави, всичко струва, Кира подстрекава
да срине Астиага и да го свали от власт.
Най-после го настрои и вейските да повдигне
и със дядо си тогава крепък бой да почне.
А след това какво се случи? Кир стана победител,
а царят мидски беше победен и заловен на края.
Така могъществото мина у персийците.[4]
По този начин се препаса с царството си Кир,
а Крис, богат на злато и мнозина покорил,
и срещу него тръгнал, той плени и жив завърза.[5]
(От това време Персийското царство стана велико на земята)

ЗА ЛИДИЙСКОТО ЦАРСТВО

Но нищо до тука стигнах и за Криса споменах,
ще ви припомня прочее лидийската съдба,
макар че тя не бе велика, нито многославна,
тъй както беше мидската, персийската и асирийската.
Кандавлие царуваше във Лидия и Фригия,
родът му произхождал, казват, от Ираклия.
А той си имаше жена със красота предивна,
била тя белолика и смокиноока, млада.
Към нея той любовен плам изпитвал и не криел,
та пред слугата си дори (а Гигий той зовял се),
решил любов и буйна страст да сподели без свян
и него на съжителката зрител призовал,
и срещу себе си така той меча поощрил,
и своето посичане подготвил, без да знае.
Тъй скрил Кандавлий Гигия потайно зад вратата,
а тя пък се съблича пред неговите взори —
той в наготата чудна взрян на своята царица.
Видя жената Гигия, по женски засрами се,
за поруганата си чест жестоко наскърби се.
И призовава Гигия и дава два завета*:
или сам царя да убий и наследи властта му,
или на смъртно посечение ще бъде сам отведен.
Защото за лидийките е срамна голотата,
показвана пред взорите на чуждите мъже.
Живота Гигий си избра, владетеля убива
и на върха на царството, на трона се възкачва.
Тъй стана селянинът цар и рабът властелин.[6]

ЗА ГИГИЙ

Говори се, че този Гигий жените бил скопявал,
да може, докато са млади още те
с тях винаги да се събира на смешение.
А от рода на Гигия бе също царят Крис,
когото Кир плени, съветван от пророк Данил.
А Кир боеше се от Криса — той беше пребогат —
и бе замислил да избяга на Крис от смъртната заплаха.
Но Даниил одързости го със пророчество,
а него бе изрекъл преди много поколения
за Кира велегласният в пророците Исая.
А този Кир Велики на пленените евреи
възвърна свободата и нареждане издаде

да се заселят в града — майката на градовете им,
когото Навуходоносор бе сринал до основи.

ЦАРУВАНЕТО НА КАМВИС, КИРОВИЯТ СИН

Когато Кир умря, тогаз Камвис, синът на Кира,
властта прие и във едно със скиптъра на царя.

ЦАРУВАНЕТО НА ДАРИЙ

А подир него управлява Дарий, син Истапов.[7]
Но тука редно е да кажем как това се случи.
Син имаше си царят Кир на име Змердие,
ярообразен*, доблестен и силен и могъщ.
И беше мразен от Камвис, че беше крепкорък,
защото с лекота можа да преопъне лъка,
що старците от Етиопия донесоха.
Но и за друго завидя му, че в сънищата си,
във блянове съзираше видение такова:
престол прекрасен царски и със висота безмерна,
на тоз престол красавец мъж тогава беше седнал,
докосваше с главата си небесните звезди.
Когато прочее запитал: „На кого е тронът?“
дочу: „На Змердий е престолът, който тука виждаш,
а седналият на престола е самият Змердий.“
И оттогава лошо се отнасяше към Змердий
и мерзко на нещастника подготви той коварна смърт.
Ала убийството на Змердий скри се от народа.
Когато и Камвис изпива смъртната си чаша,
влъхвите, пазители на царските палати,
Змердий първият наречен, а другият Спастений,
заграбиха за себе си държавата, властта.[8]
А слух тогава беше пръснат между персите,
властта на перската хоругва Змердий че държи,
а двамата се криеха от страх пред хората.
Закон велик и нерушим от персите се спазва,
той не допуска да владей човек от други род,
и нито би могли да имат други господар,
освен ако смъртта довърши целият род царски.
Народът, след като разбра за техните зли козни,
и влъхвенското им лукавство щом като разкри се,
седмина първенци персийски там се наговарят
и съвещаваха се дълго, преговаряха —

сред седемте бе Дарие, единствен син Испастов —
на влъхвите се хвърлиха и ги съсякоха.
За царството разсъдиха, отсъдиха на края:
щом коня на един от тях пръв дойде и процвили,
когато на земята грейне светозарно слънце,
да властва той над персите и да ги управлява.
Условията бяха тези. На Дария конярят
доволен беше, че измисли такава хитрина:
той, след като разучи и когато подразбра
коя кобила най-обича конят Дариев,
след съвкупление взе нейната пикня,
намаза ноздрите на коня Дариев със нея.
Кога възседнаха конете, пръв конят Дариев
от миризмата скочи на кобилската пикня,
започна да се хвърля и процвили в този миг.
И новото и чудното — гласът му беше гръм,
същинска мълния и смая тук стоящите.
Това като съгледаха, те скачат от конете,
на Дарий поклониха се по персски обичай.
Когато Дарие прие върховната си власт,
безбройни острови завзе, разпръснати в морето
и градове на сушата и цяла Азия.
Войските многочислени в Елада щом изпрати,
бедата на загиналите го постигна там.[9]

(Тук се разказва как вечерните (западните) и източните елини отвориха веднъж голяма междуособна война)

Кога Давид владееше народи разнородни
срещу троянците война тогава се надигна,
причината Елена бе, на Менелай жената.
Поисках тъкмо тази бран да ви опиша аз,
от преждеписалите, както пише се за нея,
за нея ще говоря не тъй както Омир пише
и моля извинение от благоразумните.
Реч сладка Омир има и е със изкусен ум,
та с багри на премъдростта словата украсява,
понякога променя и размества много често.
Но нека впрочем тез неща сега да ви опишем.
Когато царевият син Приам владя над Троя,
Екава беше му съпруга, на Киса дъщерята
и майка беше от тогоз на многобройна челяд.
Когато бе непразна и току-що да роди,
от страховете стресна се на сънищата нощни,
че струваше й се да вижда разпалена главня,
излиза от утробата й, града опожарява.

Дочу за тез неща Приам, на влъхвите разказва,
разбра, полезно че ще е и за града, и нему,
ако новороденото дадат на зверовете,
или във огъня пламтящ за гибел го захвърлят.
И появи се Александър скоро на бял свят,
младенец благообразен, красив и радостен.
А искаше се от Приам да не отлага никак,
но в този миг роденото отроче да погуби.
Но победен от естеството, пощади детето,
решил да промени прокоба във съдба щастлива
и други, за да го отгледат, подхвърли го
на място, което беше Парие названо.
То бе подхвърлено самотно. Пастири го откриха
и съжалиха го, и взеха. Детето пощадиха,
отгледаха младенеца, наричайки го Парис.
Когато беше наближил младежка възраст,
Приам за сътрапезник свой тогава го прие,
решил, че вече е избягнал бъдните беди.
Но бяха неизпредени съдбовните кълели
и веднъж предреченото бе неотменимо.
Защото Александър уби един роднина,
макар и несъзнателно убийството той да извърши,
При Менелай тогаз отиде от Троя в Спарта.
Посрещна го сърдечно той като добър приятел,
почете го и го гости, обикна го напълно.
Но тук е твоята игра, мъчителю*, си казах,
но тук е твоята игра и семето враждебно,
че на войната ти разпали огнената пещ.
И си замина Менелае, а Парис сам остана,
съгледа Менелайовата в стаята жена.
А беше хубава жената, стройна, добровежда,
добролична, благовидна, бяла като сняг.
Със много дарове природни беше надарена.
Видя я впрочем Александър, плени го красотата
и що ли, много да говорим и да пишем дълго —
открадна я, тя искаше и впусна се да бяга,
и тъй като не можеше той инак да избяга
във морски кораб влезе, във Финикия отиде,
избягвайки пътуването, водещо във Троя,
че чакаше преследване от тез, що бе обидил.
Ала от ветрове застигнат, силни, буреносни,
едва успя да се закотви в устие на Нил,
със име Кановик, наречено в последните години,
където бе съзидан храм на героя Ираклий,[10]
там сигурно убежище намират хората.

Щом те тогава в този храм прибягнаха от нужда
и бегълците пътници и плаващите с него
обсипаха го с упреци и с порицания,
изобличавайки злините, които беше сторил,
безсрамие, безчестие към домакин любезен,
отвлечена жена и още — откраднато богатство.
Дочу това войводата, владеещ тук местата,
а щом научи и Протевс, египетският цар,
приведен бива веднага при него Парие,
с жената, със богатството и спътниците също.
И той тогава го запитва: „Жената на кого е?
И откъде, като я взе, ти тука скиташ се?“
А Александър съчинява словеса лъжливи,
ала Протевс бе проумял нещата за Елена,
такива къмто Александър словеса изрече:
„Ако не бях си дал обет и тъй установил
да не убивам никого от странниците тук,
от бурите измъчвани, захвърляни насам,
големи прочее ти бих страдания създал,
на теб, неблагодарния към благодетеля
и обичая нарушил, и любовта другарска,
а аз сега богатства, ни жена не ще ти дам,
макар да ме подмамваш със ласкателства големи,
за елина, от теб измамен, аз ще я опазя.
А ти от нея откажи се, бягай от Египет.“
Протевс със запрещения* прогони Пария.
В отечеството върна се със празни ръце той,
сластта опитвайки едва на пръста си със края
и пожар до небесата огнен разгоря.
Защото, след като замина тогава той от Спарта,
с открадването на Елена ето що се случи:
От своето пътуване се Менелай завърна,
за станалото щом разбра, одеждата раздра си,
а с него също и Дарей*, бащата на Елена
и първенците елински пристигнаха със тях,
лица раздрани имащи, със чернота покрити,
за клетвите напомнят, за ония страшните,
с които бяха се заклели всички елини,
че щом от някого Елена бъде похитена,
то всички със телата си за нея ще се борят.
Когато дълго се молиха, припадайки от гняв,
надумаха се елините да воюват с Троя.
Мнозина се притекоха от острови и суша,
от морското крайбрежие и от страни далечни,
във Атина родените, и от всяко друго място,

Теталия и Ахия* и цялата Елада,
а бяха съпоборници и Родос, и Итак*, и Скир*,
Салам* и заедно със него превелики Крит,
узнаха коринтяните, помагаха арганите*,
войска от хиляди на брой събираше се там.
От Атина бе Менетес, а пък от Пила Нестор,
Дисевс* пристигна от Итака, Еа от Саламин,
от Крит дойде Идоменевс, а Тлиполем от Родос,
всички бяха с потекло и благородна кръв,
доблестни и доброродни, храбри, достолепни,
със сърца на лъвове, с гореща кръв мъже.
А Евтиянин Ахилей сияеше над всички,
човек победник във борби и крепорък, и силен.
Когато прочее събраха войската многобройна,
начело царя сложиха, на рат военачалник,
мъжа юначен и добър, героя несломим,
блестящ със добротата си и с мишцата си силна.
Със роден край разделят се, със сродници, с другари
и яростно опълчват се към битката жестока.
И след като се съвещаха, така решиха всички:
да се разбият и пленят подвластните на Троя,
за себе си по този начин полза ще извличат,
а на троянците така ще слабне помощта.
Изпратен бива Ахилей и други храбреци,
на острови нападаха, ограбваха по суша
и своите противници погубиха докрай.
Сред елините се разчу съдбата на Елена,
това, че вече я отне от Парис цар Протевс
и че у него пази се, затворена в град Мемфис.
Но бързаха от вси страни да налетят на Троя,
узнали със съкровища от злато, че е пълна
и от богатства множества препълнена кипи.
На оскърбителите си да отмъстят жадуват.
За страх и за смирение и слабост смятаха
с достойни за обидата да не отвърнат мъки.
И щом като троянците видяха рат такава
и множеството воини съгледаха дошли,
отвсякъде за себе си съратници събраха:
мизийци, кари, ликияни, фризи и меони
и придружи ги целият на Азия народ,
и тоз, що бе на сушата, и този край морето,
извеждат срещу елини безчислени войски.
И времето прекарваха във битки многобройни.
От гражданите на града и жители на Троя
над петдесет хиляди брояха се мъже.

И крепко се опълчваха в началото на бран,
със храбросърди стълкновения фалангите разбиват.
Но щом изпитаха докрай на Ахилей напора,
щом видяха изкусния и героичен подвиг,
останаха заключени отвътре зад стените
и срещу елините не посмяха да отидат,
дордето всеразвратната, оърквашата всичко
и майката на всяко зло, коя наричат завист,
не притъпи на Ахилея гордия стремеж,
троянците одързости, това че той отслабна.
Причината пък за скръбта, тогова разгневила,
смъртта на Паламида бе, безправедно загинал.
А как пък случи се това, кой стори го, ще кажа.
Нисиотянинът Дисевс към Паламид таеше
ненавист неприязнена и злоба във сърцето,
защото бе за елините слава Паламид
и всички също като бог приемаха тогова,
към него хранеха дълбока обич най-сърдечна.
Той предугади гибелния огненосен лък*,
и извести това на всички елински войводи,
на всички, горко гинещи от неговата злоба,
та елините той спаси тогава невредими,
било с подкрепа или пък със призивни думи,
или с дела им даваше напътствия полезни.
Заради туй навсякъде Дисевс разпръсва завист,
щом вижда, че на всички е любимец Паламид,
а себе си пък смятан за един от людете.
Затуй лъжи устройваше, злокознени сплетни
и съставляваше съвети, пълни с клевети.
Но за Ахил крепкоръки, който беше тука,
съветите напразни бяха на сина Лаертов
и всичко срещу Паламид, що бе заплетено,
беше като с паяжинна прежда предено.
Кога Ахил изпратен бе и с други храбреци
с защитниците в Троя-град война за да отвори,
за свой сподвижник и другар той Паламида взе
(че само с него искаше единствено да бъде).
Затуй пък оня дързък мъж като намери сгода,
слабоумието царско най-напред измамва,
стараейки се да покаже, че много го обича:
„Желаеш ли, о царю, рече," елинската власт?
че крепкоръкият Ахил с младежко лекомислие
подмамил, зли езици казват, даже Паламида
и за съмишленик, сподвижник свой го е приел.
А не след много ще настъпи краят на войната,

на тебе ще дадат волове и стада овце,
за себе си ще задържат съкровища богати,
с които елинските знатни могат да спечелят
и срещу тебе ще ги вдигнат, та от власт да паднеш."
Изслуша царят тез неща, повярва, довери се,
с лъжата на клеветника устроен бе съвет
и веднага повикан бе тогава Паламид,
и останал сам, попадна в мрежите враждебни,
Наклеветен бе елини на Троя, че предава
и го убиха с камъни, (о, завист, що не правиш!)
и нищо друго не каза освен такива думи:
„Нещастна истино, аз теб оплаквам и за тебе стена,
защото преди мене ти погина и умря."
Завърна се Тетид[11] тогава със победи светли,
за случилото се разбра, пожали Паламида,
проплака тежко, заскърби, на елините каза
да се откажат от войната, да не им помагат.
Оттук на Хектор дързостта и на бойците с него
и те започват с елините битки крепкобойни.
Тогаз кръвопролития, клане, убийства почват,
мъжеубийства, писъци и езера от кърви.
И падат като класове телата елински
и се смиряват и в злини обхванати големи,
изпадат в разкаяние за греховете си.
Високоумните преди сега в слова молебни
молеха се на Тетид да се смили над тях.
Но не прие това Ахил, дори не преклони се,
дорде Патрокъл не падна — той беше му любим —
от крепката и доблестна ръка на Хектора,
и той реши се да се хвърли на троянците.
Излезе прочее на бой Ахил, издишващ огън,
разбива полкове, борци най-доблестни избива,
а заедно със тях и Хектор, стълба на троянци,
мъж тежък и голям храбрец, в оръжие възпитан
и безбройни рани на гърдите си понесъл,
които бяха от борби със дивите юнци,
преди да дойдат елините и започнат бран.
Когато Хектор бе убит, героят дързосърд,
на помощ амазонките Приам тогаз призва.
Отново крепки боеве и пак измират всички.
От всичките напуснат бе окаяният старец,
при цар Давид юдейския посланици изпраща
и моли го ръката си за помощ да протегне.
Ала Давид не даде му дали заради туй, че
тогава сам се бореше с народи чуждородни,

или защото мразеше и елини, и варвари,
че бога не познават и на идолите служат,
или боеше се евреите в съблазън да не паднат,
щом бъдат на троянците изпратени във помощ,
защото те към злото са наклонни по природа.
Примоли се тогаз Приам на цар Тавтант индийски
и той изпраща му Мемнона с множество безбройно.
Войската беше от индийци, всички чернолики.
Тях елините щом съзряха — туй странно зрелище —
от образа им побояха се и от оръжието,
от зверовете странни, дето Индия откърмя,
да бягат се решиха, нощем да напуснат Троя.
Но срещу черноликите опълчват се тогава,
нивята очервиха се от кървите индийски
и на Скамандър* струите обагриха се с кръв.
Тогаз настана жертвено елинско тържество,
и тържествуват варварите заедно със тях,
покой за всички бе настъпил от тегла и битки.
Тогаз войските елински и множеството тройско
размесиха се във едно, без нищо да си правят.
Храм имаше във крепостта на твърдокулна Троя,
де често ходейки Ахил съгледа Поликсена.
Изглеждаше, че нещо тайно си говорят,
а таз измама сториха Диифов с Париса.
Щом влязоха във храма на Аполон Алсеанин
да се обвържат с клетвите тогаз за Поликсена,
а Диифов искрено обичаше Пилеея,
жениха на сестра си той наричаше другар.
Застанал близо, Александър бързо го прободе,
отскочи и избяга бързо заедно с Диифа,
а с издихание последно падна Ахилей.
Усети туй Дисевс, защото яздеше със него,
а с него беше Диоген, Еа Теламонянин.
Наскачаха и влязоха като един във храма,
героя в кръв намериха, угасващ да лежи,
едва да диша и едва езика си да мърда
и вече искаха очите му с тъма да се покрият.
Проплакаха двамината, когато го видяха,
захлипал на гърдите му Еа Пилею рече:
„О, победител на войски, гиганте крепорък,
да те погуби кой можа, теб, яростния лъв?“
А той едва им промълви и рече им това:
„Убит съм аз от Парие и Диифов с измама“.
Издъхна, казвайки това великият герой.
А тялото Ахилово Еа на рамо сложи,

и с горък плач донесе го тогава сред войската.
Доведоха веднага също Пира Ахилеов,
той беше от Диидамия и Нови Птоломей.
И пак убийства почнаха, кланета, мъжегубство,
и пак във кърви са обляни тройските поля,
и пак Скамандровите струи бяха накървени,
дордето миговете не изрекоха пророчество,
че невъзможно е с война да се превземе Троя,
нито с ръце, нито със меч, но само със измама.
И веднага направиха тогава дървен кон,
и затворени във него вкараха мъже,
самите те се правеха, че в роден край се връщат,
но коня си оставиха в пристанището тука,
а те самите уж отплуваха за острова Тенедски.
Троянци случката видяха, видяха пристан пуст,
а коня сам като видяха, дивяха се в почуда.
Изпървом си помислиха, че е това измама
и втурнаха се да погубят, да хвърлят коня в огън,
да го съборят през стената в глъбините морски.
Ала понеже беше спрял напорът срещу Троя,
придумаха се във дома си да го отнесат,
като украса и като от враговете плячка.
И ето, че го внесоха. На пиене и танци
отдадоха се, след това заспаха сън дълбок.
Мъжете в него скрити и изчакващи това,
измъкнаха се мълком и запалиха огън.
Отплувалите елини, щом огъня съзряха,
назад доплуваха и бързо стигнаха при Троя,
щом дверите разтвориха навлезлите преди,
като вода разляха се от нейде придошла.
Когато тъй превзета беше твърдокулна Троя,
излавяха жените от чертози новозидни,
земята наводнена бе от кърви на убити,
кърмачетата във стената бяха удряни
и просто казано за миг плачът обхвана всичко,
и всяка мъка и тъга изпълваше града.
Кръв от ръцете капеше, в кръв мечовете бяха.
Почервеня земята и деца се стъпкваха.
Когато се наситиха да хващат и убиват,
на огъня предават и изгарят до основи,
което в крепостите бе прекрасно и изящно.
Такава бе картината на цялата война.
Съдбата щом докосна се веднъж до Менелая
притисна пак окаяния с други нови мъки.
И пак предълго плаване и морски битки други,

и пак страдания го срещат нови и познати,
и Елеспонтски кораби, египетски глъбини.
Насочва се в Египет и морето люто мери,
и от вълните разлюлян на ветри развилнели,
едва успя дотам да стигне. При цар Протевс отиде.
Намери си съпругата, останала в Мемфис
и нагостен, почетен, той прибира си Елена.
След много труд и мъки във родината си стига.
Течеше осмата година на Тройското падение,
На дългото блуждение по пътя към Протевс.
Намира родственика си окаяно загинал
с измамата на зла жена, ехидна, прелукава*,
намира братовия син Орест като злодейства,
посрамил бащиния род и брачните постели
и с него майката безсрамна, оброчица названа*.
Така накратко, но правдиво се случи всичко в Троя.

ЦАРСТВОТО НА ВЕЧЕРНИТЕ (ЗАПАДНИТЕ) ЕЛИНИ, КОИТО ЖИВЕЯТ В РИМ

И нека крепката опишем на римляните сила,
и откъде начевайки, земята овладяха.
След тройското пленение, Ениас, син Анхисов,
или избягал сам, или освободен от враговете,
пресели се с рода си цял в земята италийска,
която, писаха едни, така наричали
по името Итал, владетел на вечерните страни.
За други званието има следната причина:
героят славен Ираклянин Гиронските волове[12]
събираше във стадо и подкарваше ги с гняв.
Разказват, че една юница, която бе в чердата,
когато се отскубва от говедата, навлиза
в близката крайбрежна морска глъбина
и до Италия така успяла да преплува.
А той след нея тръгва и на всяко място пита:
не е ли някой тук видял говедо заблудено?
Но те не проумяваха на елини езика,
уитул юницата наричаха по свойски.
И тъй според животното нарекли са страната,
която то преминало, Уитилия.
След време пък променя се във името Италия.
А Ений със троянците, заплували със него,
пророчествата разгадал, плуваше към Италия.
Писанията сочеха на запад да отплува,

дордето им се случи да достигнат областта,
в която могат да напълнят своите трапези.
Когато случи се това, ще срещнат четвероного
да ги насочи в пътя им. Където впрочем падне
животното измъчено от път, там град да зидат.
Разбрали тез писания, пристигат във Лорент,
Лорент е равнина и се намира във Италия.
Тук съградиха жилища, прехранваха се от полето,
че с целина покрито бе тогаз полето цяло
и с целина запълняше трапезите на всички.
Когато вече свършиха пред себе си храната,
опита някой целина, а подир него втори,
след него сътрапезникът, роднина подир туй.
И някои извикаха: „Ведно с храната си
изядохме трапезите“ — шум весел се разнесе*,
че се изпълни пророчеството, казано за тях,
те требище издигнаха, за да принасят жертва
и женски пол доведоха за жертва от свинете.
Свинята бе прасна, току-що вече да роди,
и тъй като прасенцата ѝ щяха да излязат,
разтърси се в ръцете на ония, що държаха,
изскубна се, към бърдото се устреми със бяг.
А Ения я гонеше със стъпки ускорени,
но щом я наближи, тогава доброволно,
за да не би животното със бяг да разтревожи,
не го докосна, да не би от път да го отбие —
разбра, четвероногото пророчество изрече,
Стоеше тя от тичане, измъчена докрай,
че пъприща* бе четири пробягала почти.

А Ений, щом като видя свинята да издъхва
и мястото подхождащо за зидане на град,
срещу предсказалите каза тежки обвинения.
Така, когато срещу тях роптаеше сърдито,
дочут бе глас от някъде, незнайно от къде.
„Тук, каза, пребивавайте и град градете тука
и нека за заселване да ви послужи той,
а после подир време и след толкова години,
колкото роди свинята на брой прасета малки,
друг град и по-великолепен ще бъде съграден.
Свинята тридесет роди тогава наведнъж,
след точно толкова години сродник на Ения
съзида Алва[13] — град, красив и прелестен на вид.
Тогава Ений на гласа божествен доверил се,
на това место́ начена Леун град да зида.
И нещо чудно случи се за разказа достойно.

Избухна огън най-напред, оттам самозапален,
изскочи вълк от ртлината някъде и ето
с уста награбил сухи съчки, в огъня ги слага,
орел, великокрила птица, долетя тогава,
с крилата си разпалваше, раздухвайки огъня,
противеше им се лисица някаква лукава,
на палещите огъня тя искаше да пречи,
и мъчеше се да гаси, горенето да спре,
намокряше опашката си в речните води
и пламъка дървеснояден ръсеше неспирно.
Понякога надвиваха разпалващите огън,
понякога надмогваше, която го гасеше.
На края победиха те, а тя изчезна с бяг.
Това като видя Ений предрече на града:
ще бъде ненавиждан и страдания ще носи,
едва когато мине време в мъки непрестанни,
ще се издигне гордо той над своите врази.
Когато случи се това Ений бе още жив.
Но тъй като и той остави бурния живот,
синът му роден, който се наричаше Асканий
и бе от Креуса роден, Приамовата щерка,
с останалите с него се засели в Алва-град.
И в него Амулей царува и със много други.
На Неметор Просиепа скиптъра отнел.
А беше брат на Амулей Неметор по-голям
и Амулей се бе решил рода му да погуби.
Уби сина му, след това принуди дъщеря му
да стане жрица[14] някъде в Естиниия храм.[15]
За жриците пък бе закон да бъдат девствени,
девици чисти, никога невстъпили във брак.
А тя веднъж кога вървеше към Ареев хълм,
скрит някой там нападна я, с девицата се смеси,
непразна я направи. И това щом се разбра
от чичо ѝ владетеля, следена беше зорко,
дордето дойде времето да се роди детето.
И времето настъпи, по закон на естеството
утробата разтвори се, с близнаци — две момчета.[16]
И майката затвори царят, строго я държеше,
младенците новородени готвеше за смърт —
и даде ги, горките, да ги хвърлят във реката.
Така те бяха хвърлени и двете във корито,
но мигом божи промисъл показа се на яве,
о, силата ти крепка е, десницата ти мощна!
Обърна се коритото, младенците изхвърли
и те лежаха в тинята, изцапани и кални.

А кърмеща вълчица се отнякъде показа,
със сосци натежали от обилното мляко
и сосците поднесе към устата на децата,
облизваше калта им със език човеколюбно,
че бяха целите във кал лицата им красиви.
Пастир съгледа случката, младенците спаси
и веднага отнесе ги при своята съпруга,
намери я печална, мъртво беше пак родила
и утеши я, даде ги за свои да ги кърми.
Тя кърмеше ги постоянно, майчински гальовно
с надеждата, че майка е на двамата близнаци,
а само преди миг, уви, единствено загуби.
А други казват не вълчица кърмила децата,
била това съжителката на Фестил пастиря,
а тя на всички доброта телесна правела,
в езика на страната й това се казва лупа,
което на т л ъ к* елински хетера се нарича,
п о н а ш е м у п ъ к г о с т и я.
Понеже и вълчицата наричат също лупа,
щом не разбраха присмеха с жената някои,
вълчица казаха, със сосци кърмила децата.
Но някак ги отгледаха и възрастни станаха.

ЦАРУВАНЕТО НА РОМИЛ, ПЪРВИЯ ЦАР НА РИМ ЗА СЪЗДАВАНЕТО НА ГРАД РИМ

Отроците Ромил и Ром тогаз названи бяха,
с пастирите живееха, с невежи говедари,
неведомо погубваха стадата на Неметор,
а знайно е, че беше той на майка им бащата.
При лов и кражба залови ги някакъв ловец.
При дядо им завеждат ги, познаха се тогава,
от царството Алванско те Амулия разкриват,
без стражи го намират и със меча го посичат,
и със скиптъра тогава дядо си дариха.

ЦАРУВАНЕТО НА РОМИЛ, ПЪРВИЯ ЦАР НА РИМ

А тях пък дядо им дари с богатство изобилно,
дари им всичко нужно, в поселение ги прати.
И щом като Ромил дойде до някакво градче,
наричано Палант според зидаря си Палант,

тук скица на градеца той тогава нарисува
и юнец здрав със юница запрегна във едно,
от тях юнецът теглеше навънка към полето,
а към града юницата запрегната със него.
И тъй със знаци се моли Ромил за тез неща:
мъжете от града да бъдат страшни за врага,
жените вътре във града да бъдат многоплодни,
помощници — пазителки на всичко, що е вътре.
И грабна камък във ръка, извън града го хвърли.
с молба да бъде пребогат градът с богатства чужди.
А тез неща щом завеща, с тръба ознаменува
названието на града и Рим го назова.
И множество като събра от околните краища,
мъже, жени, деца, той градски жители ги стори,
града тогава построи и там засели всички.
И първи цар тогава той на римляните става.
А подир него Нума и подир това пък Тил.
А подир тия Маркие със прозвище Ангила*.
(че кълката му болна бе, затуй го тъй наричат).

ЦАРУВАНЕТО НА БРУТ И КОЛАТИН И НА МНОГО ДРУГИ ДО ГАЯ

След свалянето пък на тях,[17] най-първи консули
на всички римляни станаха Брут и Колатин.
След тях пък други, всякакви, различни подир тях:
Касий и Кикероне и Левколи, и Катли,
Катоне, Скипионе и Помбили, и Скаври.
Такава сила и такава власт неизмерима
години четиристотин и шейсет и четири
така се управляваше дори до Гая Кесар,
а консулството той смени със царство, тирания.

ЦАРУВАНЕТО НА САМОДЪРЖЕЦ КЕСАР ГАЙ[38]

Щом някога настъпеше объркване в нещата
и станеше несигурна честта на зло наследство,
тогаз от консулския или общ съвет
диктатор ставаше един, владетел самодържец
(властта му безгранична бе, говори словото,
самодържавно беше и устройството на всичко).
Когато бе разпръсната мълвата за нещата,

в самодържавие тогаз властта се промени.
И се превърна Гае във диктатор самодържец.
Той победи безчислени водачи на народи
и римското могъщество до самите Гадири
и до слънчевия изток даже разпростря.
Но след победите, когато бе му завидяно,
и след разрухите, за тях от някои научи,
(о, завист, ти какво ли само тука не създаваш!),
тогава се принуди да премине към тиранство.
Въстаналите срещу него след като пресрещна
и щом като ги победи и всички покори,
с властта на самовластие тогава се опаса.
Когато този Кесар беше в детската си възраст,
стори му се на сън, че вижда знак, предсказващ бъдещето —
със майка си се смесваше и блудстваше с нея.
Роди се и знамение в кобилските му лакни*:
кон със говежди пазнокти* обути на нозете
и само Гай допускаше единствен за ездач,
тъй както Александровия кон с глава на вол*.
И случи се на този кесар и такова нещо:
Жена очарователна бе свързана във брак,
а нейният съпруг Нерон зовеше се — тя Юлия.
Отроче бе родила тя на своя мъж Нерон
и бе заченала отново с утроба натежала.
Когато бе зачатието в шестия си месец,
на приобщение и брак я Кесар пожела,
Нерона принуждава да му доведе жената
и бащински да я накичи като за невяста.
Послуша го Нерон, с принуда даде си жената.
А тя, кога настъпи време, мъжка рожба ражда,
тогава беше пусната такава хорска дума:
„Онези, на които им върви и са красиви,
дори и за три месеца децата им се раждат.“
Но прочее какво е тук написано за Кесар.
Да кажа най-напред защо са го нарекли Кесар.
Едни твърдят, че майка му, кога била непразна,
и тъкмо вече да роди, умряла мигновено,
родниците утробата прорязали тогава
и младенеца дишащ щом оттук извадили
те Кесар назовали го, то ще рече прорязан.
А други някои твърдят — косата на главата
наричат римляните кесар и Кесар Гай нарекли,
защото бил той доброкос, по-точно гъстокос.
А други пишещи писания за Рим така говорят:

родителят*[19] на Кесар Гай показал се храбрец.
Когато със кархидоняни римляни се биха,
той с копието си прободе и рани врага си
— а оня яздеше на слон тогава твърдогърд,
низвергнат беше на земята заедно със слона,
оттук и име кесарско, високо звание,
че слоновете кесари наричат финикийци.
И впрочем от прадядото, големия храбрец,
нарекоха се кесари и някои роднини,
велика чест за себе си преписвайки от него.
Но за това достатъчно. А ние да се върнем
към разказа на словото. Когато да умира
великият в победите твърдосърдечен Кесар,
жена му сън сънувала и вижда във съня си
да пада на главата му домът му разорен,
а пък мъжът ѝ целият във кърви е облян,
достоен за окайване във скута ѝ припада.
Нещастникът биде заклан в средата на площада,
когато го нападнаха жестоко Брут и Касий.[20]
И след като така загина тогава Гае Кесар,
осиновеният от него сестрин син,
наречен Кесарят севаст[21] приема скиптъра.
Такова име имаше до възраст осмолета,
когато беше още млад, а след това от всички
наричан беше Август той, голям като порасна.

ЦАРУВАНЕТО НА КЕСАР АВГУСТ

Той беше самовластник с продължителен живот,
властта му се простираше до края на земята.
Когато майка му да ражда, съгледа във съня си
младенеца си да лети към небеса понесен
и когато да излиза из майчина утроба,
баща му също сън сънува и насън видя,
из лоното съпружеско че слънце възсия
и радваше човеците велик велител дневен.
Тогава от дома излезе и до късна доба
със звездоброеца беседва, причината да види.
Когато на отрочето описа рождеството,
великият звездоблюстител тягостно проплака:
„Човече, що си сътворил?“ — из глъбини простена —
„Владетел си за нас родил и силен цар!“
С годините растна детето, в цветуща възраст стигна,
в полята пребиваваше със своите роднини,
с жетварите се радваше и с връзващите снопи.

Веднъж, кога държеше хляб и сладко си ядеше,
внезапно долетя орел и хляба му задигна.
Понеже бе достигнал и на царството върха,
бе сприхав, избухлив и гневен, а бързо след това
пак ставаше благоприветлив, пълен с доброта.
Кога веднъж седеше съдещ, раздаващ правдини
и на много бе изрекъл смъртната присъда,
мъж мъдър някой си Микиний до него искаше да стигне
да го разубеди, ала му пречеше тълпата.
Тогаз писание написа и с печат слепи,
а писанието казваше: „Убиец, спри да съдиш!“
Оглежда се тогаз добре и книгата подхвърля.
А Кесарят като видя това, разгъна той писмото,
написаното щом прочете, стана от престола,
остави недовършени делата предстоящи.
(При този Кесар Август се въплати и се роди Господ наш Исус Христос.)
При него имаше учител, александриец родом,
Атинодор се казваше, бе пълен с всяка мъдрост,
напътствуваше и учеше на нрави благородни.
Той Кесаря познаваше, от похот обладан,
от блудства най-различни и най-лошото от всички,
— изпълнен с пожелание към женени жени,
у техните съжители извикваше омраза,
на тях той заповядваше с властта си на тиран.
Да го отучи пожела учителят от злото. —
Но Кесарят не се отказа от грешния живот.
Тогава чудният наставник си послужи с хитрост.
Като видя, че плаче и ридае горко,
един от благородните избраници в синклита,
(на него бяха наредили в носилката закрита
жена си да затвори и владетелю да прати),
той утеши го, каза му да не тъжи, ни плаче,
вместо жена си него във носилка да затвори
и Кесарю да прати. „То ще е от полза“, каза
„за теб“. Склони едва и след това какво?
Отиде там Атинодор, отиде там със меч
и тъй изпратен бе на Кеса със печат заключен.
И Кесарят приема го, печата разпечатва,
Атинодор оттам излиза и размахва меч.
Щом Кесарят съгледа го, от ужас се смрази.
Пред него с клетви се обвърза да не повтаря злото
и чуждите постели вече да не осквернява.
И преживя той с Кесаря през дълги още дни,
но пожела да се завърне в родния си край,

че Кесаря познаваше като гневлив и зъл,
набързо склонен да изрича тягостни присъди
и пак отново изгасяващ яростната пещ,
във образ на човеколюбец променяйки се мигом.
Когато се наведе сякаш, за да го целуне
продума на ухото му учителят веднъж:
„О, Кесарю севасте, рече, едно не ти достига,
присъди не изричай докато не изброиш наум,
слова до двадесет и четири, дорде не си речеш."
Въздъхна оня издълбоко и другия погледна:
„Все още са ми нужни, каза, добрите ти съвети
и пак със мене ти ще си и ще те има Рим."
А Кесарят глумотворците от себе си прогонва,
почиташе единствено премъдри и с достойна чест.
Той беше толкова любим за свойте подчинени,
че римлянин един на път да се прости с живота,
поръча на наследниците и децата си
да поднесат на боговете жертви благодарни,
„защото", каза им, „севаста аз оставям жив".
Когато и на Кесаря дойде ред да умира,
болярите и консулите нареди отпред:
„Града на римляните, каза, аз намерих глинен,
а го направих крепост със красиви здрави кули.
Понеже вече изоставям суета житейска,
на моята кончина моля да сберат мнозина
и да направят веселба и плескане с ръце
като на шутовска кончина смешна и забавна."
Това тогава завеща, осмивайки живота.
Когато Кесарят държеше скиптър на властта
миросъздателното и присносъщно слово на отца
потъна в чистата утроба на девата нетленна,
и към кръвта й от себе си примеси плът
и с нея и чрез нея се показа пред човеците
божествено пресъвършен и с естество човешко.
Когато Кесарят севаст живота тук напусна,
властта прие Тиверие.[22]

ЦАРУВАНЕТО НА ДИОКЛЕТИАН И МАКСИМИАН

На скиптрите перото често като прелетява,
със самодържавието други увенчава —
Така и Диоклетиан, онзи беззаконник,
който се сдружи в това с приятел хитроумен,
Максимиана Еркулин, сатанински син —

съобщник на властта му бе! О, слово, как търпиш!
Когато във едно се сбраха двамата злодейци,
какво зло нямаше тогава, какво не дръзваха!
Навсякъде клане, убийства, проливане на кърви
и мрака на тъмниците с затворници бе пълен,
най-вече с името Христово, сиреч християни.
Те като дъхнаха по-силно от ветри развилняли,
новосадените градини на благочестието
насилваха се да изтръгнат, всичките до корен
като стъбло новосадено на фиданка млада.
Затуй затворнишки вериги, проливане на кърви
и раздробяване на плът като в касапница.
Но безразсъдно разярили се на всичко онова,
наскачаха напусто като същи бесни псета,
но не можаха името Христово да изтрият.
И разярени, триокаяни, захвърлиха венеца
и тогава се насочиха към смирение,
насаждаха, отглеждаха дървета във градини,
копачи станаха тогава и треви плевяха.
А когато пожелаха пак властта да вземат,
от произволие сгрешиха, от алчност ненаситна
и тъй душите си предадоха на най-ужасна смърт.
Те бяха взели зетьове за свойте дъщери,
кесари им казваха като на чеда свои —[23]
бе първият Галерие — на Валерия,
Максимиан пък взе Константин, синът на Клавдия,
наскоро той се бе опасал с могъществото на властта.

ЦАРУВАНЕТО НА КОНСТАНТ, БАЩАТА НА КОНСТАНТ ВЕЛИКИ

Константин си имаше жена, Елена, славната,
която Константин роди, в победите велик.
Ала когато стана силен, с величие тиранско,
напусна я и се ожени тогава с Теодора,
Максимиановата щерка и роди деца,
а между тях Константие, на Гал бащата,
и на законопрестъпника и нечестивеца
и на прокълнатия и гнусен Юлиан.[24]

ЦАРУВАНЕТО НА КОНСТАНТИН ВЕЛИКИ, ПЪРВИЯТ ХРИСТИЯНСКИ ЦАР

Константин Константовата чест бащина прие.
Видя да се разпада Рим в междуособни разпри,
че бе властта разцепена на начала различни,
(прие властта Максентие, със него и Севир,
а и Максимин със тях, ведно с Галерия).
Тогаз се вдига срещу тях и побеждава всички
и става цар тогава той, владетел-самодържец,
пазител на Христовото стадоначалие.
Той пръв между царете прегърна вярата Христова,
и требищата разруши, и храмове затвори,
в които жертви елини на духове принасят,
деянията, свързани със мерзости, премахна.
Превърна се в тръба огромна в сребро обкована,
която по всички земни краища възглася и тръби
и вярата Христова разтръбяваше навред.
Когато пожела да бъде на град съзидател,
достигна до халдонския град на слепите.[25]
Кога започна да строи, съгледа нещо странно,
защото птици едрокрили като долитаха,
камъни поемаха и ги пренасяха
от там във Византийския и препрекрасен град.[26]
И отгатна богоносец цесар Константин,
че не случайно, нито пък от само себе си
това със камъните беше станало тогаз
и преминавайки оттук, насочва мисълта си
към византийския преславен град и там издига
град на градовете славен, градът нови Рим,
Рим силно укрепен и който не познава старост,
Рим вечно подмладяващ се и вечно обновяван,
Рим, от който се разливат реки благодатни,
когото море обима и суша обгръща,
разпростреми го поемат длани европейски,
отдругаде го целуват уста азиатски.
(По времето на великия цар Константин стана първият събор на 318-те богоносни отци)[27]
Но прочее похвалите на този царски град
във друго време, в друга реч написани бяха,
а към разказа си пак нека да се върнем.
А тъй като претихият Константин поиска
да се отърси от земния прах, да върне на земята,
телесното убежище, от нея що зае,

издигна втория си син тогаз, Константие
на възточната страна той да е владетел,
на другите си синове, Константин и Конста, –
дари вечерните страни и Галия и Рим.
Но те угаснаха набързо, уви, и преди време,
във война междуособна, един срещу други,
един на друг решили се да си отнемат власт.

ЦАРУВАНЕТО НА КОНСТАНТИЙ, СИНЪТ НА КОНСТАНТИН ВЕЛИКИ

Тъй само към Константие властта премина цяла,
този, който първи Галие за кесар постави
своя племенник, синът на Константие.
Кога разбра, че възцарен стреми се към тиранство,
различни козни че плете, целта си да постигне,
главата му тогаз отсече, стремежа му предварил.

ЦАРУВАНЕТО НА ЦАР ТЕОДОСИЙ МАЛКИЯ

Когато тленната си пръст Аркадие предаде,
на областите източни цар стана Теодосий,
когото от Евдоксия зачена цар Аркадий.
Та впрочем Теодосие изпраща дъщеря си
на приобщение и брак със Валентиниана.
Но сластолюбието зло на този юноша
и слабост невъздържана към плътолюбие
лиши го от живота и му царството отне,
съобщника във блудството доведе до позор.
А как това пък случи се, ще се разкаже скоро.
Във Рим първосъветник беше някой си Максим,
той имаше жена и тя прекрасна бе наглед,
със прелести безчислени, на благости градина,
но украсяваше жената най-вече целомъдрие.
Та нея царят щом видя, плени го с красота,
скроява козни всякакви целта си да постигне.
Играейки веднъж на зар с мъжа на таз жена
и щом като го победи, (той нямаше злато),
тогава неговия пръстен златен царят взе,
та той да бъде като знак на неговия иск.
И пръстена знамение изпраща на жената,
и повелява й да дойде при царицата.
Повярва на това жената, позната беше знака,

дойде във царските палати. А след това какво?
Когато царят я прие, насила съблазни я.
Научи за това Максим, в сърцето нарани го,
въоръжи се да убий, изплиташе коварства
и най на края осмърти владетеля със меч,
от страж и воини добри когато го лиши,
а след това Евдоксия, жена му, осрами.
Царицата се нажали, посърна от позора,
изпраща вест на Гизерих, на Уандалския рекс
и настойчиво го насочва да пристигне в Рим.
Пристига впрочем Гизерих и завладява Рим,
пороби и царицата, и нейната девица.
И царува още Рим, но много кратко време,
от царска власт завинаги тогава се лиши,
на варвари се подчини — царе народовластни
и под техните десници горко примири се.
Така Максим се възцари, убиецът тогава,
след него пък Антем, подир Олимврие велик,
а след Олимврие владя Майор, след туй Гликерий;
след него пък Непотиан, а също и Орест,
а след Орест Ромил, синът му взе властта последен.
И градът, великият сред градовете Рим,
Ромил изпървом имаше за цар узаконен
и пак владетелската мощ представи на Ромил.
Тъй че управа нямаше повече от царе,
на варвари се подчини, потъпкан бе от тях,
от тяхното оръжие жестоко бе превзет.
И рексове над себе си съгледа за князе,
владетели на области, а също и сатрапи.
И от управници лишен, съветници, патрики,
понесе на плещите си ярема варварски.
В началото бе от чердата вол в ярем невпрегнат,
а във покорен се превърна на орачи силни
и над браздите земни да се мъчи бе осъден.
Такива неща случиха се на стария Рим,
а нашият нов Цариград гои се и расте,
укрепва, подмладява се, — докрай така
дарасне,
хей, царю, ти, който си над всичките
царуващ!
Той има толкова пресветъл
светоносещ дар,
велик владетел и победоносец величав,
от корена изхождащ на Йоана
всепрославен,

българският цар Асен, наричан Александър,
прекротък, милостив и покровител на монаси,
на бедните кърмител, цар на българи, велик!
Нека неговата власт безброй слънца отмерят...

ЦАРУВАНЕТО НА ВАСИЛИСК

А златолюбивият онзи Василиск
и срещу Зинон изля отровата на злоба.
От Василиска се родиха дела по-горчиви —
той бе съратници намерил и поборници,
със огъня на яростта нападаше Зинон.
Зинон от страх пък обладан, премисли във ума си
и със жена си Ареадна в Исаврия побягна,
че страх го беше за душата, не за богатството.
По-ценно от душата няма нищо за човека —
нито царска власт, нито морета от богатство.
Без мъка влезе Василиск (и кой да му попречи?),
и със венец обкичи се, и владетел стана.
Но не търпят богатствата ни дълго, нито често
у алчните да пребивават, що ги похищават,
но изпаряват се набързо и от тях побягват,
познали сякаш подир време своя притежател.

ОТНОВО ЦАРУВА ЗЕНОН

Едва тъй две години само беше управлявал,
самовластно Василиск зъл, Зинон дойде
и преобърна всичко със надежди любочестни,
а с тях и воеводата, а той беше Армат,
на чийто син бе обещано да се венчае с кесарски венец.
Той нищо не разбираше, но няма що да прави,
със Зинония, жена си, във божи храм прибягва.
А пък цесарят Зинон, излизайки оттам,
със страшни клетви се закле, че никога не ще
повдигне меча си убийствен над техните шии.
В изгнание изпрати ги със неподкупни стражи,
а там пък като ги затвори в една кула здрава
и със камък преголям входа ѝ прегражда,
със глад и меч той злобните погубва злокобно.
Когато здраво укрепява царската си власт,

Арматия тогава той на люта смърт отдава,
че предател стана с козни на своя владетел.
Но изпълнява и обета, даден за сина му,
на кесаря със славния венец го увенчава.
Но не след дълго и на него остригва косите
и по принуда го поставя архиерей на Кизик.
На този цар веднъж предсказа един звездоброец
и каза му: „Ти ще умреш, и твойто царство
и жена ти ще приеме от синклита мъж."
Това като научи, царят погуби мнозина
от тез, що бяха във синклита, славни, благочестни.
Но е безкрайна силата на божата промисъл
и никой на земя роден не може да я спре.

ЦАРУВАНЕТО НА АНАСТАСИЙ

Когато Зинон изостави живот и корона,
към Анастасия премина римската власт и сила.
Наричаха го разноок. Едното му око
бе черно, а пък другото — беше белозрачно.
Той се ожени с Ариадна, първата царица.
И пожела да бъде всичко по закон и вяра,
и не след дълго той показа злобното рождение
и всякакъв обичай зъл показа на средата.
Открай време той таеше във сърцето си
семената еретични на Еутихия триклет.[28]
Затова и облак тъмен и буря свирепа
и вълни непоносими, урагани зли,
кораба разтърсиха на православието.

При цар Атанасий българите започнаха да завземат тази земя, като преминаха при Бъдин. А преди това започнаха да завземат долната Охридска земя и след това цялата тази земя. От тръгването на българите досега са изминали 870 години.[29]

Той честните архиереи от троновете сваля,
прогонва ги, като да бяха зли разбойници.
Затуй и чести плачове, ридания се носят
и вредом вопли и въздишки, биене в гърдите.
Мнозина верни, щом видяха тази страшна злоба,
на царя се присмиваха и подиграваха го.
Тъй благочестният не може да има срам от царя
кога над благочестието беда се излива,
нито пък му лицемери, ни се бои от силни.
Тогава Анастасие напомни да приложат

ония песни три свети — на зла съдба отрова.
Тогава множеството цяло мигом устреми се, готово
са злини,
тъй както кон неукротим, задъхал се от бяг,
се укротява щом юзда му сложат във устата.
Веднъж се случи, като спи, да види във съня си
мъж страшен, който да държи хартия във ръка
и после като я разгъна, там името намери
на Анастасия. Тогава рече му със строгост:
„На Езекия благостта когато бог видя,
предълъг му дари живот, спаси го от врази.
А твойта злоба намрази и мръсните ти нрави,
така отсичайки, отсече твойто житие,
години четиринадесет тогава ти отне."
Това когато му изрече, книгата изтри,
а пагубният божи гняв на него се стовари,
ударен бе от мълния, с живота раздели се.
Когато го затвориха във гроб, след ден и друг,
изпусна въздихание из гроба си отдолу
и стенание горчиво от сърце умилно,
той милост просеше тогава от пазачите
и молеше да го извадят от гроба студен.
А те му отговориха: „Тук други е владетел."
Той на това отвърна им: „Не за това е дума,
но вие само отворете този тъмен гроб,
че сладките да видя пак на слънцето зари."
Но няма кой да се смили, ни да го съжали,
на злобните кончината не предизвиква милост.
Но случи се и не след дълго отвори му се гроба
и мъртвият окаяник пред всички бе открит,
и видение видя се, достойно за сълзи:
намериха, че е изял сандала от крака си,
месо от мишниците си, като да бяха чужди.
Говорят някои, с Зенон подобно нещо станало,
защото често болестта го мъчеше до крайност
и мислен беше за умрял, но пак си беше жив.
Ала не всичките злини се случват на човека,
но се откриват някой път за злите и по-страшни.
Защото мръсен, злочестив излезе този цар,
ала градините изтръгна по всички земи гръцки,
що бяха с плодове горчиви и с корени на смърт.
Ако не беше разпрата, що стана с вярата,
като облак затъмнила всичко с мрачина,
това единствено добро би всички заличило —
всички петна от мръсота и всички гнойни рани

и като билка лековита би излечило всичко.
На беззаконника украсата из корен бе изтръгване
на всички сквернодействия и всяка мръсотия —
че казват злато и сребро мъже са вземали,
ала какво и що е казано, ще пише словото.
Мъж всеки и жена, девица, юноша, младенец,
раб и свободен, подчинен и неподчинен,
за канала си смрадлив на тор и на вода
по динар сребърен на царя в съкровището дава.
А тази тегоба тежеше и за животните —
за воловете и мъските, дори и за конете,
за всяко куче, а и за магаретата си
по шест фолия даваше стопанинът на скота.
Когато Анастасия мъже помолиха,
които във иночество живот прекарваха,
премахна тази тегота и оная мерзост,
изтръгна и фиданката на користта зловеща
и даде я на огъня на изтребление.

ЦАРУВАНЕТО НА КОНСТАНТИН,[30] СИНЪТ НА КОНСТАНДИН

А подир тях царуването Константин поема,
той бе роден от Константин, царувал преди него.
Лукави корени в сърцето си той отначало пази
на злочестива ерес и от лудост по-голяма,
която учи за Христа една да казва воля.
Роди тогава плодове, но плодове на горест,
от тях мнозина ядоха, но само да научат
каква горчилка и злина е в тези плодове.
Добропобедният Максим, тръба златокована,
Нил златоструен и шуртящ за православието,
от този плод пресити се и в мъка причести се.
Защото му десницата пожънаха със меча
и меденият му език, горко ми, бе отнет —
а той разливаше потоци на божествен сок.
Този Конста лукавия с изгнание обиди
Мартина, който бе епископ на стария Рим.
Народът гръцки свикнал бе да го нарича папа.
На Каин се уподоби с братоубийството си —
той Теодосия уби — от една нива семе,
със него заедно роден и заедно израсъл,
и във Сикелия отплува многодаровита
на царския град да отнеме красотата тиха
и властта да подари на престарий Рим,

тъй както някой разсъблича невяста красива,
за да накичи някаква старица престаряла.
Ала напразни са добрите замисли човешки,
когато не помага бог, когато не желае,
и той кога си миеше плътта с водите топли,
изпи тогава чашата горчива на смъртта.

И МИЗИЙ СЕ НАРЕЧЕ ЦАР

Завзе властта Мизизие, мъж от Сикелия,
мъж с ведри, радостни очи и със лице красиво.
Ала обаче не за дълго на власт наслади се,
а повяхна много бързо и без поява скри се,
тъй както розата разцъфва и се разпада бързо.

ЦАРУВАНЕТО НА КОНСТАНТИН БРАДАТИ[31]

Защото синът Константов скиптъра прие
(а името на царя бе от малък Константин).
С войска огромна острова нападна Сикелийски
и до един убийците и неприятелите
на царя, на баща си, той убива справедливо,
ведно със тях Мизизие, който бе тиранствал.
Народът този самодържец Погонат нарече,
че казват, и срещу Мизизие кога на бран отишъл,
бил юноша младообразен и без брада заминал,
оттам се завърнал мъж със истинска брада.
Той именно събра събор от мъже богоносни,
зловерието бащино из корена изтръгна —
сеятели на благочестие го водеха в това.
(При Константин Брадати стана шестият свети събор)[32]
(При този цар Константин българите преминаха през Дунава и отнеха от гърците тази земя, в която живеят и досега, след като ги разбиха. Тази земя преди това се наричаше Мизия. Тъй като бяха многочислени, те изпълниха и тая, и оная страна на Дунава, чак до Драч и по-далече,[33] защото и власи, и сърби, и прочия, всички са едно.)

ЦАРУВАНЕТО НА ЛЕОНТИЙ

Бе мъж един и добророден сред тези от синклита,
патрикий беше той по сан, Леонтие наречен.
Съратник щом като откри — народа хитроумен,

че всички към Юстиниана[34] хранеха ненавист.
тогава своя цар нападна със саратници.
Когато добровеждото око на светлината,
сиреч слънцето, залезе под земята
и всички бяха у дома си, той го залови,
тъй както се улавя звяр със мрежи във гората
и във Понтийския Херсон по море го прати,
носа му преди туй отряза, лицето посрами му.
Но справедливото око видя, а не пропусна,
на нападателя плати напълно равностойно.
Кога разбойници нападаха страната африканска:
арабите — грабители и агаряни страшни —
и цялото приморие плячкосваха със злоба,
измъчен царят от това събра войска голяма
и я изпрати да се бие с разбойниците водоплувени.
Със тях се биха корабните сили
и нападателите злобни и одързостени
като козли освирепели, пяна пръскащи,
прогониха, завзеха Кархидонските предели.[35]
Но не престанаха, уви, зверовете люти,
отново се опълчиха със войска многобройна.
И битка още по-голяма с гърците започна,
началниците корабни обърнаха на бяг,
превзеха града Кархидонски и го разграбиха
и златните оскубаха коси на ливианци.

ЦАРУВАНЕТО НА ТИВЕРИЙ АПСИМАР

По корабите хората, началниците всички,
които не понасяха срама на зла победа
лекуващи злината с друго, по-голямо зло
разсели бяха семената на безверието
и като стигнаха до Крит, до острова велик,
сговориха се помежду си и се обединиха,
на дързостта им тежкия товар се там стовари.
Един отстъпник си избраха, Апсимар наречен,
поставиха го цар и той с тях обсади града,
предатели намери и Византия превзе.
И най-напред Тиверие той себе си нарече,
а след това Леонтие изкара по средата,
с отрязването на носа отсъди му мъчение
и във тъмница прати го, жестока, непристъпна.
Държеше впрочем Апсимар над гърците властта,
от ветровете на съдбата носеше се тихо.
Едно го ужасяваше, едно го плашеше —

БАН
Институт за
литература
БИБЛИОТЕКА

в Юстиниан да не премине скиптърът отново
и пак венеца да си върне тоз, що го загуби,
ведно с носа си. Същи звяр, и воден, и на суша,
тогава със презрение той гледаше мъжа
и вслушваше се често в тълкувания, поличби,
в лъжливите слова на звездобройци и на влъхви.
Към козни се насочваше, измисляше коварства,
към по-добро съдбата си така да преобърне.
Като разбра Юстиниан, сестра си че ожени —
Теодора — за хагана, хазарския княз
и че у него той живее и пребивава там,
молба на варварина прати, на хагана лют,
и обещава му богатства като морета цели,
ако завързан, окован в окови неразвързни
му предаде Юстиниан като завързан роб.
Дочу за това варваринът, оня зъл хаган,
от жажда за богатства му се разгоря сърцето.
И прочее триварваринът хаган скитонравен
съвет събра безчоловечен и зверообразен
срещу роднината си, който не бе го обидил
и на молителя се врече нещастника да прати.
О, злато, ти, предателю, предързък злотворител,
приятелюпродавецо, ти, родоубиец,
какво е туй, как се въртиш и как се преобръщаш
и как непостоянната ти ръководиш воля
на неизкусните и на препростите създания.
Но бъдещето, казва се, и обещаното
стена желязна не ще спре, ни сила огнена.
Че откри Юстиниан хагановата хитрост,
оттук избяга и спечели с обещания
най-щедри Тервела тогаз, на българите княза.
Пристига ето с него във страната византийска
и българските ръководи страшни легиони.
И на малцината от тях той тайно довери
и заедно със тях откри тръбите водосточни,
оттам през този вход в града със хитрост се прокрадва.
Така повторно възцари се и се опаса с власт.

ОТНОВО ЦАРУВА ЮСТИНИАН

Ала бедите от това кое ще каже слово?
На българския княз изпълни обещаното
и с дарове го награди големи и богати,
безброй болярски домове на огъня предаде,

загреби им богатствата, загреби им стадата
и от великите велможи множество закла.
Тогаз Леонтия уби ведно с Апсимара,
грабители — разбойници на неговия скиптър.
Така пред съдните очи попадат вечно злите,
и ако във началото избягат от бедите
впоследствие постигнат ги мъчения по-тежки.
Не само на болярите, от които пострада,
желязото на отмъстителя мъчение раздаде,
но и на мъчения подложи Калиник и на гавра
(а той на Цариград тогава бе архиерей)
и като поруга без срам невръстните деца,
на края угаси му и телесните светила.
Защото беше виноват — съветник и съобщник
във посегателството му срещу Юстиниан.
Не само туй, но и наум припомняше си царят
на колко пъти го поиха с чаши горскосочни
живеещите във предела на Херсон Понтийски,
когато бе при тях попаднал, гонен от страната.
Понякога се смееха, друг път безчинствуваха
и със стрели позорни го раниха, злоезични.
Понякога замисляха злокознени коварства
в утробата му мечовете да окървавят
или нещастника завързан да пратят Апсимару.
Описа туй Юстиниан тогава във ума си,
оглеждайки се в себе си, картина обрисува
и огорчен и разгневен на тези варвари,
изпраща армия, която плува по море
и на която заповяда да ги избий до крак,
— тез, що го бяха оскърбили и да не пощади
жени, деца и юноши, ни старци престарели.
Така клокочеше у него срещу тях гневът.
И бе достойна за сълзи съдбата на херсонци,
От тук дойде причината за злобата на царя.
И отново изкушения и беди отново
и бури се надигаха — насилие свирепо.
Защото силите военни, с флотата поели,
безчовечните му нрави силно намразиха —
като у тигъра свиреп и кръвопиец вълк —
намериха херсонците, оставиха ги в мир,
от него се отметнаха и бран започнаха,
защото глупост смятаха туй, що бе наредено,
не искаха да се скверняват в такава мръсотия.
Издигнаха за цар и за владетел Филипик.

ЦАРУВАНЕТО НА ЛЪВ ИКОНОБОРЕЦ[36]

Съвсем за малко Теодосий[37] вкуси от властта
и царското величие набързо изоставя,
защото звероименитият Лъв от Исаврия,
който по душа име, и с нрав бе зверовиден,
със сан патриций надарен, той беше воевода,
началник бе, командваше пълчищата на изток,
той недоверие създаде срещу Теодосий.
Съратник и спомощник за лукавата сплетня
намираше във Артавазда, мъж от велможите,
с когото в брак съедини свойта дъщеря,
когато звярът се промъкна към скиптъра на гърците.
Това му бе наградата за помагач на царя.
А царят Теодосие от дързостта на Лъв,
от звероумното сърце когато се изплаши,
на тиранина оставя престола, венеца
и доброволно се отказва, без бран и без оръжие.
В одежда черна се облича наместо багреница.
Той устни само натопи във меда на властта,
но по-нагоре от езика не изпита сладост.
И щом преминаха към Лъв гръцките богатства,
оле, божествени съдби и срещу църквите
надигаше се буря страшна, свиреподиханна,
пак мрачен облак и крещяща губителна принуда
на пагуба пораждаща убийства на човеци
и кърви вместо дъждове, триклетият цар Лъв,
заченал бе във себе си зловещи замисли
срещу Христа и честните икони негови.[38]
Той нямаше как пред света да вади плода на злото
(страхът го принуждаваше дълбоко да го скрива),
но после щом настъпи време с дръзновение
изхвърли породеното, разтвори се утробата
и плодът ехиднороден се роди от тука.
Но вече време е да кажем кой бе и откъде,
и от кой корен се роди Лео мерзкият.
А впрочем от Исаврия бе неговата жилка
и имаше родители със скверно житие
и борещи се на глада с губителните козни.
На бедните живота преживял като младеж,
той караше едва-едва — препродавач-търговец.
И както си веднъж вървеше, натоварил стока,
подкарал си магарето, запасло се в тревата,
овеса неопитало, но вкусило чемик
и случи му се да попадне на купци — евреи,

с тях спря се наедно на отдих, уморен заспа.
Тогава змиенравните богопротивни жиди,
когато се спогледаха и се споразумяха,
предсказаха му за властта и за владичеството,
със ученост, със зло лукавство или с видение
за свойто предсказание поискаха награда,
каквато ще си пожелаят, щом дойде той на власт.
Изслуша туй нахалникът и обеща, щом чу,
душата си за да погуби, и гръцката земя.
Владетелите на страните и местните князе,
когато го поопознаха, показа им се смел,
издигнаха го за патриций, велик военачалник
и най на края и за цар. Защо въздишаш, правдо?
Издигането му узнаха безчестните евреи,
които му предсказаха самодържавието.
Дотичаха със стъпки бързи, дойдоха пред тирана
и обещаното се молят да им се даде,
обаче ни злато, сребро, ни бисери желаят,
ни нещо пък от скромните и земните неща,
но низвержение на честните иконни образи,
но разрушението на картини достолепни
и съвършено разорение на благочестна вяра,
та стълбовете ѝ да сринат до самите основи.
А обеща им се тогаз — злодей — на зли лукавци,
на ехидната синът, — на внуци на аспида
и призова при себе си служители свещени.[39]
(А Герман беше предстоятел на благочестието),
(В дните на този цар Рим се отвърна към Фрягите, заради неговите хули)[40]
поиска да го приобщи към тези лоши нрави,
но той не му се подчини на зловерието,
а тръгна да изобличава на дързостта му бяса.
Тогаз от църквата, уви, вълкът пастир прогони,
керверът* бесен кроткия водач на стадото.
Прие губителите вълци на овцете веднага,
разкъса люто стадото, иконите низвергна
на светата дева с мъчениците Христови.
Отне на църкви красотата, на храмовете — блясъка,
с мрак непрогледен ги покри,
и разлива тъмен ден, мрачен, непрогледен.
И колко, о, срещу Христа и мъчениците му
изля отрова пагубна и горък мраз и лют,
от тях тогава се роди билето гробовно,
с какви не мъки не измъчи живелите живот
иночески — показа се той втори Валтазар.

А книги и писания си имат древните
и ето аз едно от тях, от всичките избрах
и гарвана по-черен и от мрака ще покажа.
Край храма близо някъде на божата премъдрост
красива църква бе съзидана от древните царе,
като градина, ще речеш, дървета книгородни,
морава светлонасадена с премъдрости различни.
Защото книгите изпървом, що там се пазеха,
достигнаха по броя си безбройно множество
и до тридесет и три брояха хиляди.
Такава таз градина бе, моравата такава,
която на божествения мъж бе поверена,
от всичките зари повече сияеше с разум.
Ще каже някой друг Адам, дървохранител божи,
се наслаждава сред едемските дървета доброрастни
и труженик е във градините, които не увяхват.
Със него други още бяха мъже в съжителство,
като войници, подчинени на храбър воевода,
звезди с лъчиста светлина, на нощи озарения
и изпълваха числото на кръга живоносен,
сиреч четирма бяха.
Наставници безценни бяха на жаждущите слово,
че откриваха покрова на тъмнословието:
разкриваха най-съкровените неща на книгите
и какви са елинските грешки и заблуди,
свещенолепието наше колко е голямо.
Сред всички той сияеше тъй както слънцето,
дотолкоз превъзхождаше той добродетелта им.
Дори царе не можеха да сторят, да направят
по-ново и по-хубаво и извън обичая,
ако не слушат техния добър съвет и разум.
Такива честножителни, благообразни бяха,
и със разкош обсипани на дарове различни.
Желаеше ги вътре царят във своите мрежи,
за да ги има съпричастни в бесове безбожни.
И щом измисли хитрина — оказа се безплодна,
забрани и заплахи тях не ги принудиха,
дори и злато щом прие — помощника злоратен
позна, че гонил е орел или ловил звезди.
На края, като се отчая, но как да го разкажа —
решение реши безумно, нечуто, безподобно,
каквото нито скитът див, ни варварин родил би.
Събра грамада от дърва наоколо край храма
от сухи съчки, борови, сушени и горящи
разпали огъня велик, тях всички изгори

свещените мъже, о, горест, и книгите със тях.
О, душо, всененавистна, о, разум зверовит!
По ноктите му пролича жестокостта на лъв.
Че там се съхраняваха най-ценните напътствия
и чуден свитък някакъв от червата на змия,
писанията Омирски съдържащ в себе си,
наричащи се „Илиада“ и още „Одисея“.
И кога след много време насити се на власт
злокозненият хищен звяр и месояден Лъв,
злините на пространен живот едва го изоставят,
поиска да се скрие в гроб, в земя всеядница.
Обхванаха надежди плахи живящите тогава,
че за властта ще се яви заместник милостив,
та и по разум да е кротък и да не е убиец.
Но прочее на малък вир прилича естеството
и със радост се завръща в своето корито.
Защото Лъв, кога заспа във гробните недра,
Леопард голям изскочи, гневен и сърдит,
когато коренът на злото скри се във земята,
издигна се стъбло високо и горчивоплодно.

(При този цар Лъв куманите нападнаха Цариград и цялата земя, които и потънаха в морето, избити от гърците, а останалите съсякоха българите.)[41]

ЦАРУВАНЕТО НА КОСТАНДИН, СИНЪТ НА ЛЪВ И НЕГОВАТА МАЙКА

Но и Лъв[42] напусна скоро земния живот,
Ирина, своята съпруга, синът роден от нея,
наречен Костандин, остави за царе законни.
Те прочее, като събраха мъже богоносни,
на иконоборство трънето изтръгнаха из корен
и своите предложиха сърца благочестиви —
във запустелите бразди посяха православие.
Тъй заедно и радостно владяха син и майка.

(При този цар Константин и неговата майка стана седмият събор срещу иконоборците).[43]

Но тъй като синът й, царят, ставаше голям
и юноша бе доброрастен, с поникнали мустаци
(защото от родителя оставен бе дете),
заплете се с измамници и със лъжци лукави
и те разяждаха сърцето му със горчиви съблазни,

тъй както сладкото дърво — червей дървояден.
И кога се превъздигна гордо над царицата,
единствен сам да управлява богатствата решил,
изгнана майка си направи от царските дела
и с нея на света мира и отрокохранителя.
И оттогава се обърна към дела безподобни,
подстрига своята съпруга целомъдрена,
доведе друга на смешение в постелята жена.
Тъй както капката всегдашна пробива камък твърд
и гъсениците погубват дървесните листа,
така съблазните проядат човеци безсърдечни.
Но изтрезня, макар и късно, от крайно самолюбие
и проумя, че е обзет от сетните злини,
и пак помоли майка си, царицата придума
доброкърмилния да води на царството им кораб.
Склони на думите синовни царицата Ирина,
отново беше със сина, устройваше със него
властта на царството, богатствата и гръцката съдба.
А беше тя властолюбива и жадна да владей.
Но онзи, който промълви със шепот в Евиния слух
и злобната в душата ѝ отрова който вля,
принудилият да опита дървото доброплодно
и смъртта довелият вместо живота вечен,
прекрасното пресътворил в неудържима горест,
а и сладкото във жлъч и радостта във болка
и тринещастната така в глъбина потопил,
и във морето на страстта — вълната на бедата,
той същият наставник бе, съветник на Ирина.
И щом в сърцето ѝ разпали самодържавна страст,
накара я срещу юношата, срещу оня цар
такова нещо да замисли, уви, и безчовечно,
каквито ни тигропардос*, нито лъвът ревящ,
ни мечката свирепосърдна, ни змеят месояд
измислили не биха.
Когато виждаше синът си нечестно да живее
към всичко носен от вълните на собствената воля,
щом нищичко не можеше да стори със сина си
злонамерен,
намери във това вина и от бащата,
че той не беше добър цар и законопрестъпно
очите ослепи тогаз на бащините братя,
злодействува сама тогаз по зверовиден начин,
намери всички, дето ѝ се биха подчинили.
Какво ли не направиха пазителите в двора,
скопците сквернодушни и творци на всяко зло.

Скроява на любимия, о горест, заговор,
създава клопка. И какво се случи след това?
А царят спеше, но със сън очите замъгляващ,
сън, подир който не ще види слънчевия блясък.
И те наскачаха тогаз — очи кълвящи врани —
и на очите му жестоко отнемат светлината.
Изтичаха зениците под неговите вежди
и капки кръв поръсваха царските одежди,
и градушка падна от убийството донесена.
А той злощастният, лежеше и се премяташе,
видение, което кара и вълците да плачат,
очите му избодени, угаснали зеници,
с които първи път видя зарите слънчеви —
а тази там палата се наричаше порфира.[44]
Дали е някой чул такава ярост тежкогневна
майчина и за такава мерзост срещу син!
Ни леопардът се гневи така на свойте малки,
ни тигърът го хваща бяс такъв към свойте щенца,
ни озъбения, гневен, разбеснял се пес.
Говорят само Мидия* си гонила чедата,
ала и тя го правила от скитското безумство.
И чувал съм, единствено за морска риба, тина*,
че смъркала и пиела си собствения плод,
и друго никое животно, ни земно, нито водно.
Забвение за да измолят, майка да смилят,
угаснаха светлиците на светоносно слънце
и светлина не пръскаше всесветлият светилник,
догаряше зеницата — луна светопитателна —
и мрак дълбок се бе прострял и за дълги дни
и стихиите сами оплакваха бедата.
О, страдание, оплакано със милост от бездушните!
Така това, предръзкото, оная щом направи,
превзе властта и управлява, както искаше,
със самодържавие опаса се сама.
Тогава и на стария и прекрасен Рим
за чудо и за приказ му се случи нещо странно.
Свещенодействуващ беше там със жертвите свещени
сред другите архиереи пръв свещеник Лео,[45]
а папа се нарича той на гръцкия език.
На него люто завидели отделни римски люде,
родниците на Андриан, на миналия папа,[46]
крамолна буря тежка те възбуждат срещу него
и от престола и града прогонват го да бяга.
Той във писмо описа на царицата това,
изпрати ѝ молба с надежда да го подпомогне.

Но както се разбра, напразно бе действал и творил,
и писал, както се говори, бе върху вода.
Отвред когато се отчая, към Карла[47] се обърна,
а този Карул беше княз на франкския народ,
а франките наричат риги своите князе.
Помоли го ръка да му протегне всемогъща
да му помогне срещу тези, дето го обиждат.
Карул тогаз се съгласи — по дядо и баща —
бе християнин, тачеше Христовите закони.
Засрами се, че го е молил свещенослужител,
за помощ му тогаз подаде всемогъща длан
и пак отново му възвърна града и престола.
За това възмездие Лео на Карул даде
за владетел го издигна на стария Рим
и венец постави му по гръцкия закон,[48]
ала добави към това и жидовски закони
и от главата до краката с масло го помаза,
не зная с какви помисли, със замисли какви.
Тъй първият съюз на градовете се разкъса,
тъй между дъщеря и майка се промъкна меч,
що разделя и разсича с ярост оръжейна
благовидната юнотка — новият ни Рим —
от набръчкания древен и престарял Рим.
По този начин стигнаха до край такъв нещата.
А царицата Ирина, изпълнена от жажда
оназ триварварска ненавист напълно да разчисти
и мерзостта, що сътвори, сина си да измие,
съкровищата на града опразни от богатствата,
на дълговете бурята превърна в тишина
и златна пролет се разля на дарове велики.
Но виждащият тайните, разбиращият всичко,
окото, всичко виждащо и съдещо сърцата,
прозря, съгледа и видя, поревна, завидя.
И на онази, що за кратко време от властта
опита, чашата поднесе горчива със пелин,
престъпницата на закона пи гневът горчив.
Въстана срещу нея впрочем един от синклита,
от славните избраници на име Никифор,[49]
от добродървесната градина я прогони
вместо храна приема болка, разяждаща сърцето,
ала не болката родилна, а жила отровни
и гоестта изпива скръбна на вдовица нища,
такава тя страдалното приключва житие,
така възнаграждава бог несправедливите.

ЦАРУВАНЕТО НА НИКИФОР ГЕНИК

А колелото на властта едни през други мята
и така търкаляйки се в пътища неравни,
(Този цар Никифор излиза на българска земя при княз Крум и най-напред го победи и разграби богатството, което той носеше. След това Крум, като се събра със свои хора, останали след разбиването, нападна през нощта царя и не само разби гърците, но и на самия цар отряза главата и като я обкова отгоре със сребро, наливайки вино в нея, даваше на българите да пият).[50]
веднъж достига завъртяно горе Никифор,
човек убиец и злонравен, с навици коварни,
на злото раб и златолюбец, жесток и худословен.
Приличаше на Мидас, който бе Фригия владял.
Дори и службите в града той препродаваше
и не за слава даваше почести, а за богатство.
На устните злато държеше, а на езика вол
и на трапезата си злато, злато насън продаваше.
От другите за мълчалив и за унил бе смятан.
Ако ли някой в пазвата знак златен носеше,
тогава прочее око показваше засмяно,
на недоволството мъглата напускаше лика му.
Оттук и козни всякакви започваше, и сделки,
и всички разкопаваше измами злонамерни,
така, че ако нейде се намираше злато
да се донася нему. О, какво користолюбие!
Товар на византийците наложи тежък той,
нелек, ни доброповестен, за носене негоден.
За обновлението на стените овехтели,
(владетелите данъка наричат дикерато)
изтегля всичко, с ключове затваря, не изнася,
ни злато, ни сребро, нито одежди златоткани
и всичко това казано на басните с езика:
следи показва множество на влизащи богатства,
а на излизащи навън не виждаш ни една.
Не даде на войниците дължимото — заплата.
Оттук роптание злогласно, крамола гибелна.
И събраха се в едно със вопли безподобни,
и молеха Вардания войвода цар да стане,
готови да употребят дори насилие.
А той като не знаеше на чест печална пътя

и във превратната ѝ воля бързо усъмнил се,
при божи човек някакъв отива, богоносец,
с духовните прозрения на бога озарен
и му разкрива тайните неща, разказва всичко:
вълнението и метежа, хорската неволя.
Изслуша всичко старецът по власи и по ум
духовен лебед, който пей за божията правда,
възпря го и го посъветва да не прави нищо,
„че да не си изгубиш, рече, очните зеници,
да не погубиш всичко и да не затриеш всичко".
Видя старикът, че Варданий бе се озлобил,
и погледна коня му, че хапе си юздата,
и повика в този миг той воеводата.
„О, прекрасни, каза му, началниче велик",
не ще достигнеш до властта и след стократни мъки,
от подвластните ти някой с твойте длани
ще си препаше пояса на самодържавство.
Ти виждаш ли помощниците, тримата мъже,
които се наричат Лео, Тома, Михаил?[51]
Сред тези мъже пръв е Лео и пръв властта ще вземе,
след него пък към Михаил властта ще мине цяла,
а третият Тома ще се потруди настървено
и със царственото име той ще се сдобие,
но своето желание докрай не ще постигне,
защото очните зари ще му изгаснат скоро."
И тез неща се сбъднаха, щом времето им дойде,
тъй както духодвижната провъзгласи тръба.
А худословният скъперник цесар Никифор
със българите покрай Истър крепка бран започна,
храна на копието стана и ястие за меча
и тъй на своя син Ставракий скиптъра остави.
Но когато и Ставракий бързо се помина,
от копие прободен в същата оная битка,
загина той обезкървен от раните жестоки,
на Михаила Рангаве усмихна се властта,
съпругът на Прокопия (Никифорова щерка).

ЦАРУВАНЕТО НА МИХАИЛ РАНГАВЕ

И видя тогаз свободен ден Византия
без кърви и убийства и насилствени грабежи,
безоблачен и несмущаван и незамъгляван
от мъжеубийствени и мрачни облаци.
Видя тогаз Византия свободен деня

и светлостта на благите лъчисти дарове.
Защото бе със добрини сияещ Михаил
и свободен беше мъж, и кротък, и тих,
не се веселеше с кърви, ни радваше с убийства.
Гора бе богонасадена, пажит благодатна
и рай от боготочните напояван води.
Ала отново преди време розата окапа,
като злак в роса кърмим повяхна и отмина,
като цвят се появи — изчезна — дим и сянка.
Издигна се израсъл плевел от трънаци гъсти,
и свирепожилен глог, сърцата нараняващ.
Защото Лъв злоименит издигна се на власт,
месоядецът жесток на овците Христови.
Понеже царят Михаил разбра стремеж тирански
и дързостта му щом разбра, разбра измяната,
сам доброволно се отказа от престол завиден
и изпълнява божиите на Христа закони —
и пред гонителя излезе като втори Кастор*.
Че книгите на древните писатели говорят:
звяр има истински и той кастар се нарича,
яйцата плодни вземат му (от тайния му член) —
страдания неизцелими да лекуват с тях.
Това знаят множество от ловците на звяра
и животното преследват с мрежи леноплетни.
Ала касторът разбрал причината враждебна,
вижда, че са неизбежни мрежите ловджийски,
сам отхапва семенните уди детотворни
и на ловците ги захвърля сам, с тичане избягва.
Затова напразни стават гонене и бяг
и изплитане на мрежи, тичане на псета.

ЦАРУВАНЕТО НА ЛЪВ АРМЕНЕЦ И ИКОНОБОРЕЦ

Така оставя Михаил венеца доброволно
на зверообразния и злоименит Лъв,
издънка злорастна от пределите Арменски.
(Княз Крум започна война и с този цар под Одрин и го разби, а самият цар едва избяга. Цялото царско и гръцко имущество плениха българите. С този цар Лъв цар Крум пак се сражава в Тракия и в началото българите победиха. Когато българите преследваха гърците неосторожно, те се върнаха безопасно, разбиха ги (българите.)

и за малко и самият Крум не беше хванат, защото конят му падна под него.)[52]

Оживя пак корен лют на първото тръне,
издънки трънето роди от първите по-остри.
И се закани златния плод пак да задуши,
и отново змийската опашка се надигна,
мерзостта, то ще рече, на иконоборството
като змей велик поплъзна, страшен и раззинат
и просъска да погълне църквата отново
като птиченца в гнездата на птичка малопера.
Заравяха Христовите икони на светците,
замазваха ги с вар или изгаряха ги в огън.
Търсеха се пещерните жилища църковни[53]
и храмовете на душите ангелски живящи,
прогонваше се всеки почитател на икони.
Ридаеше тогаз Сион, божията щерка,
проливаше сълзи, за плач одежди носеше,
вместо невестинска премяна, дреха на вдовица.
Скърбеше хороводът на небесните звезди
и към земята гледаше с очи потъмнели.
Той бързаше на Михаила рода да затрие
и на сина му, на Никита, органа изряза,
деца да не роди и те да тръгнат срещу него.
Тъй впрочем синът Михаилов, бидейки скопен,
подир това архиерей стана на новия Рим,
наречен бе Игнатие след смяната в живота.
А този лют звяр, Лъв ревящ, когато си припомни
във себе си светите предсказания на оня
предивен старец, лебеда със златните крила,
изплашен и от Михаил, онзи от Амория,[54]
колелото на властта на него да не спре,
в окови го затвори във тъмница непристъпна
и обмисляше в ума си как да го погуби.
Но безсилен е човекът пред божите длани
и с малка мощ е силата на земнородните,
а пък бог е всемогъщ и със всесилни мишци.
И кой неговата сила може да надмогне?
А Михаил, надявайки се на предреченото
от онзи старец и пророк, откри и довери се
и обнажи своята най-съкровена тайна
на охранителя-пазач на домовете царски,
който се нарича папий на езика гръцки
и с него и чрез него за това дело се хвана,
на владетеля приготвя чашата коварна.
И въвеждат през нощите със псалмопевците,

щитоносци, копийници и оръженосци,
а пък те нападат срещу звяра разлютен,
когато службата довършва с утринните песни,
Съсякоха го с мечове, заклаха като агне.
И от затворник Михаил — владетел се превърна
и свободен от тъмница цар и самодържец.

МИХАИЛ — ЦАР НА ГЪРЦИТЕ

И това стана така, а след това какво?
Мразеше и Михаил иконите свещени,
но не мразеше пък тези, що им се покланят,
нито телата им със рани окървяваше.
И във немалко боеве тогава съгреши
и стана за игра и гавра на агарянците,
които полковете гръцки разбиваха често
и военачалниците отвеждаха пленени,
и страхлив и мекосърд владетеля наричат.
От туй получи Михаил страдания сърдечни,
душегубителни беди и скръбни горести.
Измъчваше се той от люто зловерие злотворно,
което го откъсваше от очите на бога.
Нахвърлиха се срещу него злосторници мнозина
и го заплашваха подобно на море многомътно.
Най-лютата кога избухна буря тежкомътна
като същинска ладия сърцето му разтърси.
Че Тома, когото преди словото спомѐна,
човек лукав и хитър и във дързостта си огнен,
воинската сила щом отвсякъде събра —
оръженосци кръвожадни, твърди, храбросърди,
убийци силни, дръзновени и във битки храбри —
връхлетя на Михаила със напор велик:
глиган същински от леса, от гъстата дъбрава,
като щенец във планина, откърмен от лъвица
и всичките на Тракия обсажда градове
със силите си корабни и бойци ръкопашни
и цялата им злоба щом като възбуди тежка,
тогава подчини ги и ги разори, разсипа
и тъй пристигна до самия най-прославен град.
Но ако бог всесилният е срещу смъртните,
паяжинна тъкан стават замисли и дело.
Понеже нямаше Тома за съюзник бога,
на пясъка коварните му кули зидаше
и твърда почва нямаше за своите основи.

Заради туй граденото събори се додолу.
И със убийства осквернил ръцете воелюбни,
и всяко копие във кръв червена потопил,
най-после беше заловен и от очи лишен,
светлика угасиха му в очите добросветен,
а след това със мечове посечен беше люто.
(При този цар въстана един грък на име Тома и като събра многочислена войска за малко едва ли не отне цялата гръцка земя тръгна да отнема царството от Михаил. Но излезе българският княз Муртаг, разби го и го победи, защото изпитваше голяма любов към Михаил.)[55]

ЦАРУВАНЕТО НА ЦАР ТЕОФИЛ

Когато щеше Михаил живота да напуща,
на Теофила, своя син, скиптъра си връчва,
а той в житейското море със всичко всячески
злочестно и със много шум, а не спокойно плава.
Това той тъкмо щастие намери многославно —
божествената сред жените Теодора блага,
като бисер многосветъл и камен-антракс.
Тя му беше за съпруга, с нея в брак се свърза
и на деца той бе баща, че в плодна нива сея,
и беше още по-щастлив от Адам първороден.
Защото него Ева, от реброто му родена,
от пищните го бе извела дървеса едемски,
а тази пък съжителя, съобщника в живота,
дари със вярност, щастие и чест ненакърнима.
И тъкмо тук Давидовата песен прозвуча,
оназ, що камъни събужда гусла добропесна.
И двамата представят се, като възпяват бога:
„Единомислещите бог във своя дом вселява."
А тука се отече тор със благовонно миро
и розата багренолистна — с плевел тръноносен
и чернобагреният цвят — със цвета червен.
Таз с всички добродетели садена бе градина,
градина на фиданки и дърво с благост красено.
Туй място противостоеше на зловерни тръни,
на къпина тръножилна и сърдечно тръне.
Защото, щом отрече се от светите картини
и образите на Христа и мъчениците,
със люта и непоносима злоба мъчеше

онези, що отдаваха им достойна чест.
Но и тези, що сияят с житие и слово
повече от слънчеви лъчи и звезден блясък,
сиреч Теодор свещен и Теофан божествен,
приведени със тежкоболни мъки наранява.
И кожата им със говежди жили наранява,
покри челата им със язви до самите вежди
и слова им начерта, изплетени във ямби.
Избоденото по лицата двамата понасят
като бисерен венец от камъни блестящи.
А царят впрочем Теофил зарад иконите
и начертанията на светите ликове
живееше злообразно и злобно, и лукаво,
но в другите неща бе ведър и великоумен,
за правдата радеещ и за съдните закони.
Знак очевиден беше туй на неговия блясък:
инструментите, с изкусно майсторство от злато изковани,
които по изкусен начин дих издаваха
и възгласяха прекрасни песни доброгласни,
сладко пение навред се носеше любимо.
А редом с тях и от злато сияещи дървета,
със златен блясък бляскащи, лъщящи отдалече,
а върху тях златоковани птички песнопойни,
като на клони от тополи и островърхи бори,
разнасяха с изкуството си песни меднозвучни.
Така изкусни са ръцете човешки, многосръчни,
и наподобяват в тънкост живата природа.
Ако ли някой знайното желае да научи
за неговото миролюбие и великодушност,
той нека към крайморските да се повзре огради,
най-хубавия град сред градовете що ограждат.
Защото зима зла веднъж и тежка щом разля се,
скова морето даже до безмерни глъбини
и водата вкамени, течението спря й,
соленото море втвърди зловетреният мраз.
След малко щом пък възсияха слънчеви лъчи,
разбиха твърдостта на вкамененото море,
от това разседнаха се късовете ледни
и от грамадните скали те бяха по-големи,
ще кажеш върхове на планини дълбокобездни
откъснали са се отгоре и пропадат с шум,
или машини стенобойни стените разбиват,
с движението си огласят въздуха прозрачен.
И когато спускат се от глъбини Понтийски,
разбиваха се във стените около морето,

и рушаха зидове дебели, твърдостенни.
Тая царят щом съгледа тягостна разруха,
честите пропуквания, от погром по-страшни,
смути се във душата си за всичко, що се случи,
поиска да покаже любочестие богато
и като пясък непотребен разпиля златото,
отслабеното укрепи и падналото вдигна
и името си издълба тогава във стените.
А тез неща достойни са за език на възхвала.
Аз пък удивен от справедливото му дело
и нелицемерната му воля на съда,
малък пример ще ви дам за неговия нрав,
подобно чаша от морето и от делва глътка
и като мъничка искра от многодръвна пещ.
Жена убога приближи към този Теофил,
обидена от мъж велможа, назован Петрона,
той бе на виглите* началник, друнгарин по гръцки.
И въпияше тя от болка, сълзите ѝ течаха,
и отмъстител да ѝ бъде владетеля помоли,
да я избави от поведението несправедливо на Петрона.
Защото малката ѝ хижа той засенчваше
и тя да не търпи такава тягостна тъма,
хлевината ще си напусне, вятър да я вей.
Изслуша тези неща царят и проучи всичко
и проумя виновният във що е обвинен,
и домът му до основи разори тогава,
дето ръкотворна нощ на жената създава.
И изведе оногова сред друма търговски,
със сурови волски жили тялото рани му.
На Теофила за душата ето малък образ,
който може да направи други неща явни.
Говорят, от речта на току-що роден младенец
научил царят да говори египетски език,
най-старият между езиците, както бе явено.
Сърцето му пък бе свободно от богатство лихо,
не искаше да притежава злато от кръчмарство —
това да ни покажат могат следните неща.
Случи му се да стои над царските палати,
а там красиво бе изваян мрамор снеговиден,
вол едротел изобразява и представя лъв,
на вола, който скача и изпива му кръвта,
и бяха тез изображения на мястото название.[56]
А веднъж царят прочее стоеше над морето,
очи прострял, наоколо му беше тишина,
оттук с тез дарове насъщни радваше лице си.

Съгледа кораб натоварен към брега да идва,
че зефирът дишаше с притихнало дихание
и вятърът, докосвайки пазухите ветрили,
кораба към тихите пристанища насочваше.
Разбрал би всеки, даже да е далеч от морето,
приставащият кораб че е много претоварен —
дори до третото въже* претъпканият кораб
изтласкваше морето от товара претоварен.
Като видя и питаше, кой, откъде, и чий е,
дочу, че „на царицата е корабът, товарът",
скръб, наранявяща душата, в сърцето си прие,
повика я и всичко той за кораба проучи.
„О, горко ми, царице, рече, що ли доживях,
каква съдба с каква зла чест, горкия, замених
и станах на товар търговец, аз, на гърци царят,
бакалин станах, о, съдба, по-лош и от купец."
Това изрече, повели със огъня всеядец
корабът тежкотоварен да гори с товара.
Този цар великия Методий бе прогонил
във някакво си островче заточеник да бъде,
във пещера затвори го като мъртвец във гроб,
и като във черупка бисер и сред тръни роза,
със него още други два разбойника-злодея.
От тях единият разбойник се прости с живота
и се разкапа от природна неизбежна нужда,
а злосмрадливата воня и пагубата му
крепкоумният страдалец понася търпеливо,
че камъка не би могъл самичък да помръдне.
А другият бе пуснат, но не щеше да излезе,
а в тази мрачна пещера прекарваше си дните
и тъй като ревнител стана на живот божествен
като слънце засия с лъчи за чист живот.
Още беше в тъмница божественний Методий,
когато богогласните, прободени в лицата,
които вече време е да спомена със слово,
насила във изгнание прогонени тогава,
мъж някакъв ловец рибар намериха веднъж,
написаха на праведника писмо краткосрично
във размер ямбически, което мисля вече,
във стихове ямбически тук точно да предам,
без да променям нищо. А пък те са следните:

„На живия мъртвец и на мъртвеца живоносец,
на земята, що живее, по небето ходи,
затворници послание изпращат на затворник."

Той в отговор написа им и писа им това:

„Тез, що във книгите небесни са вписани със звание,
тез, по лицата целомъдрени със язви уязвени,
приветствува живият погребан като съзатворници."
А тези слова златни са на благоговорящи
и истински течащи струи от божествен сок.
А благият Методи и подвижникът велик,
понесе във печалната тъмнична пещера
избиване на зъбите, на челюсти трошене
и всички други тежести на мъките понесе,
с които нечестивците измъчват безчовечно
и както твърдото желязо с чукове се бие.
На края като светозарно слънце и светилник,
той оттука се подаде, сякаш че от корен,
защото, мисля си, всевишният, този, който вижда,
над серафими, херувими, що седи високо,
поиска твърдокулен град на планина да го постави,
че такава добродетел като свещник в крина,
да се не крие в непрогледна мрачна пещера.
Защото царят Теофил, във книгите усърден,
медни пити на разума от тях си състави,
като пчела трудолюбива от цветята полски,
намери скъпи някакви сказания и трудни,
чиито ценности и тайни никой не разкри,
макар, че имаше мнозина в мъдростта прочути.
Когато царят прочее печален беше много,
един постелник и килийник приближи до него
и Методия похвали, изповяда всичко:
голямата му ученост, изкуството, разума,
промисъл в небесни тайни, мъдрост превисока.
Дали от бога вдъхновен, или любов изпитващ
към превисокия разум на мъжа богоносен,
изслуша царят тез неща, Методия доведе,
Светия мъж от пещерата извади тогава,
тъй както от черупка бисер и звезда от облак,
с лъчите си блестящо светли, святкаща със огън,
тъмата на невежество прогонваща и мрак.
Когато вкуси Теофил от неговите думи,
добре добрия мъж всели във царските палати,
като богатство драгоценно във трезори тайни,
като камък драгоцен, блестящ с лъчи струящи.
И тук седеше царят сякаш в златоструен Нил —
и черпеше обилно от водите сладкотечни.

ЦАРУВАНЕТО НА МИХАИЛ, СИНЪТ НА ТЕОФИЛ

Кога реката да премине на живота тленен,
която всеки с тежестта на мъртва плът обложен
не може да не мине (че настъпва в естеството
разруха бърза, иска се дължимото от всеки)
с венеца украсява Михаила, своя син,
макар че още бе момче във юношеска възраст.
Но и защото виждаше, че малко е детето,
повеля даде майка му съобщница да бъде,
да бъде и управница на неговото царство.
(При този цар Михаил и при неговата майка българите се покръстиха. Оттогава досега са изминали 511 години).[58]
А досега тя имаше учение среднощно
и почиташе потайно образите свети,
като Никодим ще кажеш, с ум плашлив страхливец.
Тогава ясно възгласи и каза дръзновено
и превърна се в нарочна тръба златотръбна
или още по-добре във птица доброгласна,
дето малките си храни птиченца безпери
и ги скрива, докато ловецът ги отмине.
И семена предоброплодни пазеше в сърцето,
подобно нива доброплодна, оран тлъстобразда —
през зимата утъпкана и кълнове не дава,
но щом премине горестта на зимния сезон,
а пролетта засмее се и зимен мраз разпръсне,
тогава, именно тогава, плодни стебла дава
и става нива доброкласа, пълна с доброплодност,
от дихания люляна на зефири благи,
с благодатите духовни на твореца вечен.
Защото тя като събра божествени мъже,
копатели нарече ги, делатели изкусни,
на иконоборството изтръгна трънето.[59]
И горещо молеше мъжете богоносни,
за съпруга ѝ да молят бога убеди ги
и получи сигурна увереност от тях,
че Теофил ще се спаси от тамошните мъки.
Съобядница стана на мъжете свещени
и хубава тлъстотрапезна гозба им приготви.
А между тях бе Теофан със златния език,
който лютата понесе на лика си рана,
на града Никейски беше той първопастир.
И щом като погледнеше към него Теодора,
на неговата търпеливост гледаше в почуда.

(Някога, впрочем не зная как, сестрата на българския княз беше пленена от гърците и беше предадена в царския двор и беше кръстена и научена на книга. По време на царуването на тези царе имаше голям мир между гърци и българи и тя беше заменена за някакъв болярин, Теодор Куфара. Когато се върна, не преставаше да поучава своя брат във вярата Христова, докато го покръсти. Когато той се покръсти, българите въстанаха срещу него и искаха да го убият, защото остави тяхната вяра. Но той като излезе на бран, победи ги и оттогава едни покръсти доброволно, а други насила).[60]

Разбрал, той рече й сурово и с душевна горест:
„Царице лична, виждаш ли ти тази моя рана,
заради нея ще се съдя аз със твоя мъж
там, дето съдията общ и неподкупен съди
и не поглежда ни лица, ни дарове пък иска,
нито пък смущава се от пурпурни одежди."
Срещу това прекрасната оназ между жените,
като въздъхна горестно из дълбини сърдечни
и със сълзи щом като лицето си обля,
като извор някакъв от синкави води
от високата скала разливащ струи водни,
изпусна глас умилен, знак на вътрешната буря:
„О, чудниче, такива ли неща за твоя цар
и ти, и целият събор ми обещавахте?"
Тогаз сладкоезичният Методие божествен,
началникът на стадото свещено в Нови Рим,[61]
срещу Теофановата дързост възрази
и благородната оназ царица утеши,
течението на сълзите пресуши умело
и тягостната буря във сърцето й смири,
смекчиха я като елей словата задушевни.
И прочее, дорде синът й, царят, беше млад,
и майка му, царица Теодора, беше с него
и всичко правеше добре, насочваше прекрасно
на скиптродържанието кораба товарен.
Но тъй като и Михаил младежка възраст стигна
самичък се залавяше за такива дела
и дела предсказани във истински превърна.
Защото втори самоволно стана младенец*
и възседна колесница огненоколесна,

управлението местно гръцко разруши,
от дядова и бащина той сам изпадна власт
и мъртъв падна по лице и върху своя образ.
Че беше сластожителен, подобно втори Нерон,
пияница, сластолюбивец, блудник, винопийца
и богатството си цяло на игреци раздава,
и на шутове и скверни, на колесничари,
що пиянство безгранично почват от зори,
и живот разпуснат водят, празен и изнежен,
изпълнен само с ядене на вкусни ястия,
прекарващи по цели дни със блудници-жени
в пиянство и танцуване, в прелюбодейства блудни,
тъй както и Сарданапал, що бе във Нин царувал,
с такива пребиваше пияници развратни,
с тайнотворци, на зло с творци и със творци на злоба,
на оръжници безсрамни той стана съобщник,
в безсрамията дионискн се пресищаше.
Затуй — пиянски сборища, с напитки пълни чаши
и песни на безсрамства блудни, възгласи и песни
и игри смехотвориви, скверности различни.
Предания говорят, Актеон-звероубиец,
нападнат като звяр, че бил от псетата разкъсан.
Така играчи Михаила бяха обкръжили,
със брады остригани, намазани с белило
и във какъв ли злобен ров не го премятаха.
Сам той на колесниците златоковани седнал
със четири впряга и на златни одри язди.
Съкровищата от богатства се изчерпваха
и гръцкото имане в недоимък намаля,
а пък глумците грабеха богатства неоскъдни
и изтънчени одежди, ризи златоткани.
Така разпуснато, бездушно Михаил живя,
много пъти без никаква належаща нужда,
без телохранители, оръженосци, стражи,
сам самичък преминава посред друмовете
и наблюдава непристойно конните кушии.
И превърна се в баща духовен на деца
и гръцките деца, децата на колесничари,
като баща дружелюбив държеше на ръце,
из купела излизащи на ново раждане.
Затова не стигаха му жилите от злато,
които той изливаше в канали на торище.
Затуй златокованите украси царски древни
и дървесата от злато и птиците песниви,
и лъвовете изковани, ваяни от злато,

с две думи всичко царско, що във царски двор сияе,
което Теофил преди създаде любочестно,
като възхвала приказна, за гърците достойна,
стопява се, разлива се във мръсните канали.
Живеещият свински дръзна не само това,
ала към все по-лош живот вървеше ден след ден.
Похули, злият, таинства свети и серафими
достопочитани, синап лют във потира вля
и страшно нещо правеше със себе си тогаз,
играейки си със неща, негодни за игра.
и смеейки се на неща, творени не за смях,
Гледаше го майка му такъв живот че води,
за присмех беше вече станал гръцкият владетел.
Това утробата рани й, смути душата й,
към целомъдрия го води, напътства, поучава
и се опитва да го спре от мерзките дела.
Ала може да се каже, че с мъртвец говори
и на глух припява нежно песни хвалоспевни.
А имаше си майка му брат, Варда именуем,
човек злокознен, насърчаващ и развращаващ всичко.
Той влезе в Михаила като в дървото сладко червей,
сърцето му разяждаше и правеше на пепел.
Принуди го царица Теодора да прогони
и таз, която го роди, от царството да махне,
а пък кесарски венец на него да възложи.
Така окаяникът стана беден, изоставен,
отсякъл, може да се каже, своята десница.
Срещу враговете само лявата оставил
и както баснята разказва, овца безумна стана
и псетата прогонваше по вълчия съвет.
Така за себе си властта иззе от самодържца,
прокарваше си волята свободно като цар.
Не само туй — към действия безправни се насочи,
каквито не посмял би да извърши нито скит, ни перс,
нито езичник:
той със жената на сина си — оле, блуден разум,
примесваше се най-открито като със съпруга.
Ала дочу за това зло великият Игнатий —
тогава управляваше града престолен Рим —[62]
защото се разказваше по къщи и по друми —
навсякъде се носеше оная мръсотия.
Затуй към разум здрав той призовава кесар Варда,
със слова заплашващи и страх от бъдни мъки,
възпираше и учеше, напътстваше, срамеше,
на всяка хитрост се реши, страстта за да убие.

Но Соломоновата притча истината казва,
когато ни възпира да напътстваме безумени.
Изобличенията са мазоли на безчестни
и злотворивите сърца като стрели раняват.
Защото кесарят сърдит от думи присмехулни,
с които беше разгневен от богоносеца,
не само че не се замисли над поуките,
но и ненавист хранеше към своя възпитател,
подобно на онези, дето имат струпеи
и някой ги лекува, а пък те сърдито скачат
и се гневят безмилостно на своя благодетел.
Затуй кога пристъпи Варда към светите тайнства,
но своя дар божествен той тогава не получи
(че щеше гнил съсъд да вземе миро благовонно)
от дива ярост разгоря и ревна като лъв,
и като леопард се хвърли върху праведника,
изтръгна го, низвергна го тогава от престола.[63]
и вместо него сложи Фотий (кого вместо кого!).
Затова тогава буря страшна се надигна,
да потопи опита се свещения Игнатий.
Защото кесарят въздъхна като север шумен
и като свиреп вечерник, и западник злодишащ,
вълни надигаха се тежки и ужасни бури.
И кой ще може да разкаже изпитанията,
които му наложиха и Фотие, и Варда,
послание за да подпише той собственоръчно,
че доброволно се отказва от светата длъжност:
зъбите му извадиха, разбиха челюстта му,
лицето му премазаха като злодей-разбойник.
А наг и свързан, олеле, о слънчице и земьо,
във мраморния и студен разпънаха го гроб,
докрай изпълнен с гнусота и смрадни торища,
Копронимовото хулно тяло де се пази.
Но не до края ги пропусна ръката всемощна,
ковачът на коварствата отдаден бе на съд
и причинителят на злото пи от гневна чаша.
Защото Варда щом на царя гроб копаеше,
самият той и справедливо провали се в него,[64]
а Фотий, злотворивият, изгнан бе от престола.[65]
Така че нищо не отбягва от очите божи,
така отплаща господ-бог на горделивците,
тъй както пей Давидовата лира доброгласна.
Цар Михаил се наслаждава на кушии конни
и бесовски се весели на езди драгоценни,
със зрителите се събира, между тях живее,

а и сам участвуваше във бяг със колесници.
Кога веднъж четворен впряг добре на бяг насочи
и бе от някой си похвален, Василиск наречен,
хвалителя почете не със камъни и бисер,
но със самата царска висота го обдари.
Това като видя Василий Велики Македонец,[66]
когото този Михаил преди постави цар,
от изменчивата му воля щом се побоя,
намисли, че разумно е той сам да го предвари.
Затуй почерпи Михаила с чаша смъртоносна
и стана самодържец той, владетел самовластен,[67]
че нито син, ни дъщеря роди се Михаилу.
Защото казват мъдрите, че на развратните
безплодно било семето в делата афродитски.
А този, казват, щом веднъж царицата видяла,
която бе и по душа, и по съдба царица,
това на Михаила рекла: „Царю, чедо мое,
ти виждаш тука този мъж и силен, и велик,
когото с почести дари и който с теб живее,
той нашия род, горко нам, ще глътне като змей
и ще погуби и избие, и до крак затрие,
като на квачката нещастна пиленцата малки."
Но за съдбата на Василий редно е да кажа
отде е, от кои роди се, какъв е родът му.
От бедно село беше той, до първия град близо
на Македония[68] и който бе на Орест наречен,
а го съзида Андриан, той беше гръцки цар
и тогава името си даде на града.
Родителите, що садиха дървото доброклонно,
не бяха от богатите, нито пък знатни бяха
и ни овце пасяха, ни нивя, села владяха,
а бяха скромни земеделци и живяха бедно.
Кога напуснаха живота, земята ги погълна.
Крум, българският княз, премина през земите гръцки
и плячка предостави ги на своите войници,
цвета на цялата младеж тогава бе погубил
и в робска участ множество успя да подчини.
Тогаз от български ръце пленен бе и Василий,
тъй както птица доброкрила в мрежата ловджийска.[69]
Кога от българските зли той се отскубна мрежи,[70]
политна и достигна чак до гръцките предели,
на служба се нае тогаз като бедняк последен.
Кога пострада и от мъки тежки изнурен,
разбра, в земя безплодна, че засява своя труд,
напусна сродниците си и краищата родни.

За прежната си бедност и неволя щом си спомни,
постави си за цел да стигне града византийски.
И като влезе вътре тук сред кули твърдозидни,
тогава добромъдрият съвет му бе подсказал
как същността ще може да достигне на нещата
и колко е висока длъжността на сана царски.
А спеше си Василие така съвсем безгрижен
и в окъсани одежди беше се завил,
не носеше ни злато, ни сребро във свойте пазви,
единствено на собствените длани се надяваше,
с тях мъките понасяше на тежкия живот.
И спеше той на някакъв от камък зидан одър,
там недалеч до дверите на свети Диомедий.
Но ето, че веднъж ключарят в сън белокрил изпадна,
сънуваше, че заповед му беше дадена
в страната съкровена царя свой да въведе.
Тогава от постелята се вдигна прозмонарят
и до църквата тогава бързо той достигна,
Василия видя окъсан да лежи и хърка,
бедняк с нозе немити, кален и облечен в дрипи.
Видението за измама взе, оттам побягна,
и пак очите му сънят покри и пак видя
предишното видение — три пъти го преследва.
Едва тогава проумя, разбра го прозмонарят,
Василия в палатите въведе мигновено
и за сана му достоен даде му покой.
А бе Василие добър и крепкорък, и храбър,
и силни длани имаше, и беше твърдогръд
бе силен, надарен с железни мишци беше той.
Поради туй, когато свойте качества показа,
тогава беше във устата на боляри знатни.
А и защо ли толкова надълго да говорим —
откри го царят Михаил, позна го, оцени го,
в началото почетен бе конегледач да бъде,
сиреч направен беше комис и паракимумен,
за гърците това пък е и длъжност превисока.
Най-после пък и царят с него пребиваваше.
Той царя Михаил намрази — че бе пияница
и винопийца, радост търсещ в зрелища, игри.
Тогава във корема му той меча си заби,
властта отне му преди срока и преди часа.

ЦАРУВАНЕТО НА ВАСИЛИЙ МАКЕДОНЕЦ

Той Фотия от църквата прогони мигновено
и на Игнатия престола пак отново даде.
Той на народа пожела да раздаде богатство
и щом потърси в домовете пазещи златото,
които бяха преди туй препълнени с богатства,
намери всичко празно и видя, че нищо няма,
печален бе, тъгуваше, угрижен и унил.
Но нямаше какво да стори, не проумяваше,
защото царят, който няма богатство драгоценно
на орела заприличва, древен, остарял,
който няма перушина, ни нокти, нито клюн.
Поради туй Василие печален бе, тъжеше,
защото царят Михаил бе всичко разпилял,
раздал го беше на глумци, съпирници, играчи.
Не само златните грифони отдаде на разруха,
но и прекрасната топола от злато изкована,
където бяха кацнали различни златни птици
и песни се разнасяха, като че бяха живи,
а тези, що ги слушаха, изпадаха в почуда.
и бяха удивени от това изкуство ново.
И що за плач достойно е, за сълзи и въздишки,
сега ще каже словото, като въздъхне тежко.
Защото Лъв, премъдрият сред философите,[71]
за добролюбния родител на Михаил, за царя,
съоръжение направи чудно, огледално,
където царят виждаше през всички часове,
кога какво започваха араби и сирийци,
макар че той живееше сред царския палат.[72]
Веднъж, когато Михаил препускаше със колесница,
войски сирийски че настъпват, някой съобщи му,
нашествие голямо, тежко, с устрем напорист.
Това щом Михаил дочу, изплаши се тълпата
да не напусне зрелището заради мълвата,
и нареди да разрушат веднага туй изкуство.
О, жалко за заблудата, горко за ум побъркан!
Уви, какво съкровище за гърците погуби
човекът скверножителен, пияница, обядник!
Достатъчно това чрез мен оплака словото.
Ала владетелят Василий щом като съгледа
съдбата гръцка, стигнала до крайно унижение,
измъчена в нещастие да падне на колене,
и по-добре да кажем — мъртва, дишаща едва,
реши, че трябва да поеме царската премъдрост

и да спаси оназ, доскоро мъртва и зарита.
Оттука — чести мъчнотии, грижи и печали,
и на гърдите щитове и ризници железни,
и войни кръвопролитни и печали чести,
и живот във брони и във шлемове и копия,
окото спящо в полусън, но без насита сън.
Така богатствата възвърна той на гърците
и състарилата се чест с лице набръчкано
в добра и весела на вид девица пак превърна.
Тогаз познаха варварите звера, заспал преди,
отново да се бие храбро с тез, що го обиждат,
и всички потрепераха, побягнаха в горите,
и пак укрепна жезълът на гърците отново.
Но тъй като Игнатие избягна бурята
и недостигнал още във добър прикътан пристан,
пак Фотий многоумният престола пожела
и отново се разбърза църквата да вземе.
И затова измисли начин скрит, с лукавство пълен:
той взе нача́лата единствено на имената само,
на синовете царски, още и на царицата,
състави притча и така я обясни тогава,
на тамошните мъдреци нещата разтълкува
и царят бе го взел тогаз за най-велик в премъдрост,
така отново той получи желания престол.[73]
Ала на всички земнородни докрай умът е грешен
и обичаите-еднакви с природата човешка.
Защото този пребогат в разумността си цар
бе надхитрен от някои мъже змиеобразни,
които шият подлости, изковават коварства,
любимите деца разделят от бащите им
и дъщеря от майката, жениха от невяста.
Подобно на Сантаварина, оня бясно зъл,
затвори прочее в тъмница Лъв, родния си син,
защото уж срещу баща си плетял коварна мрежа
— премъдър мъж и със разум изпълнен разнороден
и във учения различни обучен многостранно,
комуто напастната пещ и пламъкът на злоба
показваха като злато туй, що и мед не бе.
Заради туй — ридания, плач, майка нажалена,
бащата моли се за син, изпаднал във беда.
Но той бе лют, неумолим като същински камък
и за гнева на естеството — твърд, неотстъпчив.
А имаше там плачещи, нареждащи жени,
които горко плачеха, оплакваха бедата
и този дом бе дом на плач и на въздишки дом.

А песнопойна птица тука имаше в дома,
където вред стенания и горък плач се носи.
И тази птица слушаше печални гласове,
прониква се от жалостта и воплите горчиви
и тя със тях оплакваше нещастния младеж,
и името на Лъв и тя прогласяше със тях,
и ето тъкмо тая птица чу веднъж Василий.
Сълзи горещи бе видял пред него да се леят
(обяд тлъстотрапезен той тогава бе приготвил).
Отстъпи, своето смекчи жестокоумие,
засрами се, че да не би по своята природа
от птицата по-безсърдечен той да се покаже.
Тъй от тъмницата го пусна, по бащински прие го,
когато да се скрие в гроба, предаде му властта.

ПРИ ТОЗИ ЦАР ВАСИЛИЕ СЕ ПОКРЪСТИХА РУСИТЕ[74] ЦАРУВАНЕТО НА ЛЪВ ПРЕМЪДРИ, СИНЪТ НА ВАСИЛИЙ

Веднъж, когато този цар отиваше на поход
и случи се да бъде в храма на мъченика Мокий,
изскочи някой срещу него, свиреп като побъркан,
човек и на лицето с гняв, и по вида си гневен,
със жезъла си във главата рани жестоко царя.
Той беше заловен, принуден пред всички да признае,
но нямаше какво да каже. От страст бе обладан.
А имаше един човек свещен, с божествен дух
и с благодат преукрасен, наречен беше Марко,
когато царя там видя печално да унива,
и че замисля някаква злина да сътвори,
предложи лек с лечителни тогава словеса,
пророчески прикани със уста доброезични:
„О, царю, ти не се надявай на никаква кончина
и нито пък се натъжавай тука за смъртта,
години десет за живот и за царуване
ръцете на всевишния на тебе подариха".

(Този цар Лъв изведе въгрите, поради измяна, срещу царя на българите Симеон, понеже много пъти разби неговата войска. А те като го разбиха, пленихa българите, а той (Симеон) се затвори в Дръстър. Симеон пак воюва с въргите, оплячкоса земите им, а самите тях разби. И като се вър-

на оттам пак започна война с гърците и
ги победи).[75]

Изрече той това едва и замълча тогава,
а царят в миг освободи се от рани и печал.
И Марковото предсказание съвсем не бе напразно.
Със четири жени се беше свързал този Лъв
и не от сласти побеждаван, а деца желаещ,
чеда той искаше да види от своето коляно.
И ето от четвъртата и от последната
роди се син багренороден, на име Константин.
Ала слугите божии намираха за недостойно
това, което този цар тогава правеше
и дето за четвърти път той встъпваше във брак —
негленната невяста чиста, църквата, осквернил.
И Николае прочее, първопастирът пръв,
и Константиновия град тогава управляващ,[76]
говореше одързостен пророчески слова,
изричайки божествената правда пред царете
и без да се бои, ни трепва от техните забрани.
Прогонва тъй страхът от бога, оня същи страх,
що иде от човеците — владетели, съдии.
Така той бе прогонен и от паството, престола,
осъден бива той тогаз и на изгнание.[77]
А други вместо него бе въведен мъж божествен,
що още в ранното си детство, от първите си дни,
понесе божия ярем на житие монашко
и имаше си жилище в Олимп, във Мизия,
и заблестя с благодатта, дни бъдещи показващ.
Той, щом му заповяда бог, сплотява църквата,
която бе се разделила на разни клонове,
с погазването на закона чрез четвъртия брак.

ЦАРУВАНЕТО НА АЛЕКСАНДЪР, БРАТЪТ НА ЛЪВ И НА КОСТАНДИН, СИНЪТ НА ЛЪВ

Когато най-премъдрият между царете, Лъв,
придаден беше на природната на тялото си болест
и бе измъчван от недъг, довеждащ и смъртта,
и щом смъртта си предусети, от тялото разлъка,
тогаз владетели посочва, царе и самодържци,
наред със Алекснандър, брат си, и Констадин — сина си.
Това единствено изрече с последния си дъх:
„Съзирам Александра аз като творец на зло —
тринайсет месеца ще минат“ — това открито каза,

защото толкова ще трае властта на Александър.
Не го отмина словото, нито пък сгреши —
изяде всичко Александър, изяде и пропи
и само за телесното спокойствие се грижи,
и нищо за такава власт и нужно, и достойно
ни почна, нито пък каза, ни имаше в сърцето,
отпадна като нежен цвят от слънцето повяхнал
и много бързо се изгуби, изтлял в недъзи люти.
Тогава стана Костандин монарх и самодържец,[78]
макар че още бе дете и младо, и невръстно
и кораба на царството не знае да насочва,
защото само седмото той бе подкарал лято.
Това пък бе причината на множество злини,
това със скръбни горести напоява царя,
макар че краят бе добър на тези изпитания.
Тъй става с новонасадена фиданка младорастна,
неможеща да понесе нито мраза студен,
нито пък напора диханен на зли, свирепи ветри,
нито проливни дъждове, нито пък знойна жега,
ни падането на градушка, ни ледове жестоки,
когато духнат хладните тежкошумящи ветри,
или пък яростни градушки през облаци ударят
и я измъчват и превиват, навеждат до земята
и нараняват младостта ѝ, нападат я в обсада,
градината до корен се опитват да изтръгнат.
Ако успее да избегне метежи злодиханни
и бурите налитащи, и мъките от тях,
превръща се във опитна и в битки закалена градина
изпитала и бурите, и бремето на злоба.
Защото казват, че градина на ветрове израсла,
понесла изпитания, природа твърда има.
Така и оня, бедния по възрастта си цар,
багренороден син на Лъв, наречен Костандин,
едва след дълги кръговрати на слънчеви зари
избягна напастите на беди, на изпитни
нашествието на терзания, на болки и на скърби,
натрупа мъдрост многократно и здраво затвърдена,
като кормчия мъчен от вълни на тежка буря,
едва достигна пристана спасителен и тих.
Че най-напред юначният там оня Костандин,
комуто казват, че баща Андроник Лука бил[79]
събра огромно множество — ръце оръженосни —
внезапно се нахвърли на багренородния,
напълно пренебрегвайки невинната му младост.
Но мами, както Давид пее, за спасение

високошиест кон и бърз, свиреп и дългоног.
Тъй прочее изпадна той от конското седло
и на земята се простря, защото беше хвърлен
и в този миг оръжие усети във плътта си,
наоколо червено стана всичко от кръвта му.
Магистърът Фока, наречен още Лъв,
мъж със величествено тяло и със сила блестящ,
(военачалието гръцко бе нему поверено)
видя, че царят с почести започна да обсипва
стареца Романа, който роден бе в Лакапа,[80]
на армията корабна тогава бе другар.
И виждаше тогова Лъв, че готви тирания
и че крои за себе си предателство престъпно,
обаче крие в себе си напора и стремежа,
че времето не бе дошло, а по този начин
спечели време, както подобаваше тогава.
Ала плода тогаз изхвърли, тежък и злорад
и из утробата ехидна изведе на бял свят.
И както пазеше изпърво искра зловерие,
тогаз сковрадата запали, пещ огненошумяща.
И се преструваше за царя, че всячески се грижи,
неща твори полезни нему, от Романа надвит,
въоръжава се със всички притекли се отвред —
от Ликаон, от Тракия, от Колох, от Ивер,
от Мизия, Памфилия, Киликия и Сирия.
И полкове като събра подобно морски пясък
от храбреци мъже също и оръженосци силни,
във битки войнствени мъже и огън дишащи,
опълчва се тогава той срещу Хрисопол,
който срещу Византийския бе разположен град,
небесен някой назове ли града не ще сгреши.
И със мъжете храбреци изпълни се полето,
блестяха копия железни по цялата земя
и шлемовете им блестяха, лъщяха щитове,
блестеше въздуха дори от острия железни.
Там бяха златощитници и стрелоносци бяха,
в железни ризи конници и всички броненосни.
Гиганти стреснали се биха от пълчище такова.
А сам той срещу царството и царя скрои всичко,
ала не искаше докрай да доведе нещата.
Тогаз намери впрочем и вината на Роман
и правеше се, че воюва той срещу Роман
и че такива войнствени е вдигнал полкове
и заприлича на лисица, хитра и коварна.
Ала и нейната опашка не всякога я следва.

Защото старецът Роман, командващ флотата,
заобиколен оттам със сила превелика,
видя, че царството клони насам или нататък
и носят го вълните като кораб без кърма,
и че бурни ветрове го блъскат и въртят,
видя свирепите вълни и развилнели вихри,
видя и Гърция да пада злообразно, люто,
че ръката водеше я на дете невръстно,
обходи приближените на царя келиоти,
които на владетеля другари мними бяха
и довери им замислите съкровени, тайни,
и с тях се съвеща тогаз, изплитайки лукавства,
и козни многохитростни за багреницата.
Той даде вид, че е започнал насилствено тиранство.
А сам той срещу царството бе всичко нагодил.
така че шум от туй свиреп, бушуващо вълнение
да прави, да разгаря сам във царските палати
и всички с бурята да мята на своето желание,
додето цялото тогаз житейско злодихание
отвея Романа така към царските дворове,
като че ли във тихи пазви от ветри да се скрие.
Първосъветниците царят, зломишленици слуша
и Роман за приятел свой единствено приема
и на живота, на властта си пазител го поставя.
Тъй като някой ще рече, добре или пък зле —
калугерица с крокодил или пък мида с рак.
А Фока Лъв, когото аз преди ви споменах,
кога научи, че на царя е Роман попечител
и ръководи, развращава, сякаш че е роб,
царчето, птиченцето младо с багреницата,
преструва се, че грижи се единствено за него,
на помощ праща му войска с благословен закон —
а истината бе такава — сам царството заграбва.
Но онзи, що премъдрите в коварствата залавя
и преобръща помислите, всичко тайно знае,
всезнаещият пак разкрива помислите тайни.
Той Лъвовите хитрини обратно преобърна
и във напразно виещ вълк преобрази се Лъв.
На Романа съветите тогаз послуша царят,
изпраща на войските си писмо с червен печат,
осъждащо тиранството на Фока най-открито,
свидетелство благоприятно за Роман представя.
Затуй войската се смути и силно развълнува
и в мравка страннокрила се превърна Фока Лъв.
Изпаднали в съмнение подир писмото царско,

оставиха нещаственика, избягаха войските.
И Фока беше заловен, зениците му вадят
и светилата очни ослепяват, помрачават.
И пак водачът е Роман и пак устройва всичко.[81]
Уж беше като майка за младока си загрижен,
в миг стана мащеха злоумна, вместо благосклонна.
И както е прието да се казва: гони вълка —
сам агнето разкъсва.
Защото царят мислеше Роман за доброумен
и благодетел на живота, пазител на властта му.
Най-първо прочее със сан магистър го почете,
със неговото най-голямо етериаршество,
към славата добави друга слава, по-добра
и превзнесе го високо от низини дълбоки,
баща пазител[82] го направи и на неговото царство,
с любезност още по-голяма Романа приобщава,
защото свърза със годеж той него с дъщеря си
и вече брагосъчетание когато се извърши,
с венеца царски тъста си тогава увенчава.[83]
(При този цар Костандин българският цар Симеон влезе с мир в Цариград, благословен беше от патриарха и обядва с царя и с него (с патриарха). Като излезе от тук, започна да плячкосва и когато започна битка, победи жестоко гърците втори път).[84]

ЦАРУВАНЕТО НА РОМАН ЛАКАПИН[85]

А тогава със Романа царят се държеше
и го привличаше с любов тъй както можеше.
Дълбокоумният Роман пък с тайни замисли,
когато укрепи властта си и от вси страни,
защото царя — самодържец свързва дъщеря си,
от висотата на властта на дядо и баща,
той зетя свой, багренородната издънка, низвергна.
(Правнучката на този цар беше жена на българския цар Петър.)[86]
И тъкмо царско име беше подарил на оня,
злочестият, и той злочесто бе го присвоил,
скиптродържанието сам тогава той приема.
И Роман се наричаше от всички хора цар,
а Костандин — от никого, пречеше съдбата
и го закриваше тогава като звездата облак.

А щом като прие до ситост ядене такова,
не спря дотука жаждата на неговия разум,
но целия кога отне тогава чужди хляб,
насити своя глад, а този, чийто беше хляба,
остави гладен. Своите деца ведно подтикна
и Христофоровия син, сина си първороден,
провъзгласи за самодържци и царе самовластни.[87]
Което беше най-печално, за горест най-достойно,
засягащо и костите, и самите сърца —
от Константин представяше, че идва всичко туй —
в писмата, във известията и на престолите.
(При този цар Роман българският цар Симеон много пъти плячкосва до самия Цариград, дори и царския двор запали и превзе Одрин, и при този цар умря.)[88]
Разказват разказите земни и притчата съставят,
че многоглав е змеят, който във царството се крие
и нива се простира пред палатите на царя,
от змея зъбонасадени изникнали мъже,
а по средата злонещастен багреничен клас,
подобно роза задушена сред тръне островърхо.
Ала когато всичко беше Роман утвърдил
и бе издигната стена почти Семирамидска,
или пък беше укрепена гигантска Ханаанска кула,
тогава падна на главата си, лицето съкруши си
и строполил се от властта, страдание понесе,
защото царят Костандин, багренородният,
достигна до младежката и мъжката си възраст,
кога зора на мъдростта човека озарява,
първосъветници събра, мъже добропочтени,
и на ехидната така отряза змейските глави
и скиптрите на царството в ръцете си прибра.
Прогони мътния и мрачен, и надвиснал облак
и на властта, най-чистата, лъчите заблестяха.
Защото Роман най-напред кога достигна старост,
когато беше престарял от старост дълголета
и много време на властта когато бе отдал
и всички с дарове напълнил, добро на всички сторил,
от синовете свои бе изхвърлен от престола,
косите му остригаха, преди с венец красени —
залезе, както се говори, стародавен Крон.[89]

ЦАРУВАНЕТО НА РОМАН СИНЪТ НА КОСТАНДИН БАГРЕНОРОДНИ

Но този цялата си крепкост и цялата си сила
на худоумните и зли евнуси повери,
сам за лова се грижеше, бяг кучешки следеше.
Кога арабите безчестни заели бяха Крит
и острова направиха за себе си приют
и причиняваха злини, плячкосваха навред,
Никифор Фока, който бе във боевете лют,
във нападение изкусен и крепък във ръцете,
началник на войските стана, предадоха му боя.
При този цар Роман българският цар Петър умря, а неговите синове Борис и Роман, които бяха талници (заложници) в Цариград, бяха пуснати, за да си отидат.[90]
Затуй морето преизпълва със бойни доброплувни кораби,
изпраща срещу зверовете войските водосушни,
и след жестоки битки той врага си победи,
разбойническите арабски лодки потопи,
пазача на разбоя дързък тогава залови
и исполиноръкия като дете прегърна.
Завърна се от този край със бляскави победи,
шествaше във многочестен и блестящ триумф.[91]
Тогава и прекрасният Антиохийски град,
благолепен, благороден, като невяста хубав,
убийствени измаилтяни с оръжие превзеха,
посрамиха като робиня и блудница разпътна.
Отново Фока храбрият оръжието взема
и тръгва срещу враговете, кръвници чуждоземни.
И чужденците победи, на своите помогна,
и пак красивата на вид девица краснолика
възвърна се при майката на чеда благородни.[92]
И Фока още докато там бой се биеше,
царя Роман похити смъртта нечакана.[93]
Той на жена си Теофана оставил бе властта,
че бяха нейните деца все още малолетни.[94]
Научи Фока за това и път оттам пое
и достигна много бързо до града Велик,
ала оказа се на изток пак чиноначалник,
защото го царицата със страшни клетви свързва
зъл съветник да не става на децата на Роман.
Тогава го изпратиха отново в Сирия.
Но пак не се успокои враждата, звярът лют,
мечокът сърцеядец лют на земнородните.

Защото някакъв скопец от царските палати,[95]
който преобръщаше наопаки властта,
рани със трънето на злоба воеводата,
че не можа да изтърпи честта на тез успехи,
когато щастието беше в битките с Никифор.
На Цимисхий писмо тогава пише лекокрило,
(на Цимисхий името от малък бе Йоан)
делата на оръжието да възпре на Фока
и него принуждава във Византия да дойде,
защото той ще стане цар, на гърците владетел.
Прие това послание Йоанес Цимисхий,
разчете точно знаците, написани му там,
но беше с разум благороден, ненавиждащ злото,
със Фока всичко сподели, разказа за нещата
и свирепата намрази кръвожадност на скопеца.
А беше Цимисхий добър, красив и доброзрачен,
доброкос и търпелив, сърдечен, храбросърд,
разумен мъж и като ратник бе непобедим,
съветник остроумен бе, човек великодушен,
не крие в себе си ненавист, мъжествен, целомъдрен
и научен копието дълго да размахва,
и да опъва лък във тетивата със стрела,
мъж простодушен, нетаящ във сърцето злоба
и нито пък сърцето си гнездо на злоба сторил,
нито желаещ лошото на куцаща камила.
Но редно е във малкото голямото да видиш —
душа на рая вдъхна със градини благодатни,
градина на блага големи, със дървеса садена,
поена със божествените садорастни длани
и навлажнявана с духовни води златоструйни,
във нея добродетелно ликуваше хоро,
отреща му припяваше ликуване благато.
Това бе Цимисхий, той беше толкова мъжествен,
тогава именно престана да воюва с Фока
и подчинените си войни повери на него,
(на Фока беше сродник той, от неговата кръв).
И едновременно в ръце писание държеше,
и смисъла във него скрит за себе си отгатна,
разкрива на владетеля си откровено всичко
и „горко“ рече, „воеводо“, на съдбата гръцка,
докога ли кораба ще трябва да насочват
скопците женски мекушави, в злобата усърдни,
изобретатели на злоба, творци на всяко зло,
човеци мекошави и съсъди на лукавство,
проводници на беззаконност, канали на злодейства.“

Дочу това владетелят, на ярост пламък пламна
и затова заспалият и скрит в гората лъв
отвори си окото леко и нададе рев
и страх побягна по долини, планини, лъки.
И цар нарече се, достигна града на Константин,
без мъка влезе, видян бе, видя, развесели се.
Събуденото множество, което беше в двора,
което се гордееше със светлост на рода си,
и тези в подчинение, свободните сред тях
и най-отпред царицата, служители свети,
дланите протегнали, посрещнаха мъжа.
Така чрез общия съвет цар става Никифор.[96]

ЦАРУВАНЕТО НА ЦАР ЙОАН ЦИМИСХИЙ

А Цимисхий възложи на главата си венец,
арабите видяха го отново да воюва
и пак сирийците вкусиха наточения меч,
и отново княз Хавдан побягна презглава.
Над враговете този цар меча си издигна
и подчинените на гърци варвари изплаши,
и ги принуди гордостта си бързо да смирят.
И тъй стеснените от враг предели византийски
разпространи със граници на селища безбройни,
и чак до струите на Тигър дворища издигна.
От копията стреснаха се стражи киликийски,
от силата му тръпнеха началници арабски,
побягна Финикиец от ръцете му изкусни,
пред копието му блестящо бягаше Сириец,
Едес видя го и дори Ефратските поля
и пиха гръцките коне водите на Ефрат,
с пръхтене, с горди скокове изпълниха го цял.[97]

(Този цар Цимисхий превзе Преслав и отне всички царски отличия и самия Борис отведе в Цариград. Съблече там царските му одежди и го направи магистър. Това за гърците е висок сан. След завземането на Преслав, когато Светослав, руският княз, плячкоса българските земи и ги подчини под своя власт и когато се намираше в Дръстър, Цимисхий като отиде там с много войска, победи го, а самия него пусна на свобода. Но той, след като

достигна земите на печенегите, загина заедно с цялата си свита.)[98]

Съгледа го и Дунавът, и скитите край Истър —
как полкове съсича и разбива воеводи,
убива и прогонва, побеждава враговете,
същински лъв, налитащ на волове едроребри,
притискащ и разкъсващ и мъчително раняващ.
Тогаз и речните води превърнаха се в кърви,
дълбокотечен Истър, сиреч Дунав бе червен
и гърците ликуваха в полята Дунавски,
а пък сърцата варварски бе наранил страхът.
Такъв бе Цимисхий — пастир, прогонващ зверовете,
а пък хранилища създаващ за овцете си.
И бодър бе, за сън дори ни клепки не притваря
и челюстите на звера круши и съкрушава.
Но във отрадни времена — добър и кротък, весел,
око със клепки радостни, с веселие кипящо,
изображение на кротост — любодарна длан,
сърце великодушно, благо и великолепно,
друг божи рай на четири реки разливащ се
във целомъдрие и мъдрост, правда, мъжество.
И да не бе се осквернил с петното на убийство —
светлозарителна звезда със сблъсък животворен.
И тъй като излезе Цимисхие от живота,
по правото на общия на естеството дълг,
Василие се появи ведно със Костандин,
багренородните издънки на Роман, син на Конста,
владетел който бе тогаз на гръцките земи.

ЦАРУВАНЕТО НА ВАСИЛИЙ И КОСТАНДИН СИНОВЕ НА ЦАР РОМАН

Прекъснатото бащино и на дедите царство,
привършило в годините на Цимисхий и Фока,
възстановиха на света и пак съвъкупиха,
ще кажеш, че извлякоха така верига златна.
Че ето какво случи се с багренородните.
Като дървото, що повяхва, кога настъпи зима
и пак отново се разраства, отново разцъфтява,
когато пролетен светлик усмихне се със сладост,
или тъй както пък звезда се доброзрачна скрие,
помръкне и затули се във облака набързо
и пак отново възсиява, щом изчезне мракът,
тъй впрочем първородното стебло багренородно[101]

по примера на дядо си Македонянина[102]
тъй както търпеливия юначен Ираклей
отбягваше храната и наслади добрострастни.
Спокойния и тих живот завинаги отхвърли,
жестокото сурово дело на оръжията тежки
и щитове и шлемове, стрела и меч възлюби
повече от сладостните мъстоточни капки.
Затова и новоткана мразеше одежда
и трапеза украсена, мамеща очите,
одър багренозастлан и бисерни одежди,
а дрънкане на щитове и оръжеен звън
по-мили бяха му дори от сладкогласни звуци.
Затуй и мишниците и броните железни
и копията бойни му бяха по-любими.
Ала съдбата завистен щом си наложи вид,
противеше се, бореше се със разум такъв,
угасваше и топлотата, стихваше стремежът.
Защото след като подбуди тогава за измяна
онзи Варда лютия и със голяма сила,[103]
мъжа във битки закален и благодръзновен
и от кръвта на същия род цесарски роден,
повдигна го като Адер, друг някакъв убиец
и царския живот разбуни, тъй както лодката
през облак налетелият отнейде буен вятър.
След много и жестоки битки, станали тогава,
и разприте междуособни между властолюбци,
погубена бе Азия от меча на араби,
сирийците завземаха пределите на гърци,
във поддунавието пък българи налитаха,
плячкосваха из Тракия край техните предели.
А по средата беше царят — лодка в морска бездна,
подобно птичи младенец на змия във устата.
Ала внезапно възсия след зимата и пролет
и вместо бурята полъхна тишина дълбока,
потънаха нещата в тишина сладкодиханна.
Пред носещия жезъл вече Варда преклони се
и всички властвуващи нему бяха подчинени.
Тоз миг пое Василие арабските народи
и сладката Фасидска и Иверопищна струя,
и финикийската земя съзря го като огън.
Изплашиха се иберийци, таврическите скити
и гордият се в бяг обърна иберийски княз.
Така набързо цялата пробради Азия
и на очите си покой дори не даде той,
на миглите си дрямка, на зениците си сън,

дордето не прогони вълците, разкъсващи овцете.
Познаха неговата мощ и българите силни,
и в кръв червена се покриха техните поля,
и като трупи дъбови лежаха мъртъвците,
блата събраха се навред от кървите изтекли,
че навсякъде лежаха на българи телата.[104]
И не по-малко бяха,
отколкото във древността дарданските тела
на Троя-град покрай Скамандър след боя с Ахилей.
Тогава воинството гръцко във бран и без оръжие
из Тракия ликуваше със стъпки на свободни.
Ала за малко одържа се варварската дързост,
защото воинската сила погинала видяха.
И отново се понасят бойни викове,
отново гласове тръбяха призиви за бой,
и пак Василие препаса своя боен меч,
и зазвънтя стоманата на щитове железни,
като на победителя и храбър в боя Арес.
И всяко поле мигом бе в желязо оковано,
защото не побираха го ложниците царски,
тъй както младата девица страни от мъжки зрак.
Ала косите мокреше му утринна роса,
която го поръсваше с багренородно миро.
Отново битки златоратни и пак мъжеубийства.
И свиреподушна дързост варварин показва,
като козел със копийна в утробата сулица.
И въоръжиха се от две страни войските,
със гнева на бойна ярост всички дишаха,
копийници меднощитни в железа одети,
до един стрели железни всички носеха
и тръбата бойна призоваваше за бой.
Бой със копия, мъже погубващ се започна,
крушение и пагуба с войска от две страни.
Ала това не вразуми ни българи, ни гърци,
като лъвове налитаха, разпенени козли,
летеше всяко копие, ръце покой не знаят,
почервеняха дланите на паднали в кръвта,
пращането на щитове, трошенето на копия,
шум тягостен издаваше, изпълнен със свирепост.
Василий подчинените като петел обхожда
и срещу твърдоумните приканва ги на бой.
И най-накрай побягнаха войските български,
а полковете гръцки ги преследваха отзад,
избиваха последните, подгониха и княза
и на конете жилите подсичаха жестоко,

завземаха им домовете и с плячката ликуваха.
Тъй царят преломи жестоко българската гордост,
низвергна гордия им стълб, издигнал се високо.
Така прогони кучетата, носещи беди,
от своите кошари и от стадоначалието.
Петнайсет хиляди мъже тогава ослепи
освен избитите.[105] Така той гордите смири,
така високомерните — страхливи и страдни стори,
от свободни във раби ги превърна.
(От този цар Василий българско царство попадна под гръцка власт чак до Асен, българския цар.)[106]

САМОДЪРЖАВИЕТО НА ЦАР КОНСТАНТИН, БРАТЪТ НА ВАСИЛИЙ

Но тъй като не знай пощада адът всепоглъщащ,
попадна и Василие във челюстите смъртни
и смляха те като пшеница твърдостта на гърци.
Ала обаче във дълбока старост многолетна
крепостта на царството и гръцката хоругва
Константин прие тогава, неговият брат.
И вярна беше притчата във всичко онова —
и гърне, и похлупак — все от еднаква пръст.
Но на братята животът беше разнолик.
Един от други много те се различаваха.
Че колкото насладите Василие избягваше,
живота си отдаваше в ученията бойни
предпочита конници, оръженосци, още
и железнощитници, подготвени за бой,
толкова пък Константин не можеше дори да гледа
железни наколенници, одежки и сапоги
и оръжеен звън не може даже и да чуе,
ни бойни тръбни екове, ни мъжки викове
и нито гласове злоратни от пляскане и шум.
Във ядене се упражнява на трапези тлъсти
и на жени се радваше, безсрамни танцувачки,
обичащи ликуване и гусли и свирели,
макар че беше престарял и побелял старик.
Душата му страшливосърда потръпваше от тях
и заслепяваше се често от ниски помисли.
И от лъжата, че скроява коварство и престъпност,
едва живота съхрани на родните си щерки.[107]
От някого кога научи, след него че властта му

към Роман ще премине, той бе на синклита член,
на име Аргиропуло и принуди този мъж
годеницата си първа сам да изостави
и да се обвърже с Зоя багренородена.
Това когато уговори, прости се със живота,
на самодържавието кратко насладил се.

ЦАРУВАНЕТО НА РОМАН АРГИРОПУЛ

И тогава сяда Роман на престоли царски,
премъдър мъж, благочестив, божествено възпитан
и радващ се на книгите и бденията нощни.
Издигна той на Богородица девица храм велик
и него назова със име да бъде Перивлепт.
И прочее царицата във младини цъфтеше
и от плътски трепети вътрешни гореше.
Тя гледаше Романа как самотно си живее
и не споменава, че е към жена привързан,
и не живее със жена си, нищо че е млада.
И от лукави помисли тогава бе ранена.
А имаше благообразен момък краснолик,
наричаше се Михаил,по род от Пефлагон.[108]
Към този тъкмо Михаил с красивото лице
(а във царските палати той живееше)
царицата насочи свойте похотливи взори
и красотата на лицето, погледа съзря му,
защото беше младолик, красив и радостен,
бе бял и румен, похотна излъчваше роса,
и с него се примесваше, изпълнена от похот,
на Михаила от лицето бра цветя благати.
А веднъж, когато Роман, царят, свойто тяло
успокояваше със баня, смиряваше плътта си,
нахвърлиха се някакви мъже да го убият,
същински змии се обвиха в неговата шия,
за тях злината радост бе и те го удушиха.
Не знам отде и кой ги е подтикнал към това зло,
дали царица Зоя е самата пожелала,
или пък без сами да знаят — няма що да кажа.

ЦАРУВАНЕТО НА МИХАИЛ ПЕФЛАГОН

Когато Роман земното си житие напусна,
възцари се Михаил и скиптъра прие,
а той до неотдавна бе незнаен, с род смирен,
наградата получи си с прелюбодейно дело.
А беше Михаил красив не само по вида си,
сияеше и с благодат, що добродетел ражда
и със душевна красота и светлост на ума.
Разбираше, защото беше прозорлив и умен
от колко ниско звание достигна царството
и от каква мизерия въззе се на върха,
затуй бе приветлив и скромен, и благоразумен,
склоняваше да дава милост, страдащите жалеше,
бе за нещастните утеха, а бедните даряваше.
Повяхналите от злината на сетна немотия
съживява, посещава, с топлота съгрява
и жаждата им със водите златоструйни утолява.
И никой, който го видя не тръгна сълзи ронещ,
и никой, който го помоли, не върна се скърбящ.
Ала самият страдаше от болест нетърпима,
тъй както някога Саул от демоничен задух.
Животът му бе болка и нещастие голямо,
на времена от болестта си припадаше замаян,
или пък грозни бесове събаряха го в мъки.
Защото често по земята мяташе се нямо
и пяна пръскаше с уста и бе разточил лиги,
и устните му посиняваха, обръщаше очи
и звукове издаваше на блеене подобни.
И ако не се случеше да не му помогне някой,
той биеше главата си в стената като чужда.[109]
Когато се съвземаше от болести такива,
на топли добродетели той ставаше вършител.
Те често му помагаха да се почувства здрав
и за живот иночески жадуваше най-много.
А родственици бяха му, от едно семе братя,
мъже злонравни някакви и люти хищници,
мъже сластолюбиви и със скотски навици,
дори и свиножителни пастири, говедари,
мъже овчари, дето във безумие живеят
и жълъди от церове и дъбове събират.
Такива бяха братята на този, що царува
и първият по рождество в злините беше пръв.[110]
Той бе скопен и бе лишен от уди чедотворни,
човек със нрава на злодей, лукав и скверноумен,

а той пък след като прие опека гирокомска,
насочваше останалата власт на две, на три,
а бе на управляващия истински наставник.
И наговаря Михаил, а той царица Зоя
неговия братов син самата да присини.
И случи се това така, но след това какво?
Тъй царят племенника свой, наречен Михаил,
за син на своята жена дари, със кесарски венец
накичи тъкмо оня скот със разум на свиня.
А той самият изнурен от постоянна болест,
одежда по-добра облича от багреницата,
с чернило на духа почерня своята наметка
и от метежния живот към тишина избяга.

ЦАРУВАНЕТО НА МИХАИЛ КАЛАФАТ

От този миг царицата се грижи за властта,
сина на девера си, оня известен Михаил,
дари със символите царски, но не и за добро —
човека злочестив, свиня и с разум на овца,
и по природа надарен с жестокост съответна,
а нея неговата младост често я привлича,
тъй заприличал бе на кон, юздата си изплюл.
Обичаше игри пиянски, безчинства, лудории,
дори от тази повече, която го откърми.
Ала това не виждаше багренородна Зоя,
не го узна и затова изпита скръб голяма,
защото змия сгряваше до своето сърце
и царски съсъц на змия подаваше да пие.
Понеже прочее прие такава благодат
човекът млад, несговорчив и непокорно горд,
тъй както новото вино клокочи и кипи,
търпението на съдбата да понесе не може,
поради туй в дълбокия се преобърна ров.
Оловено и тежко бреме казват, санът бил,
не се ли случи силен този, който ще го носи,
то го събаря на земята и там го съкрушава.
Най-първо първите глави, съветниците в двора,
измъчи варварски, лиши от детеродие,
като на много промени природата им мъжка и
станаха получовеци от неизвестен пол.
Така от първо описание показа се зловещ.
Единствено се денем вижда, тъй както се говори,
лукавоумен кой е тук или пък кой е зъл.

А той, когато си избра съветници — отроци,
с първосъветници се смеси, младеж със младите,
тъй както нявга Ровоам, синът на Соломона.
Тогаз цариците прогони, Теодора, Зоя,
на островите ги изпрати, където ги подстрига.
Това метежи люти срещу грешника повдигна,
подобно вятър налетял на кораби в морето,
към дълбините ги завлича, там ги потопява.
Тогаз можаха да се видят истински нещата,
какво бе любовта народна към наставника
и колко може цар и княз, владетел, воевода,
когото подчинените като баща обичат,
когато е от тях обичан като от свои рожби.
Понеже подразбра народът всичко, що се случи,
че самодържецът цариците изгнаници направи,
косите им подстрига, без самите да желаят,
одеждите им промени тогава във чернило —
разпали се от огън яростен, дървета, камъни
и всичко, що му падне, хвана, сулици и меч.
Въоръжиха се жените със хурки-копия,
налитат на владетеля със викове и крясък,
цариците си търсеха със разум и с ръце
и Михаила хулеха със викове свирепи.
Тогава, именно тогава видя се сплашен заек,
а змей гордообразен той изглеждаше преди,
лъва хамелеон напусна и гордост, и нахалство,
със лодки бързоплуващи цариците доведе.
И пак отново им предаде на царството властта,
която им се падаше от бащи и деди.
Ала отново разгоря се пламъкът бунтовен,
отново се надигна пак срещу презрения.
И видя злодеецът принуда неизбежна —
притиснат е отвсякъде като мечок във мрежи,
живота да спаси се мъчи на крака-бегуни.
И хуква, казват, заекът, във камък се ударя
и на трапеза тайнствена обръща бягството.
Ала народът щом веднъж разпали се от гняв
и огъня бушуващ вече може да премине.
И влязоха в покоите свещени, забранени,
оттам измъкнаха бедняка стенещ и нещастен
и със въздишки въпиящ, сълзи горещи ронещ,
очите му избодоха със острите ножове.
Със него и злочестия му чичо ослепиха,
човек злонравен, лют, лукав и на злини създател.
И със венци цариците обкичиха отново,

и пак прадядовата власт и двете наследиха.
Защото бурята страдална отмина надалече,
полъхна сладкият зефир и тишина засмя се.

ЦАРУВАНЕТО НА КОНСТАНТИН МОНОМАХ

Но царица Зоя вече за властта на гърци
самодържец-мъж замисли сама да потърси,
деца поиска да роди, жадуваше за рожби,
рождена майка искаше да бъде на чеда
(като дърво поливано от двама градинари
и повяхнало).
(От поколение лишена страдаше напразно.)
Затуй довежда мъж красив на име Костандин,
от Лезвия със кораби с разперени ветрила,
когото мономах наричат, по прякор на бащата.
На този остров да живее осъден беше той
от оня първи Михаил, когато бе на власт,
според едни, че царството поискал да завземе,
за него други слухове се носеха различни,
защото други казваха, езикът им не лъже,
затуй че със царица Зоя в похот се примеси.
Във Лезв бе прочее осъден да бъде Костандин,
за малко не пострада от угасване на взора.
Но колелото на съдбата в миг се преобърна
и когато зарът й се превъртя отново,
представи се владетел-цар, този, който беше раб,
осъденият — самовластник, затворникът — владетел,
тогава и царица Зоя увенча със брак.[111]
Така на земнородните е странно житието,
на щастието колелото върти се непрестанно,
премята смъртните наред, обърква им съдбата.
А пък похвалите представят този Мономах
неопитен във битките, в оръжие за бран,
но иначе великолепен, даролюбив и весел,
красолюбив и светлодушен, и милостив по нрав,
море от даролюбие и езеро — разкош,
от което черпиха реки добро мнозина,
мнозина напои с живопитателна вода.
Защото се показа той като разлив навред,
Пактолос златотечащ и сребрострyен Нил.
Даролюбивите му длани хората познаха,
узнаха храмовете и ръцете красолюбни,
поиха се и бедните и до насита пиха.

А златоточните му струи всеки храм прие.
Така реката обща бе и напоява всичко,
защото дарове раздава, разливани от щедрост,
тъй както проход недостъпен става проходим.
Защото Ксеркс, онзи надменен княз на персите,
под сянка на топола приюти се като в жетва,
почиташе градините с бездушна красота,
от камъните на тогова, острови, градини
и пристани, поиха се с течащи дарове.
Богата бе душата му и толкова велика,
че ако някой пожелай да види щедростта му,
това ще му докаже храмът, хубаво съзидан,
(чиито основания върху следите вдигна
на мъченика на Христа победоносец Георги).
Но впрочем с добрини цъфти от кедъра повече,
блестящ със красотата на листата на финик,
ала недъгав силно бе със земната си плът,
подагра го измъчваше жестока във нозете,
сковали се като желязо с окови несломими
и всеки ден прекарваше във пухени постели,
успокоявайки така нозете си болнави.
Затова го налетяха множество вълни
и буреносни ветрове на напасти, беди.
А всячески ослушва се жестокият Манак,[112]
мъж исполинорък и сръчен, и мъжеубийца,
самоуверен, дързък и изпълнен с див стремеж,
Той прочее събра мъже във битките калени,
копийници, шлемоносци с исполински ръст,
доброрастни и високи, и със тела едри,
на висота от речните тополи по-високи,
и те подобно облак тегнат над главата царска,
дебел и мрачен, тъмен и по-черен от смола
и криещ страшни дъждове, но не с води дъждовни,
ала със струи кървави, с проливане на кръв.
Убежищата налетя, нападна градовете,
пристига, яростта прикрил като кентавър диша,
надут като Капанева и горд като Антея.
И кой ли се надяваше да го отмине злото?
Но тоз, когото охраняват божиите длани,
не се бои от исполин, ни плаши се от звяр,
желязото не го смущава, ни огнена уста,
че бога има за съратник, от камъка по-твърд
и повече от Минда*, зверогонителя край Тигър,
и затова изгрея слънцето със бляскави лъчи,
разпръсна тъмнината и прогони облака.

Видяха светлина без облак градовете, царят,
че беше в реброто си прободен злият звяр
и всичките избягнаха жестоките му зъби.
Ала Торник [113] отново пак замисли друго зло,
друг звяр, за който някога предсказа Даниил,
той всичко стъпква, разпилява, мачка със крака,
а останалото къса и яде със зъби,
ала съдът и него го тогаав залови,
със неизбежните стрели тогова устрели,
а те със рани във гърдите звяра нараниха.
Тогаз владетеля обгърна тишина безмерна,
която не познаваше бурливите метежи.

САМОДЪРЖАВИЕТО НА ЦАРИЦА ТЕОДОРА

Когато му дотегнаха недъзите жестоки,
природата останките телесни пожела му,[114]
тогаз веднага в Теодора багренородена,
сестрата Зоина, властта преминава цяла,[115]
(че царица Зоя бе преди това умряла).
А тя пък във владетелска щом седна колесница
и светлото освобождение от тялото позна,
(била, говорят, неумела в плътските наслади)
мъж някакъв си, дълголетник, побелял треперко,
на такава колесница взема за водач!

ЦАРУВАНЕТО НА СТАРЕЦА МИХАИЛ

Той Михаил се казваше и през години дълги
с върхове красеше се на старост дълголета,
но вече края стигаше на житието си.
От неговото служене войската се погуби,
но в друго беше добронравен, беше съвършен.
Ала сърдечни издънки не даде на бял свят
и не показа кълнещия в глъбините клас.
Защото задържаха си властта тогаз изцяло
на Теодора сродниците, първата царица,
не бе ги еня Михаил, таз зелка закъсняла,
безлиственa и остаряла, смачкана напълно.
Понеже беше се обвързал и със страшни клетви,
че всичко те ще водят — и на думи, и на дело,
той беше само сянка и така наречен цар,
а всичко друго водеха ръцете на ония,

които за наставници му даде Теодора,
управници, пазители, бащи и на властта му.
Два пъти старците деца са, приказката казва.
Затуй, които се въртяха наоколо край тях
и към волята им всичко бяха нагодили,
те почерпиха тогава дарове обилни.
Хора войнствени и в битки храбри и изкусни,
от корен на прославени родени, доброродни
отечеството им добро, родители, род — храбри,
— като керамичен съсъд безславен ги подмятат.
На казаното ще повярва оня, Комнина,
чието име е Исак и който с храбростта си
навред се бе прочул и беше се прославил много.
Ръце щастливи имаше за воински дела
и пръсти предопределени за големи битки.
Той приближи до Михаил и плодове богати
се бе решил да набере тогава сам от него,
ала надежда не получи, ни цветове пожъна,
но по-скоро ругание намери там и тръне
от злия градинар, владетел на градината
и гневен беше, мислеше тогава за измяна,
и когато придружава Костандина Дука[116]
и мнозина други, що кипяха от богатства,
които светъл произход в рода си имаха,
като събра войски — оръженосци в Азия,
нападна царя, за да го премахне от престола.
Дочу това и Михаил, треперещият старец,
реши, че вече сам не е за сана си достоен,
защото вече е пред гроба, немощен старик,
да слезе от престола бе готов и да отстъпи.
Но тез що не желаеха владетелския кораб
да съхранят, а тласкаха в шумящите вълни,
без старецът да искаше — подтикват го на бран
и почти погребан в опълчение го пращат.
Оттук борби междуособни и десници гръцки
срещу гърци сулици на копия наострят
и потънали във кърви в бой междуособен,
и простираше се сърп единните разделящ,
и един на друг се хвърлят като в тъмнина,
чедата на един баща един на друг беснеят.
и става Комнин най-добър във битките тогава,
най-първия от всички град светкавично плени,
така венец възложи си и самодържец стана.

ЦАРУВАНЕТО НА ИСАК КОМНИН

Докосваше се до властта със всички способи
и раздаваше на всички според ранга им,
на близки и далечни и на тези със властта.
Той бе намразил от душа вкуса солено-пивен
на лъст измамна и това, което я подхранва.
По таз причина на мнозина тягостен се стори,
понесъл гордост по-висока, от таз, що е достойна.
Но насладил се на властта през няколко слънца
и както казват някои, той също като злака
разцъфна, след това угасна от недъзи люти.
И със символите царски Дука украсява,
защото му отвори на съкровища богатство,
когато му помогна да се възцари преди.[117]
Суровия живот той сам от бога възприе,
тогава се облече във одежди черноцветни
и себе си в делата дълготрудни изтощил
със многоревностна кончина житие приключи.

ЦАРУВАНЕТО НА КОСТАНДИН ДУКА

Когато поводите царски Дука взе в ръце,
поведе златната четворка в равен бавен ход,
не сдържаше напора ѝ, а сам го направлява,
пристъпвайки със стъпки леки и отмерени
и нито се отпущаше в безпътие да тича,
а дързостта прибързана възпира и отбягва
да препуска безразсъдно покрай бреговете
и от бедите колеснични сам се отклонява.
Със челяд седмочислена дома си утвърди
като със седем стълбове, издигнати високо.[118]
Кога живота да напусне, мъките житейски,
безброй печали имаше във своето сърце,
от бурите се носеше на грижи разнородни.
Обичаше царицата, тя искаше да бъде
пазителка на рожбите, съобщик на властта,
ала пак забелязваше той младата ѝ възраст,
защото бе разпалена, цъфтеше в плътска жажда
и мислеше си да не би да встъпи в брак отново,
да стане майка на деца от другиго родени
и от това родените от него да повяхнат,
защото тъй към чуждите тогаз властта ще мине.
И на такива помисли от бурите измъчван,

царицата оттука се опитва да измести
и за децата да остави царството свободно,
и наставници да им постави други, че са малки.
Но бъдещето може само всичко да надмогва,
над помисли да се присмей, да победи сърца.
Защото тя, когато предусети за това
и намерението на съпруга си разбра,
със клетви страшни като със въжета се обвързва
и обещава да не встъпи втори път във брак
и няма да познае вече сватбени чертози,
но само за децата му ще съхрани властта.
И Дука впрочем със природни бе обвързан връзки
и смъртното, от пръст родено, на земята даде.
Евдокия бе спътница тогава на децата
и корабница стана тя на кораб доброкърмен.
Но изведнъж освирепяха бури на плътта
събудиха зломътен вятър, плясък и вълни
и създадоха метежи мрачни и злокобни,
попречиха им плаващите от вълни пленени —
глъбина злобурна си разтваряше устата.
Кое, какво пък случи се? Ела, разказвай, слово,
и не преставай, цевнице, ти гуслена да пееш.
Войвода Роман имаше по прякор Диоген,[119]
бе радостен и добролик, роден Кападокянин,
снагата му красива бе и мишците му здрави,
със вид бе надарен красив, достоен за властта.
Той щом видя богатствата, на гърците мощта,
принадлежащи на жена, и то завеяна
и на деца невръстни и със сили още слаби,
засвистя като змия срещу безкрили птички,
за да погълне може би с устата костоядни
на птиченцата майката и със самите птички.
Не знаеше, че млада скребър щом е сплетена,
орел по въздуха летящ събаря на земята,
колове с лен оплетени улавят мечките.
И нападна при града тракийски — Андрианов,[120]
повдигна множество войски, опълчи се и тръгна.
На градинарите и на лозарите крещеше,
на земните строители приписваше разхита.
Но малко нещо след това и волът, що реве,
и волът с едрите гърди от кучета бе хванат,
доведен на мъчение, на съд за дързостта си.
Съгледа го царицата, плени я хубостта му
и похот уязви сърцето ѝ, когато го съгледа.
И дързостта Романова изглеждаше ѝ дребна,

престъпи страшните ония клетви, дето даде
и похотно се свърза и се смеси със затворник,
вместо тъмница, на затворник разтвори чертог брачен,
вместо вериги му дарява бисерни одежди
и царски одър наместо постелите бедняшки,
спаси го от смъртта и за владетел го издигна
— този, що се мъчеше да падне в челюстите адски.
Това са твоите игри, о, колело житейско.

ЦАРУВАНЕТО НА РОМАН ДИОГЕН

И щом премина Роман във величие такова,
със встъпването си показа пътя, който хвана,
показа колко мъжка жар е спазил във гръдта си.
Защото не приемаше храните на плътта
и нито го привличаха одежди златозарни,
живееше живот на червей, който пръст яде
и в тъмното се криеше в чертозите си царски,
от враговете бягаше, странеше от войни,
и не размахваше на зли и злотвориви меч.
Но щом във ярост пламна срещу агаряните[121]
и ревностния срещу тях кога изтръгна меч,
земята им със телеса покри като снопове,
от кървите проливани направи езера,
показа гърците какво запазват мъжество
и мишците, които имат, щом като са в бой.
И ако злобата враждебна не бе се вдигнала,
и ако злобната ехидна не бе мъжа изяла,
искра не би избягнала оръжие на мъст.
Но трънето на злобата, убийственото жило,
раниха го като жила на люти скорпиони
и тогаз избодоха зениците му очни.
Защото, казват, бе Роман жесток, гневлив и горд,
яролюбив, самолюбив, напълно своеволен.
И още повече бе горд от багреницата,
и стана още по-суетен като гръцки цар,
че беше с разум неспокоен и с метежен нрав —
във всички се съмняваше, че заговорничат
и по петите го следят. Така той се превърна
в горчиво бреме не само за подчинените,
но и за своята жена, на Дука за децата.
Затуй се шепнеха слова, кроежи и лукавства,
оттук вражди със своите, преследване, коварства.
На враговете мислеха да предоставят царя —

негонен и нетруден лов — готов им във ръцете.
Предателската чаша му приготвяше тогава
братът на Костандин Дука, който беше кесар,[122]
а неговият син Андроник бе военачалник.
И замисъла сподели с войводите, сина си,
и мрежа се изплиташе злощастна за бедняка,
и одежда черноризна се тъчеше смъртна.
А на византийците потребен беше Роман,
за да погубва зверовете, вълците да гони,
върху свещените кошари овчи налетели.
Една летяща гълъбица долетя от нейде,
на коленете му прилегна с тихия си полет,
не същата, що долетя до покрова ковчежен
и възвести за отлива на водната стихия,
и със маслиновото клонче Ноя утеши,
във ковчега скритият родоначалник втори,
ала изригваща отрова, образ на злина,
зловестница, магьосница, пророчица — зла влъхва.
И царят на царицата изпраща птицата,
че за добро знамение помислил бе това —
щом някой нещо си желае, това и прославя
и всеки носи във ума си това, което мисли.
Но няма по-злосмъртно нещо от човека, който
има в собствения дом враждуващи особи.
Ако в дома си имаш враг и във дома го пазиш,
не те спасяват от беда стените вавилонски,
кулите семирамидски, ни огнената сила.
Ако предателска душа получиш за съжител
и ако живееш с нея в крепост нерушима,
превзети ще са кулите, несъхранен градът.
Но нека да ви разясня за Диоген нещата.
Завърза се жестока битка и от две страни,
че посред гърци и персийци шум свиреп се вдигна,
въоръжи жестока ярост две военачалства
и обикаляше навред мъжегонител Арей,
във кърви очервяваше и квасеше ръце,
поиска всичко да пожертва във море от кръв.
Съсичаше и гонеше, летеше бясно царят
и с копие разсичаше червата на врага,
същински ястреб птицоядец, както се говори,
що над птици малокрили е крила разперил.
Мълния блестяща беше той за враговете,
от висини се спуснала, преминала през облак.
Във кърви потопени бяха неговите длани,
във кърви бе десницата му, в кръв омазан мечът

и от кърви се облече във червена риза,
тъй както лъв нахвърлил се на сплашено животно,
ребрата му разчупва с нокти, къса му корема,
показва си устата, цяла потопена в кърви.
Повече от него той твърд беше и сторък,
повече от него жадуващ и горящ от дързост,
кървав и корав като камък несломим.
Така стана и победата към гърците погледна
и радостно усмихна се, познала ги след време.
Но прочее оная там триварварска ненавист
и мрака на злокобата и облака убийствен
такъв ден светлоукрасен тогава помрачи му.
Щом кесарят се отклони и впусна се във бягство,
след него хукват всички като изоставят царя.
А царят беше като звяр нещастен обкръжен,
поглеждаше насам и взор отправяше нататък
и само себе си видя в зли неизбежни мрежи.
Изскочиха тогава и началниците вкупом,
дотичват и се стичат и един през друг летят,
да изпреварят кой Роман да хване пръв. На края,
уви, бе царят заловен от варварските длани.[123]
Настъпва на лъва ловитба от ловци коварни,
залавят гарваните нощни златокрил орел.
А, оня, варварският княз,[124] който залови го,
нечакано душата си скротява варварска,
на царя човеколюбезно погледа си спря —
че даже варваринът жали страдащия цар.
Съплеменниците осъди, предатели на царя,
триварваринът — гърците и чужденецът — родни.
Към него бе по-милостив от приближените
и бе по-милозлив дори от собствени роднини.
Смили се и се съжали, подаде му ръка
и го изпрати да приеме собственото царство.
Изскочи прочее Роман като от клопка звяр,
като орел от мрежата, от въдицата риба.
Отново царството да вземе имаше надежда,
но заедно с надеждата убийството вървеше.
Писания като крилати стигаха навред,
навсякъде затваряха за Роман градовете.
Затуй самотен, бедният, обхождаше навред
омразен, без другар, без помощ, Велерофонт втори,
от царството прогонен беше като от Пигас.

ЦАРУВАНЕТО НА МИХАИЛ, СИНЪТ НА ДУКА

Ала убийственият пламък пак не бе угаснал,
защото Дука Михаил, синът на Костандин,
когато вече бе достигнал юношеска възраст
и бяха му поникнали мустаци и брада,
тогава чичо си, кесаря,[125] взема за съветник
и воеводите с болярите, на бащин престол сяда.
А таз, която го роди, ридаеща, скърбяща,
от царските палати вън насила я прогони,
във манастир отпрати я, остригá ѝ косите,
преди това ухаещи, намазани със миро
и златоризната преди показа черноризна.
Кога научи, че Роман се възцарява пак,
че пак стреми се към властта, отдето бе свален,
насочи ратното си жило като скорпионно —
изпраща битки да започнат с него и го хванат.
И пак, о горест, бедният във мрежата попадна,
залавят го и очните зеници му угасят
и в малоземен и жесток го островец захвърлят.[126]
Освободи се Михаил от истинския страх
и ладията на властта безбурна вече взел,
боязните метежни мъки, носене на брони
и бойни гласове, и мъки, страсти и неволи,
дори насън не виждаше, а изучава книги,
прекарва нощите без сън, бе втори Демостен,
или Дидим с червá от мед*, александрянин родом,
когото тъй нарекоха, че на слова се радва,
без ядене прекарваше през дълги дни наред.
Тогава заредиха се набези варварски
и отново вихрите завеяха отвред,
че нямаше там корабник с готовност да помага.
И плевелните кълнове поникват от земята,
защото земеделецът живей живот на охлюв,
за малко се показва и отново пак се скрива
и от хижата наднича като от черупка,
или подобно в глъбините мида, пръст ядяща.
И приканва идващия за делата царски
и на помнещия сочи, че владее гърците.
Затова раззинали пак изпълзяха змии
и всички гръцки области пищяха като пилци.
Настъпи и роптание голямо срещу царя
и всички се измъчваха да гледат гърците
не на колене паднали, ни по устата си,
но вече във разтление увехнали напълно.

ЦАРУВАНЕТО НА НИКИФОР ВОТОНИАТ

А бе един великороден, от личен произход,
доблестен и дълголетен, друг Нестор Пилеянин,
Вотаниатин го зовяха и Никифор по име,
мъж опитен във битките, по тялото със рани,
във много боеве пострадал от детството си още
и беше със мъжественост и храброст преизпълнен,
и помощи ръката му събра тогаз големи,
достига във Никея и на господаря праща
писма успокоителни и с тях го увещава
на стареца безкръвно да отстъпи скиптъра,
самият, в бой неопитен, безгрижно да живее.
Напразно да говорим ли? Византия достига,
със багреница златоткана украсява се,
а царят първи, Михаил, пък черноризец става.
Ала самозабравил се старикът престарял,
с жената Михаилова се свързва в брак законен,[127]
макар че старец беше той, а тя — красива, млада.
Когато оня в гняв изпадна и в негодувание,
пастир на Ефеския град тогава го постави.[128]
Когато вече изостави бойните несгоди,
седеше, злато носейки и украсен с одежди,
които грееха с лъчи, блестяха от злато,
със бани, ядене, пиянство, щастлива старост храни,
същински лебед златопер, ще кажеш, на ограда.
Когато щеше да замине и да се скрие в гроба,
започна да се весели, да се показва жизнен —
слаботелесен, престарял, а пие и яде.
И прочее богатствата на хора предостави
във приказките варвари, с неправилен език,
които чаша всекидневна готвят и изпиват
и чийто произход бе рабски, и деди и бащи
триварвари в душата си и варвари по нрав,
а те скитоезични думи говореха злогласно —
тъй както някой поверява тежкотоварна лодка
на глупави кормчии и безпомощни невежи.
А сам пак се облича във златоблестящи ризи
и багреници златоткани, и бисерни одежди,
и с наметало бляскаво в червен и златен цвят,
със пъстра и многообразна разноцветна шарка.
И на висок престол седеше във сребро обкован
и санове раздаваше на идващите там —
ковачи, дърводелци и златари, и купци,
зидари, земеделци, въжеплетци и лозари,

и честното обърквaше, а светлото мърсеше.
На ръкоделците такава слава той дари,
каквато даваха в награда първите царе
на тези, що създаваха с ръце велика храброст
и сияеха със кръв и потекло прекрасно.
С таквиз дела се радваше и над такива бдеше.
Щом някои помолеха за санове високи,
злостраден се представяше, осъден на беда.
Във другото бездеен бе, не предприема нищо,
макар че варвари притискат гръцките предели,
макар че много градове превзети се рушаха.
Но нека за останалото словото замлъкне —
безкрайни са дълбочините, а ето прилив дойде —
геройства величави и на доблестни царе,
на храбри мъже, благородни, великодушни, смели —
самодържци Комнини,[129] дейци с дела велики
и езера изпълнени единствено с победи,
които храбрият Ираклий не може да преплува.
Но нека да се заловим за здравите кърмила,
да сложим корабно весло, ветрило да разперим,
че неизбродни, казват, са Гадирските предели.

Бележки

СЪКРАЩЕНИЯ

Бешевлиев, Първобългарски надписи: В. Бешевлиев, Първобългарски надписи, София, 1979.

ВДИ: Вестник древней истории.

ГИБИ: Гръцки извори за българската история

ГСУ ФИФ: Годишник на Софийския университет — Философско-исторически факултет.

Данчев, Владислав Граматик: Г. Данчев, Владислав Граматик. Книжовник и писател, София, 1969.

Динеков, Старобългарски страници: П. Динеков, Старобългарски страници. Антология, София, 1966.

Дуйчев, СБК I—II: Ив. Дуйчев, Из старата българска книжнина, I—II, София, 1943, 1944.

Златарски, История I—III: В. Н. Златарски, История на българската държава през средните векове, I, 1 и 2, II, III, София, 1918—1940.

Иванов, БСМ²: Й. Иванов, Български старини из Македония, София, 1931 (фототипно издание: София, 1970).

ИБАД: Известия на Българското археологическо дружество.

ИИБЛ: Известия на Института за българска литература.

ИИД: Известия на Историческото дружество.

ИРАИК: Известия Русскаго археологическаго института в Константинополе.

Петров—Гюзелев, ХИБ 1—2: П. Петров, В. Гюзелев, Христоматия по история на България, 1—2, София, 1978.

СпБАН: Списание на Българската академия на науките.

Сырку, Время и жизнь: П. Сырку. К истории исправления книг в Болгарии XIV веке, том I, вып. 1. Время и жизнь патриарха Евтимия Терновскаго, СПб, 1898.

Б. Цонев, Опис I—II: Б. Цонев, Опис на ръкописите и на старопечатните книги на Народната библиотека в София, I, София, 1910; Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека, II, София, 1923.

Beševliev, Inschriften: V. Beševliev, Die protobulgarischen Inschriften, Berlin, 1963.

BCH: Bulletin de correspondance hellénique.

Byz. Slav.: Byzantino-Slavica.

Kašuzniacki, Werke: E. Kašuzniacki, Werke des patriarchen von Bulgarien Euthymius (1375—1393), Wien, 1901 (= Variorum Reprints, With an introduction by Ivan Dujčev, London, 1971).

ИМЕННИК НА БЪЛГАРСКИТЕ КАНОВЕ

Най-старото българско летописно съчинение е достигнало до нас в три ръкописа от XVI в. Текстът е включен в ръкопис, който съдържа библейската IV книга на царете. „Именникът" е съставен, по всяка вероятност, на гръцки език, а в неизвестно за нас време е преведен на старобългарски. Открит е и е направен достъпен за науката от известния руски славист А. Н. Попов (1841—1881). Повече от столетие той привлича вниманието на мнозина български и чужди изследвачи и е преценяван единодушно като изключително ценен извор за най-ранната история на българската държава. Вж. Ив. Дуйчев, „Именникът на първобългарските ханове" и българската държавна традиция, Векове, 1973, 1, с. 5—11 (с добра библиография).

Издания: А. Попов, Обзор хронографов русской редакции, т. I, Москва, 1866, с. 25—27; Дуйчев, СБК, I, с. 1; М. Н. Тихомиров, Именник болгарских князей, ВДИ, 1946, 3, с. 81—90; O. Pritzak, Die bulgarische Fürstenliste und die sprache der Protobulgaren, Wiesbaden, 1955; G. Moravcsik, Byzantinoturcica, II. Sprachreste der Turkvölker in den byzantinischen Quellen, Berlin, 1958, s. 352; V. Ševliev, Die protobulgarischen Inschriften, Berlin, 1963, s. 306. Обнародваният тук превод е взет от Дуйчев, СБК, I, с. 2.

„Именникът" съдържа имената, данни за родовия произход и годините на властвуване на тринадесет български владетели, от които двама са легендарни — Авитохол, идентифициран обикновено с хунския владетел Атила, и Ирник — с неговия син Ернах; Гостун е неизвестен от други писмени паметници и напоследък се приема, че той е бил вуйчо на Кубрат, известен с прозвището Моходу-хеу (черният конник), чието име е било Орган. Курт, или Кубрат, е основателят на Стара Велика България. Той е първото лице от „Именника", за което имаме сигурни данни и във византийските хроники. За Безмер се допуска, че е синът на Кубрат Батбаян (Боян), но напоследък това становище се оспорва от някои учени. Това са петимата „князе", управлявали „княжеството оттатък Дунава 515 години с остригани глави". Идентифицирането на останалите осем владетели не предизвиква никакви затруднения: Есперерих (Исперих) = Аспарух (? [680] — 701), Тервел (701—718), X (анонимен) (718—724), Севар (724—739), Кормисош (739—756), Винех (756—761), Телец (761—764), Умор (Умар) (VIII—IX. 766). В последната част на „Именника" има една непълнота: между

кановете Телец и Умар е пропуснат кан Сабин (764—766), зет на кан Кормисош.

Летоброенето в „Именника“ почива на прабългарския календар (вж. Б. Рогев, Астрономически основи на първобългарското летоброене, София, 1974). Всички дати са дадени по 12-годишния животински цикъл, като всяка една от годините е означена с тюркско име на животно — сомор (мишка), шевор (вол), вер (вълк), дванш (заек), петата е неизвестна, дилом (змия), седмата — неизвестна, текучитен (овен, вол?), деветата — неизвестна, тох (кокошка), ит-ехт (куче) и докс (свиня). За имената на месеците са използувани числителни редни, също на езика на прабългарите: алем, вторият и третият — неизвестни, вечен, тутом, петият — неизвестен, алтом (алтем), седмият — неизвестен, ехтем, твирем, десетият — неизвестен, верениалем, дванадесетият — също неизвестен.

В отделни случаи продължителността на живота на някои владетели е определена произволно и с големи преувеличения — „Авитохол живя 300 години“ или „Ирник живя 150 години“.

НАДПИСИ ОКОЛО МАДАРСКИЯ СКАЛЕН РЕЛЕФ

Край с. Мадара, Шуменски окръг на около 23 м височина на отвесна скала от пясъчник е изсечен огромен релеф (вис. 2,60 м, шир. 3,10 м.), представляващ конник, обърнат надясно, следван от куче. Под предните крака на коня се намира клекнал лъв, прободен от копие. От двете страни на релефа, както и под него се намират седем откъслека от надписи. Днешното състояние на релефа и намиращите се около него надписи (първоначална площ 40 кв. м.) е недобро, тъй като са претърпели големи повреди от ветровете, стичащата се отгоре вода и многобройните лишеи. Днес са заличени не само отделни букви, думи или редове, но и голяма част от надписите.

Мадарският скален релеф и надписите около него вече сто и десет години привличат вниманието на учените. Открити за науката от унгарския учен и пътешественик Ф. Каниц (1872 г.), те са публикувани многократно. По-важни издания: К. Шкорпил, ИРАИ, X (1905), с. 400—402 и табл. 83—85; Г. Фехер, Мадарският конник, София, 1925; Същия, Надписът на Мадарския конник, София, 1928; V. Beševliev, Zu den Inschriften des Reiterreliefs von Madara, Byzantinisch. Neugriechischen Jahrabücher, IX, (1934), s. 1—35; Същия, Надписите около Мадарския конник, ИИД, XI—XII (1971—1932), с. 1—32; Същия, Les inscriptions du relief de Madara (Nouvelle lecture, compléments et interprétation), Byz. Slav., XVI, (1955), p. 212—254; Idem, Inschriften, s. 92—124; Същия, Правобългарски надписи, с. 89—108 и фиг. 1—40.

Публикуваните тук преводи са взети от Бешевлиев, Първобългарски надписи, с. 94.

По всяка вероятност Мадарският скален релеф е изсечен по времето на кан Тервел (701—718), но надписите около него датират от различно време.

Остатък I с (намира се пред релефа и отчасти между двата предни крака на коня и вдигнатата опашка на лъва — (Бешевлиев, Първобългарски надписи, фиг. 10—21): според В. Бешевлиев най-старият български епиграфски паметник; предлага най-пълен и най-свързан текст, който може да бъде обяснен сравнително лесно. Разказаните в този откъслек събития могат да се свържат с българо-византийските отношения в 705 г. През тази година при българския кан Тервел пристигнал бившият византийски император Юстиниан II Ринотмет („носоотрязания"), който бил изпратен на заточение в Кримския град Херсонес. Бившият византийски василевс потърсил помощта на българския владетел, за да си възвърне константинополския престол. Тервел се отзовал на тази молба и съдействувал на Юстиниан да възстанови своята власт, за което бил удостоен с най-високата византийска дворцова титла „кесар". Тези събития датират изсичането на надписа към 705—707 г.

Според надписа Юстиниан II потърсил и помощта на „чичовците" на кан Тервел, които живеели в Солунско. Тук очевидно става дума за т. нар. Куберови прабългари, т. е. прабългарите, предводителствувани от Аспаруховия брат Кубер, заселили се към 682—684 г. в Солунската област (Вж. Бешевлиев, Първобългарски надписи, с. 99; P. Lemerle, Les plus anciens recueils des miracles de Saint Démétrius, II. Commentaire, Paris, 1981, p. 143—162). Този откъслек от Мадарските надписи свидетелствува убедително за близките връзки между българската държава и българите, обитавали солунската област, следи от които са запазени до X—XI в.

Остатъци II а и в: Този надпис разказва събития от времето на кан Кормисош (в текста „Крумесис" = „Кормесий") (739—756), които трудно могат да бъдат обяснени поради фрагментарността на текста. Някои учени са склонни да приемат, че става дума за българо-византийския договор от 716 г., за помощта, оказана от българите на византийците по време на арабската обсада на Константинопол (717—718) и т. н. Най-общо надписът може да бъде датиран в първата половина на VIII в.

Откъслек III: името Омуртаг свидетелствува, че този надпис е от времето на споменатия владетел, т. е. изсечен е между 814 и 831 г.

ХАМБАРЛИЙСКИ НАДПИС

Надписът се намира на дясната страна на антична четиристранна ара от твърд синкавосив мрамор (на лицевата страна има почти заличен античен надгробен надпис). Арата се е намирала първоначално

върху една могила край с. Хамбарлий (дн. Маламирово), Елховско. Сега е в Археологическия музей във Варна (инв. № III, 934).

Издания: П. Ников, Два старобългарски надписа за византийско-български отношения, Byz. Slav., III (1931), 2, p. 344—382; В. Бешевлиев, Първобългарските надписи от с. Хамбарлий, ИИД, XIII (1933), с. 24—48; H. Gregoire, Les sources épigraphiques de l'histoire bulgare, Byzantion, IX (1934), p. 745—756; Бешевлиев, Първобългарски надписи, с. 108—109. Публикуваният тук превод е на В. Бешевлиев („Първобългарски надписи", с. 109).

Надписът е издълбан без предварително оглеждане на грубата повърхност на камъка и това затруднява разчитането; от друга страна, буквите в горната и долната част на арата са почти изтрити и поради това началото и краят на текста не може да бъде прочетен задоволително. Според В. Бешевлиев надписът е започвал с познатата формула „Владетелят (архонтът) сюбиги Крум излезе срещу Адрианопол с войската си" (?). Макар и на места фрагментарно, съдържанието на надписа е сравнително ясно. В него се говори не за отделен поход на кан Крум срещу Византия, а изобщо за войните на този български владетел срещу съседната империя, наченали със събитията, свързани с овладяването на Сердика (София) през 809 г. и прекъснали с ненавременната кончина на кан Крум. Резултатът от тези войни е превземането на редица византийски крепости — Сердика, Дебелт, Константия, Версиникия, Адрианопол. Тези действия на българите според надписа са отговор на враждебността, проявена към българската държава от „старикът император, плешивия", т. е. император Никифор I Геник (802—811) — преди всичко походът от 811 г., завършил с гибелта на византийския василевс по време на злощастното за империята сражение на 26 юли 811 г. във Върбишкия проход. Споменатият на редове 5—6 от надписа ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, т. е. „брат му" е брат на кан Крум (според В. Бешевлиев той се е наричал Дукум, но идентификацията е несигурна), за когото знаем, че е взел участие в похода срещу византийската столица през 813 г.

НАДПИС ОТ ГРАДИЩЕТО ПРИ С. КАДЪКЬОЙ (ДН. МАЛЪК ПРЕСЛАВЕЦ)

С това наименование са обозначени три откъслека от прабългарски надписи, намерени на три различни места, а именно: а) произхожда от руините „Градище" край с. Кадъкьой (днес Малък Преславец), между Тутракан и Силистра (сега в Археологическия музей в София); б) откъслек намерен в Силистра (сега в музея в Констанца — Румъния); в) откъслек, открит също в Силистра (сега в Окръжния исторически музей в Силистра).

Последно, най-пълно и точно издание: Бешевлиев, Първобъл-

гарски надписи, с. 115—116. Публикуваният тук превод е на В. Бешевлиев („Първобългарски надписи", с. 116).

По всяка вероятност трите откъслека са части от един голям летописен надпис, издълбан върху няколко плочи. Споменатите в текста лица — византийският император Никифор I, българският кан Крум и вероятно братът на последния — позволяват разказаните събития да се отнесат към времето между 809 и 813 г. Събитията от откъслек *а* могат да се свържат с похода на император Никифор I срещу България през 811 г. В откъслек *б* се споменава извършено от българския владетел жертвоприношение, което би могло да бъде идентифицирано с жертвоприношението, извършено от кан Крум край стените на Константинопол, подробно разказано от византийския хронист Теофан; следователно текстът на този откъслек би могъл да се свърже с победата на кан Крум при Версиникия и последвалия поход срещу Константинопол (813 г.).

Според В. Бешевлиев надписът е издълбан по времето на кан Омуртаг и е бил поставен в двореца, построен от този български владетел в Дръстър (дн. Силистра).

СЮЛЕЙМАНКЬОЙСКИ НАДПИС

Надписът (в сегашното състояние половина от огромна разцепена на две мраморна колона, вис. 1,45 м, шир. 0,81 м, деб. 0,48 м), е намерен при чешмата Сатма Чушмеси, край с. Сюлейманкьой (сега Сечище), близо до Нови пазар. Според предание, запазено сред местното население, колоната е донесена от развалините на двореца в Плиска. Сега тя се намира в Археологическия музей в София.

Издания: J. Bury, The Bulgarian Treaty of A. D. 814 and the Great Fence of Thrace, The English Historical Review, XXV (1910), p. 276—287; В. Н. Златарски, Сюлейманкьойският надпис, ИБАД III (1912—1913), с. 131—179 = Златарски, История, I, 1, с. 299—304; Бешевлиев, Първобългарски надпис, с. 152. Отпечатаният тук превод е взет от Бешевлиев, Първобългарски надписи, с. 153—154.

Сюлейманкьойският надпис има голяма историческа стойност; той съдържа текста на сключения в края на 814 или самото начало на 815 г. 30-годишен мирен договор между България и Византия. Макар и отчасти повреден, достигналият до нас текст дава сравнително добра представа за съдържанието на българо-византийския мирен договор. Договорът — така както е запазен — съдържа четири основни клаузи, а именно: първата е определяла граничната линия между двете страни, или по-точно онази нейна част, която се е намирала в югоизточните предели на Балканския полуостров. Останалите три клаузи определят размяната на пленници между двете страни. Българите се задължавали да върнат пленените „християни", т. е. византийци, в замяна на което про-

тивната страна трябвало да уреди положението на две категории славянско население — групите славяни, отведени насила от българските земи при похода на Лъв V през 814 г., и онези славяни, които са напуснали българските предели през втората половина на VIII век. Краят на договора уреждал практическата страна на размяната.

Вероятно мирният договор е съдържал и още една изключително важна клауза, според която двете страни са поемали задължението да не предприемат никакви враждебни действия една срещу друга в продължение на 30 години (съобщение на арабския писател Алфарадж).

МАЛАМИРОВ НАДПИС

Твърде интересен и важен надпис от времето на кан Маламир (831—836) е издълбан върху сиенитова колона (вис. 2,50 м.), намерена в турските гробища при Томбул джамия в Шумен (сега в Археологическия музей в София).

Издания: Ф. И. Успенский, ИРАИК, X (1905), с. 232—236; В. Н. Златарски, История, I, 1, с. 451—459; П. Ников, Кавхан Исбул — В: Сборник в част на В. Н. Златарски, София, 1925, с. 197—204; H. Grégoire, Byzantion IX (1934), p. 773—783; Бешевлиев, Първобългарски надписи, с. 127— 128. Надписът е превеждан и коментиран многократно. Публикуваният тук превод е взет от Бешевлиев, Първобългарски надписи, с. 128.

Маламировият надпис, наричан понякога и Маламирова летопис, има изключителна стойност като исторически извор. Две са обстоятелствата, които му придават това значение: от една страна, сведенията за Омуртаговия син и наследник са твърде оскъдни; от друга страна, данните за българо-византийските отношения, които съдържа надписът, са останали неизвестни на византийските хронисти или съзнателно са пренебрегнати от тях.

В уводната част на надписа се съобщава за сключения от кан Омуртаг в края на 814 или началото на 815 г. 30-годишен мирен договор с Византия. Условията на мирния договор са били спазвани от двете страни не само по време на Омуртаговото властвуване, но и след възшествието на Маламир (831 г.). Но наскоро след като Маламир поел управлението на страната, византийският император Теофил предприел опустошителен поход в българските земи. Веднага след това българите нахлули в Тракия, завзели крепостта Проват, достигнали до Бурдизон и го завладели. Вместо да продължат към византийската столица, българските войски, предводителствувани от Маламир и кавхан Исбул, се насочили към Филипопол (Пловдив), овладели го и го присъединили към българската държава.

Описаните в надписа събития не са датирани, но по всяка вероятност са станали през първата половина на 30-те години на IX в. Инте-

ресно е да се отбележи, че и тук, както и в Хамбарлийския надпис, воєнните действия на българите срещу Византия, са представени като отговор на проявената от империята враждебност.

За титлата „кавхан" (пълководец, понякога съуправител на владетеля и т. н.) вж. В. Гюзелев, Функциите и ролята на кавхана в живота на Първата българска държава (VII—XI в.), ГСУ ФИФ, LX (1966), с. 133—157; Бешевлиев, Първобългарски надписи, с. 60—62.

НАДПИС ОТ ФИЛИПИ

В сегашното си състояние надписът, произхождащ от средновековния град Филипи (Източна Македония — Гърция), представлява две цели плочи и четири откъслека. Всичките са части от голям надпис, който е бил издълбан върху пет плочи на южния стилобат на недовършената базилика във Филипи. Запазените две цели плочи са началото и края на надписа. Трудно е да се каже към коя от останалите три плочи принадлежат четирите откъслека. Първата плоча е била видяна за първи път в 1707 г. от отец П. Браконие, но след това е била засипана и открита наново през 1923 г. Останалите фрагменти са открити също при редовни археологически разкопки във Филипи през 1924, 1932 и 1933 г.

Надписът е издаван неколкократно. По важни издания: F. Dvornik, Deux inscriptions gréco-bulgares de Philippes, BCH, LII (1928), p. 125—143; Иванов, БСМ², с. 1—9; P. Lemerle, A propos des inscriptions protobulgares de la basilique de Philippes, BCH, LIX (1935), p. 165—168; Бешевлиев, Прабългарски надписи, с. 132—133. Публикуваният тук превод е взет от Бешевлиев, Първобългарски надписи, с. 134.

Фрагментарността на надписа, както и липсата на други изворни данни, затрудняват обяснението на текста и правилното му използуване. Без съмнение споменатият тук поход на българите под командуването на кавхан Исбул се свързва с въстание на славяните, живеещи на територията на Византия. Сведение за това въстание в „Славиния", избухнало в 837 г., се намират в житието на Георги Декаполит. Между изследвачите се появява разногласие, когато трябва да се обясни целта на българското настъпление. Докато по-голямата част са склонни да приемат, че кан Персиан е искал да се възползува от затрудненията на Византия (бунт на славяните и арабски натиск от изток) да покори земите, обитавани от разбунтувалите се славяни, други смятат, че българската войска е била повикана на помощ срещу въстаниците, за да се отклони вниманието на българския владетел от събитията на Долни Дунав. А тези събития са: византийският император Теофил успял да уреди завръщането на многобройното население на Адрианопол и околността, отведени от кан Крум в отвъддунавските български земи (813 г.). Тъкмо тази измама е накарала българите да издълбаят надписа върху

плочите на стилобата на базиликата във Филипи, чийто завършек съдържа строги упреци към „християните“, т. е. византийците. Второто становище наистина дава задоволително обяснение на заключителната част на надписа, но все пак е трудно приемливо.

Славянското племе смоляни, споменато за първи път в надписа от Филипи, е обитавало земите в поречието на река Арда (или Струма). Под „многото добрини“, които българите сторили на „християните“ (византийците), трябва да се разбира вероятно помощта, която кан Омуртаг оказал на император Михаил II по време на въстанието на Тома Славянина (822—823 г.).

НАДПИС ОТ БАЛШИ

Надписът е открит в манастирските развалини край с. Балши (около 25 км. югозападно от Берат, Южна Албания), по време на Първата световна война. Той е издълбан на мраморен стълб, отчупен горе и долу; височина 1,60 м, широчина и дебелина 0,40 м. В горната част на стълба се намира надписът на княз Борис, а в долната — надгробен латински надпис на норманския военачалник Робер дьо Монфор. Двата надписа са разделени от кръст. Сегашното местонахождение на надписа е неизвестно. В Археологическия музей в София се съхранява гипсов отпечатък.

Издания. C. Praschniker, Zwei mittelalterliche Inschriften aus Albanien, Anzeiger der phil.-hist. Klasse der Akademie der Wissenschaften in Wien, 56 Jahrg., 1919, № XIII, Wien 1920, s. 73—76; В. Н. Златарски, Намереният в Албания надпис с името на княз Борис-Михаила, Slavia II, 1923—1924, с. 61—91; Иванов, БСМ², с. 12—16; Бешевлиев, Първобългарски надписи, с. 139.

В краткото житие на Климент Охридски, написано от охридския архиепископ Димитър Хоматиан (нач. на XIII в.), се говори и за други подобни каменни стълбове, в които се съобщавало за кръщението на българите. Надписът, намерен в Балши, потвърждава писаното в краткото Климентово житие и обратно. Годината 6374 от сътворението на света отговаря на 865—866 септемврийска година. Според В. Н. Златарски това е годината, когато кан Борис е наложил християнството за официална религия в България. Това мнение бе оспорено от мнозина изследвачи и напоследък като година на покръстването се приема 864. В надписа българският владетел е назован „... Борис, преименуваният Михаил...“ Известно е, че при покръстването си Борис получил ново име — името на своя кръстник, византийския император Михаил III. Надписът от Балши е и важно свидетелство за западната българска граница от това време — очевидно с. Балши, в чиито манастирски развалини е открит надписът, се намирало тогава на българска територия.

ТРИУМФАЛНИ НАДПИСИ

Всички текстове и преводи са по Бешелиев. Първобългарски надписи. № 16—40, с. 141—151.

1. Мраморна колона с вис. 3,15 м., диам. 0,45 м. (сега в Археологическия музей в София). Битката край гр. Сяр може да се свърже с известието на византийския хронист Теофан за действия на български войски по Долна Струма през 808 г.

2. Два малки откъслека от колона (днес в Археологическия музей във Варна). Ако допълването на текста е правилно, то надписът е посветен на прочутата битка на 26 юли 811 г., в която загинал император Никифор I.

3. Откъслек от колона, намерен в Плиска (сега в Шумен). Допълнението на първия ред би могло да бъде πόλεμος (битка, сражение) или κάστρον (крепост). Вероятно надписът прославя прочутото сражение при Версиникия (813 г.).

4. Мраморна колона с вис. 1,80 м. и диам. 0,48 м. Открита е в развалините на голямата базилика в Плиска (сега в Археологическия музей в София). Бурдизон, Буртудизон (дн. БабаЕски — Тракия, Турция) е бил преименуван от император Константин V в чест на победата му над българите в 756 г. Булгарофигон („Българско бягство"). Интересно е, че в нашите надписи се употребява старото наименование на крепостта, а не позорното за българите име, дадено ѝ от Константин V. Колоната възхвалява превземането на крепостта от кан Крум през 812 или 813 г.

5. Мраморна колона с вис. 1,70 м., намерена в развалините на голямата базилика в Плиска и след това пренесена в Археологическия музей в София. Дидимотихион (дн. Димотика) е един от градовете, превзети от кан Крум в 813 г. след несполучилия опит за покушение срещу него.

6. Мраморна колона с вис. 3,62 м., диам. 0,46. Първоначалното ѝ местонахождение е неизвестно; сега е в църквата „Св. 40 мъченици" в Търново. Редесто (дн. Родосто на Мраморно море, в Турция) е бил овладян от кан Крум в 813 г.

7. Произхожда от Плиска (К. Иречек); впоследствие надписът е бил вграден в турска къща в Шумен. Сега загубен. Град Теодоруполис (близо до Родосто или Чорлу) е бил превзет през 813 г.

8. Днес неизвестен. Град Теодосиополеос (превзет от българите през 813 г.) е бил разположен по всяка вероятност между Панион и Акрос.

9. Мраморна колона с вис. 1.40 м., и диам. 0,59 м. Намерена е в турските гробища на с. Стоян Михайловски, близо до Плиска (сега в музея в Плиска). Крепостта Гариала (превзета от Крум в 813 г.) се е намирала в Тракия, близо до Константинопол.

10. Мраморна колона (днес разцепена на две) с вис. 1,30 м., на-

мерена в развалините на голямата базилика в Плиска (сега в Археологическия музей в София). Град Аркадиуполис (дн. Люле Бургаз в Турция) е бил основан от император Аркадий (403 г.). Той е бил овладян от войските на кан Крум през 813 г.

11. Откъслек от мраморна колона, вис. 1,01 м, диам. 0,46 м, намерен в турските гробища на с. Долни Илджик (дн. Илия Блъсков). Съхранява се в Археологическия музей в София. По всяка вероятност и гр. Визи (дн. Виза в Турция) е бил превзет от българите в 813 г.

12. Два откъслека от мраморна колона, намерени в развалините на южния кораб на голямата базилика в Плиска (сега в Археологическия музей в София). Созопол (на Черно море) е средновековното име на античната Аполония. Градът е бил превзет от кан Крум по време на неговия поход от 812 г.

13. Малък откъслек от мраморна колона (вис. 0,15 м), намерен в нартекса на голямата базилика в Плиска. Колоната прославя превземането на Месемврия (дн. Несебър) от войските на кан Крум през 812 г. описано от византийския хронист Теофан.

14. Мраморна колона с вис. 1,07 м, диам. 0,42 м. Намерена е при с. Теке Козлуджа (дн. Избул). Съхранява се в ОИМ Шумен. Крепостта Вукелон (отъждествява се със с. Фикел на десния бряг на Тунджа, северно от Одрин) е била седалище на епископ, подчинен на адрианополския митрополит.

14. Откъслек от мраморна колона, вис. 0,95 м, шир. 0,35 м, намерен северно от големия дворец в Плиска (сега в Археологическия музей в София). Крепостта Скутарион (името произлиза от σκοάριο „малък щит“) се идентифицира със с. Скутаре или Юскюдар (сега Щит, Свиленградско). Няма сигурни сведения кога е завладяна от българите.

16. Два откъслека от мраморна колона, намерени в нартекса на голямата базилика в Плиска. Сегашното им местонахождение е неизвестно. Ако допълването е вярно, то надписът се свързва със завладяването на гр. Агатоники през 813 г.

НАДПИС НА ЖУПАН ДИМИТЪР ОТ 943 Г.

Надписът е издълбан върху варовиков блок с размери 80x31x18 см. За съжаление блокът два пъти е използван за строителен материал, което е довело до сериозното му увреждане и, което е по-важно, до увреждането на самия надпис. Следите от тези повреди личат в началната част на надписа, в лявата му страна и в неговия край. Надписът е открит през 1950 г. от румънския археолог Е. Комша край с. Мирча Вода (Северна Добруджа — Румъния). Съхранява се в Националния исторически музей в Букурещ.

Издания: Д. П. Богдан, „Добруджанская надпись 943 года (Палеографический и лингвистический очерк), Romanoslavica, I, Bucureşti,

1958, p. 90; В. Гюзелев, Добруджанският надпис и събитията в България през 943 г., Истор. преглед, 1968, 6, с. 41; Iv. Božilov, L'inscription du jupan Dimitre de l'an 943 (théories et faits), Etudes historiques, VI (1973, p. 11—28 (спец. 12).

Фрагментарността на надписа затруднява неговото задоволително обяснение. В основни линии историческата информация, която може да бъде извлечена от текста, е: съставителят на надписа (вероятно жупан Димитър) съобщава, че след несполучливия опит на печенезите съвместно с киевските руси (943 г.) да воюват срещу гърците (византийците) или да нахлуват в Гърция (Византия), те нападнали управляваната от него българска административна област, която обхващала Добруджа или част от нея.

БИТОЛСКИ НАДПИС НА ЦАР ИВАН ВЛАДИСЛАВ (1016 Г.)

Един от най-важните старобългарски кирилски надписи. Открит случайно през 1956 г. при събарянето на битолската Чауш джамия. Съхранява се в музея в гр. Битоля. Дванадесетредовият надпис е издълбан върху правоъгълна плоча от бял мрамор с размери: вис. 0,58 м, шир. 0,92 м, деб. 0,26 м. Дълги години плочата е служила за външен праг на джамията, поради което е сериозно повредена; по средата вертикално плочата е пукната; лявата ѝ страна е очукана; целият долен ляв ъгъл (началните пасажи от последните три реда на надписа) е отчупен; част от буквите са изтрити. Всичко това затруднява сериозно възстановяването на първоначалния текст и правилното му разбиране.

Издания: В. Мошин, Битольска плоча из 1017 године, Македонски јазик, XVII (1966), с. 51—61; Й. Заимов, Битолски надпис на Иван Владислав самодържец български. Старобългарски паметник от 1015—1016 г., София, 1970, с. 33—34; Ив. Божилов, Битолският надпис на цар Иван Владислав и някои въпроси от средновековната българска история, Истор. преглед, 1971, 1, с. 84—100. Публикуваният тук превод съм направил по последните две издания на текста.

Надписът е съставен с прекрасно уставно кирилско писмо. Буквите са издълбани релефно и твърде грижливо. Езикът на надписа отразява българския говор от Битолско в самото начало на XI в.

Битоля бил един от малкото български градове, които Василий II не сполучил да превземе до 1018 г. Разрушенията и опожаряването, причинени през 1014 г., както и важната роля на града, са били причина за предприетото от цар Иван Владислав възстановяване на битолската крепост. Строителните работи започнали на 20 октомври 1015 г. и завършили през следната 1016 г., откогато датира и самият надпис.

Извънредно голяма стойност има летописната част на надписа. Данните за родословието на Иван Владислав потвърждават убедително това, което знаем от оскъдните писмени извори; той е „по род бълга-

рин", внук на Никола и Рипсимия и син на Арон. В текста се говори за две големи сражения между българи и византийци от края на X и началото на XI век, а именно, голямата победа на българите над император Василий II при прохода Траянови врата (Стопонион или Щипонье) на 17. VIII. 986 г. и тежкото поражение на цар Самуил при с. Ключ на 29. VII. 1014 г.

Битолският надпис е първият български паметник, в който български владетел е титулуван „самодържец".

ТЪРНОВСКИ НАДПИС НА ЦАР ИВАН II АСЕН

Надписът е издълбан върху средния от трите стълба в северната част на търновската църква „Св. Четиридесет мъченици". Надписът е известен едва от 1859 г., когато познатият родолюбец д-р Хр. Даскалов успял да посети църквата (тогава джамия към дервишкото теке, в което е била превърната бившата царска „Велика лавра") и сполучил да снеме почти точно копие от надписа. За своето откритие той известил на руските слависти А. Гилфердинг, И. И. Срезневски и О. М. Бодянски. Надписът се състои от тринадесет реда; писмото е красиво и четливо, като текстът е изпъстрен с множество лигатури и съкращения. В началото на празното поле между р. 3 и 4 се чете: „аз, Драган, писах". Между изследвачите съществува разногласие дали въпросният Драган, който смело е вмъкнал името си в царския ктиторски надпис, е лицето, издълбало надписа или „царския писач-калиграф, а може би и автор на самия надпис."

Издания: Ф. И. Успенский, О древностях города Тырнова, ИРАИК, VII (1901), вып. 1, с. 6—7 и табл. 5 (факсимиле); Златарски, История, III, с. 587—596. Публикуваният тук превод е взет от Ив. Дуйчев, СБК, II, с. 38—39.

Надписът е издълбан по повеля на цар Иван II Асен. Според данните, които съдържа, той би могъл да бъде определен, също както и Битолския надпис, като надпис със смесено съдържание: строителен (р. 1—4) и летописен (р. 4—13). В първите четири реда на надписа се говори за възобновяването (а не за издигането „из основа", както се приемаше доскоро) и зографисването на църквата „Св. Четиридесет мъченици". Безспорно летописната част на надписа е основната и има по-голяма стойност. Тя ни дава възможност да определим точната дата на прочутата клокотнишка битка (9—10 март 1230 г.), в която цар Иван II Асен нанесъл унищожително поражение на епирския деспот и солунски император Теодор Дука Комнин. Последната част на надписа резюмира последиците от това изключително важно за съдбините на Балканския полуостров сражение, а именно: овладяването на една голяма част от земите, подвластни на епирския владетел, поставяне под

зависимост на друга част и политическото и военното превъзходство на българската държава над Латинската константинополска империя („франките“).

БОЖЕНИШКИ НАДПИС

Надписът е издълбан върху една скала в местността „Градище“, край с. Боженица (20 км северозападно от Ботевград). Текстът, изписан с едри неравни букви, е разположен върху неизгладената повърхност на скалата и има размери 3,25 м х 1,90 м. Изпълнителят на надписа (писачът или резачът) очевидно не е бил добре подготвен за работата, която е трябвало да извърши. Той е започнал с големи букви (20 см), а след това е започнал да намалява тяхната величина и да увеличава, там където е било възможно, дължината на редовете — първият ред е дълъг 1,27 м, а последният — 2,98 м. Дупките и пукнатините по скалата, както и последиците от падането на едно дърво при откриването на надписа, са нанесли повреди върху част от текста и затрудняват неговото правилно обяснение.

Издание: П. Мутафчиев, Боженишкият надпис. В: — П. Мутафчиев, Избрани произведения. I, София, 1973, с. 486—517; Дуйчев, СБК, II, с. 289 (В настоящото издание е използуван преводът на Ив. Дуйчев).

Боженишкият надпис, или надписът на севаст Огнян, е един от най-важните среднобългарски епиграфски паметници. Макар и твърде кратък, той предлага интересна и важна информация за съдбините на българската държава в последните години преди покоряването ѝ от османските турци или непосредствено след това (сторените напоследък опити да се отнесе надписът към 70-те години на XIV в. са неубедителни). Севаст Огнян не е познат от други извори. Лаконичността на надписа не ни позволява да изясним задоволително неговото положение. И двете титли (или наименования на длъжности) са от византийски произход, но в края на XIV в. са били далече от първоначалното си значение. Все пак бихме могли да приемем, че Огнян (притежавал почетното дворцово звание „севаст“) е бил „кефалия“, (управител) на определена област (или град). Както и при надписа на цар Иван II Асен от църквата „Св. Четиридесет мъченици“, така и тук авторът на текста или непосредственият изпълнител е оставил своето име: „аз, Добромир, писах“.

КОНСТАНТИН ПРЕСЛАВСКИ ИСТОРИКИИ

Константин, първоначално презвитер, а по-сетне епископ Преславски (за него вж. Стара българска литература, 2. Ораторска проза, С., 1982, с. 362—364, с посочената там литература), е съставител на про-

чутото „Учително евангелие“, преводач на „Четири слова против ариани-те“ и „Черковно сказание“, автор на „Азбучна молитва“ (вж. К. Куев, Азбучната молитва в славянските литератури, С., 1974), „Проглас към евангелието“ (?) и на кратко хронографско съчинение, известно под наименование „Историкии“ (пълното заглавие гласи: „Историкии за бога, съдържащи накратко годините от Адама до пришествието Христово и пак от Христа до сегашния 12-индикт“). Както си личи от самото заглавие, хронографският труд на преславския епископ представлява списък на владетели, съставен съобразно идеите на византийската политическа идеология, чийто основен белег е универсализмът. Той начева с първия човек Адам и завършва със съвременния на епископ Константин византийски император Лъв VI. Появата на подобен труд в старата българска книжнина е била значително улеснена от сравнително богатата византийска хронографска традиция от този тип. Общоприето е схващането, че за първообраз на този български хронограф е послужило съчинението на Константинополския патриарх Никифор I, уголемено и допълнено. (Вж. Nicephori archiepiscopi Constantinopolitani opuscula historica, Edidit Carolus de Boor, Lipsiae 1880, p. 81—101.).

Творбата на Константин Преславски е първата стъпка за приобщаване на българина към християнската хронографска традиция и като такава има своето място и стойност в историята на България от края на IX — началото на X в. Тя има определено познавателно значение, но в същото време не може да не се отбележи, че тя става проводник на византийски политически идеи.

„Историкиите“ са ни познати по ръкопис от XII, т. н. Синодален препис на Учителното евангелие (днес в Москва — ГИМ, Син. 262), който съдържа: л. 1 — изображение на княз Борис-Михаил, Азбучната молитва, 51 беседи, съставящи самото Учително евангелие, Черковно сказание и Историкии. Издание: В. Н. Златарски, Най-старият исторически труд в старобългарската книжнина, СпБАН, XXVII, ИФ, 15 (1923), с. 177—182 (там са посочени и по-старите издания). Публикуваният тук превод е на Ив. Дуйчев (СБК, 1, с. 45—50).

КРАТЪК ЛЕТОПИСЕЦ ОТ АВГУСТ ДОРИ И ДО КОНСТАНТИН И ЗОЯ, ЦАРЕ ГРЪЦКИ

Този кратък хронограф е познат по един ръкопис. Намира се в прочутия Светославов (Симеонов) сборник от 1073 г. (днес в Държавен исторически музей — Москва), лл. 264—266. Макар и отбелязван в специалната литература, той дълго време е стоял настрана от вниманието на изследвачите. Доскоро текстът на хронографа беше достъпен благодарение на фототипното издание на целия сборник — „Изборник великого князя Святослава Ярославича 1073 года. По рукописи Синодальной библиотеки. Издание общества любителей древней писменности фо-

толитографическии способом с предисловием Г. Ф. Карпова", Петербург, 1880. За първи път текстът беше издаден от Б. Ст. Ангелов: B. St. Angelov, Le „лѣтописьцъ вькратъцѣ" du recueil de Simeon (Симеонов сборник) de 1073, Byzantino-Bulgarica, II, Sofia, 1966, p. 95—105; Същият. Из старата българска, руска и сръбска литература, II, С., 1967, с. 84—88. Публикуваният тук превод е направен от мен по това издание.

„Краткият летописец" поставя няколко основни въпроса. Първият от тях е: кога е съставен? Отговорът се крие в самото заглавие „Кратък летописец от Август дори и до Константин и Зоя, царе гръцки". Управлението на малолетния Константин VII Багренородни и неговата майка Зоя се датира между края на 913 — началото на 914 г. и 919 г. Следователно, през това време е съставен и нашият хронограф. Вторият въпрос е тясно свързан с първия: кой е изворът (или изворите), използуван от нашия анонимен автор при съставянето на неговия труд? Малцината изследвачи, занимавали се с този въпрос, са категорични: старобългарският текст е буквален превод на „Кратката хронография" на патриарх Никифор! Едно съпоставяне на двата текста показва очевидната близост на „Краткия летописец" с труда на константинополския архиерей, но в същото време трябва да се отбележат и доста на брой различия. По-важното в случая е друго, а именно: заглавието на хронографа от Симеоновия сборник не се намира в гръцкия текст. И това е лесно обяснимо — хронографът на патриарх Никифор начева с Адам, а нашият летописец — с император Октавиан Август. При това положение можем да приемем, че заглавието на старобългарския хронограф е дело на неговия анонимен автор (освен ако допуснем, че е използуван неизвестен нам гръцки текст). Следователно, можем да твърдим със сигурност, че старобългарският текст се е появил преди 919 г.

БЪЛГАРСКИ АПОКРИФЕН ЛЕТОПИС

Българският апокрифен летопис (това наименование е заслуга на Й. Иванов) или както гласи оригиналното му заглавие — „Сказание на пророк Исай как бе възнесен от ангела до седмото небе", е познат по един препис, запазен в ръкопис от сръбска редакция. Издание: Й. Иванов, Богомолски книги и легенди, София, 1925 (фототипно издание под редакцията на Д. Ангелов, София, 1970), с. 280—287; Превод: Дуйчев, СБК, I, с. 154—161. В настоящото издание е възпроизведен преводът на Ив. Дуйчев.

Българският апокрифен летопис е съставен по всяка вероятност към края на XI в. В текста се открояват ясно две части — апокрифна (началото) и летописна. Летописната част се отличава с изобилие от легендарни мотиви, деформации на историческите събития, деконкретизация на историческата география. Между изследователите липсва еди-

номислие, но все пак съществува становището, че в апокрифния летопис се забелязват богомилски елементи и богомилско влияние при неговото съставяне. Изброените недостатъци на текста са спомогнали твърде много за формирането на негативно отношение към него като исторически извор (от К. Иречек насетне). Това прибързано и до голяма степен неоправдано мнение започна да се преодолява едва през последните години. Внимателното запознаване с текста, съпоставянето му с останалите съчинения, които показват несъмнена близост с него, позволяват да се говори за летописни съчинения от „български тип", рожба на определена епоха и на определена социална среда. Българският апокрифен летопис, както и останалите произведения от тази група са едва ли не единствените свидетели за духа, народностно съзнание и историческото мислене на българина през периода на византийското господство (1018—1186 г.).

1. Средновековните автори дават името кумани и на други народи. В твърдението, че българите (разбирай прабългарите!) са „третата част от куманите", трябва да видим спомена за тюркския произход на прабългарите.

2. С името измаилтяни (от Исмаил — измаилтяни, т. е. народи от тюркски произход) в случая са назовани хазарите, с които без съмнение кан Аспарух е водил ожесточени битки — от разпадането на Стара Велика България в Приазовието до гибелното за него сражение (някъде на север от р. Дунав) в самата зора на осмото столетие.

3. С голяма вероятност Изот би могъл да бъде идентифициран с кан Крум, а в описаните събития да видим разгромяването на император Никифор I през 811 г. и недостатъчно изяснени връзки с империята на Карл Велики.

4. Това е отглас от строителната дейност на княз Борис след покръстването. Преданието за „бели църкви" в Овче поле, на р. Брегалница е било разпространено до XVIII век.

5. Анонимният автор съвсем правдиво, макар и твърде общо, е отразил усилията на цар Симеон да съгради новата престолнина — Велики Преслав.

6. Описаното изобилие в българските земи по времето на цар Симеон, както и малките данъци, отразяват тежненията на българския народ през XI век към епохата, когато е съществувала самостойна българска държава.

7. Вж. бел. 6.

8. Тук авторът е смесил Константин I Велики и неговата майка Елена, тачени извънредно много от средновековното християнство и император Константин VII Багренородни и неговата съпруга Елена — съвременници на българския цар Петър.

9. Византион е античното име на Константинопол.

10. Легендата за смъртта на цар Петър в Рим е засвидетелствувана и в други старобългарски паметници и възпроизведена от българина

Яков Крайков в отпечатаната от него във Венеция (1572 г.) книга „Различни потреби".

11. Би могло да се приеме, че този анонимен цар е византийският император Константин IX Мономах (1042—1055), зет на Теодора и съпруг на нейната сестра Зоя.

12. Оделян е синът на Гаврил Радомир Петър Делян, формата Одєлѣнь е възникнала под влияние на гръцки език: определителният член за м. р. се е слял с името, т. е. ὁ Δελεάνος — 'Οδελεάνος.

13. Последните двама царе Арев и Тургий не се поддават на идентификация.

14. Печенежките нахлувания в земите на юг от река Дунав зачестили от 40-те години на XI в.

ВИДЕНИЕ НА ПРОРОК ДАНАИЛ ЗА ЦАРЕТЕ И ПОСЛЕДНИТЕ ДНИ И КРАЯ НА СВЕТА

„Видение на пророк Данаил за царете" или още „Видение Данаилово", както и „Тълкувание Данаилово", което по идейна насоченост, съдържание и форма е твърде близко до него, са старобългарски творби, които заедно с „Български апокрифен летопис" и още едно „Сказание на пророк Исай" формират своеобразния жанр „летописни творби от български тип". И двете съчинения са запазени в един пергаментен ръкопис от края на XIII или началото на XIV в. (Вж. Ю. К. Бегунов, Козма Пресвитер в славянских литературах, София, 1973, с. 132). Ръкописът е открит през 1873 г. в село Скутари (Скадра) в семейството на свещеника Василий Драгол; оттук и по-сетнешното наименование „Драголев сборник". До 1915 г. ръкописът е бил притежание на Белградската народна библиотека; евакуиран по време на Първата световна война, той е изчезнал. Издание: П. С. Сречковић, Зборник попа Драгола. Садражине и пророштва, Споменик Српске краљске академије, V (1890), с. 10—14. Превод: М. Каймакамова у Петров — Гюзелев, ХИБ 1, с. 443—446 („Видение Данаилово"), 447—449 („Тълкувание Данаилово"). Тук е възпроизведен този превод.

„Видение Данаилово" и „Тълкувание Данаилово" са две творби, които експлоатират мотиви от Стария завет, пропити са с провиденциализъм и месианистически идеи (Вж. подробно у Paul J. Alexander, Historical Interpolations in the Zbornik Popa Dragolia, Actes du XIVe Congrès international des Etudes byzantines, III, Bucureşti, 1976, p. 23—38; М. Каймакамова, Две старобългарски летописни съчинения от XI в., Истор. Пр., 1976, 5). И двете творби отразяват основните концепции на „Откровение Йоаново" или „Апокалипсиса" и изразяват страха на народа от т. нар. второ пришествие. Наред с това, смесвайки библейските събития с някои моменти от историческата действителност, те рефлектират събития от историята на западнобълг-

ските земи през първата половина на XI в. Две са основните исторически събития, които, макар по своеобразен начин, са намерили място в двете летописни съчинения: въстанието на българите под ръководството на Петър Делян (1040—1041) и голямото печенежко нашествие в българските земи на юг от река Дунав през зимата на 1048 г. Основните исторически и географски реалии навеждат на мисълта, че „Видение Данаилово“ и „Тълкувание Данаилово“ са рожба на литературна школа, която има за център областта на град Средец и са създадени през втората половина на XI век.

ТЪЛКУВАНИЕ ДАНАИЛОВО

Вж. тук по-горе, бележките към „Видение Данаилово“. „Тълкувание Данаилово“, макар и близко по съдържание до „Виденията“, съдържа някои изключително важни елементи, които не само го отличават, но и му придават по-голяма историческа стойност. Така например наред с някои летописни елементи (бележките за Симеон и Петър), които го сближават с „Българския апокрифен летопис“, в неговата основа е легендата за Михаил каган. Анонимният автор е употребил името Михаил, което се среща и в гръцките първообрази, но без колебание и използувайки еднаквостта на имената, ни представя образа на българския кан — княз Борис-Михаил („каган“ е очевидна деформация на „кан“). По-детайлно е представена легендата за бременната жена и роденото от нея дете, което ни позволява да видим тук Петър Делян — син на българския цар Гаврил Радомир (1014—1015). Той изпъдил първата си съпруга, маджарка по произход, която бременна се завърнала в родината си. Интересно упоменаване е епизодът с битката между българи и „русите бради“ (едно допълнение към сведението, което намираме във „Виденията“) — очевидно викингите от норвежки произход начело с принц Харалд Хардрад, участвували в потушаването на въстанието на Петър Делян.

СКАЗАНИЕ НА СВЕТИ ПРОРОК ИСАЙЯ ЗА БЪДНИТЕ ГОДИНИ И ЗА ЦАРЕТЕ, И ЗА АНТИХРИСТА, КОЙТО ЩЕ ДОЙДЕ

Това „Сказание на пророк Исай“ допълва и в същото време придава завършен вид на цикъла творби, който си позволих да нарека летописни съчинения „от български тип“. И тук, както при „Българския апокрифен летопис“ разказът се води от името на пророк Исай, но композицията на творбата е по различна. Текстът на сказанието е запазен в сборник № 52, съхраняван в манастира „Николац“ — Черна Гора (Югославия), писан през XV в. Публикуваният тук текст е открит от проф. Б. Ст. Ангелов и Анисава Милтенова. Преводът е направен от

Анна Мария Тотоманова по старобългарския текст, публикуван от Анисава Милтенова и Милияна Каймакамова в Palaeobulgarica, 1983, 4.

Второто „Сказание на пророк Исай“ — наричам го така, за да се отличава от „Българския апокрифен летопис“ — е в много тясна връзка с предшествуващите три текста, а именно: автор (или лицето, от чието име се води действието), географски ареал — в основни линии българските земи и преди всичко техните западни предели, исторически реалии (отделни моменти от българската история през IX и XI в.), етнически групи („измаилтяни“, „руси бради“); пропито е с месианистични веяния. „Сказанието“ има същите недостатъци, както и родствените му три съчинения — деконкретизация (преди всичко в хронологията на събитията и деформация на описваните исторически факти). Наред с това на него му липсват подчертаната летописна тенденция и по-здравата връзка с българското минало, добре изразени в останалите три съчинения. Всички тези наблюдения показват недвусмислено, че Второто Исаево сказание е съставено във време и място, които не се различават съществено от времето и мястото на възникването на „Български апокрифен летопис“, „Видение Данаилово“ и „Тълкувание Данаилово“.

Разказът на пророк Исай върви по линията на събитията, свързани с четирима царе. Първият от тях по име Гордие или Чигочин (?) не може да бъде идентифициран. Все пак споменаването на „измаилтска земя“ и „измаилтяни“ — наименование, употребявано за означаване на народи от тюркски произход — ни позволява да видим в негово лице печенежки владетел. И наистина печенезите са тези, които опустошават българските земи през XI в. Идентификацията на втория или „тридесет и осмия“ цар „Одолян“ (т. е. Оделян) не е трудно — това е Петър Делян, син на Гаврил Радомир, водач на голямото въстание на българския народ през 1040—1041 г. Основание за тази идентификация е не само името на владетеля, но и редица други белези, а именно: той идва от запад, т. е. от Унгария, воюва срещу „русобрадите“ — норвежките наемници, води „четиридесетхиляди войници“ (такава цифра наистина се свързва с действията на Алусиян, но тези войници са му дадени от Петър Делян), областта, в която действувал, и т. н.

Трудна е идентификацията на „тридесет и деветия цар на име Симон Премъдри“. Ако се доверим на известието, че той е дошъл на Балканския полуостров „с кораби по море“, то в негово лице бихме могли да видим норманския владетел Робер Гюискар, воювал в западните области на полуострова през 1081—1085 (при това положение годините 1081—1085 са terminus post quem за съставянето на „Сказанието“).

Най-сетне в „четиридесетия цар“ Михаил можем да видим българския княз Борис-Михаил и да приемем, че тук е възпроизведена, макар и сериозно видоизменена, легендата за Михаил каган, позната ни от „Тълкувание Данаилово“.

СИНОДИК НА ЦАР БОРИЛ

Така нареченият Синодик на българския цар Борил е достигнал до нас в два преписа: 1) Палаузов препис (бил е притежание на известния възрожденски деец Н. Хр. Палаузов), българска редакция от края на XIV век; съхранява се в НБКМ, № 289 лл. 1—62; 2) Дринов препис (по името на своя притежател М. Дринов), от края на XVI век; пази се в НБКМ, № 432 (лл. 184а—203б). Първата част от Синодика, която съдържа описания и анатеми на различни антиправославни учения, е превод от гръцкия „Синодик в неделята на православието" — книжовен паметник, съставен през 843 г. във връзка с възстановяването на иконопочитанието. Старобългарският превод е бил изготвен по личното нареждане на цар Борил за нуждите на свиканията през 1211 г. събор против богомилското учение. По-голяма стойност за българската история имат оригиналните части на българския Синодик, а именно: сведенията за богомилското учение и за самия събор, както и по-късните добавки — разказът за възобновяването на българската патриаршия, списъкът на българските царе, царици и други властели, който играе ролята на поменик, анатемите срещу еретическите учения през XIV век (последните добавки се свързват с името на търновския патриарх Евтимий).

Издание: М. Г. Попруженко, Синодик царя Борила, София, 1928 (= Български старини, VIII), с. 2—96 (успоредно издание на двата преписа); превод: Дуйчев, СБК, II, с. 28—29, 44—46, 156—169 (избрани места). В настоящото издание е възпроизведен преводът на Ив. Дуйчев.

1. Събор против богомилите при цар Борил в 1211 г.

Изразът „при цар Борил изникна като някакви зли тръни триклетата и богомерзка, и богомилска ерес, чийто начинател тогава се яви пресквернят поп Богомил", не бива да се разбира в смисъл, че богомилското учение се появява за първи път едва в началото на тринадесетото столетие. То води своето начало от средата на X век и до времето на цар Борил има продължителна и променлива история. Хитрината, с която българският цар принудил богомилите да изложат свободно основните принципи на своето учение, напомня много действията на византийския император Алексий I Комнин спрямо богомилския ересиарх Василий в началото на XII в.

2. Възобновяване на българската патриаршия в 1235 г.

Българската патриаршия била ликвидирана от Василий II Българоубиец при окончателното покоряване на българската държава в 1018 г. След освободителното въстание от 1186—1188 г. българската църква била възглавена от Василий, който имал сан архиепископ. Всички опити на Иван I Асен и Калоян да възстановят патриаршеското достойнство на българския църковен водач не донесли успех. През 1204 г. след продължителни преговори с папа Инокентий III, цар Калоян склю-

чил така наречената уния с Римската църква, която довела до необходимото международно признание на българската държава: българският владетел получил титлата рекс (Калоян я изтълкувал като император-цар), а българският духовен глава бил въздигнат в сан примас. Постепенно условията, довели до сключването на унията, били изживени, и цар Иван II Асен престанал да я зачита. Архиепископ или примас Василий в знак на протест се оттеглил в Света Гора и през 1234 г. монахът Йоаким бил избран за търновски архиепископ, ръкоположен и благословен от константинополския патриарх Герман II (по това време в Никея). На следната, 1235 г. бил сключен съюзен договор между българското царство и никейската империя, скрепен с брачен съюз между дъщерята на цар Иван II Асен Елена и сина на император Йоан Дука Ватаций Теодор. По същото време никейският император и патриарх Герман II били принудени да се съгласят архиепископ Йоаким да бъде въздигнат в сан патриарх, което станало едновременно със сватбените тържества в гр. Лампсак. По този начин българската патриаршия била възобновена.

ЛЕТОПИСЕН РАЗКАЗ ОТ ВРЕМЕТО НА ЦАР ИВАН II АСЕН

Летописният разказ се намира в пергаментен ръкопис от втората половина на XIV в., сръбски извод: Трефологии, или избрани служби на светци с други съчинения (някога в сбирката на А. И. Хлудов, сега в ръкописния отдел на Държавния исторически музей в Москва — Хлудов, № 162, л. 141б—142). Текст и превод: Ст. Кожухаров, Неизвестен летописен разказ от времето на Иван Асен II, Литературна мисъл, 1974, 2, с. 126—129 (тук е възпроизведен преводът на Ст. Кожухаров). Както вече посочих, този текст по своите литературни особености принадлежи към жанра „пренасяне на мощи“, тъй като в неговата основа лежи разказът за пренасянето на мощите на Св. Петка от Каликратия в Търново. Но наред с това текстът има и всички характерни черти на кратко летописно съчинение.

Кой е „цар (император) Роман“, трудно може да се каже, тъй като подхождат поне двама византийски владетели с това име — Роман III Аргир и Роман IV Диоген. „Иван, Новия Асен“ е цар Иван II Асен, а „Асен Стария“ — неговия баща Иван I Асен. Летописният разказ съдържа една изключително ценна информация, която отсъствува в другите извори, свързани с възстановяването на патриаршията — пътуването на Йоаким до Никея, „за да бъде благословен за архиерей“, т. е., за архиепископ.

ЛАТИНИТЕ НАПАДАТ ЗОГРАФ

Този летописен разказ или възпоминание за злощастната съдба на Зографския манастир (Света гора) е възникнал наскоро след описаното събитие (10 октомври 1275 г.). Запазен е в един ръкопис от XVI, който е бил донесен в Москва от В. Григорович и се е пазел в някогашния Румянцевски музей. Издание: Иванов, БСМ², с. 438—440; Превод: Й. Иванов, Старобългарски разкази, София, 1935, с. 49—52. Тук използуваме този превод, който е възпроизведен у П. Динеков, Старобългарски страници, с. 351—353.

Събитието, довело, макар и по косвен път, до латинското нападение над българския манастир „Св. Георгий" или Зографски (Света гора) е сключването на унията между източната и западната църква. Притиснат от трудната международна обстановка — коалицията, организирана от сицилианския и неаполитанския крал Шарл д'Анжу, обединила сърби, българи, албанци, както и някои гръцки елементи — византийският император Михаил VIII Палеолог (в текста вм. Палеолог — Матеолог, т. е. „празнослов", „суетнослов"!) бил принуден да подири изход във възстановяване на единението между Константинополската и Римската църква, нарушено в 1054 г. Унията била сключена на 6 юли 1274 г. на събор в гр. Лион. Този акт разделил Византия, а и цялата православна църква, на два лагера. Това разделение не отминало и светогорските манастири. Сред противниците на обединението с католическата църква и върховенството на папата били и монасите от Зографския манастир. Точно това довело до злощастния 10 октомври 1275 г., когато манастирът бил разграбен и опожарен, а част от монасите погубени.

РАЗКАЗ ЗА ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ НА БЪЛГАРСКАТА И СРЪБСКАТА ПАТРИАРШИЯ

Този разказ, чиято дата на възникване е неопределена, е познат по три късни ръкописа (XV—XVII в.), руска традиция, както и по някои печатни издания на Кормчаята. Издание на текста: Боньо Ст. Ангелов, Стари славянски текстове. V. Разказ за възстановяване на българската и сръбската патриаршия, ИИБЛ, VI (1958), стр. 264—269. Преводът е направен по това издание от В. Гюзелев и е взет от Петров-Гюзелев, ХИБ, 2, стр. 338—339. За събитията около възобновяването на българската патриаршия (1235 г.) вж. бележките към Синодика на цар Борил, 2 и летописния разказ от времето на цар Иван II Асен.

БЕЗИМЕННА БЪЛГАРСКА ЛЕТОПИС

Така наречената „Безименна българска летопис", която по своята форма стои твърде близо до кратките византийски хроники, е позната по ръкопис, съхраняван в библиотеката на Киевската духовна академия. Издадена е от известния румънски славист Йон Богдан: I. Bogdan, Ein Beitrag zur bulgarischen und serbischen Geschichtschreibung, Archiv für Slavische. Philologie. XIII (1891), s. 526—536. Публикуваният тук превод е взет от Дуйчев, СБК, II, с. 265—275.

„Безименна българска летопис" е съставена по всяка вероятност от неизвестен по име българин (духовно лице?) през първата четвърт на XV в. В основната концепция на автора (подбор на историческите факти и тяхното обяснение) правят впечатление две неща: известното безразличие към съдбата на балканските християнски народи и опитът да се намери обяснение на турските успехи — обяснение, което в никакъв случай не представя в добра светлина балканските държави. Вж. подробно у Iv. Dujčev, La conquête turque et la prise de Constantinople dans la litterature-slave de l'époque. — In: Iv. Dujčev, Medioevo bizantino-slavo, III, Roma, 1971, p. 360—366.

1. По времето на султан Орхан турците успели да овладеят по-голямата част от Мала Азия. Под византийски контрол останали само някои изолирани градски центрове.

2. Турците преминали проливите и се настанили трайно на Балканите през 1352—1354 г., след завладяването на крепостите Цимпе и Галиполи.

3. Подобни сведения, които говорят за известни опити за сътрудничество между Византия, България и Сърбия, пред лицето на турската опасност, са ни познати и от историческото съчинение на император Йоан VI Кантакузин. Тъкмо тези взаимоотношения са дали основание на автора на летописа да изрази своето разочарование от политиката на балканските християнски държави.

4. Датата на този турски поход е грешна. Ако авторът има пред вид превземането на София от османците, то това е станало чак в 1382 г.

5. Споменатите двама синове на българския цар Иван Александър са Йоан Асен и Михаил Асен. Описаните събития, в които те са главните действуващи лица, имат легендарен характер.

6. Йоан Кантакузин не е „царувал" 25 години, а само седем години (1347—1354); той е починал на 15 юни 1383 г.

7. Йоан V Палеолог („Калоян") приел царството на своя баща не в „зряла възраст", а непълнолетен през 1341 г.; през 1347—1354 г. той споделял императорската власт със своя тъст Йоан VI Кантакузин; управлявал византийската империя до 1391 г.

8. Йоан V Палеолог е имал не двама, а четирима синове: Андроник IV, Мануил II, Теодор и Михаил.

9. Точната дата на битката при Черномен е 26 септември 1371 г. Авторът на летописта ни предлага кратко, но точно описание на тази решителна битка.

10. Цар Иван Александър е починал на 17. 2. 1371 г.

11. Турците превзели град Галиполи (на Мраморно море) през 1354 г.

12. Мануил II Палеолог (1391—1425).

13. Скилоян („Куче Йоан") е прозвище на цар Калоян (1197—1207 г.), дадено му от византийците.

14. Решителната за балканските християнски народи битка на Косово поле е станала на 15 юни 1389 г.

15. Това е известната битка при Ровине (дн. в Румъния), 17 май 1395 г. Битката не дала решително предимство на нито една от двете страни, но влашкият войвода Мирчо Стари бил принуден да признае върховенството на турския султан.

16. Това сведение за гибелта на цар Иван Шишман се потвърждава и от един османотурски документ.

17. Битката при Никопол: 25. 9. 1396 г.

18. Цар Иван Срацимир бил пленен от труците, а неговата държава ликвидирана, непосредствено след Никополската битка, през последната четвърт на 1396 г.

19. Въпросната обсада на византийската столица се отнася към 1394 г.

20. Известната битка при Анкара (28 юли 1402 г.) между турците начело със султан Баязид и монголците, предводителствувани от Тамерлан (Тимур). Турската армия претърпяла голямо поражение, а султан Баязид попаднал в плен.

21. Турските междуособици след битката при Анкара са тясно обвързани с въстание на българите, наричано въстание на Константин и Фружин (1408—1413 г.). Вж. Ал. Кузев, Восстание Константина и Фружина, Bulgarian Historical Review, 1974, с. 53—69.

ВЛАДИСЛАВ ГРАМАТИК

РИЛСКА ПОВЕСТ

Известната „Рилска повест", или още „Възобновяване на Рилския манастир и пренасянето на мощите на Иван Рилски в Рила", е запазена в четири редакции. „Рилската редакция", която е автограф на Владислав Граматик, се намира в известния „Сборник от 1479" или „Рилски панегирик (Национален музей Рилски ман., № 4/8. Вж. Данчев, Владислав Граматик, с. 65—75). Същият текст е преписан в Панегирика

на Мардарий от 1483 г. (НМРМ, № 4/5). „Бялгардската“ или наричана от някои учени „Софийска“ редакция е известна по два преписа — първият по ръкопис от XV—XVI (до началото на Втората световна война в Народната библиотека в Белград), а вторият — по ръкопис от 1803 г. В Народната библиотека „Кирил и Методий“ (София) е запазен сборник с произведения, посветени на Иван Рилски (XVIII — нач. на XIX в.), в който се намират няколко страници от една късна и съкратена редакция на Владиславовия текст. Най-сетне, съществува и „Московска редакция“ или по-скоро Московски препис от края на XVI — началото на XVII век. Вж. подробно Г. Данчев, Към въпроса за преписите и редакциите на Рилската повест на Владислав Граматик. — В: Руско-балкански културни връзки през Средновековието. С., 1982, с. 89—101.

Издание: Kałużniacki, Werke, S. 405—431 (успоредно издание на рилската и белградската редакция; Б. Ст. Ангелов, Стари славянски текстове. Нова редакция на повестта за Иван Рилски, ИИБЛ, IX (1960), с. 247—255. Превод: В. С. Киселков, Владислав Граматик и неговата рилска повест, София, 1947, с. 57—70, Същият превод е препечатан от П. Динеков („Старобългарски страници“, с. 225—235). Направеният от В. Киселков превод, както и всички останали, не отразява текста на една редакция, а е комбинация от двете.

Владислав Граматик е старобългарски книжовник, работил в традициите на Евтимиевата школа. Роден е в началото на петнадесетото столетие, а е починал вероятно след 1479 г. Работил е в Ново Бърдо (рударски център в Сърбия). Жеглиговския манастир, наричан още Матейче, разположен край Скопска Черна Гора, може би е Рилския манастир. Дело на неговото плодовито перо са четири изключително интересни сборника, а именно: от 1456 г. (днес в Одеса), 1469 (днес в Загреб — 770 л.), 1473 (днес в Рилски манастир) и 1479 (също в Рилски манастир — 735 л.). Някои учени са склонни да приемат, че Владислав Граматик е работил и върху ръкописа на един „Шестоднев“.

Специалистите познавачи на творчеството на Владислав Граматик повече от едно столетие спорят, коя от двете редакции на „Рилската повест“ е първична. Напоследък надделява становището, че Владислав Граматик е автор на „рилската редакция“, поместена в неговия сборник от 1479, а „белградската редакция“ — дело на неизвестен книжовник.

1. Тук Владислав Граматик представя съвсем накратко началния етап от турското завладяване на Балканския полуостров. След първите турски набези на полуострова, активното покоряване на балканските земи начева с покоряването на малката крепост Цимпе (1352 г.) и особено на Галиполи (1354 г.).

2. Авторът говори за известната битка при Черномен, на р. Марица (близо до Одрин), между войските на Вълкашин и Углеша, независими владетели в Средна и Източна Македония и османските турци

(26 септември 1371 г.). Битката завършила с голямо поражение на християнските войски и гибелта на двамата предводители.

3. Известното сражение на Косово поле (15 юни 1389 г.) между сръбските войски, командувани от княз Лазар, подпомагани от някои съюзнически отряди и армията на султан Мурад. Битката завършила с голямо поражение за сръбските войски.

4. В разгара на сражението султан Мурад бил убит от сръбския велможа Милош Обилич. След битката турците посекли пленения сръбски княз Лазар над трупа на погиналия султан.

5. Покоряването на България завършило с овладяването на Търново и Видин (1393—1396 г.). Столицата Търново била превзета от турците на 17 юли 1393 г.

6. Става дума за мощите на Иван Рилски, пренесени в Търново по времето на цар Иван I Асен (1195 г.).

КРАТКА ХРОНИКА ОТ XVI ВЕК

Тези седем кратки, но важни записи се намират на последния хартиен лист (IIIа) на ръкопис № 180 [313] от фонда на Народната библиотека „Кирил и Методий", който представлява Осмогласник, съставен през четиринадесетото столетие. Те са писани от една ръка с черно мастило (има само две кафяви букви). Няма съмнение, че са дело на едно и също лице и датират от едно и също време — след повторното подвързване на книгата, извършено в 1598 г. Публикуваният тук превод е направен от мен по следното издание: Ив. Божилов, Един Осмогласник от времето на цар Иван Александър (НБКМ 180 [313]. — В: Сборник в памет на Ст. Ваклинов, София, 1983, (под печат).

1. Споменаването на Нѣнѣ (Иван), както и годината 6956 (=1448) ни насочват към едно единствено възможно тълкуване, а именно: в текста е поменат Ян Хуниади и се визира битката при Косово поле (17—18 октомври 1448), в която храбрият трансилвански войвода бил победен от турците.

2. Свети град, един от укрепените центрове на Скендербег, е бил овладян от турците през 1448 г., а не през 1457 г., както твърди авторът на хрониката.

3. Тук вероятно се има пред вид неуспешният поход на султан Мохамед II срещу Круя през 1466 г.

4. Този текст може да се свърже с военните действия на Мохамед II срещу Георги Кастриоти Скендербег във времето между 1466 г. (сведението в предшестващия пасаж) и 17 януари 1468 г. (смъртта на Скендербег), т. е. най-вероятно към 1467 г.

5. Що се отнася до тази част от текста, то тук е посочена точната дата (1516 г.) и няма съмнение, че се визират събития от времето на султан Селим I.

6. Авторът отбелязва покоряването на Египет („град Мисер!“), след битката при Кайро (януари 1517 г.) от султан Селим I.

7. С тази фраза съвсем лаконично се съобщава за разгрома на въстанието на казълбашите от султан Сулейман Законодателя.

8. Т. е. Овладяването на остров Родос от турците, което е станало не през 1526 г., а през 1522 г.

9. Записвачът е пропуснал да посочи датата на събитието, за което разказва, но едва ли трябва да се съмняваме, че става дума за покоряването на Унгария през 1526 г. — прочутата битка при Мохач (29 август 1526 г.) и влизането на султан Сулейман в Буда през месец септември същата година.

ПЕТЪР БОГДАН

ИСТОРИЯ НА СОФИЯ И БЪЛГАРИЯ

Петър Богдан (1601—1674) заема изключително важно място в българската история през XVII век. Роден в Чипровци, приел католишката религия, той завършва колеж в Рим. Посвещава живота си на католическата пропаганда в българските земи и на борбата за освобождението на българския народ. Известно време е католишки епископ на София. (Вж. Iv. Dujčev, Pierre Bogdan — Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastique, IX (1937)., coll. 402—405.) На науката отдавна бе известно, че Петър Богдан е писал исторически съчинения, които не са достигнали до нас (Ив. Дуйчев, Два исторически опита на архиепископ П. Богдан Бакшев — Родина, I (1939), кн. 3, с. 162—163). Едва напоследък бяха открити следи от тези трудове на бележития българин. Публикуваният тук откъс бе открит в архива на папската конгрегация, в ръкопис, чийто автор е Джовани Патрицио — т. 485, лл. 207а—211в. Издание на латинския текст и български превод: Б. Димитров, За историята на София и България от П. Богдан, Исторически преглед, 1979, 1, с. 103—105 (превод), 105—107 (текст). Тук обнародвам превода на Б. Димитров.

1. Според Комес Марцелин през 499 г. прабългарите нахлули на Балканския полуостров, в земите на юг от Дунав и край р. Цурта, разбили голяма византийска армия.

2. Според сведенията на хронистите Йоан Малала и Теофан, през 535 г. прабългарски войски нахлули в Тракия и нанесли голямо поражение на византийците. Фразата „Като убили техния цар в Акум“ е грешна. В случая прабългарите пленили византийските предводители Константин, Годила и Акум, който бил хун по произход и стратилат на Илирик.

3. Тук твърде неточно и в съкратен вид е представен процесът на появата и установяването на прабългарите на Балканския полуостров, както и формирането на българската държава.

МЕТОДИЙ ДРАГИНОВ

ПОТУРЧВАНЕ НА ЧЕПИНО

Летописната бележка, описваща трагичната съдба на българите от Чепино (втората половина XVII век), е позната по текста, публикуван в Ст. Захариев, Географико-историко-статистическо описание на Татарпазарджишката кааза, Виена, 1870, с. 67—68. Приема се, че ръкописът, съставен в края на XVII в., е загубен. Публикуваният тук текст е взет от П. Динеков, Старобългарски страници, с. 387—388 (той възпроизвежда изданието на Й. Иванов, Старобългарски разкази, София 1935, с. 80—81).

ПРИПИСКИ

1. Слова на Атанасий Александрийски против арианите

Словата против арианите на александрийския епископ Атанасий са съставени към 360 г. Старобългарският им превод, извършен от Константин Преславски, е познат по пет ръкописа, всички от руски произход (XV—XVI). В приписка към най-стария препис, датиращ от 1489 г. (ръкопис n° 968 от сбирката на Погодин — днес в Ленинградската държавна библиотека „Салтиков-Щедрин". (Вж. Кл. Иванова, Български, сръбски и молдо-влахийски ръкописи в сбирката на М. П. Погодин, София, 1981, с. 460—461, n° 968) е отбелязано, че преписвачът следва стриктно старобългарския текст и старобългарския правопис. Приписката на Тудор Доксов се среща и в петте ръкописа. В поменатия вече най-стар препис от 1489 г. тя е разположена на л. 208б, като 28-те реда са вписани в кръст. Издание: A. Vaillant, Discours contre les ariens de Saint Athanase, Sofia, 1954. p. 6—7 (Кл. Иванова, цит. съч., с. 461: частично издание на текста). Публикуваният тук превод е взет от Дуйчев, СБК, I, с. 76.

2. Търновско евангелие

Търновското евангелие или по-скоро четвероевангелие с месецослов съдържа 247 л. — пергамент и хартия. Писано е по времето на цар Константин Тих Асен. Годината 6781 от сътворението на света отговаря на 1272—1273 септемврийска година. Съхранява се в Загреб. Текст и превод на приписката у Дуйчев, СБК, II. с. 65, n° XXVIII.

3. Свърлижко евангелие

Евангелието е наречено така по името на града, където се е съхранявало и открито. Град Свърлиг се намирал в долината на горното течение на река Тимок. Издание на приписката: Г. А. Ильинский, Сверлижкие отрывки. — В: Сборник статей по славяноведению, II СПб, 1906 (отделен отпечатък); Дуйчев, СБК, II, с. 65—66: текст и превод (в настоящото издание е използуван преводът на Ив. Дуйчев). Тази приписка, която на пръв поглед не се различава от останалите приписки от този тип, съдържа твърде ценна историческа информация, а именно: 1) Град Свърлиг и цялата Тимошка област по това време, т. е. 1278/9 г., са били в пределите на българската държава; 2) Разкрива истинското име на водача на въстанието от 1278—1280 г., Ивайло, който във византийските извори е назован Лахана; 3) Сведения за обсадата на столицата Търново от византийски войски, подкрепящи претендента за българския престол Иван III Асен.

4. Хлудов паремейник

Ръкописът е наречен така по името на някогашния собственик — днес се съхранява в Държавния исторически музей в Москва. В приписката не е отбелязано, както е обичайно, нито къде, нито кога е преписан текстът. Все пак някои допълнителни указания ни позволяват да направим известни предположения. Преписвачът „раб божи Никола", със светско име Брата (т. е. той е бил монах или свещеник), брат на „поп Дядослав", отбелязва, че книгата е написана „в дните на благоверния цар господин Андроник Палеолог и при неговия син цар господин Михаил". Идентифицирането на тези двама „царе" не е трудно — това са византийският император Андроник II Палеолог и неговият най-голям син и съимператор Михаил IX Палеолог, който е починал през 1320 г. Следователно това е крайната дата за написването на книгата; за начална дата на написването може да се приеме 1294 г., когато Михаил IX е бил провъзгласен за съимператор на своя баща. Датирането на ръкописа по поменатите двама византийски василевси, показва, че той е изготвен в пределите на империята, но в територия с компактно българско население (Македония).

5. Хилендарско евангелие

Евангелието се съхранява в манастира Хилендар (Света гора), п° 7. Написано е на пергамент, с красиво писмо. Съдържа миниатюри на четиримата евангелисти, разположени, всяка една от тях, на цяла страница. Издание: Иванов, БСМ², с. 265; Дуйчев, СБК, II, с. 67 (текст и превод). Тук използуваме превода на Ив. Дуйчев. Четириевангелието (в текста „четвероблаговестие") е написано по поръка на цар Георги II Тертер през 1322—1323 септемврийска година, индиктион 5. Формулата „обладател на българския и гръцкия скиптър" през XIV в. не отговаря на истинското съдържание. С подобни титли се ласкаят

всички балкански владетели, но те не означават нищо повече от това, че всеки от тях, в определено време (кратко или по-продължително) господства над спорни територии или земи, обитавани от население от чужд произход.

6. Средецко евангелие

Приписката към Средецкото евангелие се намира на пергаментов лист, намерен от руския консул в Скопие И. Ястребов в учителя Хаджи Йордан, впоследствие предаден в Белградската народна библиотека. Издание: Г. А. Ильинский, Запись в Средецком евангелие, ИИД, XI—XII, с. 121; Дуйчев, СБК, II, с. 68 — текст и превод. Тук публикуваме превода на Ив. Дуйчев. Два момента заслужават особено внимание: 1. Годината 6837 съответствува на 1328/29 септемврийска година, т. е. евангелието е преписано през царуването на Михаил III Шишман, който тук е назован Михаил Асен. Това не е грешка на преписвача, а отговаря на действителното положение, тъй като Михаил Шишман Асен е бил потомък на Асеновата династия. Като Михаил Асен българският цар фигурира в официални документи на гръцки език. 2. Изразът „в света София, Средецката митрополия" свидетелствува, че към това време градът все още се е наричал Средец и името София се явява малко по-късно.

7. Станиславов пролог

Приписката е всъщност послесловие към пролог, преписан от „грешния раб божи Сатанислав" през 1330 г. в Лесновския манастир Св. Михаил. Днес ръкописът се съхранява в Белградската академия на науките. Послесловът е на последния 321б лист и е запазен частично. Издание: Иванов, БСМ², с. 161—162. Публикуваният тук превод е на В. Гюзелев и е взет от Петров-Гюзелев, ХИБ, 2, с. 415—416. Интересно е да се отбележи, че както целият пролог, така и послесловът са на български език и правопис, т. е. Станислав, макар и да е живял в Лесновския манастир, който по това време е бил под сръбска власт, е продължавал да пише на български език. В приписката е разказано, твърде пестеливо, за управлението на сръбския крал Стефан Урош, наречен още Дечански. Станислав не е пропуснал да отбележи поражението на българите в злощастната битка при Велбъжд (29 юли 1330 г.) и гибелта на цар Михаил III Шишман Асен.

9. Евангелие от Анхиало

Четвероевангелието, преписано от монаха Методий Гемист през 1337 г. в Анхиало, се съхранява в Ленинградската държавна библиотека М. Е. Салтиков-Щедрин (в Русия е донесено от Порфирий Успенски, който го е взел от манастира Варлаам в Метеор-Тесалия, Гърция). Издание: K. Treu, Die griechischen Handschriften der Neuen Testament in der Ud SSR, Berlin, 1966 (Texte und Untersuchungen zur Geschichte der

Altchristlichen Literatur, Bd. 91), s. 106; Превод: Дуйчев, СБК, II, с. 281. Характеристиката „грешен и небрежен монах Методий Гемист, напълно неграмотен“ е в духа на средновековната традиция. Лошият гръцки език (текстът изобилствува с грешки!) може би оправдава допускането, че Методий Гемист е българин.

10. Пролог от 1337/38 г.

Този Пролог е бил един от многото ръкописи съставящи една от най-големите частни ръкописни колекции в Русия — колекцията на М. П. Погодин (1800—1875). Няма сведения по какъв път е попаднал в ръцете на Погодин. Днес се съхранява в Ленинградската библиотека „Салтиков-Щедрин“ (n° 58 — вж. Кл. Иванова, Български, сръбски и молдо-влахийски ръкописи..., n° 59, с. 268—273). Издание на приписката (послеслова): Сырку. Время и жизнь патриарха Евтимия Терновскаго, с. 458, бел. 1; Дуйчев, СБК, II, с. 282—283 (текст и превод); Кл. Иванова, цит. съч., с. 272—273. Прологът е написан през „година 6846 от сътворението на света, индикт 7“, т. е. през 1337/38 г., на която съответствува индикт 6-и. Не е известно къде се е намирала Великата лавра или манастирът посветен на Св. Богородица. Някои учени са склонни да приемат, че това е Търновската Велика Лавра, докато други ненужно отричат идентификацията с Атонската Велика Лавра.

11. Сборник на поп Филип

Сборникът на поп Филип (преписан през 1345/46 г.) понякога неправилно е наричан „Препис на Манасиевата летопис“. Освен този интересен български книжовен паметник, ръкописът, съставен от поп Филип, съдържа различни духовно-нравствени текстове, с догматически характер, с известен аскетичен, исихатски оттенък, както и тълкувания на Шестоднева на Севериан Гавалски. Ръкописът е собственост на Московската синодална библиотека. Издание на приписката и превод: Дуйчев, СБК, II, с. 129—130. Между епитетите, с които е характеризиран българският цар, заслужава внимание „прекрасния“ Иван Александър“ — епитет, който ни напомня софийския псалтир.

12. Висарионов патерик

Патерикът, или още отечник, т. е. сборник с разкази, свързани главно с живота на монасите, се съхранява в един манастир по далматинското крайбрежие — манастира Крк. За разлика от другите познати патерични сборници текстът, преписан от монаха Висарион, обикновено се характеризира и като Скитски патерик. Издание на приписката: Сырку, Время и жизнь патриарха Евтимия Терновскаго, с. 468, бел. 1; Дуйчев, СБК, II, с. 127—129: текст и превод (тук използуваме превода на Ив. Дуйчев). Годината 6854 съответствува на 1345/46 септемврийска година. Индиктионът е посочен правилно. Лаврата Св.

Михаил трудно може да бъде локализирана, а за нейния игумен архимандрит Никодим не се знае нищо. Заслужава отбелязване и израза „...цар Иван Александър, който владее българското и гръцкото царство“ — една титла на българския владетел, характерна преди всичко за документи, излезли от царската канцелария.

13. Лаврентиев сборник

Приписката към сборника, преписан от монаха Лаврентий през 6856 (= 1347/48 г.), е издадена от П. Лавров, Обзор звуковых и формальных особеностей болгарскаго языка, Москва, 1893, с. 13. (приложение); Куйо Куев, Иван Александровият сборник от 1348 г., София, 1981, с. 401; Дуйчев, СБК, II, с. 134—135: текст и превод (тук е публикуван преводът на Ив. Дуйчев). Любопитното в приписката са пищните епитети, с които Лаврентий е характеризирал Иван Александър. За „цар на българите и на гърците“ вж. тук по-горе, приписки n° 5 и 12.

14. Лесновски Паренесис

Паметникът се съхранява в Народната библиотека „Кирил и Методий“. Само един лист — този с послесловието — се намира в Белградската народна библиотека. Съдържа слова на Ефрем Сирин. Съставен е в Лесновския манастир (Злетово — СР Македония, СФРЮ). Според приписката Паренесистът е преписан от монах Тахота (?), но някои учени са склонни да приемат, че преписвачът е Станислав, преписал Пролога от 1330 г. (тук n° 7) или някои негов ученик. Издание на приписката: Иванов, БСМ², с. 163—164; Дуйчев, СБК, II, с. 139: текст и превод (тук е използуван преводът на Ив. Дуйчев). Както Станиславовият пролог, така и Лесновският Паренесис (1352/53 г.), въпреки продължителната сръбска власт в тези земи (Македония) е написан на български език, а сред поменатите владетели българският цар Иван Александър е поставен на първо място. „Цар Стефан“ е сръбският крал, а по-сетне цар Стефан Душан.

16. Зографски апостол

Книгата, съдържаща, по думите на преводача Лалое, „деяния и послания на светите Христови Апостоли“ (оттук и наименованието Апостол) се съхранява в библиотеката на българския манастир Св. Георги или Зограф в Света Гора под № 49. Приписката се намира на последния, 227 лист. Допуска се, че книгата е писана за царската или патриаршеската църква Св. Спас (Възнесение) на Царевец в Търново. Издание на приписката: Иванов, БСМ², с. 236; Дуйчев, СБК, II, с. 152—153 — текст, придружен с новобългарски превод. В настоящото издание е препечатан преводът на Ив. Дуйчев.

Книжовниците Младен и Лалое не са известни от други паметници. За титулатурата на цар Иван Александър вж. тук по-горе.

17. Бдински сборник

Бдинският сборник според приписката, която се намира на л. 242 от ръкописа, е съставен през 1359/60 г. във Видин по желанието и нареждането на царица Анна, съпруга на Иван Срацимир. Съдържанието на книгата е твърде любопитно: в нея са включени житийни текстове, посветени на жени-светици и мъченици, както и едно описание на светите места в Йерусалим. Днес ръкописът се съхранява в Университетската библиотека на белгийския град Гент под № 408. Издание: Bdinski zbornik. An Old Slavonic Menologium of Women Saints (Ghent University Library Ms. 408, A. D. 1360). Edited and annoted by J. L. Scharpé and F. Vyncke. With an Introduction by E. Voordeckers., Bruges, 1973, p. 242: приписката); Превод: Дуйчев, СБК, II, с. 154 (тук е използуван този превод). Заслужава отбелязване титулатурата на цар Иван Срацимир, която не се отличава по нищо от титулатурата на неговия баща Иван Александър. Царица Анна е дъщеря на влашкия господар Никола Александър Басараб (1352—1364).

18. Четвероевангелие на видинския митрополит Даниил

Четвероевангелието е писано във Видин, престолния град на цар Иван Срацимир, по всяка вероятност преди 1360 г. Ръкописът се съхранява в Британския музей под сигнатура Add. Ms. 39625 (произхожда от сбирката на барон Зауч-Робърт Кързън и е донесено от Атонския манастир Каракала). Издание: Сырку, Время и жизнь патриарха Евтимия Терновскаго, с. 442, бел. 2; Дуйчев, СБК, II, с. 169—170: текст и новобългарски превод (тук е публикуван преводът на Ив Дуйчев). Митрополитът на Видин Даниил, по чиято повеля е преписано четвероевангелието, не е споменат в Синодика на българската църква и е неизвестен от други извори. Заслужава отбелязване характеристиката „младия цар Иван Срацимир".

19. Гръцки стихирар от 1367 г.

Ръкописът е бил собственост на манастира „Св. Йоан Продром", в планината Меникей край Серес. Сега се намира в Атинската национална библиотека (№ 2607, л. 277б). Издание на приписката: Iv. Dujčev, Una nota manoscritta con i nomi di Giovanni Alessandro, Re di Bulgaria e di Regina Teodora, Studia Serdicensia, II, 1940, p. 95—96; Дуйчев, СБК, II, с. 176; A. Guillou, Les archives de Saint-Jean-Prodrome sur le mont Ménécée, Paris, 1955, p. 193.

Преводът е направен по последното издание от мен. Колебание предизвиква обяснението на името Гарели — фамилно име на преписвача или местно наименование. Второто предположение е по-вероятно. Подобен топоним е известен от византийските извори и от един прабългарски надпис: крепост, превзета от кан Крум през 813 г. (вж. тук, с. 46...). Заслужава отбелязване фактът, че в приписката към един гръцки ръкопис (основният текст и приписката са дело на една и съща ръ-

ка) се възхвалява българският владетел! Тъй като през 1367 г. (дата 6877 г., 6 индикт, 20 октомври) областта, в която се намира крепостта Гарели (= Гариала?) не е била в пределите на българската държава, то остава второто обяснение: монахът Калист е българин, живее сред компактно българско население (?) и отразява тежненията към българската държава.

20. Осмогласник от времето на цар Иван Александър

Ръкописът е съставен през последното десетилетие от царуването на Иван Александър нейде из Македония (тогава под сръбска власт). Макар че редакцията на текста и правописът са сръбски, и тук, както в редица други случаи, анонимният книжовник отбелязва, че пише книгата си „в дните на благоверния и христолюбивия господин [Иван] Александър...“ Ръкописът е изпитал върху себе си превратностите на съдбата. След като прекарал известно време в с. Косоврасти (Македония), попаднал в ръцете на известния възрожденски деятел Нако Станишев, чийто син д-р К. Станишев го предал в Народната библиотека „Кирил и Методий“, където се съхранява и днес (п° 180). Издание и превод на приписката: Ив. Божилов. Един осмогласник, с.... Приписката отразява, макар и недостатъчно конкретно, тревожните събития в началните години от турското завоевание. Заслужава внимание твърдението на хрониста, че Иван Александър произхожда „„от две страни от царско коляно“ — той е потомък на Асеновци и е в роднински връзки с цар Теодор Светослав. Вж. Ив. Божилов, Родословието на цар Иван Александър, Истор. преглед, 1981, 3—4, с. 166—167.

21. Апостол с тълкувания от времето на цар Иван Александър

Книгата е препис от българския оригинал, изработен в 1516 г. в днешните румънски земи. Намира се в Ленинградската публична библиотека „Салтиков-Щедрин“. Издание на приписката: Сырку, Время и жизнь патриарха Евтимия Терновскаго, с. 437, бел. 3; Дуйчев, СБК, II, с. 172—174: текст и новобългарски превод (тук е възпроизведен преводът на Ив. Дуйчев). В приписката се говори много общо за завоеванията на Иван Александър. „Благоверна и новопросветена царица“ е Теодора. Думите на автора на приписката говорят убедително, че първообразът на достигналия до нас ръкопис е превод от гръцки, а не копие на друг български ръкопис.

22. Славянски превод на съчиненията на Дионисий Ареопагит.

Преводът е извършен от светогорския монах Исай по заръка на серския митрополит Теодосий през 1371 г. Ръкописът (първата половина на XVI в.) се е намирал в Зографския манастир, а след това в някогашната дворцова библиотека във Виена; сега във Виенската национална библиотека — ÖNB II/43 — Cod. Slav. 14. Другият познат ръкопис, който съдържа приписката на Исай е т. нар. Румянцевски

ръкопис № 93 (XV в.). Издание на приписката: Иванов, БСМ², с. 226—227; Дуйчев, СБК, II, с. 174—176 (откъс от текста и превод). Б. Ст. Ангелов, Из старата българска, руска и сръбска литература, II, С., 1967, с. 157—161. В настоящото издание е използуван преводът на Ив. Дуйчев.

Основното събитие, описано в приписката, е битката при Черномен, на р. Марица (26. 9. 1371) — поражението на християнските войски, гибелта на Вълкашин и Йоан Углеш и последвалото турско нахлуване в Източна Македония. Разказът е много майсторски и изключително емоционален, което превръща приписката в един от паметниците от този род с най-високи художествени качества. Авторът е зашифровал името си: 820111 = Исаïа.

21. Трефологий от XIV в.

Ръкописът е част от сбирката на А. И. Хлудов. Преводът е направен от Анна-Мария Тотоманова по изданието у Иванов, БСМ², с. 115. Преселническите движения на българи от Скопско към Конюх (планина и град в Албания) би трябвало да се свържат с борбите на Скендербег срещу турското нашествие. Споменатият „цар Мехмед" е турският султан Мохамед II Фатих.

22. Сборник на Владислав Граматик от 1469 г.

За Владислав Граматик вж. бележките към „Възстановяване на Рилския манастир" (с. 370). Сборникът се съхранява в Югославянската академия на науките в Загреб — оттам и неговото наименование „Загребски сборник". Състои се от 770 листа. Той е най-хубавият в художествено отношение ръкопис на Владислав Граматик. Запазен е сравнително добре — липсват само първите пет листа. Сборникът е завършен през 1469 г. в манастира Света Богородица в Матейче (на 15 км от Куманово) и е изготвен по заръка на известния книжовник Димитър Кантакузин (за него вж. D. M. Nicel, The byzantine Family of Kantakouzenos (Cantacuzenus), Washington, 1968. n° 98,. p. 226—227; Г. Данчев, Димитър Кантакузин, София, 1979). Сборникът съдържа около 90 произведения — жития и мъченичества, поучителни слова и беседи, догматически съчинения, „Шестоднев" на Василий Велики, творби на Йоан Златоуст. Заслужава отбелязване присъствието на някои важни паметници на старобългарската литература, а именно: Житие на Константин Философ-Кирил, Похвали за Кирил и Методий, Житие на Иларион Мъгленски от патриарх Евтимий.

Преводът на приписката (тук обнародваме само края на този сравнително голям текст, който има исторически характер) е извършен от Анна-Мария Тотоманова по Данчев, Владислав Граматик, с. 142.

„Мюсюлманският емир Мехмед бег" е султан Мохамед II Фетих. Посочените от Владислав Граматик дати са верни — 1469 г. наистина

е осемнадесетата година от възкачването на Мохамед II на престола (1451); индиктионът също е верен.

23. Сборник на Владислав Граматик от 1473 г.

Сборникът се съхранява в библиотеката на Рилския манастир. Писан е през 1473 г. в манастира Света Богородица в Матейче. Съдържа 562 листа и е добре запазен. Има проповеднически характер — в него са включени беседи и слова на Йоан Златоуст (сборникът „Андрианти" — 26 слова), Анастасий Синайски, Василий Велики, Ефрем Сирин, Теодор Андидски — всичко 5 слова или общо за целия сборник 31 слова. Приписката е публикувана у Данчев, Владислав Граматик, с. 142—143. Преводът е направен по това издание от Анна-Мария Тотоманова.

„Емирът Мехмед бег" е султан Мохамед II; двадесет и втората година от царуването му наистина се пада в 1473 г. Споменатият в приписката Узун Хасан е бил владетел на малоазийската държавица Ак-Коюнлу. Започналите през 1473 г. военни действия завършили в 1475 г. с покоряването на Узун Хасан и неговата държава.

24. Сборник на Владислав Граматик от 1479 г.

Това е известният Рилски сборник или Рилски панегирик на Владислав Граматик. Пази се в библиотеката на Рилския манастир. Писан е, както и предшествуващите два сборника, в манастира Света Богородица в Матейче, може би по поръчка на братството на Рилската обител. По обем се доближава до Загребския сборник на Владислав Граматик — съдържа 735 листа. В него са включени 111 съчинения, подредени съобразно църковните празници от февруари до ноември. Подбрани са автори от различни епохи: Василий Велики, Йоан Златоуст, Йоан Дамаскин, Андрей Критски, Ефрем Сирин, патриарх Калист, патриарх Евтимий, Григорий Цамблак, Йоасаф Бдински, Димитър Кантакузин. Рилският панегирик на Владислав Граматик съдържа най-много произведения на старобългарски писатели, в сравнение с останалите сборници на този бележит български книжовник. Патриарх Евтимий е представен с Житие на Иван Рилски, Похвално слово за Константин и Елена, Похвално слово за св. Неделя; Григорий Цамблак — с Житие на Стефан Дечански; Йоасаф Бдински — с Похвално слово за Филотея. Заслужава отбелязване и фактът, че в този сборник се появява за първи път една от най-важните творби на Владислав Граматик — Рилската повест или Разказът за възстановяване на Рилския манастир и пренасянето на мощите на Иван Рилски от Търново в Рилския манастир.

Последно издание на преписката у Данчев, Владислав Граматик, с. 144. Преводът е направен по това издание от Анна-Мария Тотоманова. Двадесет и осмата година от царуването на Мехмед бег, т. е., султан Мохамед II Фатих, съответствува на 1479 г.

25. Четвероевангелие от Зографския манастир

Четвероевангелието се съхранява в Зографския манастир под № 39. Приписката, част от която е обнародвана тук, се намира на л. 192. Издадена е у Иванов, БСМ², с. 243—244. Преводът е направен от Анна-Мария Тотоманова. Датата на приписката се намира в изпуснатия текст, който няма историческо съдържание: 7075—1567 г. „Селим кръвник" е турският султан Селим II (1566—1574).

26. Четвероевангелие от 1573 г.

Ръкописът се намира в Народната библиотека „Кирил и Методий", № 58 (517). Вж. Б. Цонев, Опис I, с. 52—53. Четвероевангелието е писано в с. Горна Митрополия през 1573 г. от поп Димитър, автор и на приписката, която се намира на л. 334б. Украсата на ръкописа е скромна — началната страница на всяко от четирите евангелия има заставка. Приписката е публикувана в Б. Цонев, Опис I, с. 52—53. Преводът е направен по това издание от Анна-Мария Тотоманова.

Споменатият в текста „велик емир султан Селим" е турският султан Селим II (1566—1574). „Великата бран в Морея", т. е., в Пелопонес, е така наречената Кипърска война между Османската империя и Венеция (1570—1573). Независимо от това, че в морската битка при Лепанто (Навпакт-северно от Коринтския залив), състояла се на 7 октомври 1571 г., турската флота претърпяла голямо поражение от съюзната венецианско-испанска флота, командувана от дон Хуан Австрийски. Османската империя спечелила войната и Венеция загубила остров Кипър.

27. Служебен миней за месец юни

Ръкописът се съхранява в Народната библиотека „Кирил и Методий", № 164 (79). Вж. Б. Цонев, Опис I, с. 111—112. Минеят е българска редакция, но не се знае къде е преписан (по текста има някои румънски приписки). От приписката на л. 127б, която датира от 19 май 1776 г., се вижда, че е употребяван в град Дупница и е бил собственост на йеромонах Давид. Приписката, която е обнародвана тук, се намира на л. 151а и е публикувана в Б. Цонев, Опис, I, с. 112. Преводът е извършен от Анна-Мария Тотоманова.

Споменатият „благочестив и христолюбив господин Йон Радл воевода" е влашкият княз Йон Раду или Раду Михнеа (1601—1602, 1611—1616).

28. Требник от 1641 г.

Намира се в Народната библиотека „Кирил и Методий", № 251 (200). Вж. Б. Цонев, Опис I, с. 160—161. Съдържа 160 листа. Ръкописът е дело на „грешния поп Богдан" от с. „Славовица на река Искър". Поп Богдан е автор и на самата приписка (по страниците на требника се срещат още осем приписки с разнообразно съдържание), която се

намира на л. 115а-б. Приписката е публикувана в Б. Цонев, Опис I, с. 161. Преводът е направен по това издание от Анна-Мария Тотоманова.

Приписки с подобно съдържание — люта зима, сухо лято, глад, поскъпване на хранителните продукти — се срещат твърде често, както по български, така и по гръцки ръкописи.

29. Сборник от XVII в.

Пази се в Народната библиотека „Кирил и Методий", № 684 (74). Вж. Б. Цонев, Опис II, с. 224—232. Съдържа 268 листа (първоначално 280 л.). Правописът е едноеров; има следи от новобългарски. Трите приписки, датиращи от 1664, 1667 и 1684 г., се намират на л. 261а-б. Според Б. Цонев (Опис II, с. 231) най-старата приписка, макар и да не е писана от самия преписвач, е съвременна на съставянето на ръкописа. Другите две, пак според него, са писани от същата ръка. Ако наблюденията на нашия виден учен са верни, то авторът на приписките е бил собственик на сборника (?) и записите, направени от него, наподобяват кратка хроника, съставяна последователно в продължение на двадесет и три години. Приписките са публикувани у Б. Цонев, Опис II, с. 231. Преводът е извършен от Анна-Мария Тотоманова.

Споменатият в текста цар е турският султан Мохамед IV (1648—1687), а войната, по време на която той е минал през София, за да воюва с маджарите, е една от поредните войни на Османската империя срещу Австрия.

30. Цветен триод от XVI в.

Ръкописът е собственост на Народната библиотека „Кирил и Методий" и се съхранява под № 225 (156). Вж. Б. Цонев, Опис I, с. 145—146. Ръкописът е българска редакция, писан е от три ръце и обема 216 листа. Приписката, която ни интересува, се намира на л. 193б. Публикувана е у Б. Цонев, Опис I, с. 145—146. Преводът е дело на Анна-Мария Тотоманова.

Приписката датира от 1689 г. Описаният в текста глад е свързан с ожесточените войни на Свещената лига (Австрия, Полша, Венеция, Малта и Русия) срещу Турция (1683—1699). През 1688 г. съюзниците завладели Белград, а през следната 1689 г. — Видин. Северозападните български земи — театър на военните действия — били подложени на жестоки опустошения.

31. Апокрифен сборник от XVI в.

Този апокрифен сборник, наречен още Панагюрски, е бил собственост на панагюрското училище. Оттам е взет (преди 1876 г.) от професор М. Дринов и е избягнал злополучната съдба на останалите тамошни ръкописи, изгорели по време на Априлското въстание. По-късно, заедно с цялата библиотека на М. Дринов, е предаден в Народната

библиотека „Кирил и Методий“, където се пази и до днес под № 433 (629).

На долните полета на първите 34 листа (всичко 67 реда или по един ред на страница) се намира сравнително голяма по обем приписка, наричана понякога и летописен разказ. Неин автор е поп Петър от Софийското село Мирково. Разказът съдържа някои неточности, особено хронологически, но независимо от това е извънредно ценен. Основното събитие, отразено в него, е войната на Османската империя със Свещената лига, преди всичко събитията около 1688—1690 г. На времето проф. М. Дринов го оцени повече като паметник на българския език от края на XVII в., отколкото като историографски опит. Вярно е, че текстът не съдържа нищо изключително, нищо, което да не ни е известно от други, по-достоверни, по-обстойни извори. Но вярно е и това, че този кратък текст ни предлага събития от европейска значимост през погледа на един българин; показва по недвусмислен начин историографския интерес на един обикновен български свещеник и е убедително доказателство за устойчивостта на този жанр от старата ни литература.

Бележките на поп Петър от Мирково са издадени за първи път от М. Дринов, Български летописен разказ от края на XVII в., Периодическо списание на Българското книжовно дружество, III (1882), с. 1—20 = М. Дринов, Избрани съчинения, II. Под редакцията на Ив. Дуйчев, София, 1971, с. 339—355 (текст: 344—349). Второто и последно издание бе осъществено от Б. Цонев, Опис I, с. 447—448. Преводът на Анна-Мария Тотоманова, публикуван тук, е направен по изданието на Б. Цонев.

„Злочестият цар султан Мехмед“ е Мохамед IV. Текстът преди „честита земя Загоре“ липсва, тъй като от ръкописа са загубени няколко листа. М. Дринов предполага, че в липсващия текст е било описано потушаването на Търновското въстание от 1686 г. „От Беч, от Будим, от Янек, дори от Златна ябълка“, т. е. „от Виена, Будапеща, Рааб (Дьор)“. „Златна ябълка“ (град или местност) трудно се поддава на отъждествяване. „Каталани“, т. е. испанци не е имало в турската войска. Не би могло да се обясни защо поп Петър е вмъкнал в своя разказ това етническо наименование. Обяснението на М. Дринов със спомените на българския народ за каталанските наемници, опустошавали Тракия и Македония в началото на XIV в., е неубедително.

Под Кара Кехая се крие великият везир Кара Мустафа. Той е бил назначен на тази най-висша в Османската империя длъжност през 1676 г. Командувал е 200 000-ната турска армия, разбита край Виена на 12 септември 1683 г. Погубен по заповед на султана, който го е смятал отговорен за поражението.

М. Дринов предлага една поправка към редовете, описващи битката при австрийската столица: вместо „ИСБРАХЕ“ — да се чете „ИЗБИХЕ“. Тази поправка, която не е отразена от Б. Цонев, дава пра-

вилния смисъл на фразата: турската войска била разбита от латинската войска. Пак според него, посочената година за големия глад е невярна — би трябвало да се чете 1683 или 1684 г.

Еен паша е Еген Осман паша, румелийски бейлербег от 1687 г. Описаният от поп Петър преврат е бил извършен през 1687 г. — след поражението при Мохач, отчаяната турска армия потеглила към Истанбул, свалила султан Мохамед IV и провъзгласила за султан неговия брат Селим III. Превратът бил съпроводен с големи кланета, пожари и грабежи, отглас от които има и в летописната бележка на поп Петър. Австрийците (в текста „алеманите") превзели Белград през 1688 г., а през 1689 г. — Ниш, Пирот и стигнали до Драгоман.

Летописният разказ завършва с кратко упоменаване на потушаването на Чипровското въстание от 1688 г. За него вж. „Чипровци 1688—1968 г. Материали от научната сесия по случай 280-годишнината на Чипровското въстание", София, 1971.

32 Апостол от XVI в.

Ръкописът се съхранява в Народната библиотека „Кирил и Методи", № 98 (290). Вж. Б. Цонев, Опис I, с. 75—76. Съдържа 331 листа. На втория от всичките четири бели листа в началото е приписката от 1732 г. Тя е публикувана в Б. Цонев, Опис I, с. 75—76. Преводът е на Анна-Мария Тотоманова. Заслужава отбелязване формата Рим вместо Константинопол, Цариград или Истанбул. Споменатият султан Махмуд е Махмуд I (1730—1754). Под голяма сеч вероятно се разбира въстанието на Патрона Халил, свалянето на султан Ахмед III и последвалото избиване на еничарите по нареждане на новия султан Махмуд I — събития, отнасящи се към 1730—1731 г.

33 Панегирик от XVI в.

Ръкописът се намира в Народната библиотека „Кирил и Методий", № 300 (4). Вж. Б. Цонев, Опис I, с. 233—237. Приписката, която ни интересува е на л. 56. Според Б. Цонев тя е писана в края на XVIII в. Това твърдение трудно би могло да бъде прието, тъй като приписката едва ли се е появила продължително време след събитието, датирано в 1737 г. Приписката е публикувана у Б. Цонев, Опис I, с. 236, а преводът е направен от Анна-Мария Тотоманова.

Споменатата в приписката война е поредната война на Османската империя с Русия, в която се намесила и Австрия (1735—1739). Независимо от някои успехи на съюзниците (руските войски завзели Яш, а австрийските — редица градове в Босна, Херцеговина и Влахия, а според приписката и Ниш!), войната приключила без решителни постижения и за двете страни. Австрия се отказала от придобивките, постигнати с Пожаревацкия мир (1718 г.), а Русия получила само Азов, и то при условие, че ще срине укрепленията му.

34 Тълковен псалтир от манастира Свети Атанас

Манастирът е разположен в Тетовското село Лешок или Лешек. Негов игумен е бил известният български възрожденски книжовник Кирил Пейчинович. Приписката (тя се намира на л. 12 от ръкописа) съобщава същия факт — превземането на Ниш от австрийците през 1737 г. — както и приписката от Панегирика от XVI в. (вж. тук № 33). Издание: Иванов, БСМ, с. 92. Преводът е на Анна-Мария Тотоманова.

ЙОАН МАЛАЛА, „ХРОНОГРАФИЯ" ИЛИ „ВСЕМИРНА ХРОНИКА"

Йоан Малала (491—578) е елинизиран сириец, родом от Антиохия. Получил класическо образование в школа за ритори. По-късно станал духовно лице. Неговата „Хронография" в XVIII книги е една от най-старите запазени византийски световни хроники. Това съчинение е имало изключително голяма популярност през цялото Средновековие. Съчетавайки сполучливо богатите традиции на античната историография с християнския мироглед, Йоан Малала е разгледал историята на всички народи от най-древни времена почти до края на управлението на император Юстиниан (527—565). Хронографското произведение на Малала съдържа и немалко недостатъци. За разлика от творбите на най-талантливите византийски историописци от VI век — Прокопий Кесарийски и Агатий Миринейски — той съчетава важни исторически събития с най-причудливи легенди; описанието на някои от най-изявените исторически личности съжителствува с картината на фантастични природни явления. Текстът (особено първите петнадесет книги) изобилствува с деформации на историческите факти и явления, с многобройни грешки и анахронизми. Независимо от тези свои недостатъци „Хронографията" на Йоан Малала е била извънредно четена и е била преведена на старобългарски и някои източни езици. Старобългарският превод е бил извършен по всяка вероятност по времето на цар Симеон (893—927).

Издание на гръцкия текст: Ioannis Malalae chronographia,. rec. L. Dindorf, Bonnae, 1831 (превод на избрани откъси на български: ГИБИ, II). Славянският превод на хрониката на Йоан Малала е познат по руска ръкописна традиция. Той е издаден от руския славист В. М. Истрин: Хроника Иоанна Малалы в славянском переводе, Книга I: Записки Академий наук, Серия VIII, т. I, кн. 3, Спб, 1897; Книги II—V: Летопись Историко-филологического общества при Новороссийском Университете, т. X. Византийско-славянское отд., т. VII, Одесса, 1902 и т. XIII. Византийско-славянское отд., т. VIII, Одесса, 1905; Книги VI—VII: Сборник Отделения русского языка и словесности императорской Академий наук, т. 89, № 3, 1911; Книги VIII—IX, пак там, т. 89, № 7, 1912; Книга X: Летопись Историко-филологического общества при Новороссийском Университете, т. XVII, Одесса, 1913; Книги XI—XIV: Сборник Отд. русск. языка и слов., т. 90, № 2, 1913; Книги XV—XVIII и III: пак там,

т. 91, № 2, 1914. Част от славянския текст е преведена на английски: M. Spinka — Gl. Dawney, Chronicle of John Malalas, Books VIII—XVIII. Translated from the Church — Slavonic, Chicago, 10940.

Публикуваният тук превод на новобългарски език е извършен от Анна-Мария Тотоманова.

1. Бъдещият император Юлиан бил въздигнат в сан кесар (цезар) на 6 ноември 355 г. Юлиан е бил братовчед на император Константий.

2. Т. е. 361—363 г. Краткотрайното царуване на Юлиан е характерно с езическата реакция и преследване на християнството.

3. Армения през ранното Средновековие често е била ябълка на раздора и повод за война между Византия и Персия. Завладявана и разпокъсвана многократно, от нея са били обособени две части — византийска и персийска. Тук, а и по-сетне, Йоан Малала говори за Персийска Армения.

4. Император Юлиан починал на 26 юли 363 г.

5. Битката между хуните и войските на Западната Римска империя, предвождани от Аеций, сганала на 20 юни 451 г. в мястото, наречено Кампус Мауринус (неправилно Каталунски поля). Поражението, претърпяно от Атила, отбелязало края на хунското могъщество.

6. Датата на това земетресение, засегнало остров Крит, е неизвестна.

7. Император Валентиниан бил убит на 16. 3. 455 г.

8. Тук, а и по-сетне с понятието елин са били назовавани езичниците.

9. Във Византия, по традиция възхождаща към елинистическата епоха, са съществували четири партии (деми), свързани с цирковите игри, но и оказващи влияние върху политическия живот на страната: венети (сини), прасини (зелени), левки (бели), и русии (червени). Последните две почти не са имали самостойно място и са се обединявали с първите. Партията на венетите (сините), е обединявала сенаторската аристокрация, а прасините (зелените) са изразявали предпочитанията и интересите на търговците, занаятчиите и голяма част от населението на източните провинции на империята.

10. По времето на император Теодосий II (408—450) не е отбелязано земетресение, засегнало Никомидия.

11. Саври, т. е. жителите на областта Исаврия (вж.), Исаври.

12. Вероятно става дума за земетресението на 25 срещу 26 септември 437 г.

13. Т. е. Третият вселенски събор, състоял се през 431 г. в гр. Ефес. На него бил осъден константинополският архиепископ Несторий (вж).

14. Т. е. през 450 г.

15. Т. е. Четвъртият вселенски събор бил свикан в Халкидон през 451 г. На него било взето решение за създаване на константинополската и йерусалимската патриаршии.

16. Император Маркиан починал на 26 януари 457 г.

17. Точната дата на това земетресение е 14 септември 458 г.

18. Византийските сили, предприели експедицията срещу вандалския крал Гензерих, били значително по-големи — 1113 кораби и 100 000 моряци и войници, но това не им попречило да претърпят поражение.

19. Лъв I починал в началото на 474 г.

20. Фасий — Фаустус (?). Познати са двама консули с това име от времето на император Зинон, но и двамата са консули на Запада, а именно: Агинации Фаустус (483 г.) и Флавий Проб Фаустус (490 г.).

21. Т. е. 491 г.

22. Император Анастасий отменил данъка известен под името хрисаргион (лат. аури лустралис колацио), който бил плащан главно от гражданите, търговците, занаятчиите.

23. Става дума за крепостта Дора, изградена от император Анастасий, за да защищава византийската граница от персите.

24. По времето на император Анастасий бил въведен твърд курс на най-малката монетна единица — медния фолис (40 фолиса = 1 кератион — вж. тук. бел. 3 към Йоан Зонара. „Съкратена история").

25. Бунтът на Виталиан избухнал в провинция Малка Скития (дн. Добруджа), разпространил се бързо и войските на претендента достигнали Константинопол. Сключеното примирие не било продължително и Виталиан още два пъти започвал военни действия срещу император Анастасий (513—515 г.).

26. „Трисвятата песен" (или по-точно славословие) е била монофизитска формула, противоречаща на православието (монофизитизмът е учение, според което Христос имал само една природа, и то божествена, а не човешка). Това вълнение се отнася към 512 г.

27. Т. е. 518 г.

28. Юстин бил избран за император на 10 юли 518 г.

29. Преди да бъде избран за византийски василевс, Юстин бил комит (командир) на дворцовата гвардия.

30. Описаното земетресение е станало през 522 г.

31. Правилното име на града е Аназарб.

32. Земетресението, чието подробно описание следва, е станало на 20 май 526 г.

33. Юстиниан (Флавий Петър Савватий), роден около 482 г., бил племенник на Юстин I. Осиновен от чичо си, той бил провъзгласен за съимператор (април 527 г.). Четири месеца по-късно Юстиниан станал единствен император, след като Юстин I починал.

34. Различните летоброения, използувани от Йоан Малала, са понякога погрешни и затрудняват определянето на правилната хронология на описаните събития. Юстиниан е бил два пъти консул — първия път през 524 г., а втория през 528 г. Тъкмо втората дата има пред вид Йоан Малала, но не винаги е точен: а) 577 г. според антиохийците: ако приемем, че първата година отговаря на 50 г. пр. н. ера (годината,

когато Гай Юлий Цезар преминал Алпите, пресякъл Рубикон и навлязъл в Италия), то 577 = 527 г.; б) според александрийците — 245 г., т. е. 284 г. (възшествието на император Диоклетиан) + 245 = 529 г.; в) от основаването на Рим до второто консулство на Юстиниан — 1200 год. — 753 г. пр. н. ера (приетата дата за възникването на град Рим) + 528 = 1281 г.!; г.) от основаването на Константинопол до второто консулство на Юстиниан — 199 г., т. е. от (11 май) 330 до 528 г. = 198 г. и т. н.

ГЕОРГИ АМАРТОЛ

Георги Монах или наречен още „Амартол", т. е. „Грешник", е съставил една хроника, която начева със „сътворението на света" и достига до 842 г. За неговия живот се знае твърде малко. Допуска се, че е роден в Александрия (Египет), бил е монах и е композирал хрониката си по времето на император Михаил III (842—867). Като извори той е използувал съчиненията на Йоан Малала, Теофан, патриарх Никифор. По-голяма самостойност е проявил при описанието на събитията от 813 до 842 г. Хрониката на Георги Монах или Амартол е получила голямо разпространение и е била допълнена с описание на събитията до 948 г., а по-късно се явила и добавка, която достига до 1078 г.

Старобългарският превод на хрониката на Георги Амартол (той е бил извършен през втората половина на X век), познат по няколко ръкописа (сръбски и руски), за събитията до 842 г. следва твърде близо един от основните гръцки ръкописи — Coislin. 310 (Парижката Национална библиотека), а продължението до 948 г. се придържа до традицията, близка до друг важен гръцки ръкопис, а именно: Vaticanus gr. 153. Забелязват се и някои заемки от Симеон Логотет. Вж. I. Sorlin, La diffusion et la transmission de la littérature chronographique byzantine en Russie prémongole du XIe au XIIIe siècle, Travaux et mémoires, 5 (1973), p. 391.

Издания на гръцкия текст: Georgii monachi dicti Hamartoli chronicon, ed. E. Muralt, Petropoli, 1859; Georgii Monachi chronicon, ed. C. de Boor, I—II, Lipsiae. 1904; Откъси от гръцкия текст са препечатани и преведени на български в: ГИБИ, IV, с. 43—57; ГИБИ, VI, с. 133—158. Издание на старобългарския текст: В. М. Истрин, Хроника Георгия Амартола в древнем славянорусском переводе, I—III, Петроград-Ленинград, 1920, 1922, 1930. Публикуваният тук превод на съвременен български език е направен от Ангелина Минчева.

1. „Царят-отец" е български превод на висшата византийска длъжност „василеопатор".

2. Редица византийски хронисти предават по-точно причината за българо-византийския конфликт, а именно: търговците Ставракий и Козма, благодарение на подкрепата, оказана им от евнуха Мусик, преме-

стили тържището на българските стоки, дотогава в Константинопол, в Солун. Там, далече от надзора на централните власти, те налагали големи мита на вносните български стоки и по този начин нанасяли сериозни щети на българската търговия с Византия.

3. В случая понятието „Македония“ означава византийска административна единица, обхващаща част от Тракия.

4. Т. е. маджарите, които били окупирали част от българските земи, разположени на североизток от Долни Дунав.

5. Анализът на изворите показва, че маджарите на два пъти нахлували в българските земи на юг от р. Дунав: първия път те разпръснали малобройните български части, разположени около реката, разграбили Североизточна България и се завърнали в земите си; втория път те нанесли поражение на самия Симеон, който според едни извори се укрил в Дръстър, а според други — в крепостта Мундрага, чиято локализация е неустановена.

6. След като сключил краткотрайно примирие с Византия — един добре обмислен тактически ход — цар Симеон привлякъл за съюзници печенезите и нанесъл голямо поражение на маджарите, които били принудени, да напуснат българските земи и да се отправят към земите по Средни Дунав.

7. Т. е. стратег на темата Тракезион в Мала Азия.

8. „Мястото, където по-рано се бяха разбягали българите“ — тук преводачът е предал на български гръцкото наименование Булгарофигон, т. е. „българско бягство“. Това име е било дадено на крепостта Бурдизон (Буртодизон) — дн. БабаЕски — от император Константин V, в чест на победата му над българите в 756 г. При Булгарофигон цар Симеон разбил ромейската войска в 896 г.

9. Т. е. крепостта Кура (Карон) в Кападокия, Мала Азия (898 г.).

10. Първата съпруга на Лъв VI Теофано, починала на 10. 10. 897 г., била провъзгласена за светица, докато на Зоя, дъщерята на Стилиян Зауца, църквата гледала като на незаконна съпруга (Зоя починала в края на 899 г.).

11. Тук хронистът е допуснал грешка — между патриарх Стефан I и патриарх Николай Мистик е имало още един константинополски патриарх: Антоний II Кавлеа (893—901).

12. Тавроминия е била овладяна през 902 г. от араби, идващи от африканското крайбрежие („африони“), под командуването на Ибрахим.

13. Остров Лимнос е бил превзет през 903 г.

14. Т. е. към края на април 903 г., тъй като Великден е бил на 28 март.

15. Според митологията Фрикс и Хела били деца на беотийския цар Атамант. Преследвани от омразата на втората съпруга на царя Ино, те били спасени от майка си Нефела. Тя им изпратила един овен, който трябвало да ги отведе от Беотия. Когато прелитали над морето, Хела се уплашила, паднала и вълните я погълнали. Оттогава това място за-

почнало да се нарича Хелеспонт („море на Хела"), т. е. Дарданелите.

16. Солун бил превзет от арабите, ръководени от ренегата Лъв Триполит (Гулам де Зурафа), на 31 юли 904 г.

17. Арабите се изтеглили на 9 август 904 г., като отвели в робство по-голямата част от населението на Солун.

18. Т. е. бъдещият император Константин VII Багренородни, роден през 905 г.

19. Кометата е била видяна на 25 май 905 г.

20. Патриарх Николай I Мистик бил лишен от своя сан (907), тъй като отказал да признае четвъртия брак на император Лъв VI със Зоя Карбонопсина и поставил под съмнение законното раждане на престолонаследника Константин VII.

21. Т. е. превод на „логотет на дрома".

22. Победата е била постигната в деня, когато се чествувала паметта на св. Тома — 6 ноември 905 г.

23. Името на града е изопачено. Става дума за Кабала, близо до Кония.

24. Халифът Муктафи.

25. На 9 юни 911 г. шестгодишният Константин VII бил коронясан за съимператор на своя баща Лъв VI.

26. Вероятно става дума за лунното затъмнение от 17 януари 911 г.

27. Поражението на Имерий се отнася към края на 911 г.

28. Т. е. 11 май 912 г.

29. Правилното име е Лазанис.

30. Съгласно утвърдената международна практика действуващите международни договори е трябвало да бъдат подновявани при всеки нов владетел.

31. Т. е. 6 юни 913 г.

32. Тази хронология на царуването на Константин VII съдържа известни неточности. Под регентството на майка си той наистина е бил василевс седем години: 912—919; делял е властта с Роман I Лакапин в продължение на 24, а не на 27 години: 920—944; а „единодържец" или автократор е бил от 944 до 959 г.

33. Бунтът на Константин Дука се датира в 913 г.

34. Т. е. до мястото, където са били настанени екскувитите.

35. Т. е. на кръстове.

36. През месец август 913 г.

37. Зад тези действия се крие провъзгласяването на Симеон за цар.

38. Писаното от Георги Амартол, както и от други византийски автори, които разказват същите събития, не отрязява същността на водените преговори. Крайните резултати от разговорите между българския владетел Симеон и патриарх Николай Мистик са: провъзгласяване на

Симеон за цар на българите, сключване на споразумение за брак между дъщерята на Симеон и Константин VII и установяване на мир.

39. Нахлуването на българските войски в тема Тракия се отнася към 914 г.

40. Действията на херсонския стратег Йоан Вогас за спечелване на печенезите — част от голямата подготовка на Византия за война срещу България — погрешно са отнесени към 914 г. Йоан Вогас е изпълнил възложената му мисия през 917 г.

41. Овладяването на Одрин от българите е станало през 914 г.

42. Липсват сведения как точно византийците са сполучили да си възвърнат Одрин.

43. Преговорите на Йоан Радин и Михаил Лучник (Токсара) в Багдад се отнасят към началото на лятото на 917 г.

44. Някои от споменатите тук имена са неточни — „Главатец" е превод на гръцкото „Кефала". Други византийски автори пишат „Валелиас", вм. „Малелиа".

45. Прочутата битка при Ахелой, в която цар Симеон нанесъл унищожително поражение на византийската армия, е станала на 20 август 917 г.

46. Битката при Катасирти се отнася към есента на 917 г.

47. Бракът между Константин VII и дъщерята на Роман Лакапин Елена се датира в май 919 г. Императорът въздигнал своя тъст в сан василеопатор („цар-отец", както пише преводачът).

49. Т. е. василеопаторът Роман Лакапин.

50. Роман Лакапин бил провъзгласен за кесар на 24. 9. 920 г., а за съимператор на своя зет Константин — на 17. 12. 920 г.

51. Т. е. 921 г.

52. Константинополската църква Света София.

53. Термополис — дн. Бургаски минерални бани.

54. Според византийската политическа идеология императорът е носел и титлата „автократор" — самодържец. Роман Лакапин би могъл да стане самодържец при положение, че отстрани напълно своя зет, законния василевс Константин VII.

55. Георги Амартол, както и останалите византийски автори, е схванал прабългарските военни звания кавхан (капкан) и миник като лични имена.

56. В случая преводачът е предал на български гръцкото понятие Стенон.

57. Описаната битка се датира между 11 и 18 март 921 г.

58. „Широконог" в случая е превод на гръцкото „Платиподос".

59. „Сребърните" братя са Пот и Лъв Аргир.

60. Т. е. 922 г.

61. „Боляpите на чиновете" съответствува на „командири на тагмите" (различни части от императорската гвардия).

62. Българският превод на името Моролеон е неточен; то означава „Лъвова глупост".

63. Повторното овладяване на Одрин от българите се отнася към 922 или 923 г.

64. Датата на този Симеонов поход е спорна — 923 или 924 г.

65. Срещата между цар Симеон и император Роман Лакапин се отнася към 9 септември 924 г.

66. Т. е. 925 г.

67. Обикновено се приема, че на тази дата е починал цар Симеон, т. е. 27 май 927 г.

68. Този поход, който е бил продължение на Симеоновата политика, се отнася към лятото на 927 г.

69. Христофор е бил син на Роман Лакапин и негов съимператор.

70. Магистърът Никита е бил тъст на Роман Лакапин.

71. Т. е. 927 г.

72. Т. е. 18 юли 927 г.

73. Бунтът на Симеоновия син Иван се датира в 928 г.

74. Събитията около бунта на първородния Симеонов син Михаил трудно се подават на точна датировка. Все пак, приема се, че те са станали към 930 г.

75. Т. е. 931 г.

76. Независимо от различието в индиктите, свалянето на патриарх Трифон съвпада със смъртта на Христофор, т. е. 931 г.

СИМЕОН ЛОГОТЕТ

Хроника на Симеон Логотет е позната по един ръкопис, днес собственост на Ленинградската публична библиотека „Салтиков-Щедрин". От приписката, поместена в самия край на ръкописа, научаваме, че този препис е изготвен през 1637 г. в Сучава (Молдавия), от поп Мануил, от църквата „Въведение Богородично". Преводът от гръцкия оригинал датира, по единодушното мнение на изследвачите, от времето на цар Иван Александър. Основният въпрос, стоял пред учените, които са се занимавали със старобългарския превод на тази хронографска творба (основният текст обхваща периода до 948 г., а с една добавка достига до 1067 г.) е бил откриването на гръцкия първообраз. За съжаление и досега на този въпрос не може да се отговори напълно задоволително. Най-близко до старобългарския текст стоят два ръкописа — Cod. Paris. gr. 854 (XIII s.) и Cod. Vat. gr. 1807 (XIV s). Съществува мнението, че старобългарският текст отразява най-добре гръцкия оригинал, който не е достигнал до нас. Издания: В. Срезневский, Симеона Метафраста и Логотета списанїе міра от бытіа и лѣтовникъ събран от различныхъ лѣтописець. Славянский перевод хроники Симеона Логотета с дополнениями, СПб, 1905. Това издание бе репродуцирано по фото-

механичен начин два пъти: V. I. Sreznevskij, Slavjanskij perevod hroniki Simeona Logoteta. With an introduction by Iv. Dujčev, Variorum Reprints, London, 1971; Die Chronik des Symeon Metaphrastes und Logothetes. Nachdruck der Slavischen Übersetzung in der Ausgabe von V. I. Sreznevskij mit einer Einleitung von R. Zett, München, 1971 (= Slavische Propyläen, Bd. 99). Отделни откъси в новобългарски превод у Дуйчев, СБК, I, с. 118—140. Напечатаните тук откъси са преведени от Румяна Златанова.

1. В основата на този разказ са сведения, почерпени от хрониките на Теофан и патриарх Никифор, които предават тези събития (битката при Онгъла, последвалото настаняване на българите в земите на юг от Дунав и сключения през 681 г. мирен договор между Аспарухова България и Византия) значително по-подробно.

2. Шестият вселенски събор се е състоял в Константинопол през 680—681 г. На него били осъдени монотелизмът (учение, според което Христос имал две природи, но една воля) и основните му идеолози.

3. Император Константин IV управлявал Византия от 668 до 685 г.

4. Тези десет години обхващат само първото Юстинианово царуване, т. е. 685—695.

5. Българският превод навсякъде подменя славяни с българи. В случая става дума за славяни, които са били преселени в Мала Азия. От тях е била формирана специална бойна част, включена във византийската армия.

6. Отстраняването на Юстиниан от престола и заточението му в Херсон са станали през 695 г.

7. Апсимар (имп. Тиберий III) бил друнгарий на темата Кивириотис. Той овладял византийския престол в 698 г.

8. Повторното възшествие на Юстиниан II, с помощта на българския кан Тервел, се отнася към 705 г.

9. Подробно описание на даровете, които получил Тервел, намираме в т. нар. „Свидас“ (византийски текст от X в.). В случая Загора означава областта между Източна Стара планина и пограничния окол Еркесия и градовете Сливен и Месемврия. Българският владетел бил почетен с най-високото достойнство в империята — кесар, а самото събитие било отбелязано и с отсичането на един печат на Тервел.

10. Този пасаж Симеон Логотет е заимствувал от Теофан, но го е съкратил, като дори не е отбелязал името на крепостта (Анхиало). Събитията се отнасят към 708 г.

11. Повторното отстраняване на император Юстиниан II и неговото физическо ликвидиране се отнася към 711 г.

12. Този български поход е бил предприет през 712 г.

13. За партиите във Византия вж. бел. 9 към Йоан Малала.

14. Възшествието на Артемий (имп. Анастасий II) е станало през 713 г.

15. Теодосий III отстранил Анастасий и се провъзгласил за византийски василевс през 715 г.

16. Лъв, стратег на темата Анатоликон овладял императорския престол през 717 г.

17. Арабите, с голяма войска и флота, обсадили византийската столица през 717 г. Обсадата продължила до лятото на 718 г., като решителен дял в разгрома на арабите по суша имала българската армия, повикана на помощ от император Лъв III.

18. В случая става дума за т. нар. „гръцки огън", изстрелван от специални металически тръби. Той бил едно от основните оръжия на византийската флота през ранното средновековие.

19. Т. е. хазарският хаган.

20. Земетресението е станало на 26 октомври 740 г.

21. „Да го вземат" (милиарисиона) трябва да бъде коригирано на „да го дават".

22. Император Лъв III починал през 741 г.

23. Под „ерес" в случая трябва да се разбира иконоборството. Вж. коментара към „Съкратена история" на Йоан Зонара, бел. 41.

24. Бунтът на Артавазд се отнася към 742—743 г. Той управлявал империята в продължение на 16 месеца и бил признат за император от папата.

25. Тази политика на преселение, главно на еретици-павликяни (вж. Йоан Зонара, Съкратена история, бел. 5), е била следвана и от други византийски императори. Една от преследваните цели е била преселниците да бъдат използувани като гранично население — войници срещу българската държава.

26. Т. е. Лъв IV.

27. Иконоборческият синод е бил свикан през 754 г.

28. Този подход срещу българския кан Телец се отнася към 763 г.

29. Походът е бил извършен през 766 г.

30. Този пасаж може да бъде разделен на две: поход на император Константин срещу българите (773 г.) и използуваната хитрина от българския кан Телериг; последният поход на византийския император срещу българската държава (775 г.).

31. Император Константин V починал през 775 г.

32. Император Лъв IV починал на 8 септември 780 г.

33. На 24 април 776 г., отговаряйки на желанието на своите поданици (?), Лъв IV коронясал за съимператор своя син Константин IV.

34. Вж. бел. 32.

35. Т. е. от 780 до 790 г. От месец октомври 790 г. Константин IV управлявал империята самостойно, като отстранил майка си Ирина от върховната власт.

36. Т. е. осъждане на иконоборството и възтържествуване на иконопочитанието. Това станало на седмия вселенски събор свикан в Никея през 787 г.

37. Тези събития се отнасят към 781 г.

38. В случая става дума за поход на логотета Ставракий срещу славяните (българският преводач отново е подменил славяни с българи), живеещи на територията на империята, които не се подчинявали на византийската администрация (783 г.).

39. Т. е. Берое — Стара Загора.

40. Новоизбраният патриарх Тарасий (784 г.) бил преди това секретар на императрица Ирина.

41. Вж. бел. 36.

42. Това събитие може да се свърже с един от двата похода срещу българската държава — 791 или 792 г.

43. Сведението е заимствувано от хрониката на Теофан и съкратено. По този начин то не дава ясна представа за същността на събитията: българската и византийската армия стояли 17 дни една срещу друга, край т. нар. Авролева — Голяма и Малка, — без да предприемат активни действия. На осемнадесетия ден кан Кардам и император Константин VI потеглили, всеки към престолния си град.

44. Император Константин VI бил ослепен на 15 август 797 г.

45. През същата 797 г. е имало слънчево затъмнение, но то предшествувало ослепяването на Константин VI. Възможно е да става дума за слънчевото затъмнение от 16 август, но на следната 798 г.

46. Варданий Тюрк бил върховен командуващ на източните войски. През 803 г. той се разбунтувал и предизвикал гражданска война.

47. Тук съвсем накратко е описан походът на император Никифор I срещу България (811 г.) — нахлуването на византийските войски в България, опожаряването на българската столица Плиска и последвалото поражение на ромеите на 26 юли 811 г., в което загинал и самият Никифор.

48. Симеон Логотет ни е представил твърде кратко събитията, описани подробно от Теофан — опитите на кан Крум да сключи мир с Византия (пратеничество, ръководено от славянина Драгомир), последвалото превземане на Месемврия и Девелт. Михаил I потеглил срещу българите, но се установил на лагер край Адрианопол, без да стори нещо повече. Това му поведение предизвикало недоволство и довело до свалянето му от престола (813 г.).

49. Т. е. Лъв V Арменец. До възшествието си на византийския престол той бил стратег на темата Анатоликон.

50. Събитията се отнасят към 813 г. Населението на Одрин и на околните земи било отправено в българските земи на север от р. Дунав, в т. нар., „България отвъд реката Дунав". Под „македонци" тук трябва да се разбира населението на византийската тема Македония, която обхващала част от Тракия.

51. Император Лъв V бил убит в църквата Св. София. Вж. бел. 42 към „Съкратена история" на Йоан Зонара.

52. Тома е бил славянин по народност. Той е произхождал от сре-

дите на онова славянско население, което е било настанено в Мала Азия. Войната на Тома Славянина за овладяването на Константинопол и на императорския престол продължила две години, 821—823 г. За нейния неуспешен край допринесла и помощта, оказана от български войски, изпратени от кан Омуртаг.

53. Героиня на този любопитен епизод е прочутата византийска поетеса Касия.

54. Император Теофил починал на 20 януари 842 г.

55. Михаил III царувал съвместно със своята майка Теодора до 856 г. През тази година той я отстранил от властта, като управлението на върховните държавни дела преминало в ръцете на неговия вуйчо кесаря Варда. Михаил III управлявал самостойно империята до 26 май 866 г., когато провъзгласил Василий I за свой съимператор.

ЙОАН ЗОНАРА, „СЪКРАТЕНА ИСТОРИЯ"

Йоан Зонара е живял в края на XI и през първата половина на XII в. Кариерата си наченал като светско лице (друнгарий на виглата, а после протоасикрит), но впоследствие станал монах в манастира Света Гликерия (на едноименния остров в Мраморно море). Написаната от него „Съкратена история" обхваща събитията от началото на света до 1118 г. При нейното съставяне той е използувал многобройни исторически съчинения — от Петър Патрикий и Прокопий до Михаил Аталиат и Михаил Псел. Издание: Ioannis Zonarae Epitomae Historiarum libri XVIII, ed. M. Pinder — Th. Büttner—Wobst, I—III, Bonnae, 1841—1897. Откъси от гръцкия текст са преведени на български в: ГИБИ, VII, с. 150—207.

Хрониката на Йоан Зонара е преведена на старобългарски, по всяка вероятност през XIV век. От този превод са познати 6 преписа (още два съдържат само отделни откъси). Издание: A. Jacobs, Ζωναρᾶ ς — Зонара. Die byzantinische Geschichte bei Johannes Zonaras in slavischer Übersetzung, München, 1970 (= Slavische Propyläen, Bd. 98). Новобългарският превод, публикуван тук, е направен по това издание от Татяна Мострова.

1. Император Михаил III бил убит в резултат на заговор, организиран от Василий, през нощта на 23 срещу 24 септември 867 г. Убийството било извършено в спалнята на императора, където пияният владетел се прибирал след един банкет.

2. Император Василий I носил и прозвището „Македонец", тъй като произхождал от семейство, обитаващо византийската тема Македония.

3. Един кентинарий злато съдържал 72 златни номизми. Номизмата (4,48 г. злато) се равнявала на 24 сребърни милиарисиона; 1 милиарисион бил равен на 2 кератиона; 1 кератион съдържал 12 медни фолиса.

4. Под „източна област“ се разбират малоазийските провинции, както и византийските владения в Палестина и Сирия.

5. Павликяните са били привърженици на еретическо учение, чиято основна черта е дуалистичната философия. Било е разпространено главно в източните провинции, но на няколко пъти павликяни са били преселвани на Балканския полуостров. Почти през целия девети век павликяните, които имали много добра военна организация и укрепени центрове, водили ожесточени борби с византийската империя.

6. Бари бил завладян от арабите през 841—842 г.

7. Описаната експедиция на емира на Тарс Йазман се отнася по всяка вероятност към 873 г. Йазман бил убит почти двадесет години по-късно, през 891 г., по време на един пиратски рейд по южното малоазийско крайбрежие.

8. Описаните събития се отнасят към 873 г.

9. Експедицията на Насар датира от 880 г.

10. Арабите завладели Сиракуза на 21 май 878 г.

11. Този епизод — посещението на бъдещия император в имението на пелопонеската аристократка и земевладелка Даниелида — е разказан от почти всички биографи на Василий I.

12. Василий I починал на 29 август 886 г., след смъртоносно раняване по време на лов.

13. Лъв VI бил византийски император в продължение на 26 години. Формално той споделял властта си със своя по-малък брат Александър.

14. С българския термин „войвода“ са превеждани различни византийски военно-административни понятия: стратег, стратилат, архонт.

15. Бунтът на Варда Склир избухнал веднага след смъртта на император Йоан Цимисхий и възшествието на Василий II и Константин VIII — 976 г.

16. Император Йоан Цимисхий починал, вероятно от тифус, на 10 януари 976 г.

17. Приема се, че двамата най-големи братя, Давид и Мойсей, са намерили своята гибел още в първата година от освободителните борби на комитопулите: 976. Арон е бил убит по заповед на Самуил след август 986 г., но точната година не е известна.

18. Т. е. Йоан Владислав.

19. Сражението е станало в местността Щипоне на 17. 8. 986 г.

20. Бунтът на Варда Фока се отнася към началото на 987 г., едновременно с второто въстание на Варда Склир. Той се провъзгласил за император на 15 август 987 г.

21. Варда Фока починал от сърдечна криза по време на решителното сражение край Абидос на 13 април 989 г. Наскоро след това Варда Склир наново се разбунтувал, този път без сериозна опасност за Василий II.

22. Тази първа сериозна военна кампания на Василий II срещу България се отнася към 991—993 г.

23. Тук преводачът е предал на български фамилното име на византийския военачалник: Уран.

24. Битката край река Сперхей е станала през 996 г.

25. Добромир е бил управител на крепостта Верея, а не на Иверия, както пише Зонара. Той се е предал на византийците към 1002 г.

26. Никулица (български военачалник, а не сръбски, както твърди Зонара) е командувал гарнизона на крепостта Сервия (Южна Македония — Гърция); оттук и грешката на византийския хронист.

27. Видин е бил превзет през 1003 г.

28. Походът на Самуил към Адрианопол (1003—1004 г.) имал за цел да привлече вниманието на Василий II и да го принуди да се изтегли от българските земи.

29. За съдбата на Роман, по-малкия син на цар Петър, има противоречиви свидетелства. Преди всичко неясно е положението му в България, след като избягал от византийски плен и се завърнал в родината си. Според някои изследвачи той е бил провъзгласен за български цар, но реалната власт била в ръцете на Самуил. Други са склонни да приемат сведението на византийските хронисти, според което Роман бил назначен за управител на Скопие. Пленен отново от византийците (991 г.?), той починал към 997 г.

30. Данъкът алиленгион е бил в сила и преди Василий II, но този византийски василевс променил неговата същност. В началото той изразявал принципа на колективната отговорност (или колективното заплащане) на населението за данъка на определена община. Реформата, извършена от Василий II, била в смисъл, че тази мярка засяга само богатите, ако бедните не били в състояние да плащат.

31. Злощастната за българите битка станала на 29 юли 1014 г. в планината Беласица, край дн. село Ключ.

32. Цар Самуил починал от сърдечна криза на 6 октомври 1014 г.

33. Гаврил Радомир царувал по-малко от една година — той бил убит най-късно през лятото на 1015 г.

34. Иван Владислав бил убит, според някои византийски автори, от стратега Никита Пигонит, през лятото на 1018 г.

35. Окончателното покоряване на България от Византия станало през 1018 г.

36. Василий II починал на 15 декември 1025 г., подготвяйки голяма експедиция срещу арабите от остров Сицилия.

37. Това печенежко нападение се отнася към 1027 г.

38. Император Константин VIII починал на 15 ноември 1028 г. Роман III Аргир се оженил за неговата дъщеря Зоя на 12 ноември.

39. „Началник на българите“ е кан Крум.

40. Този разказ би могъл да се свърже с два епизода от българо-византийските войни, а именно: опита да бъде убит кан Крум в орга-

низираната край византийската столица засада или стълкновението в последната година от управлението на Крум.

41. Иконоборството е религиозно и социално движение, оказало решително влияние върху цялостния живот на византийската империя. В неговата основа била идеята за гонение на иконопочитателите, преследване на монаси и други духовни лица, унищожаване на манастири и конфискации на църковните имущества. Начената в 726 г., с малки прекъсвания, то продължило до 843 г., когато иконопочитанието било напълно и окончателно възстановено.

42. Император Лъв V Арменец бил убит на Коледа 820 г. в църквата „Света София“ от привърженици на Михаил II.

КОНСТАНТИН МАНАСИЙ, „ИСТОРИЧЕСКО СКАЗАНИЕ“

Биографичните данни за византийския поет Константин Манасий са твърде оскъдни. По всяка вероятност той се е родил през първата половина на XII в. Починал е през 1187 г. като митрополит на Навпакт (град, разположен на Коринтския залив). Автор е на многобройни поетически творби, слова, на недостигналия до нас роман „Девет книги за любовта на Аристандър и Калитея“. Безспорно най-значимото му произведение е един „Синопсис“ (преглед) на световната история, написан в „политически стихове“, т. е. петнадесетосричен ямб с цезура след осмия стих. Трудът се състои от 6733 стиха, начева със сътворението на света и достига до възшествието на император Алексий I Комнин. Стихотворната хроника на Манасий е написана по искане на севастократорица Ирина, съпруга на севастократор Андроник, брат на император Мануил I Комнин (1143—1180). За Константин Манасий вж. H. Hunger, Die Hochsprachliche Profane Literatur der Byzantiner, Bd. I. München, 1978, p. 126, 136, 143, 148, 172, 183, 185, 191, 243—246... както и Index, S. V.; Bd. II, München, 1979, p. 29, 114, 118, 124, 126, 128, 161.

Летописът на Константин Манасий, разказващ известни за образования византиец събития, но в мерена реч, е получил голямо разпространение във Византия — както в стихотворната си форма, така и в прозаическа версия. През 1573 г. е издаден на латински език, а през 1616 г. за първи път е напечатан гръцкият текст (последното, четвърто издание датира от 1864 г.).

Още през Средновековието поетичната летописна творба на Константин Манасий добила популярност сред славянския православен свят, благодарение на среднобългарския превод, извършен по времето на цар Иван Александър. Точната дата на превода не ни е известна, но знаем със сигурност, че това е станало преди 1344/45 г. Тази дата е посочена в приписката към един от преписите, този в Сборника на поп Филип.

Първообразът на българския превод не е запазен, но ние позна-

ваме текста по пет преписа — три българска редакция и два — сръбска, а именно: 1) Препис в Сборника, съставен от поп Филип (днес в Държ. ист. музей в Москва); 2) Ватикански препис (Cod. Vaticanus Slav. II); 3) Тулчански препис (днес в библиотеката на Румънската академия на науките — № 649); 4) Препис в Хилендарски ръкопис от 1510 г. (сръбска редакция); 5) Препис, съхраняван в Държавната публична библиотека „Салтиков-Щедрин" — Ленинград (също сръбска редакция).

От тези ръкописи особен интерес представлява Cod. Vaticanus Slav. II, който е украсен със 69 миниатюри, съдържащи 109 сцени. От тях 18 миниатюри представят моменти от българската история. Издание на миниатюрите: Ив. Дуйчев, Миниатюрите на Манасиевата летопис, София, 1962; II издание, 1964.

Среднобългарският текст на Константин Манасий има само едно издание, а именно: Cronica lui Constantin Manasses. Traducere mediobulgară, făcută pe la 1350. Text și glosar de Ioan Bogdan,. București, 1922 (в основата на това издание е Московският ръкопис). Притежаваме и фототипен възпроизвод на Ватиканския ръкопис: Ив. Дуйчев, Летописта на Константин Манаси. Фототипно издание на Ватиканския препис на среднобългарския превод, София, 1963, XXXV + 415 с.

Преводът на откъсите от Манасиевата хроника е направен по „Летописта на Константин Манаси, фототипно издание на Ватиканския препис на среднобългарския превод, увод и бележки от Иван Дуйчев, София, БАН, 1963. Липсващите начални части са преведени по I. Bogdan, Cronica Lui Constantin Manasses, București, 1922. Заглавието е предадено по Московския препис. (Вж. Дуйчев, Летописта, стр. VI.) Взети са пред вид и двата откъса, преведени от Иван Дуйчев, които са в проза, но са много изискани и запазват ритмичните акценти на фразата. Срв. Из Манасиевата хроника, Христоматия по старобългарска литература, София, 1967², стр. 335—342. Преводът е сверен изцяло и с гръцкия оригинал по Migne, Patrologia graeca, t. 127.

Произведението на Константин Манаси е написано в петнадесетсричен каталектичен ямб, наричан още политически. Българският превод и особено Ватиканският препис е ритмизиран, като в повечето случаи стиховете, по-рядко и полустишията (цезурите) са означени с точка или със знак, подобен на запетайка. Гръцкият размер обаче не е спазен точно, а е наподобяван свободно. Търсени са специфични български модели на стихова организация. Това създава особени затруднения при превод. Точното предаване на българския текст звучи за съвременния читател грубо. Привеждането на текста към гръцкия модел с изосилабична структура би създало невярна представа за българската поетика.

Затова беше потърсен среден път — опит да се запазят начални ямбични или хорейни стъпки и ямбични клаузули, но със свободно вариране на сричковия размер. Стремежът да се съхрани своеобразието

на неизвестния български средновековен поет принуждава да не се отдалечаваме съществено от неговия текст и максимално да се съхрани колоритът и образната система, дори за сметка на известна грапавина в стиха.

Стр. 244 — Цъфтеше като каситер кръгът на Афродита, гр. κασσίτερος — олово.

Стр. 245 — Прелитаха просторите въздушни леколитни. В ръкописа тънкопролитни, гр. λεπτόχυτος, λεπτός — нежен, фин; χυτός — лят, излят. Изтъква се нежната, фината структура на въздуха.

Стр. 245 — И слонът твърдочелен, дато махаше с опашка, гр. Ελέφας εὐρωμέτωπος τὴν προνομαίαν σείων — хобот на слон. Хоботът на слона дълго време в българския език няма специално название. И през 1824 г. П. Берон пише за слона, че има „. . . два зъба като на дива свиня и един сопол, щото го провеся кога ще чак до земята“ — Буквар с различни поучения, Брашов, 1924.

Стр. 248. — Скорпиони, василиски люти ще разтъпчеш, гр. βασιλίσκος — митологическа змия.

Стр. 249 — Принесоха и двамата наченки на труда си, гр. 'απαρχή. Първият дар при жертвоприношение и първото, най-ранно или най-хубаво от всяко нещо (плодове, животни и пр.), определено за жертва на боговете.

Стр. 252 — Навред пък се заселили във страната полудневна, гр. προσάρκτας: Ὁ δὲ Νεβρώδ κατῴκησεν εἰς χώραν προσαρκτίαν — североизток. В българския текст погрешно е посочен югоизток.

Стр. 253 — Лицето си показваше намазано с псимит, гр. ψιμύθιον, ψίμυθος — белило.

Стр. 257 — И призовава Гигия и дава два завета, гр. πεῖσαν αἵρεσιν δυεῖν — избор, възможност. Средновековният български преводач е употребил завет в смисъл на условие.

Стр. 260 — Но тук е твоята игра, мъчително, си казах, гр. Ενταῦθά σὺν τὸ παίγνιον, τύραννε πάντων Ερως. Средновековният български преводач съзнателно не въвежда образа на Ерос.

Стр. 261—262 — Протевс със запращения прогони Пария, гр. ἀπειλή — заплаха, закана.

— а с него също и Дарей, бащата на Елена. Според гръцкия текст бащата на Елена е Τύνδάρεως, т. е. Тиндар.

— Теталия и Ахия и цялата Елада — Тесалия, Ахая, (Ахея).

— а бяха съпоборници Родос, Итак и Скир — Итака, о. Скирос.

— Салам и заедно със него превелики Кирт, гр. Σαλαμίς Саламин.

— узнаха коринтяните, помагаха аргани — аргосци.

— Дисевс пристигна от Итака, Еа от Саламин — Одисей, Аякс.

Стр. 263 — Той предугади гибелния огненосен лък, гр. Καὶ γαρ

προέγνω τοῦ λαιμοῦ τὸ βέλος τὸ πυρφόρον. Става дума за чумата, която Аполон изпратил на елините по време на Троянската война.

Стр. 263 — Затуй пък оня дързък мъж, кога намери сгода — Дисевс (Одисей). Според една версия, представена и в Троянската притча, Дисевс се престорил на луд — впрегнал в един ярем магаре и вол и започнал да сее сол, но бил изобличен от Паламид (Паламед). От тук се поражда и ненавистта му.

Стр. 265 — И на Скамандър струята обагри се от кръв — река в Троя. Наричала се още Ксант, гр. Ξάντος.

Стр. 267 — със него майката безсрамна, оброчица названа, гр. Σὺν αὐτῷ τὴν ἀναυδῆ μητέρα Κλυταιμνήστραν. В българския текст съзнателно е пропуснато името на Клитемнестра.

Стр. 268 — „Ведно с храната наша / / изядохме трапезите — шум весел се разнесе." В българския текст е употребена думата плищь, гр. κρότος, което буквално означава чукане, тропане, ръкопляскане.

Стр. 270 — Което на тлък елински хетера се нарича — превод, тълкуване.

Стр. 271 — А подир тия Маркие със прозвище Ангила. Става дума за Ancus Marcius. Името му се свързва с гръцката дума ἀγκύλη — кълка, бедро.

Стр. 272 — Роди се и знамение в кобилските му лакни, гр. ἱπποφοβίον — стадо коне, хергеле.

— тъй както Александровия кон с глава на вол. Конят на Александър Македонски се казвал Буцефал, гр. βουκεφάλος — с волска глава, вологлав.

— „Щастливите красавици — и в три месеца с деца". У Светоний този анекдот е приписан на Октавиан Август. Срв. Гай Светоний Транквил, Дванадесетте цезари, София, 1981, стр. 185.

Стр. 273 — Родителят на Кесар Гай показал се храбрец. Става дума всъщност за прадядото, както личи от следващия текст.

Стр. 273 — Когато майка му да ражда, съгледа в съня си младенеца си да лети към небеса понесен... Подобно знамение се споменава и в биографията на Октавиан Август от Светоний: „А самата Ация, преди да го роди, сънувала, че вътрешностите ѝ се издигат до звездите и покриват цялото пространство от земята до небето. А мъжът ѝ Октавий сънувал, че от утробата на Ация се появява сиянието на слънцето" — цит. съч., стр. 99—100.

Стр. 272 — На скиптрите перото често като прелетява... гр. τῶν σκήπτρων τσίνυν ὁ πεττός συχνάκι μεταπίπτων; πεττός — камъче от игра на дама, в случая — зар.

Стр. 289 — Керверът бесен кроткия водач на стадото, гр. κέρβερος — Цербер.

Стр. 292 — Какъвто ни тигропардос, нито лъвът ревящ, гр. τιγροπάρδαλις — букв. тигропантера.

Стр. 297 — На преследвача се показа като втори Кастор, гр. τῷ δίφκτῃ πεφηνως ἀντικρους ἄλλος Κάστωρ. Кастор — син на Тиндарей и Леда, брат на Полидевк, Елена и Клитемнестра. Като нарицателно означава кастрат и бобър.

Стр. 302 — Той бе на виглите началник, по гръцки друнгар — вер. лат. vigil — пазач.

Стр. 303 — Дори до третото въже... — белег, знак докъдето корабът може безопасно да потъне.

Стр. 307 — И мъртъв падна по лице и върху своя образ, гр. ὡς ἄλλος γὰρ αὐτόχρημα Φαέθων νηπιάζων 'Σφ ἅρματος ἡνιοχῶν εὐίπου περιτρόχου. И тук съзнателно не е разгърнато сравнението с Фаетон, син на бога на слънцето, Хелиос, изгорял с огнената колесница.

Стр. 317 — Тогаз сковрадата запали, пещ огненошумяща — срав. р. сковород гр. πυρά — огнище, клада.

Стр. 332 — От Лезвя кораби докарва с разперени ветрила — о. Лезбос.

Стр. 333 — И повече от тигърски зверогонител Минда — Мида, фригийски цар.

Стр. 341 — Или Дидим с черва от мед, Александриянин родом. За Александрийския философ Дидим (гр. Δίδυμος χαλκέντερος) се говорело, че вътрешностите му са от мед и затова издържал да стои продължително време над книгите без да яде.

Бележки на преводача

1 Една от любимите теми на средновековните автори е пресъздаване на библейския разказ за сътворението на света. Плод на този интерес са т. нар. „Шестодневи". Като най-популярни творби от този тип биха могли да бъдат посочени творбите на Василий Велики, Севериан Гавалски и др. И старата българска литература не е останала настрана от тази любопитна проблематика. Един от най-бележитите и най-интелигентни книжовници от цар Симеоновата епоха, Йоан Екзарх, е сътворил „Шестоднев", получил голямо разпространение сред славянския свят. Вж. R. Aitzetmüller, Das Hexaemeron des Exarches Johannes, I—VII, Graz, 1958—1975; Йоан Екзарх, Шестоднев. Превод от старобългарски, послеслов и коментар Н. Кочев, София, 1981.

2 Дарий Мидски, т. е. Мидийски.

3 Т. е. Камбиз I, управител на Персия (или Анчан) под върховенството на Мидия.

4 Кир II се е смятал за законен наследник на властта в Мидийското царство; майка му и жена му са били дъщери на мидийския

владетел Астиаг. Войните на Кир срещу Астиаг са описани от Ктесит и Херодот. Приема се, че те са продължили около три години — 553/2—550 г. пр. н. ера.

5 Кир превзел лидийската столица Сарди през зимата на 546 г. пр. н. ера. Лидия била превърната в персийска провинция, а цар Крез бил убит (според вавилонски извор) или взет в плен (според Херодот).

6 Гиг убил Кандавл през 685 г. пр. н. ера и основал нова династия.

7 Дарий I бил представител на страничната линия на Ахеменидите. Неговият дядо Аршан (Арсан) носел царска титла, а баща му Виштасп (по гръцки Хистасп) бил управител-наместник в Партия. Самият Дарий, преди да овладее престола, бил наместник в Персида.

8 След смъртта на Камбиз II (522 г. пр. н. ера) в Персия избухнало въстание под ръководството на лъже-Бардий (Смердис-Бардис, брат на Камбиз) и Спантадота.

9 Войските на Дарий под командуването на Мегабиз стъпили на Балканския полуостров, завладели части от Тракия и Македония през 515 г. пр. н. ера. Първият поход срещу Елада бил извършен през 490 г. пр. н. ера. Персите достигнали до Атина, до Маратонското поле, където на 12 септември били разбити от гърците и принудени да се натоварят на корабите и да напуснат Гърция.

10 Ираклий, т. е. Херакъл.

11 Тетид, т. е. Ахил, син на Тетида и Пелей.

12 Става дума за десетия подвиг на Херакъл — героят отвлякъл пасящите на остров Ерития крави на Герион, триглав великан обитаващ крайния Запад (Гибралтар).

13 Т. е. град Алба Лонга.

14 Дъщерята се е наричала Рея Силвия.

15 Т. е. храм на Веста, богиня на домашното огнище.

16 Т. е. Ромул и Рем.

17 Царската власт в Рим била ликвидирана в 509 г. пр. н. ера. Тогава бил прогонен последният цар от етруски произход Тарквиний II и Рим бил обявен за република.

18 Т. е. Гай Юлий Цезар (100—44 г. пр .н. ера).

19 Гай Юлий Цезар починал в 84 г. пр. н. ера.

20 През 44 г. пр. н. ера Гай Юлий Цезар бил обявен за пожизнен диктатор. По този повод бил организиран заговор, чиято цел била отстраняването на Цезар и спасяването на Републиката. Начело на заговора били Марк Юлий Брут и Гай Касий Лонгин. Цезар бил убит на 15 март 44 г. пр. н. ера, по време на заседание на римския сенат, пред статуята на Помпей.

21 Т. е. Гай Юлий Цезар Октавиан Август, син на Атия (племенница на Цезар) и негов наследник. Севаст е гръцкият превод на Август.

22. Т. е. Тиберий Юлий Цезар, осиновен от Август (той бил син на Ливия и Тиберий Клавдий Нерон).

23 Името на император Диоклетиан е свързано с една реформа в политическата и държавната структура на Римската империя. През 286 г. той си избрал съуправител — Максимиан. Двамата управлявали империята, разделена на две части — Източна и Западна, като носели титлите „августи". През 293 г. били избрани още двама съуправители — Галерий, който споделял управлението на Истока с Диоклетиан и Константин Хлор, който подпомагал Максимиан на Запада. Новите двама съуправители били титулувани „цезари"; макар че те се ползували със същите права като августите, те все пак стояли подолу от тях. По този начин реформата била окончателно завършена, като била оформена „тетрархията", т. е. управление на четиримата.

24 Т. е. император Юлиан, езичник и гонител на християните.

25 Град на слепите е бил наричан Халкидон, тъй като неговите основатели не забелязали по-доброто място за град на европейския бряг на Босфора, където представители на Мегара основали Византион.

26 Византион, т. е. Константинопол (от 11 май 330 г.).

27 Първият вселенски събор е бил свикан в Никея през 325 г.

28 Евтихий, архимандрит; последовател на разпространител на монофизитството, т. е. учението за едната природа на Христос.

29 Добавка на преводача; докато през 80-те години на V в. прабългарите са били съюзници на Византия, през царуването на Анастасий I те започнали да нахлуват в земите на юг от р. Дунав.

30 Т. е. император Констант II (Константин).

31 Т. е. Константин IV, наричан още Погонат.

32 Добавка на българския преводач. В първата част на добавката се говори за шестия вселенски събор, заседавал в Константинопол през 680—681 г.

33 Във втората част на добавката са разказани с пестеливи думи събитията от 680—681 г., т. е. битката при Онгъла, овладяването на част от южнодунавските земи от прабългарите и сключването на мира с Византия (681), който отбелязал новия период в историята на българската държава.

34 Юстиниан II.

35 Т. е. Екзархата Картаген, византийската територия в Северна Африка.

36. Т. е. император Лъв III.

37 Т. е. император Теодосий III.

38 Т. е. иконоборското движение. Вж. бел. 41 към Йоан Зонара.

39 Това обяснение за възникването на иконоборското движение е неправилно.

40 Тук Константин Манасий има предвид враждебното отношение

на папа Григорий II (715—731) към иконоборската политика на император Лъв III и връзките му с франкската държава („фрътите").

41 Добавка на българския прeводач. Куманите неправилно са посочени като народ, обсаждал византийската столица. Става дума за арабската обсада на Константинопол през 717—718 г. и намесата на българите.

42 Т. е. император Лъв IV.

43 Седмият вселенски събор, възстановил временно иконопочитанието, бил свикан в Никея през 787 г.

44 Император Константин VI бил ослепен на 15 август 797 г., в залата, наречена Порфирна — там, където бил роден преди 27 години.

45 Т. е. папа Лъв III (795—816).

46 Т. е. папа Адриан I (772—795).

47 Т. е. Карл Велики, франкски крал и император на Запада.

48 Карл Велики бил коронясан за император от папа Лъв III на Коледа, 25 декември 800 г.

49 Т. е. император Никифор I.

50 Добавка на българския преводач. В нея се разказва накратко за войната от 811 г.: нахлуването на Никифор I в България, разграбването на Плиска и голямото поражение на византийците във Върбишкия проход на 26 юли 811 г., в което Никифор I намерил своята смърт. В миниатюра към Ватиканския препис е представена сцена, в която хан Крум пие от черепа на византийския василевс.

51 Т. е. Лъв V, Тома Славянина и Михаил II.

52 Добавка на българския преводач: разказ за военните действия през 813 г. и предателския опит да бъде убит (или заловен) българският владетел по време на преговорите край Константинопол.

53 Т. е. пещерни църкви.

54 Т. е. император Михаил II, който бил родом от Амория.

55 Добавка на българския преводач: лаконичен разказ за въстанието на Тома Славянина. Вж. бел. 52 към Симеон Логотет.

56 Т. е. Вуколеон.

57 Т. е. император Михаил III.

58 Добавка на българския преводач. Българите били кръстени и приобщени към християнските народи през 864 г. Цифрата „511 г." не е вярна. Ако приемем, че изразът „досега" означава годината 1344/45, когато най-късно може да се датира българският превод на Константин Манасий, то от покръстването на българския народ са изминали 481 г.

59 Т. е. възстановяване на иконопочитанието (843 г.).

60 Добавка на българския преводач. Легендата за сестрата на княз Борис и Теодор Куфара (монах, а не „болярин") е разказана от редица византийски хронисти. Втората част от добавката визира бунта на прабългарите под ръководството на 52-та боили, потушен от княз Борис.

61 Т. е. константинополски патриарх.

62 Под „Рим“ трябва да се разбира Новият Рим, т. е. Константинопол.

63 Свалянето на патриарх Игнатий и замяната му с Фотий се отнася към 858 г.

64 Кесарят Варда бил убит от бъдещия император Василий I на 21 април 865 г.

65 Отстраняването на патриарх Фотий и връщането на Игнатий е станало през 867 г.

66 Т. е. Василий I. Той е наречен „Македонец“, тъй като бил родом от околностите на Адрианопол, влизащи в темата Македония.

67 Вж. бел. 1 към Йоан Зонара.

68 Т. е. темата Македония.

69 Родителите на бъдещия император са били сред многобройното население на Адрианопол и неговите околности, което по заповед на кан Крум е било отведено в българските земи на север от р. Дунав — т. нар. „България отвъд реката Дунав“ (813 г.).

70 Връщането на това многолюдно население или част от него. в пределите на Византия, е станало през 837 г.

71 Т. е. известният византийски учен и митрополит на Солун Лъв Математик.

72 Става дума за т. нар. светлинен телеграф, свързвал Константинопол с византийско-арабската граница. С помощта на светлинни сигнали се известявало своевременно в столицата за всяко нарушение на границата.

73 Патриарх Игнатий бил свален повторно, а Фотий отново въздигнат в сан патриарх през 877 г.

74 През царуването на Василий I, т. е. 867—886, е имало само опити за кръщение на русите. Въвеждането на християнството в Киевска Русия е станало едно столетие по-късно — в 989 г.

75 Добавка на българския преводач: кратък и не съвсем точен разказ за българо-византийската война през 894—896 г.

76 Т. е. патриарх Николай I Мистик.

77 Николай Мистик бил лишен от патриаршеския сан и заменен с Евтимий, понеже осъждал и не признавал четвъртия брак на император Лъв VI.

78 Поради малолетието на Константин VII Багренородни управлението на страната било поето от регентство начело с патриарх Николай Мистик.

79 Бунтът на Константин Дука избухнал през 913 г.

80 Т. е. Роман Лакапин.

81 Описаните събития са станали през 919 г.

81 Описаните събития са станали през 919 г.

силеопатор, която Роман Лакапин получил, след като Константин VII се оженил за дъщеря му Елена.

83 Роман Лакапин бил провъзгласен за съимператор на своя зет на 17 декември 920 г.

84 Добавка на българския преводач. За събитията, които са вмъкнати не намясто, вж. бел. 38 към Георги Амартол.

85 Т. е. 920—944 г.

86 Добавка на българския преводач. Съпругата на цар Петър Мария е била не правнучка, а внучка на Роман Лакапин (тя е била дъщеря на неговия син Христофор).

87 Роман Лакапин провъзгласил за съимператори синовете си Христофор (20 май 921 г.), Стефан и Константин (25 декември 924 г.).

88 Добавка на българския преводач, която твърде пестеливо съобщава за българо-византийските отношения от 921 г. до Симеоновата смърт (27 май 927 г.).

89 Роман Лакапин бил лишен от императорската власт от своите синове (944 г.), подстриган за монах и заточен на остров Проти. Той починал на 15 юни 948 г.

90 Цар Петър починал на 30 януари 970 г. Във Ватиканския ръкопис има миниатюра, която представя кончината на българския цар и завръщането на неговите синове (вж. Ив. Дуйчев, Миниатюрите на Манасиевата летопис, № 62).

91 Никифор Фока освободил остров Крит от арабска власт в 961 г.

92 Антиохия била изтръгната от арабски ръце на 29. 10. 969 г.

93 Роман II починал на 15 март 963 г.

94 Бъдещите императори Василий II и Константин VIII.

95 Йосиф Вринга, евнух и първи министър.

96 Никифор II бил коронясан на 16 август 963 г. За да се свърже с царствуващата династия, той се оженил за съпругата на покойния Роман II Теофано, майка на малолетните престолонаследници.

97 Йоан I Цимисхий провел три кампании срещу арабите — 971, 974 и 975 г.

98 Добавка на българския преводач. Краткият текст отразява последната фаза от българо-руските и византийско-руските войни на Балканския полуостров. Походът на Йоан Цимисхий, довел до прогонването на Светослав и покоряването на Източна България, се отнася към 971 г.

99 Йоан Цимисхий починал от тифус на 10 януари 976 г.

100 Двамата братя, макар и формално, са били съимператори от 976 г. до 1025 г. Фактическият управител на империята бил Василий II.

101 Т. е. Василий II.

102 Император Василий I, който бил пра-прадядо на Василий II

103 Вж. бел. 15 към Йоан Зонара.

104 Тук Константин Манасий, по всяка вероятност, не визира конкретно сражение, а продължителен период от българо-византийските стълкновения.

105 Тук вече става дума за битката в планината Беласица, край

дн. село Ключ (29 юли 1014 г.). По други сведения броят на пленените и ослепени български войници бил 14 000.

106 Добавка на българския преводач. Тя маркира с една фраза византийското господство в българските земи (1018—1186).

107 Император Константин VIII е имал три дъщери: Евдокия, Зоя и Теодора.

108 Т. е. бъдещият император Михаил IV.

109 Императорът е страдал от епилепсия.

110 Братът на Михаил IV се е наричал Йоан Орфанотроф.

111 Бракът е бил сключен на 11 юни 1042 г.

112 Георги Маниак, византийски пълководец, воювал в Италия. През 1043 г. въстанал срещу императора, дебаркирал в Драч и се насочил към Солун, но бил убит почти случайно в една победна битка.

113 Лъв Торник, който в 1047 г. обсадил Константинопол, но бунтът му завършил с неуспех.

114 Константин IX Мономах починал на 11 януари 1055 г.

115 Най-малката от трите дъщери на Константин VII Теодора, управлявала самовластно Византия в продължение на около една година.

116 Т. е. бъдещият император Константин X Дука.

117 Исаак I Комнин бил болен и в момент на слабост абдикирал в полза на Константин Дука.

118 Константин Дука имал четирима сина: Михаил (бъдещият император Михаил VII), вторият с неизвестно име, Андроник, Константин и три дъщери — Анна, Теодора и Зоя.

119 Т. е. бъдещият император Роман IV Диоген.

120 Т. е. Адрианопол.

121 Т. е. селджукските турци.

122 Йоан Дука.

123 Битката станала край Манцикерт (Армения), на 19. 8. 1071 г.

124 Селджукският султан Алп Арслан (1063—1072).

125 Т. е. Йоан Дука.

126 Император Михаил VII, който овладял престола, докато Роман IV бил в плен, обещал свобода и безопасност на бившия владетел. Роман IV му се доверил, но бил заловен и ослепен; починат през 1072 г.

127 Мария Аланска.

128 Бившият император Михаил VII бил принуден да стане монах, сетне бил назначен за митрополит на Ефес. Починал през 1090 г. в един константинополски манастир.

129 Т. е. династията на Комнините, управлявала Византия от 1081 до1185 г. и излъчила петима императори: Алексей I Комнин (1081—1118), Йоан II Комнин (1118—1143), Мануил I Комнин (1143—1180), Алексий II Комнин (1180—1183) и Андроник I Комнин (1183—1185).

РЕЧНИК НА ИМЕНАТА

Съгласно възприетата от поредицата практика, в Речника са включени всички основни понятия, които се срещат в публикуваните текстове. Тъй като съществува добре забележимо тематично многообразие, понятията, които трябва да получат обяснение, за улеснение са разделени на четири основни групи, а именно: „Лични имена“, „Географски имена“, „Почетни титли и функционални наименования“, „Топографски понятия и паметници“ (в последната група са обединени имена на местности, които не биха могли да бъдат отразени в „Географски имена“ — квартали или други градски райони, манастири, църкви).

Дадените обяснения към всеки термин са съвсем кратки; те съдържат само необходимата информация, която подпомага правилното разбиране на понятието. Това ограничаване се дължи на две причини: 1) част от термините, включени в Речника, са обяснени по-подробно в бележките към съответните текстове; 2) ограниченото място.

В Речника не са включени: имена, които са твърде популярни и известни на читателя; имена, които се срещат еднократно и не играят съществена роля за правилното схващане на текста; изоставени са почти всички библейски понятия — собствени имена и други термини (за тяхното обяснение читателят би могъл да се обърне към първите два тома от поредицата „Стара българска литература“ — „Апокрифи“ и „Ораторска проза“).

ЛИЧНИ ИМЕНА

АВАРАК — келтски владетел.

АВГУСТ — Гай Юлий Октавиан (27 г. пр. н. ера — 14 г. пр. н. ера), римски император.

АВГУСТИАН — Алусиан, син на цар Иван Владислав.

АВЕЛВАКИ — Абд ал-Баки пратеник на Багдадския халиф в Константинопол (908 г.).

АВИМЕЛЕХ — Абд ал-Малик (685—705), Омейядски халиф.

АВИТОХОЛ — легендарен български владетел, родоначалник на династията Дуло, идентифициран с Атила.

АВРЕЛИАН — император Цезар Домиций Аврелиан Август (270—275), римски император.

АДРИАН — Публий Елий Адриан; като император Цезар Траян Адриан Август (117—138), римски император.

АДРИАН I — римски папа (795—816).

АЕЦИЙ — западноримски военачалник, победил Атила през 451 г.

АЕЦИЙ — евнух; византийски държавник по времето на императрица Ирина (вж.).

АЛАРИХ — крал на визиготите.

АЛЕКСАНДЪР ВЕЛИКИ — македонски цар (336—323); покорител на Персия и създател на елинистическите монархии.

АЛЕКСАНДЪР — византийски император (912—913); брат на император Лъв VI.

АЛЕКСИЙ МУСЕЛЕ — византийски държавник, кесар (първата половина на IX век).

АМОРАТ ВЕЛИКИ — вж. Мурад I.

АМУЛЕЙ — Амулий, брат на Нумитор (вж.)

АНАСТАСИЙ I ДИКОРОС — византийски император (491—518).

АНАСТАСИЙ I — ерусалимски патриарх (458—478).

АНАСТАСИЙ — константинополски патриарх (730—754).

АНДРЕЙ — византийски военачалник от „скитски“ произход. За военните си подвизи получил достойнството патриций и командуването на схолите (втората половина на IX в.).

АНДРОНИК ДУКА — виден византийски военачалник; станал известен със своите сполучливи действия срещу арабите в началото на X в.; доместик на схолите и патриций.

АНДРОНИК II ПАЛЕОЛОГ — византийски император (1282—1328).

АНДРОНИК IV ПАЛЕОЛОГ — византийски император (1376—1379).

АННА — българска царица, съпруга на цар Иван Срацимир.

АНТИМИЙ — западноримски император (467—472).

АНТОНИЙ I КАССИМАТ — константинополски патриарх (821—837).

АНТОНИЙ III СТУДИТ — константинополски патриарх (974—979).

АНТОНИЙ IV — константинополски патриарх (1389—1390, 1391—1397).

АНТОНИЙ ПИЙ — император Тит Елий Адриан Антоний Пий (138—161), римски император.

АНТОНИН — император Марк Омелий Антонин Диадумениан Цезар (218), римски император.

АНТОНИН — император Цезар Марк Аврелий Антонин Август или Елагабал (Хелиогабал) (218—222), римски император.

АПОХАПС — Абу Хафс, емир на Мелитене.

АРЕАНДА — Ариадна, съпруга на император Зинон (вж.).

АРКАДИЙ — византийски император (395—408).

АРОН — син на комит Никола и Рипсимия, брат на Давид, Мойсей и Самуил.

АРОН — вж. Харун ар-Рашид.

АРСЕНИЙ — епископ на Злетово (или Моровизд).

АРСИС — Арс, персийски владетел (338 пр. н. ера — 336 пр. н. ера).

АРТАВАЗД — стратег на темите Арменяак и Опсикион; узурпатор на византийския трон (742).

АРТАВАН — персийски владетел.

АРТАКСЕРКС — персийски владетел (464 г. пр. н. ера — 423 г. пр. н. ера).

АРТАКСЕРКС III — персийски владетел (359 пр. н. ера — 338 пр. н. ера).

АРТЕМИЙ — Анастасий II, византийски император (713—715).

АСПАР — готски вожд на византийска служба (втората половина на V в.).

АСТИАГ — цар на Мидия (585 пр. н. ера — 550 пр. н. ера).

АТАЛАРИХ — остготски крал в Италия (526—534).

АТИЛА — хунски владетел (434—453). Вж. и Авитохол.

БАЛАБИН — император Цезар Децим Целий Калвин Балбин Август (238), римски император.

БАЯЗИД I ЙЪЛДЪРЪМ („Мълния“) — турски султан (1389—1402).

БЕЗМЕР — под това име фигурира в „Именника“; вероятно Кубратовния син Батбаян (Баян); останал с част от прабългарите на територията на Стара Велика (Голяма) България и покорен от хазарите.

БОГДАН — жупан, Никополски велможа (1469).

БОГОМИЛ — поп (?), създател и пръв разпространител на богомилското учение (средата на X в.).

БОРИЛ — български цар (1207—1218); заел българския престол вместо законния наследник Иван II Асен (вж.).

БОРИС-МИХАИЛ — български кан, а после княз (852—889); кръстител на българския народ.

БРАТА — преписвач на Хлудовия паремейник. Вж. и монах Никола.

ВАЛЕНТ — византийски император (364—378); загинал в битка с готите край Адрианопол.

ВАЛЕНТИНИАН — император на Запада (364—375); брат на император Валент.

ВАЛЕРИАН — император Цезар Публий Лициний Валериан Август (253—260), римски император.

ВАЛТАСАР — персийски владетел.

ВАРДА — вуйчо на император Михаил III; кесар, играл важна роля в политическия живот на Византия при този владетел.

ВАРДА ВОИЛАС — стратег на темата Халдея; от български произход.

ВАРДА ФОКА — син на Никифор Фока (вж.) и брат на доместика на схолите Лъв Фока (вж.); участник в битката при Ахелой (917 г.).

ВАРДАНИЙ — известен още като Варданес или Вартан (от арменски произход); командуващ византийските войски на Изток; узурпатор на византийския престол (803 г.).

ВАСИЛИЙ I — византийски император (867—886); основател на така наречената Македонска династия (867—1056).

ВАСИЛИЙ II БЪЛГАРОУБИЕЦ — византийски император (976—1025); покорил окончателно българската държава в 1018 г. след упорити военни кампании, продължили четири десетилетия.

ВАСИЛИЙ ВЕЛИКИ — епископ на Кесарея (330—379); богослов, един от „отците" на християнската църква.

ВАСИЛИЙ — паракимомен, евнух, извънбрачен син на император Роман I Лакапин; играл важна роля в управлението на Византия при малолетието на Василий II и Константин VIII, както и през царуването на Никифор II Фока.

ВАСИЛИЙ — ученик на поп Богомил.

ВАСИЛИСК — византийски император (475—476).

ВАРДА СКЛИР — шурей на император Йоан I Цимисхий; опитал се да узурпира византийския престол по времето на император Василий II.

ВАРДА ФОКА — син на Лъв Фока и братовчед на император Никифор II Фока.

ВЕЛИЗАРИЙ — прочут византийски военачалник от времето на император Юстиниан I.

ВЕНИАМИН — още Боян (?), син на цар Симеон; идентичен с легендарния Боян Магьосника.

ВЕСПАСИАН — император Тиберий Флавий Веспасиан или Цезар Веспасиан Август (69—79), римски император.

ВИНЕХ — български кан (756—761).

ВИРИНЕЯ — византийска императрица, съпруга на император Лъв I.

ВИСАРИОН — книжовник (преписвач).

ВИТАЛИАН — водач на бунт в Малка Скития (Добруджа) срещу император Анастасий I.

ВОКИЛ — прабългарски род; от него произхождат кановете Кормисош (Кормесий?), Винех, Сабин, Умар.

ВУЛИСКАН — Волусиан или император Цезар Гай Вибий Афиний Гал Велдуниан Август (251—253), римски император.

ВЪЛКАШИН — крал (1366—1371); сръбски феодален владетел, загинал в битката при Черномен (26. IX. 1371); баща на Крали Марко.

ВЪРТИЙ — Флавий Вещий Агорий Василий Мавротий, римски консул през 527 г.

ГАВРИЛ РАДОМИР — български цар (1014—1015), син на цар Самуил.

ГАГАН — или още Оделян: Петър Делян, син на българския цар Гаврил Радомир; водач на въстанието срещу Византия през 1040—1041 г.

ГАЙ — с прозвище Калигула: император Гай Юлий Цезар (Август Германик) (37—41), римски император.

ГАЛБА — Сервий Сулпиций Галба или император Цезар Август (68—69), римски император.

ГАЛЕРИЙ — Цезар Гай Галерий Валерий Максимиан Август (293—311), римски император.

ГАЛИЙ (ГАЛИЕН) — император Цезар Публий Лициний Игнатий Галиен (253—268), римски император.

ГЕОРГИ КАСТРИОТИ СКЕНДЕРБЕГ — албански феодал (1405—1468); водач на борбите на албанския народ срещу турското нашествие.

ГЕОРГИ II ТЕРТЕР — български цар (1321—1322).

ГЕОРГИ I (СИРИН) — константинополски патриарх (679—686).

ГЕОРГИ — ктитор на Рилския манастир.

ГЕОРГИ БРАНКОВИЧ — сръбски деспот (1427—1456).

ГЕОРГИ СУРСУВУЛ — български велможа; шурей на цар Симеон и настойник на цар Петър.

ГЕРМАН I — константинополски патриарх (715—730).

ГЕРМАН II — константинополски патриарх (1222—1240).

ГИГ (ГУГГУ, ГОГ) — мидийски цар (685 пр. н. ера — 652 пр. н. ера); свалил от престола своя предшественик Кандавл.

ГОРДИАН — император Цезар Антоний Гордиан Семпрониан Роман Африкан Сениор Август (238), римски император.

ГОЛИАТ (или „франк поморски“ — император Карл Велики(?).

ГОСТУН (или ОРГАН) — наречен още Мохеду-хеу (Черния конник), вуйчо на кан Кубрат.

ГРАТИАН (ГРАЦИАН) — император на Запада (375—383).

ДАВИД — брат на Йоасаф и Теофан, възобновител на Рилския манастир (XV в.).

ДАЗИРИЙ — персийски владетел (?).

ДАРИЙ I — персийски владетел (522 пр. н. ера — 486 пр. н. ера); известен преди всичко с походите си за завладяване на Елада.

ДАРИЙ II — персийски владетел (423 пр. н. ера — 404 пр. н. ера).

ДАРИЙ III — персийски владетел (336 пр. н. ера — 331 пр. н. ера); победен неколкократно от Александър Велики и на края убит.

ДАНАИЛ — митрополит на Бдин (Видин).

ДЕЦИЙ — император Цезар Гай Месий Квинт Траян Деций Август (249—251), римски император.

ДИКОРОС — вж. Анастасий I, византийски император.

ДИМИТЪР — жупан (943 г.), управител на Добруджа (или на част от нея).

ДИОКЛЕТИАН — император Цезар Гай Аврелий Валерий Диоклетиан Август (284—305). римски император; създател на „тетрархията" (четиривластието) в Римската империя.

ДИОНИСИЙ АРЕОПАГИТ — ученик на апостол Павел; с името Псевдо-Дионисий Ареопагит е известен един анонимен автор на философски трудове с неоплатонически характер (около 500 г.).

ДОБРЕ — ученик на поп Богомил.

ДОБРОМИР — Самуилов военачалник, управител на крепостта Верия.

ДОМИЦИАН — император Цезар Домициан Август (81—96), римски император.

ДРАГОМИР — писач на Боженишкия надпис.

ДУЛО — прабългарски род; според традицията намерила отражение в „Именника на българските канове" от него произхождат следните български владетели: Авитохол (Атила), Ирник (Ернах), Курт (Кубрат), Безмер (Батбаян, Баян), Аспарух, Тервел, един анонимен кан и Севар.

ЕВДОКСИЯ — съпруга на западноримския император Валентиниан III (425—455).

ЕВРИПИД — старогръцки трагически поет (480 пр. н. ера — 406 пр. н. ера.

ЕВСЕВИЙ ПАМФИЛ — епископ на Кесарея (264—340); църковен историк, „баща на християнската историография".

ЕВСТАТИЙ — друнгарий на флота (началото на X в.).

ЕВСТАТИЙ АРГИР — помощник стратег на темата Анатоликон, патриций; водил усилени военни действия срещу арабите заедно с Андроник Дука (вж.).

ЕВСТАТИЙ — константинополски патриарх (1019—1025).

ЕВТИМИЙ — търновски патриарх (1375—1394); създател и ръководител на Търновската книжовна школа; учител на мнозина видни книжовни дейци от края на XIV и началото на XV в.; играл видна роля в политическия живот на България в навечерието на турското завладяване.

ЕВТИМИЙ I — константинополски патриарх (907—912); един от видните участници в споровете около тетрагамията (четирите брака на император Лъв VI).

ЕВТРОПИЙ (ЕВТИХ КАПАДОЦ?) — хронист. автор на „кратка ромейска история“ от Ромул до император Йовиан (364).

ЕЛЕНА — майка на император Константин I; почитана извънредно много от християнската църква; нейният култ е бил разпространен и в България; намерил отражение както в литературата („Похвално слово за Константин и Елена“ от патриарх Евтимий), така и в монументалната живопис.

ЕЛИЯ — по-точно Хела, дъщеря на цар Атамант и сестра на Фрикс.

ЕНИАС — правилно Еней, герой от Троянската война; син на Анхис и Афродита. Според легендата неговите потомци основали град Рим.

ЕРМИ — прабългарски род.

ЕСМАН — или още Йазман, емир на Тарс.

ЕУФИМИЙ — константинополски патриарх (490—496).

ЕУФРАСИОС — антиохийски патриарх (521—526).

ЕФРОСИНА — византийска императрица, съпруга на император Михаил III.

ЗАУЦА СТИЛИЯН — арменец по произход; тъст на византийския император Лъв VI; носител на титлата василеопатор, създадена специално за него.

ЗИНЗИРИХ ВАНДАЛ — правилно Гензерих (Гейзерик), вандалски крал в Африка (428—477).

ЗИНОН — византийски император (474—475, 476—491).

ЗМЕРДИЕ — Смердис, гръцкото име на Бардий, син на Кир II и брат на Камбиз II.

ЗОЯ — византийска императрица, съпруга на император Лъв VI. Регентка (913—919) по време на непълнолетието на своя син Константин VII Багренородни.

ИВАЙЛО — водач на въстанието от 1277 г.; български цар (1278—1279).

ИВАН ВЛАДИСЛАВ — български цар (1015—1018); последен представител на династията на комитопулите.

ИВАН I АСЕН — български цар (1186—1196); един от водачите на освободителното въстание срещу Византия (1186—1188).

ИВАН II АСЕН — български цар (1218—1241), син на Иван I Асен; един от най-бележитите владетели на Второто българско царство.

ИВАН АЛЕКСАНДЪР АСЕН — български цар (1331—1371); потомък на Асеневци, покровител на книжнината и изкуствата.

ИВАН СРАЦИМИР — български цар (1359/60—1398); син на Иван Александър Асен и владетел на Видинското царство.

ИВАН АСЕН — син на цар Иван Александър Асен.

ИВАН РИЛСКИ — монах, създател на отшелничеството в сред-

новековна България; основател на Рилския манастир; най-популярния български светец (+ 946).

ИВАН ШИШМАН — български цар (1371—1393).

ИГНАТИЙ — константинополски патриарх (847—858, 867—877).

ИГНАТИЙ — търновски патриарх (70-те години на XIII в.).

ИДОАГР — правилно Одоакър (476—493), остготски крал в Италия; унищожил последните остатъци от западноримската империя.

ИЗОТ — легендарен български владетел (кан Крум?).

ИПАТИЯ — (края на V—V в), математичка и философска; възглавявала александрийската неоплатоничсека школа.

ИРАКЛИЙ — византийски император (610—641).

ИРИНА — хазарка по произход; византийска императрица, съпруга на император Константин V.

ИРИНА — византийска императрица (792—802); съпруга на Лъв IV и Константин VI (вж.).

ИРНИК — Ернах, един от синовете на Атила; заедно с група прабългари се заселил в земите около Дунавските устия след разпадането на бащината си държава (втората половина на V в.).

ИСААК I КОМНИН — византийски император (1057—1059).

ИСБУЛ — капхан при кановете Маламир (831—836) и Персиан (836—852).

ИСПЕРИХ — правилно Аспарух; син на Кубрат, български хан (660/65—701), основател на Дунавска България. Вж. Испор цар.

ИСПОР ЦАР — вж. Исперих.

ЙОАКИМ I търновски патриарх (1235—?).

ЙОАН (ИВАН) — сиа на цар Симеон; направил опит за въстание срещу брат си цар Петър (928), но бил заловен; впоследствие емигрирал в Константинопол.

ЙОАН — митрополит на Средец.

ЙОАН ВОГАС — стратег на Херсон (914—917).

ЙОАН ДАМАСКИН — виден византийски богослов (659—750).

ЙОАН I ЦИМИСХИЙ — византийски император (969—976).

ЙОАН III ДУКА ВАТАЦЕС — византийски император в Никея (1222—1254).

ЙОАН V ПАЛЕОЛОГ — византийски император (1341—1391).

ЙОАН VI КАНТАКУЗИН — византийски император (1347—1354) и известен писател.

ЙОАН VII ПАЛЕОЛОГ — византийски император (1390).

ЙОАН VI — константинополски патриарх (712—715).

ЙОАН VII ГРАМАТИК — константинополски патриарх (837—843).

ЙОАН ОЛИВЕР — деспот, роднина на сръбския цар Стефан Душан, владтел на Злетовската област.

ЙОАН РАДИН — византийски патриций от български произход; пратеник в Багдад (917 г.).

ЙОАН СИНКЕЛ, ЯНИС — вж. Йоан VII Граматик.

ЙОАН УГЛЕШ — деспот, брат на Вълкашин, сръбски феодален владетел. Загинал в битката при Черномен (26. IX. 1371).

ЙОАСАФ — брат на Давид и Теофан; възобновители на Рилския манастир (XV в.).

КАЛЕНДИОН — антиохийски патриарх (479—484).

КАЛИНИК I — константинополски патриарх (694—706).

КАЛИСТ ГАРЕЛИ (или „от Гарела"?) — йеромонах и книжовник.

КАЛОЯН — български цар (1197—1207); един от най-бележитите владетели от Второто българско царство.

КАЛОЯН ДУКА — вж. Йоан III Дука Ватацес.

КАЛОЯН — вж. Йоан V Палеолог.

КАЛОЯН — вж. Йоан VII Палеолог.

КАМБИЗ I — персийски владетел (600—559).

КАМБИЗ II — персийски владетел (530—522), син на Кир II, покорител на Египет.

КАНДАВЛИЕ — правилно Кандавл, лидийски цар (началото на VII в. пр. н. ера).

КАР — император Цезар Марк Аврелий Кар Август (282—283), римски император.

КАРДАМ — български кан (777—803).

КАРИН — император Цезар Марк Аврелий Карин Август (283—285), римски император.

КАРЛ ФРАНСКИ — Карл Велики, франкски крал (768—800), император на Запада (800—814).

КАСИЯ — византийска поетеса (първата половина на IX в.).

КАТАКАЛОН ЛЪВ — византийски военачалник (края на IX в.).

КИР I — персийски владетел (640—600).

КИРИЛ АЛЕКСАНДРИЙСКИ — александрийски патриарх (412—444).

КЛАВДИЙ — император Тиберий Клавдий Нерон Друз Германик (41—54), римски император.

КЛАВДИЙ II ГОТСКИ — император Цезар Марк Аврелий Клавдий Август (268—270), римски император.

КЛЕОПАТРА VII — египетска владетелка (51 пр. н. ера — 31 пр. н. ера), съвместно с Птолемей XIII и Птолемей XIV (Цезарион).

КОЛД — Кавад (?), персийски владетел (488—531)

КОМОД — император Цезар Марк Аврелий Комод Антонин Август (176—192), римски император.

КОНДОСТЕФАН СТЕФАН — доместик на Запада.

КОНСТАНТИН I — византийски император (324—337); въвел християнската религия за задължителна религия в империята и почитан като светец; основател на Константинопол.

КОНСТАНТИН — Констанс II, византийски император (641—648).

КОНСТАНТИН III — византийски император (641).

КОНСТАНТИН IV — византийски император (668—685).

КОНСТАНТИН V — византийски император (741—775).

КОНСТАНТИН VI — византийски император (780—797).

КОНСТАНТИН VII БАГРЕНОРОДНИ — византийски император (913—959).

КОНСТАНТИН VIII — византийски император (1025—1028).

КОНСТАНТИН IX МОНОМОХ — византийски император (1042—1055).

КОНСТАНТИН X ДУКА — византийски император (1059—1067).

КОНСТАНТИН ЗЕЛЕНИ — Константин Хлор, баща на император Константин I.

КОНСТАНТИН II — константинополски патриарх (754—766).

КОНСТАНТИН ДУКА — син на Андроник Дука (вж.), византийски военачалник, доместик на схолите.

КОНСТАНТИН ДИОГЕН — управител на Солун и след това на темата България.

КОНСТАНТИН ДРАГАШ — сръбски феодален владетел.

КОНСТАНТИН — син на император Василий I, съимператор на баща си, починал през 879 г.

КОНСТАНТИН — епископ на Преслав; автор на „Азбучна молитва", „Учително евангелие", „Историкии".

КОНСТАНТИН ТИХ АСЕН — български цар (1257—1277).

КОНСТАНЦИЙ — император Цезар Марк Валерий Константий Август (293—306), римски император.

КОНСТАНЦИЙ — византийски император (337—361).

КОПРОНИМ — вж. Константин V.

КОРМИСОШ — Кормесий (?), български кан (739—756).

КОРТИНИЙ АРМЕНЕЦ — т. е., Куртик, арменец по произход.

КОСТАНДИН — вж. Константин I, византийски император.

КРИНИТ НИКИТА — византийски военачалник, стратилат.

КРИС — правилно Крез, лидийски цар (560 пр. н. ера — 546 пр. н. ера).

КРУМ — български кан (803—814).

КРУМЕСИС — вж. Кормисош (Кормесий).

КСЕРКС — Артаксеркс II, персийски владетел (404 пр. н. ера — 359 пр. н. ера).

КСЕРКС — персийски владетел (486 пр. н. ера — 464 пр. н. ера).

КУРТ — т. е., Кубрат, български кан, основател на Стара Велика (Голяма) България; починал след 662 г.

ЛАВРЕНТИЙ — монах, книжовник.

ЛАВРИАН — т. е., Гликерий, западноримски император (473—474).

ЛАЗАР — сръбски княз (1371—1389), убит в битката на Косово поле.

ЛАЛОЕ — преписвач на Зографския апостол (1358/59).

ЛЕОНТИЙ — византийски император (695—698).

ЛЕОНТИЙ — исавриец по произход; узурпатор при император Зинон.

ЛИВАНИЙ — IV в. от новата ера, известен представител на класическата култура; философ и ритор.

ЛУЦИЙ (ВЕР) — император Цезар Луций Аврелий Вер Август (161—169), римски император.

ЛЪВ (ЛЕОНТИЙ?) — византийски император, вж. Леонтий.

ЛЪВ I — византийски император (457—474).

ЛЪВ II — византийски император (474).

ЛЪВ III — византийски император (717—741).

ЛЪВ IV — византийски император (775—780).

ЛЪВ V АРМЕНЕЦ — византийски император (813—820).

ЛЪВ VI МЪДРИ — византийски император (886—912).

ЛЪВ СВИНОБОЕЦ — т. е., Хиросфакт, византийски дипломат, натоварен с три пратеничества в България (894—904 г.).

ЛЪВ ТРИПОЛИТ — византиец по произход; ренегат на арабска служба.

ЛЪВ ФОКА — син на Никифор Фока, доместик на схолите.

ЛЮДОВИК II — крал, после император (починал в 876 г.).

МАВИЙ — Муавийя I (661—680) или Муавийя II (683—684), омейядски халифи.

МАВРИКИЙ — византийски император (582—602).

МАВЪР — византийски патриций от български произход.

МАКРИН — император Цезар Марк Омелий Макрин Август (217—218), римски император.

МАКСЕНЦИЙ — син на Максимиан; провъзгласен за император в Рим (306 г.), загинал през 312 г. в битката срещу Константин I край стените на Рим.

МАКСИМ КОНФЕСОР — ръководител на православната опозиция при император Констант II; известен богослов (580—662).

МАКСИМИАН — император Цезар Марк Аврелий Валерий Максимиан Август (286—305), римски император.

МАКСИМИАН — Петроний Максимус, западноримски император (17 март 455 — 31 май 455).

МАКСИМИН — император Цезар Гай Юлий Вер Максимин Август (235—238), римски император.

МАЛАМИР — български кан (831—836).

МАМЕРТИЙ — т. е. Клавдий Мамертинус, римски консул (362 г).

МАНУИЛ II ПАЛЕОЛОГ — византийски император (1391—1425).

МАРИЯ — българска царица, съпруга на цар Иван Владислав.

МАРИЯ — дъщеря на деспот Георги Бранкович, съпруга на султан Мурад II (1421—1444, 1446—1451).

МАРК (АВРЕЛИЙ) — император Цезар Марк Аврелий Антонин Август (161—180), римски император.

МАРКИАН — византийски император (450—457).

МАРКИЕ — т. е. Анк Марций, римски цар, приемник на Тул Гостилий.

МАРКО — митрополит на Търново — 1234/35 г.

МАРКО, крал — т. е., Крали Марко, син на Вълкашин, загинал в битката при Ровине (1395 г.).

МАРОДАХ — Амел-Марадук, вавилонски владетел (562 пр. н. ера — 560 пр. н. ера).

МАРТИН I — римски папа (649—655), заточен от император Константин II в Херсон (починал през април 656 г.).

МАСЛАМА — арабски военачалник.

МАТЕОЛОГ — т. е. Михаил VIII Палеолог (вж.).

МЕЛИСИН ЛЪВ — византийски военачалник, магистър при император Василий II.

МЕТОДИЙ I— константинополски патриарх (843—847).

МЕТОДИЙ ГЕМИСТ — монах и книжовник.

МЕТОДИЙ ДРАГИНОВ — летописец.

МЕХМЕТ ПАША — Мехмед Кюпрюлю, велик везир (1656—1661).

МИДАС — цар на Фригия, прочут със своите богатства.

МИЛОШ ОБИЛИЧ — сръбски велможа, убил султан Мурад I в битката на Косово поле (1389).

МИРОН — логотет на дрома при император Теофил (вж.).

МИТРОФАН — игумен на манастира Св. Богородица (Великата лавра).

МИХАИЛ АСЕН — син на цар Константин Тих Асен.

МИХАИЛ АСЕН — син на цар Иван Александър.

МИХАИЛ КАГАН — т. е., княз Борис I-Михаил (вж.).

МИХАИЛ I РАНГАБЕ — византийски император (811—813).

МИХАИЛ II — византийски император (820—829).

МИХАИЛ III — византийски император (842—867).

МИХАИЛ IV — византийски император (1034—1041).

МИХАИЛ V КАЛАФАТ — византийски император (1041—1042).

МИХАИЛ VI — византийски император (1056—1057).

МИХАИЛ VII ДУКА — византийски император (1071—1078).

МИХАИЛ VIII ПАЛЕОЛОГ — византийски император (1259—1282).

МИХАИЛ IX ПАЛЕОЛОГ — съимператор (1259—1320) на баща си Андроник II Палеолог (1282—1328).

МИХАИЛ ШИШМАН АСЕН — български цар (1323—1330).

МИХАИЛ — ученик на поп Богомил.

МИХАИЛ — най-старият син на цар Симеон от първия му брак; подстриган за монах; през 930 г. вдигнал въстание срещу цар Петър, но неочаквано починал.

МИХАИЛ ЛУЧНИК — т. е., Михаил Токсара, византийски пратеник (заедно с Йоан Радин) в Багдад през 917 г.

МЛАДЕН — поръчал преписа на Зографския апостол.

МОЙСЕЙ — син на комит Никола и Рипсимия, брат на Давид, Арон, и Самуил.

МУРАД I — турски султан (1360—1389).

МУСА — син на султан Баязид I; претендент за османския престол след смъртта на баща си.

МОХАМЕД II ФАТИХ („ЗАВОЕВАТЕЛ") — турски султан (1444—1446, 1451—1481); завоевател на Константинопол и голяма част от Балканския полуостров.

МОХАМЕД IV — турски султан (1648—1687).

НАВУХОДОНОСОР II — вавилонски владетел (605 пр. н. ера — 562 пр. н. ера).

НАСАР — командуващ византийския флот към 880 г.

НЕВИТ — т. е. Флавий Невита (Небита, Небида, Небиета), римски консул (362 г.).

НЕМЕТОР — правилно Нумитор, легендарен цар на латинския град Алба Лонга; потомък на Еней.

НЕОП — Юлий Неопос, западноримски император (474—475).

НЕРВА — император Цезар Нерва Август (96—98), римски император.

НЕРОН — император Клавдий Цезар Август Германик (54—68), римски император.

НЕСТОРИЙ — константинополски патриарх (428—431); създател на еретическо учение, известно под името „несторианство".

НИКИТА I — константинополски патриарх (766—780) от славянски произход.

НИКИТА ОРИФАС — друнгарий на флота, воювал срещу арабите през втората половина на IX в.

НИКИТА СКЛИР — патриций, протоспатарий и друнгарий на византийския флот в края на IX в.

НИКИФОР I —византийски император (802—811).

НИКИФОР II ФОКА — византийски император (963—969).

НИКИФОР III ВОТАНИАТ — византийски император (1078—1081).

НИКИФОР I — константинополски патриарх (806—815); противник на иконоборството.

НИКИФОР НЕБО — т. е. Никифор Уран, византийски военачалник.

НИКИФОР ФОКА — византийски военачалник при Василий I и Лъв VI.

НИКОДИМ — епископ на Нишава.

НИКОЛА — комит, баща на Давид, Мойсей, Арон и Самуил.

НИКОЛА — монах. Вж. Брата.

НИКОЛАЙ I МИСТИК — константинополски патриарх (901—907, 912—925).

НИКОЛАЙ III ХРИЗОВЕРГ — константинополски патриарх (979—991).

НИКОЛИЦА — или Никулица — Самуилов военачалник, управител на Сервия.

НУМА ПОМПИЛИЙ — римски цар, приемник на Ромул.

НУМЕРИАН — император Цезар Марк Аврелий Нумерий Нумериан Август (283—284), римски император.

ОВИДИЙ — Публий Овидий Назо (43 г. пр. н. ера — 17 г. от н. ера), римски поет, заточен в Томи (Констанца) от император Август.

ОГНЯН — севаст и кефалия.

ОДЕЛЯН — Петър Делян, син на цар Гаврил Радомир. Вж. Гаган.

ОЛИВРИЙ — западноримски император (472).

ОЗИЙ — византийския император Никифор I (?).

ОЛУВРИЙ — т. е. Флавий Анисий Оливрий Млади, консул (526 г.).

ОМУРТАГ — български кан (814—831).

ОРКАН (ОРХАН) — турски султан (1324—1360).

ОТМАН (ОСМАН) — турски султан (1281—1324).

ОТОН — император Марк Отон Цезар Август (69), римски император.

ПАВЕЛ II — антиохийски патриарх (519—521).

ПАВЕЛ IV — константинополски патриарх (780—784).

ПАВЕЛ ДЯКОН — лангобардски историк (720—799).

ПЕРОЗ — т. е. Фируз, персийски шах (459—484).

ПЕРСИАН — български кан (836—852).

ПЕРТИНАКС — император Цезар Публий Хелвий Пертинакс Август (193), римски император.

ПЕТКА (ПАРАСКЕВА) — светица, почитана сред всички балкански народи. От Каликратия мощите ѝ били пренесени в Търново (1235 г.), след това във Видин, Белград, Влашко...

ПЕТРОНА — брат на императрица Теодора, шурей на император Теофил.

ПЕТЪР I — български цар (927—970).

ПЕТЪР — антиохийски патриарх (470, 485—489).

ПЕТЪР — ученик на поп Богомил.

ПЛАСИДИЯ — дъщеря на император Валентиниан III, съпруга на Оливрий, патриций и след това император (вж.).

ПРИСК ПАНИЙСКИ — византийски историк и дипломат (V в.).

ПРОБ — император Цезар Марк Аврелий Проб Август (276—282), римски император.

ПРОКЪЛ — философ-неоплатоник (410—485).

ПРУСИЯН — син на цар Иван Владислав.

ПТОЛЕМЕЙ ЛАГОС — сподвижник на Александър Велики; основател на египетската династия на Птолемеите.

ПТОЛЕМЕЙ II ФИЛАДЕЛФ — египетски владетел (282 пр. н. ера — 246 пр. н. ера).

ПТОЛЕМЕЙ III ЕВЕРГЕТ — египетски владетел (246 пр. н. ера — 222 пр. н. ера.).

ПТОЛЕМЕЙ IV ФИЛОПАТОР — египетски владетел (222 пр. н. е. ера — 205 пр. н. ера).

ПТОЛЕМЕЙ V ЕПИФАН — египетски владетел (204 пр. н. ера — 180 пр .н. ера).

ПТОЛЕМЕЙ VI ФИЛОМИТОР — египетски владетел (180 пр. н. ера — 145 пр. н. ера).

ПТОЛЕМЕЙ VIII ЕВЕРГЕТ ФИСКОН — египетски владетел (145 пр. н. ера — 116 пр. н. ера).

ПТОЛЕМЕЙ IX СОТИР II — египетски владетел (116—107).

ПТОЛЕМЕЙ X АЛЕКСАНДЪР I — египетски владетел (101 пр. н. ера — 88 пр. н. ера.).

ПТОЛЕМЕЙ ФИЛИП — египетски владетел (?).

ПТОЛЕМЕЙ ДИОНИСИЙ — египетски владетел (?).

ПУЛПИНОС (ПУПИЕН) — император Цезар Марк Клодий Пупиен Август (238), римски император.

ПУЛХЕРИЯ — дъщеря на император Аркадий; сестра на Теодосий II. Византийска императрица — съпруга на Маркиан.

РАНГАВЕ — вж. Михаил I.

РИПСИМИЯ — съпруга на комит Никола (вж.).

РИГА ФРУЖКИ — т. е. Людовик II (вж.), крал на Италия и после император на Запада.

РОМАН — син на българския цар Петър I.

РОМАН I ЛАКАПИН — византийски император (920—944).

РОМАН II — византийски император (959—963).

РОМАН III АРГИР — византийски император (1028—1034).

РОМАН IV ДИОГЕН — византийски император (1068—1071).

РОМАН СКЛИР — син на Варда Склир.

САЛУСТРИЙ — т. е. Флавий Салустий, римски консул през 363 г.

САМОНАС — евнух от арабски произход; фаворит на император Лъв VI.

САМУИЛ — български цар (997—1014); син на комит Никола и Рипсимия и брат на Давид, Мойсей и Арон.

САНТ АПОХАПС — т. е. Саид, син на Абу Хафс (Апохапс); управител на остров Крит.

САРДАНАПАЛ — асирийски цар.

СЕВАР — български кан (724—739).

(СЕВЕР) АЛЕКСАНДЪР — император Цезар Марк Аврелий Север Александър Август (222—235), римски император.

СЕВЕРИЙ — антиохийски патриарх (512—518).

СЕЛЕВК I НИКАТОР („ПОБЕДИТЕЛ“) — приемник на Александър Велики в Антиохия (311 пр. н. ера — 281 пр. н. ера); основател на династията на Селевкидите (311 пр. н. ера — 64 пр. н. ера).

СЕЛЕВКИЙ — легендарен български владетел (цар Самуил?).

СЕЛИМ I — турски султан (1512—1520).

СЕПТИМИЙ (СЕВЕР) — император Цезар Луций Септимий Север Пертинакс Август (193—211), римски император.

СЕРГИЙ II — константинополски патриарх (1001—1019).

СИГИЗМУНД — унгарски крал (от 1387 г.), император на „Свещената римска империя“ (1410—1437), чешки крал (1419—1421, 1436).

СИМАХИЙ — — римски папа (498—514).

СИМЕОН — български цар (893—927).

СИМЕОН ПРЕМЪДРИ — т. е. Роман, син на цар Петър I (?).

СИМЕОН I — антиохийски патриарх (892—907).

СИМЕОН — търновски патриарх (1346—1348).

СИМОН — преписвач на Четвероевангелието на цар Иван Александър.

СИСИНИЙ II — константинополски патриарх (996—998).

СКИЛОЯН — вж. Калоян, български цар.

СЛАВ — легендарен български цар; владетел-епоним, в който се крие споменът за първоначалното славянско население в днешните български земи.

СЛУНАРСАКИЙ — Шамур II, персийски владетел (310—379).

СПАСТЕНИЙ — правилно Спантадата (Сфендадат?).

СРАЦИМИР — епикерний.

СРАЦО — внук на епикерния Срацимир.

СТАВРАКИЙ — византийски император (811).

СТАВРАКИЙ — евнух, византийски държавник по времето на императрица Ирина (вж.).

СТЕФАН II — антиохийски патриарх (477—479).

СТЕФАН II — константинополски патриарх (925—927).

СТЕФАН — ученик на поп Богомил.

СТЕФАН — син на император Василий I; константинополски патриарх (886—893).

СТЕФАН УРОШ II МИЛУТИН — сръбски крал (1282—1321).

СТЕФАН УРОШ III ДЕЧАНСКИ — сръбски крал (1321—1331).

СТЕФАН ДУШАН — сръбски крал (1331—1345), а от 1345 г. цар.

СТЕФАН УРОШ — сръбски цар (1355—1371).

СТЕФАН ЛАЗАРЕВИЧ — сръбски деспот (1389—1427).

СТИПИОТЕС КЕСТА — византийски военачалник, заменил Андрей (вж.) в командуването на военните операции срещу арабите (втората половина на IX в.).

СТОЛКУФАЛЕО — легендарна личност от „Видение Данаилово".

СУЛЕЙМАН II КАНУНИ („ЗАКОНОДАТЕЛ") или още ВЕЛИКОЛЕПНИ — турски султан (1520—1566).

СУЛТАН — т. е. Савадан, емир на Бари.

ТАКИТ (ТАЦИТ) — император Цезар Марк Клавдий Тацит Август (275—276), римски император.

ТАРАСИЙ — константинополски патриарх (784—806).

ТЕЛЕРИГ — български кан (772—777).

ТЕЛЕЦ — български кан (761—764).

ТЕОДОР СВЕТОСЛАВ — български цар (1300—1321).

ТЕОДОР СТУДИТ — византийски богослов (759—826), игумен на Студийския манастир в Константинопол.

ТЕОДОР — ученик на поп Богомил.

ТЕОДОР ДУКА КОМНИН АНГЕЛ — епирски владетел (1215—1230); от 1224 г. император.

ТЕОДОРА — хазарка по произход; византийска императрица, съпруга на Юстиниан II.

ТЕОДОРА — византийска императрица, съпруга на Теофил.

ТЕОДОРА — византийска императрица (1042, 1055—1056); дъщеря на Константин VIII.

ТЕОДОРА — съпруга на цар Иван Александър; дъщеря на влашкия войвода Иванко Басараб.

ТЕОДОРА — втората съпруга на цар Иван Александър.

ТЕОДОРИК — остготски крал в Италия (493—526).

ТЕОДОСИЙ I — византийски император (379—395).

ТЕОДОСИЙ II — византийски император (408—450).

ТЕОДОСИЙ III — византийски император (715—717).

ТЕОДОСИЙ I — търновски патриарх (1337?).

ТЕОДОСИЙ II — търновски патриарх (1348—1359/60).

ТЕОДОТ МЕЛИСИН КАСИТЕР — константинополски патриарх (815—821).

ТЕОКТИСТ — логотет на дрома при император Теофил и след това при Теодора.

ТЕОФАН — брат на Йоасаф и Давид, възобновители на Рилския манастир (XV в.).

ТЕОФАНО — византийска императрица; първата съпруга на Лъв VI, починала на 10 ноември 897 г.

ТЕОФАНО — византийка императрица, съпруга на Роман II и Никифор II Фока.

ТЕОФИЛ — византийски император (829—842).

ТЕОФИЛ — летописец, от чийто труд се е ползувал Йоан Малала.

ТЕОФИЛАКТ — син на император Роман I Лакапин; константинополски патриарх (933—956).

ТЕОФИЛИЦА — византийски аристократ, чийто служител е бил бъдещият император Василий I.

ТЕРВЕЛ — български кан (700/1—718).

ТИБЕРИЙ — император Тиберий Юлий Цезар (14—37), римски император.

ТИБЕРИЙ I КОНСТАНТИН — византийски император (578—582).

ТИБЕРИЙ II АПСИМАР — византийски император (698—705).

ТИЛ — т. е. Тул Гостилий, третият римски цар.

ТИМОТЕЙ — летописец. от чийто труд се е ползувал Йоан Малала.

ТИТ — император Тит Цезар Веспасиан Август (79—81), римски император.

ТОМА СЛАВЯНИНА — византийски военачалник от славянски произход; узурпатор (820/21—823).

ТРАЯН — император Марк Улпий Траян (98—117), римски император.

(ТРЕБОНИАН) ГАЛ — император Цезар Гай Вибий Требониан Гал Август (251—253), римски император.

ТРИФОН — константинополски патриарх (927—931).

ТУДОР ДОКСОВ — книжовник.

УГАИН — прабългарски род; от него произхожда кан Телец.

УИР (ВЕР?) — император Цезар Луций Аврелий Вер Август (161—169), римски император.

УМОР — правилно Умар, български кан (август-септември 766).

УНТЕЛИОС (ВИТЕЛИЙ) — Авъл Вителий или Германик (69), римски император.

УСТИЯН — вж. Юстиниан I.

ФЕУДОРИХ — т. е. Теодорик, консул през 485 г.

ФИЛИП (АРАБ) — император Цезар Марк Юлий Филип Август (244—249), римски император.

(ФИЛИПИК) ВАРДАН — византийски император (711—713).

ФЛАВИАН II — антиохийски патриарх (490—498).

ФЛОРИАН — император Цезар Марк Анний Флориан Август (276), римски император.

ФОКА — византийски император (602—610).

ФОТИЙ — константинополски патриарх (858—867, 877—886); изтъкнат литературен деец; представител на първия византийски хуманизъм.

ФОТИЙ — християнин-ренегат на арабска служба.

ФРИКС — син на Атамант, цар на Беотия.

ХАРУН АР-РАШИД — абасидски халиф (786—809).

ХОНОРИЙ — западноримски император (395—423).

ХРЕЛЬО — феодален владетел в Македония; ктитор на Рилския манастир (монах Харитон).

ХРИСОХИР — водач на павликяните, убит през 872 г. в битката при Тефрика.

ХРИСТОФОР — доместик на схолите, ръководител успешни кампании срещу арабите и павликяните; зет на император Василий I.

ЧЕЛЕБИ — син на султан Мурад I; разбунтувал се против баща си, но бил заловен и ослепен.

ЧЕЛЕБИ МОХАМЕД I — турски султан (1402—1421).

ЮВИАН — правилно Йовиан, византийски император (363—364).

ЮЛИАН — император Цезар Марк Дидий Север Юлиан Август (193), римски император.

ЮЛИАН — византийски император (361—363).

ЮСТАС — водач на въстаналите самаритяни (484—486), провъзгласен за цар.

ЮСТИН I — византийски император (518—527).

ЮСТИН II — византийски император (565—578).

ЮСТИНИАН I — византийски император (527—565).

ЮСТИНИАН II — византисйки император (685—695, 705—711).

ЯКОВ — епископ на Крупник (XV в.).

ГЕОГРАФСКИ ИМЕНА

АВИД — Абидос, град на малоазийското крайбрежие на Дарданелите.

АВРОЛЕВА — две височини с подобно наименование: т. нар. Бакаджици, Големия и Малкия.

АГАТИНИ — правилно Агату (τὰ Ἀγαθοῦ), манастир на азиатския бряг срещу Константинопол.

АГАТОНИКИ — крепост, разположена на север от Одрин.

АДАНАН — т. е. Адана, град в Сирия.

АДРИАНОПОЛ — важен градски център в Тракия. Вж. и Одрин.

АЛЕКСАНДРИЯ — град в Египет.

АМОРЕЯ (или АМОРИЯ) — правилно Амориум, град във Фригия, Централна Мала Азия.

АМСТРО — правилно Амастрида, град в Пафлагония, на малоазийското черноморско крайбрежие.

АНАТОЛИЯ — византийска тема в Мала Азия.

АНТИОХИЯ — град в Сирия.

АНХИАЛО — дн. Поморие; важен икономически и политически център през Средновековието.

АПАМЕЯ — град в Сирия.

АПОЛОНИАДА — град във Витиния (Мала Азия), близо до Никодимия.

АРКАДИУПОЛ — крепост в Тракия (дн. Люле Бургас).

АРМЕНИЯ (персийска) — тази част от арменската държава, която през определени периоди е била под персийско влияние или власт.

АТАЛИЯ — град на южното крайбрежие на Мала Азия.

БДИН — един от големите старобългарски градски центрове; особено голяма роля играл през XIII—XIV в. Вж. и Видин.

БЕЛГРАД — дн. столица на СФРЮ.

БОРУЙ — вж. Стара Загора и Иринопол.

БРЕГАЛНИЦА — река в СР Македония, СФРЮ.

БРУСА — столица на османските турци; Централна Мала Азия.

БУДА — една от двете самостойни до 1872 г. части на унгарската столица Будапеща; разположена е на десния бряг на р. Дунав.

БУДИМ — вж. Буда.

БУРДИЗОН — още Булгарофигон; крепост в Тракия (дн. Баба Ески).

ВАВИЛОН — град в северната част на Двуречието, разположено на р. Ефрат (дн. Хилла, Ирак).

ВАН — езеро в Армения.

ВАР — т. е. Бари, град в Южна Италия.

ВАРДИЯ (или ВАРДАРИЯ?) — област, разположена на запад от долното течение на р. Вардар.

ВЕЛЬБЛУД — т. е. Велбъжд, дн. Кюстендил.

ВЕРЗИТИЯ — област в Македония (около Прилеп, Велес, Битоля и Тиквеш), населявана от славянското племе березити.

ВЕРИЯ — днес град в Македония (Гърция).

ВЕРНЕВЕРТ — правилно Беневент, град в Южна Италия.

ВЕРСИНИКИЯ — византийска крепост в Тракия, близо до Адрианопол.

ВИДИН — вж. Бдин.

ВИЗА — град в Тракия между Адрианопол и Константинопол.

ВИЗАНТИЙ (или ВИЗАНТИОН) — елинистически град, на мястото на който е построен Константинопол.

ВИТИНИЯ — област в Мала Азия.

ВУКЕЛОН — крепост в Тракия, близо до Одрин.

ГАЛАТИЯ — област в централната част на Мала Азия.

ГАЛИПОЛИ — град на едноименния полуостров (Югоизточна Тракия).

ГАРИАЛА — крепост в Тракия.

ГЕРМАНИЯ — правилно ГЕРМАНИКИЯ, град в северна Сирия.

ГЛАВИНИЦА — град в Южна Албания, при дн. Кефалония.
ГЪРЦИЯ — в случая означава Византийската империя.

ДАЛМАЦИЯ — област по адриатическото крайбрежие.
ДАМАТРИЯ — т. е. Даматрис, град на малоазийския бряг, в околностите на Халкидон (дн. село Самандра?).
ДАМИИН — т. е. Дамалис (?), на малоазийското крайбрежие, близо до Скутарион.
ДАФИНИЯ — т. е. Дафни, край Антиохия (Сирия).
ДЕБЕЛТ — български средновековен град (Бургаски окръг).
ДЕБЪР — днес град в СР Македония, СФРЮ. Едноименният средновековен град е неуточнен.
ДИДИМОТИХОН — дн. Димотика в Беломорска Тракия (Гърция).
ДИМИТРИАДА — град в Тесалия, разположен в дъното на залива Пегас.
ДОЛНА МИЗИЯ — римска провинция, обхващаща земите на север от Стара планина и на изток от р. Цибрица.
ДРАЧ (ДИРАХИУМ, ДУРАЦО) — дн. Дурас, град на адриатическото албанско крайбрежие.
ДРЪСТЪР — важен български средновековен градски център (дн. Силистра).

ЕВРИП — град на остров Евбея (Егейско море).
ЕВХАИТИЯ — град в Мала Азия.
ЕДЕСА — град в Сирия.
ЕЖОВО — днес село в Паланешко, СР Македония, СФРЮ.
ЕЛАДСКА ЗЕМЯ — т. е. Елада — континентална Гърция през Средновековието.
ЕЛИСПОНТ — т. е. Хелеспонт, протока Дарданели.
ЕРЕУСА — река Днестър (?).
ЕФЕС — град в Мала Азия.
ЕФРАТ — река в Близкия Изток.

ЗАГОРИЯ или Загоре (а) — наименование, означаващо строго определена област (дн. Югоизточна България), но понякога и цялата българска държава.
ЗАКИНТ — остров в Адриатическо море.
ЗАТИУСА — река Днепър (?).
ЗВЕЧАН — крепост в западните предели на Балканския полуостров.
ЗЛЕТОВО — град (днес село) в Кочанско, СР Македония, СФРЮ.
ЗМИРНА — вж. Смирна.

ИВЕР — т. е. Грузия.
ИРИНОПОЛ — средновековният Боруй, дн. Стара Загора (вж.).

ИСАВРИЯ — планинска област в южната част на Мала Азия; опира до Средиземно море.

ЙОРДАН — река в Палестина, влива се в Мъртво море.

КАЛИКРАТИЯ — град в Тракия.

КАРВУНСКА ЗЕМЯ — в „Български апокрифен летопис" с това наименование е означена цяла Добруджа; Град Карвуна, дал име на областта, се е намирал на мястото на дн. град Балчик.

КАТАСИРТИ — днес село в Източна Тракия, близо до Истанбул.

КАФА — град на Кримския полуостров, колония на Генуа.

КЕСАРЕЯ — град в Палестина.

КЕСАРИЯ — град в Кападокия (Мала Азия).

КЕФАЛОНИЯ — остров в Адриатическо море.

КИЗИК — град на малоазийското егейско крайбрежие (Кузица?).

КИЛИКИЯ — област в Мала Азия.

КИМИН (КИМИНАС) — планина във Витиния, близо до планината Ида.

КИСИНСКИТЕ СЕЛИЩА — местност, разположена на 14 км. източно от Солун.

КЛЮЧ — селище и теснина между Беласица и Огражден.

КОНСТАНТИНОПОЛ — вж. и Византион.

КОНСТАНТИЯ — крепост в Тракия (дн. Симеоновград).

КОСТУР — град в Южна Македония, дн. Касторня (Гърция).

КРАЙНИЕВО МЯСТО — т. е. Голгота.

КРИТ — остров в Егейско море.

КРИЧИМ — важна средновековна крепост.

КРУПНИК — село по десния бряг на р. Струма, в началото на Кресненската клисура. През XV в. епископско средище.

КТИСИФОНТ — град в долината на р. Ефрат.

КУЗИЦА — вж. Кизик.

ЛАМПСАК — град, разположен на малоазийския бряг на Дарданелите.

ЛАНГУВАРДИЯ — т. е. Лангобардия, византийска тема в Южна Италия.

ЛЕЗБОС — остров в Егейско море.

ЛЕМНОС (ЛИМНОС) — остров в Егейско море.

ЛЕСНОВСКА ПЛАНИНА — планина в Кочанско, днес в СР Македония, СФРЮ.

ЛИКАОНИЯ — област в Мала Азия.

ЛИКИЯ — област в Мала Азия.

МАКЕДОНИЯ — географска област и в същото време византийска тема, обхващаща част от Тракия.

МАКРИ ЛИВАДА — дн. Хасковско поле (Узунджова).

МАРИЯНИ-МРАКА — местност в Радомирско.

МАРКЕЛЕ — крепост на българо-византийската граница, край т. нар. Карнобатски хисар.

МАРТИРОПОЛ — град в Източна Мала Азия, близо до границата със Сасанидска Персия.

МЕЖДУРЕЧИЕ (или Двуречие) — земите, разположени между реките Тигър и Ефрат.

МЕЛИТЕНЕ — град в Източна Мала Азия.

МЕМФИС — град в Египет.

МЕСЕМВРИЯ — дн. Несебър.

МЕСИНОПОЛ — правилно Мосинопол, дн. гр. Гюмюрджина.

МИДЕОН — град в Мала Азия, дн. Ески-Шехир.

МИЛИТИНИЯ — вж. Мелитене.

МИСИР — т. е. Египет.

МИТИЛИН — остров в Егейско море.

МОРА — т. е. Морея (Пелопонес).

МОРУНЕЦ — дн. Кавал.

МОТИК — т. е. Димотика (вж.).

МЯТОНИЯ — т. е. Метон (средновековния Модон), пристанищен град в Пелопонес.

НИКЕЯ (ВЕЛИКА) — град в Мала Азия.

НИКОДИМИЯ — град в Мала Азия.

НИКОПОЛ — важна българска средновековна крепост.

НОВИ ЕРУСАЛИМ — в случая Константинопол.

ОВЧЕПОЛЕ — област, днес в СР Македония, СФРЮ.

ОДРИН — вж. Адрианопол.

ОПСИКИОН — византийска тема в Мала Азия.

ОРОНТ — река в Северна Сирия.

ОХРИД — град, днес в СР Македония, СФРЮ.

ПАМФИЛИЯ — област в Мала Азия. между Ликия и Киликия.

ПАРИЙ — правилно Парион, пристанище на Дарданелите, на самия вход към Мраморно море.

ПЕЛА — дн. Апостол, Гърция.

ПЕРАМОКАСТЕЛ — крепост в Тракия.

ПЕРНИК — средновековна българска крепост, играла важна роля през XI—XII в.

ПИЛОН — правилно Пилос, пристанищен град в Пелопонес

ПЛИСКА — първата българска столица (681—893).

ПОМОРИЕ — наименование на южното черноморско крайбрежие

ПОНТИЙСКО МОРЕ — т. е. Черно море.

ПРЕСЛАВ — българска столица от 893 до 971 г.; в началния пе-

риод на византийското господство — център на важна административна област.

ПРИНГИП — правилно Принцеви острови, в Мраморно море; място за заточение на представители на висшата византийската аристокрация.

ПРИКОНИЕ — т. е. Проконезис, остров в Мраморно море; прочут с мраморните си кариери.

ПРОВАТ — крепост в Тракия.

ПРОТИ — един от Принцевите острови.

РАВНА — т. е. Равена, град в Италия на адриатическото крайбрежие.

РЕДЕСТО — дн. Родосто на Мраморно море, Турция.

РОМАНИЯ — Византийската империя.

САЛАМБРИЯ — вж. Силиврия.

САМОСАТА — град в Мала Азия.

СВЕТА ГОРА — т. е. Атон.

СВЕТИ ГРАД — селище в Албания; укрепен център по времето на Скендерберг.

СЕВАСТОПОЛ — град в Мала Азия (дн. Сулу Сарай).

СЕЛЕВКИЯ — град на сирийското средиземноморско крайбрежие.

СЕРДИКА — още Триядица, Средец, дн. София.

СИКЕЛИЙСКА ОБЛАСТ — т. е. остров Сицилия.

СИКИЛИЯ — остров Сицилия.

СИЛИВРИЯ — дн. Силиври, югоизточна Тракия, Турция.

СИНАЙ — полуостров.

СИНОП — черноморско пристанище на малоазийския бряг.

СИРАКУЗА — град в Сицилия.

СИРМИУМ — още Срем, дн. Сремска Митровица, СР Сърбия, СФРЮ.

СКУТАРИОН — крепост в Тракия (дн. село Щит, Свиленградско?).

СЛЪНЧЕВГРАД — т. е. Охрид (?)

СМИРНА — град в Мала Азия (дн. Измир).

СОЗОПОЛ — античната Аполония на Черно море.

СПЕРХИЯ — река Сперхий (дн. Аламана), която се влива в Ламийския залив (Гърция).

СРЕДЕЦ — вж. Сердика.

СТАНИМЪКА — дн. Асеновград.

СТАРА ЗАГОРА — вж. Боруй и Иринопол.

СТРОВИЛ — разположен на полуостров в югозападната част на Мала Азия, близо до античния град Халикарнас.

СТРУМИЦА — град, днес в СР Македония, СФРЮ (средн. Тивериупол).

СТОТЕ ХЪЛМА — или още Стохълмие: област в Североизточна България.

ТАВРОМИНИЯ (ТАОРМИНА) — град в Сицилия.
ТАРС — град в Киликия (Мала Азия).
ТЕОДОРУПОЛ — крепост в Тракия, близо до Родосто или Чорлу.
ТЕОДОСИУПОЛ — крепост в Тракия, разположена между Панион и Апрос.
ТЕХРИКИЯ — т. е. Тефрика, главният град на павликяните, намиращ се в темата Арменияк (Мала Азия).
ТИЧА — река в Североизточна България.
ТОМИ — дн. румънски черноморски град Констанца.
ТРАБОЛУС — правилно Триполи, град в Либия.
ТРАКИЯ — географска област и византийска тема.
ТРАПЕЗУНД — град на южното черноморско крайбрежие; столица на Трапезундската империя (след 1204 г.).
ТРИПОЛИ — град в Ливан.
ТРИЯДИЦА — вж. Сердика.
ТУНОС — т. е. Тунис.
ТУТХАН — старобългарско наименование на Поморие.

ФИЛАДЕЛФИЯ — град в Мала Азия.
ФИЛИБЕ — Филипопол, дн. Пловдив.
ФИНИКИЯ — държава в Близкия Изток през античността.
ФРИГИЯ — област в Мала Азия.

ХАЗАРИЯ — т. е. Хазарският каганат, обхващащ земите по северното черноморско крайбрежие, Поволжието и Предкавказието.
ХАЛДЕЯ — византийска тема в североизточна Мала Азия.
ХАЛКИДОН — град на Босфора, на малоазийския бряг срещу Константинопол.
ХАРСАН — правилно Харсианон, византийска тема в Мала Азия.
ХЕБРОС — т. е. река Марица.
ХЕМУС — т. е. Стара планина.
ХЕРСОН — град на Кримския полуостров.
ХРИСТОПОЛ — дн. Скутари, на малоазийски бряг на Босфора.

ЦАМАНДОН — град в Армения.
ЦАРЕВГРАД — т. е. Търново.
ЦАРИГРАД — вж. Константинопол.
ЦЕПИНА — крепост в Родопите.

ЧЕРВЕН — средновековна българска крепост; дн. село в Русенски окръг.

ЩИПОН — т. е. Ихтиманския проход или т. нар. проход „Траянови врата".

ПОЧЕТНИ ТИТЛИ И ФУНКЦИОНАЛНИ НАИМЕНОВАНИЯ

АРХОНТ — понятие, означаващо различни длъжности и функции в цивилната и военната администрация на Византия; употребявано от византийски автори за обозначаване на чуждестранни владетели.

АСИКРИТ — доверен секретар в императорската канцелария; първият между тях е бил „протоасикрит".

ВАСИЛЕОПАТОР — в българските преводи се среща като „баща на царя (василевса)" — висша византийска дворцова титла, давана на тъста на императора. Създадена в края на IX в. за Стилиян Зауца (вж.).

ВИКАРИЙ — управител на диоцез, една от 12-те административни области, на които е била разделена Римската империя при Диоклетиан.

ГЕНИК — или Геникон, главната финансова служба на Византия; занимавала се предимно с данъчната система и данъците.

ДОМЕСТИК — военно-административна длъжност: доместик на различните гвардейски части (на „безсмъртните", на екскувитите...), доместик на военните части, охраняващи затвора. През по-късната епоха — Велик доместик на Изтока и на Запада.

ДРУНГАРИЙ — висш офицерски чин във византийската военна администрация; друнгарий (командуващ) на флота, друнгарий на тема, друнгарий на виглата и т. н.

ДУКС — първоначално командуващ определена област, съставляваща част от тема; в края на X в. — управител на голяма военно-административна област.

ЕПАРХ — преди всичко епарх на Константинопол, т. е. управител на столицата; неговата власт била ограничена единствено от императора.

ЕПИКТ — или епиктис ту ставлу: висш служител в императорските конюшни; отговарял за доброто поддържане на конете, предназначени за армията.

ЕСКУВИТ — правилно екскувит — войник от дворцовата гвардия, създадена от император Лъв I ; командувана от комит, а по-късно от доместик.

ЕТЕРИАРХ — т. е. командир на етерията, която била част от императорската гвардия.

ИДИК — или още логотет на идикона, т. е. шеф на специално съкровище или хазна, от която се изплащали възнагражденията на сенаторите, отделяли се средства за съоръжаването на флота, съхранявали се скъпоценни вещи.

ИЧИРГУ БОИЛА — (славянизирано: чъргубиля): един от шестте велики боили; управител на „вътрешната област" на българската държава; военен предводител и участник в дипломатически пратеничества.

КАНА КОЛОБЪР — прабългарска титла с недостатъчно изяснено съдържание; колобърът е изпълнявал вероятно функции на жрец или на маг; кана колобър — дворцовия или канския колобър.

КАНИКЛЕЙ — служител в императорската канцелария; на него е била поверена мастилницата с киновар. Контролирал е съдържанието на императорските актове.

КАПХАН — или още кавхан — заемал първенствуващо място сред великите боили, като втората, след кана, по значимост фигура в управлението на държавата; пръв помощник на владетеля, предводител на българската войска, изпълнител на важни дипломатически функции.

КВЕСТОР — висш функционер на византийското правосъдие; председателствувал трибунал, който се занимавал с фалшификациите на документи, завещания, семейно право. До X в. един от основните съставители на императорските новели.

КЕСАР — в ранната епоха титла на императора; от IV в. нататък давана на членове на императорското семейство. До края на XI в. най-високата почетна титла във Византия.

КЕФАЛИЯ — най-висш служител от византийската провинциална администрация през XIV—XV в.; управител на град или област. С това значение е преминала и в другите балкански страни (България и Сърбия).

КОМИТ — още комес: наименование на функция във византийската цивилна и военна администрация с много широко съдържание; комити е имало в двореца, в дворцовата гвардия, в сухопътните военни сили, във флота. В България — управител на административна област.

КОНСУЛ — в римската епоха най-висш държавен служител, избиран ежегодно; във Византия постепенно преминава в почетна титла (до епохата на Юстиниан I — най-високата в империята).

КУВИКУЛАРИЙ — дворцова титла, давана само на евнуси: евнух на императорската спалня.

КУРАТОР — през ранновизантийската епоха един от помощниците на епарха на Константинопол; управлявал определен район от столицата.

КУРОПАЛАТ — в ранната епоха командир на дворцовата императорска гвардия; през IX—X в. — почетна титла, запазена за членове на императорското семейство.

ЛОГОТЕТ — в ранновизантийската епоха служител на фиска; постепенно понятието логотет започва да означава ръководител на отделно ведомство във византийската централна администрация. Сред 7-те логотети първенствуващо място е заемал великият логотет, който изпълнявал функциите на първи министър. Важна роля е играел и логотетът на дрома — външен министър.

МАГИСТЪР — в Ранна Византия най-висшият цивилен административен служител; от IX в. се превръща в почетна титла (5-о място в ранговата таблица).

МАНГЛАВИТ — манглавитите са съставлявали част от императорската гвардия; постепенно понятието манглавит се превръща в почетна титла.

МЕЧОНОСЕЦ — превод на византийското спатарий (вж.).

МИНИК — прабългарска титла (или длъжност), която може да се тълкува като „първия между конярите".

НОВЕЛИСИМ — бивша титла на римския цезар; почетна титла при Константин Велики, запазена (до средата на XI в.) за членовете на императорското семейство.

ПАРАКИМОМЕН — шеф на службата, грижеща се за императорската спалня; отговарял за сигурността на императора през нощта; длъжност, запазена за евнуси.

ПАТРИЦИИ — титла, създадена от Константин Велики (през IX—X в. — 7-о място в ранговата таблица).

ПРЕПОЗИТ — византийски служител в областта на финансите, администрацията и дворцовия церемониал.

ПРИМИКЮР — означава буквално „първи" в определена служба, сред служителите на тази служба; имало е много примикюри в дворцовите служби, заемани от евнуси; едновременно функция и почетна титла.

ПРОКОНСУЛ — гръцкото антипат; първоначално наименование на длъжност, а след това висша дворцова титла (6-о място в ранговата таблица).

ПРОТОВЕСТИАРИЙ — служител, обикновено евнух, отговарящ за императорския гардероб, съкровище и частна каса на императора.

ПРОТОМАНДАТОР — офицер, подчинен на доместика на екскувитите.

ПРОТОНОТАРИЙ — обикновено протонотарий на тема: той отговарял за цивилната администрация.

ПРОТОСПАТАРИЙ — почетна титла („първи спатарий" — „първи мечоносец"), заемаща 8-о място в ранговата таблица.

РЕКТОР — функция с недостатъчно изяснено съдържание, постепенно приема характера на почтена титла.

РЕФЕРЕНДАРИЙ — през средновизантийската епоха служител в патриаршеската канцелария.

САКЕЛАРИЙ — от IX в. нататък „велик сакеларий" — контрольор на държавните финанси.

СЕВАСТ — почетна титла, появила се през XI в. От нея с помощта на комбинации са образувани титлите протосеваст, севастократор и т. н., запазени за приближени на императорската фамилия.

СИЛЕНЦИАРИЙ — титла и дворцова длъжност; лице, натоварено да бди за тишината и реда в присъствието на императора.

СПАТАРИЙ — т. е. „мечоносец", служител в гвардейска част, съставена първоначално от евнуси. Като почетна титла се появява в VII в.

СТРАТЕГ — управител на тема или по-общо — лице заемащо командна длъжност в армията.

СТРАТИЛАТ — превод на латинското „магистер милитум" — титла, давана на главнокомандуващия армията.

ТРАПЕЗНИК — съответствува на гръцкото ὁ ἐπὶ τῆς τραπεζῆς

началник на службата, отговаряща за императорската маса — снабдяване и церемониал.

ТАРКАН — прабългарска военна титла.

ТУРМАРХ — военен и цивилен управител на турма (основно подразделение на темата).

ХАРТОФИЛАКС — пазител на архив и библиотекар в патриаршията.

ТОПОГРАФСКИ ПОНЯТИЯ И ПАМЕТНИЦИ

ВЛАХЕРНИ — императорски дворец в северната част на Константинопол (в близост до едноименната порта), край Златния рог.

ВУКОЛЕОН — императорски дворец в югоизточната част на Константинопол, наименованието му идва от скулптурна група, представляваща лъв и бивол.

ВЪЗНЕСЕНИЕ ХРИСТОВО — патриаршеската църква в Търново.

ГАЛАКРИНИ — наименование на място, в което е бил разположен едноименен манастир; по всяка вероятност в епархията Халкидон (Мала Азия).

ГАЛАТА — квартал в Константинопол.

ДАЛМАТСКИ МАНАСТИР — под това наименование е известен манастир в Константинопол; в същото време подобен манастир е съществувал и извън византийската столица, но не е идентифициран и локализиран.

ЕВДОМОН — квартал на Константинопол.

ЗЛАТНИ ВРАТА — най-южната порта на крепостната стена, обграждаща Константинопол от запад.

ИРАКЛИЕВ МАНАСТИР — манастир в Киос (Витиния — Мала Азия), на едноименния залив.

ИСПИГАС — т. е. Пиге-Живоносен извор (дн. Балъклъ), край византийската столица.

КИНИГИЙ — квартал на Константинопол.

КОСМИДИЙ — местност — квартал край Златния рог в Константинопол.

КСИРОЛОФ — хълм в Константинопол.

САТИРОВ МАНАСТИР — манастирът Свети Михаил в Сотирос, близо до Халкидон.

СВЕТИ АНДРЕЙ — църква в Патра (Пелопонес).

СВЕТИ АПОСТОЛИ — константинополска църква, построена по времето на император Юстиниан I.

СВЕТА БОГОРОДИЦА ВЛАХЕРНСКА — църква в едноименния квартал и дворец в Константинопол, разположен в най-северната част на града, край Златния рог.

СВЕТИ ГЕОРГИ — църква в Средец (София).

СВЕТИ ГЕОРГИ, манастир — Зографският манастир в Света гора.

СВЕТИ ЕВТИМИЙ — манастир в Константинопол.

СВЕТИ ИЛИЯ — църква в Константинопол.

СВЕТИ МАМАНТ — дворец и едноименен манастир в Константинопол.

СВЕТИ МИХАИЛ — църква (или църкви) във византийската столица.

СВЕТИ МИХАИЛ — манастир в Лесново.

СВЕТИ ПЕТЪР — църква в Рим.

СВЕТА СОФИЯ — църква в Средец (София).

СВЕТА СОФИЯ — църква в Константинопол, построена по нареждане на император Юстиниан I.

СВЕТА ТЕОДОРА — дворец и църква, намираща се в дъното на Златния рог (Константинопол).

СВЕТИ ЧЕТИРИДЕСЕТ МЪЧЕНИЦИ — църква във Велико Търново; възобновена, преустроена и изографисана по нареждане на цар Иван II Асен (1230 г.).

СПИРА (τὰ Σπεῖρα) — манастир, намиращ се в Даматрис (вж.), собственост на Самонас (вж.).

СТУДИЙСКИ МАНАСТИР — един от най-забележителните манастири във византийската столица; намирал се е в югозападната част на града, в квартала Псаматия; изключително важен книжовен център.

ПЕТРА — манастир в Халкидон.

ПРИНКИПСКИ МАНАСТИР — т. е. манастир на остров Принкипо (най-големия остров от едноименния архипелаг в Мраморно море), основан от императрица Ирина.

ФЛОРОН — манастир в Константинопол.

Иван Божилов

Съдържание

Българската средновековна историопис — Иван Божилов . . . 5
Именник на българските канове 39

I Надписи

А. Прабългарски надписи

Надписи около Мадарския скален релеф 43
Хамбарлийски надпис 44
Надпис от градището при с. Кадъкьой 44
Сюлейманкьойски надпис 44
Маламиров надпис 45
Надпис от Филипи 45
Надпис от Балши 46
Триумфални надписи 46

Б. Старобългарски кирилски надписи

Надпис на жупан Димитър 47
Битолски надпис на цар Иван Владислав 47
Търновски надпис на цар Иван II Асен 48
Боженишки надпис 48

II Книжовни исторически паметници

А. Историко-летописни съчинения

Константин Преславски. Историкии 51
Кратък летописец 56
Български апокрифен летопис 60

Видение на пророка Данаил за царете 65
Тълкувание Данилово 68
Сказание на светия пророк Исайя 71
Из Синодика на цар Борил: I. Събор против богомилите . . 77
Из Синодика на цар Борил: II. Възобновяване на българската патриаршия 78
Летописен разказ от времето на цар Иван II Асен . . . 81
Латините нападат Зограф 82
Из „Разказ за възстановяване на Българската и Сръбската патриаршия“ 85
Безименна българска летопис 85
Владислав Граматик
Възстановяване на Рилския манастир 92
Кратка хроника от XVI в. 93
Петър Богдан
История на София и България 95
Методий Драгинов
Потурчване на Чепино 100

Б. Приписки с летописен характер

Слова на Атанасий Александрийски 102
Търновско евангелие 102
Свърлижко евангелие 103
Хлудов паримейник 103
Хилендарско евангелие 103
Средецко евангелие 104
Станиславов пролог 104
Евангелие от Анхиало 105
Пролог от 1337/38 г. 105
Сборник на поп Филип 106
Висарионов патерик 106
Лаврентиев сборник 107
Лесновски паренесис 108
Зографски апостол 108
Бдински сборник 109
Четвероевангелие на видинския митрополит Данаил 109
Гръцки стихирар от 1367 г. 110
Апостол с тълкувания от времето на цар Иван Александър . . 110
Осмогласник от времето на цар Иван Александър 111
Монах Исая. Разорение на Македония от турците 112
Трефологий от XIV в. 113
Сборник на Вл. Граматик от 1469 г. 113
Сборник на Вл. Граматик от 1473 г. 113
Сборник на Вл. Граматик от 1479 г. 114

Четвероевангелие от Зографския манастир 115
Четвероевангелие от 1573 г. 115
Служебен миней за м. юни 116
Требник от 1641 г. 117
Сборник от XVII в. 117
Цветен триод от XVI в. 118
Апокрифен сборник от XVI в. 118
Апостол от XVI в. 119
Панегирик от XVI в. 120
Тълковен псалтир от манастира свети Атанас 120

III Преводни хроники

Хроника на Йоан Малала. Превод ас. Ана-Мария Тотоманова . . 123
Всемирна хроника. Превод ас. Ана-Мария Тотоманова 123
Георгий Амартол
Хроника. Превод доц. Ангелина Минчева 151
Симеон Логотет
Хроника. Превод н. с. Румяна Златанова 185
Йоан Зонара
Съкратена история. Превод н. с. Татяна Мострова 214
Константин Манасий
Историческо сказание... Превод доц. Иван Буюклиев . . . 241
Бележки 345
Съкращения 345
Речник на имената 346

Първо издание

Рецензенти: проф. Васил Гюзелев,
ст. н. с. Светлина Николова
Редактор на преводите на хрониките
доц. Ангелина Минчева
Редактор Светла Гюрова
Художник Елена Маринчева
Худ. редактор Олга Паскалева
Техн. редактор Любен Петров
Коректор Александра Хрусанова

Формат 60/90/16; тираж 10 113 екз.; печатни коли 27,75; издателски коли 27,75; уик 29,31; л. г. VI/55; изд. № 6030; поръчка № 187/1983 година на изд. „Български писател"; дадена за набор на 27. VIII. 1983 година; излиза от печат на 27. XI. 1983 година; цена 3,87 лв.

Код 25 $\frac{95361\ 72412}{5506—69—83}$

ДП „Г. Димитров" — Лозенец
София